

Олеся Калинич, Світлана Дячок

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА



5

Олеся Калинич, Світлана Дячок

Українська література

підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

За редакцією проф. Юрія Ковбасенка

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видавництво Астон

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)

К 17

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140)**

Підручник укладено відповідно до модельної програми з української літератури для 5 класів закладів загальної середньої освіти (автори *Т. О. Яценко, Т. Б. Качак, В. В. Кизилова, В. І. Пахаренко, С. О. Дячок, Л. М. Овдійчук, О. А. Слижук, В. М. Макаренко, І. А. Тригуб*).

Калинич О., Дячок С.

К17 Українська література : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. / *О. Калинич, С. Дячок* // За редакцією проф. *Ю. Ковбасенка*. Тернопіль : Астон, 2022. 288 с. : іл.

Підручник містить теоретичний матеріал, тексти творів і завдання різного рівня складності з української літератури.

Для п'ятикласників і п'ятикласниць закладів загальної середньої освіти, педагогів, студентства педагогічних навчальних закладів і всіх, хто цікавиться українською літературою.

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)

© ТзОВ «Видавництво Астон», 2022

ЗМІСТ

Звернення до п'ятикласників і п'ятикласниць	5
Умовні позначення	6
ВСТУП	7
Роль книги в житті людини	8
МАЛІ ЖАНРИ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЛІТЕРАТУРИ	13
Прислів'я та приказки — перлини народної мудрості	14
Народні загадки	17
<i>Леонід Глібов</i>	19
Бачить — не бачить	20
Котилася тарілочка	20
НАРОДНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ	23
Народна казка	24
Яйце-райце	25
<i>Іван Франко</i>	37
Фарбований Лис	39
<i>Леся Українка</i>	49
Лелія	51
<i>Валерій Шевчук</i>	65
Чотири сестри	67
МИНУЛЕ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ:	
ЛЕГЕНДИ, ПЕРЕКАЗИ, ЛІТОПИСНІ ОПОВІДАННЯ	87
Легенди українців	88
Берегиня	89
Народні перекази	94
Прийом у запорожці	94
Літописні оповіді	97
Вступна частина літопису «Повість минулих літ»	100
<i>Олександр Олесь</i>	101
Микита Кожум'яка	104
<i>Сергій Плачинда</i>	122
Богатирська застава	123
УКРАЇНА І Я	130
<i>Тарас Шевченко</i>	131
Зоре моя, вечірняя	132
Учітєся, читайте	134
<i>Богдан Лепкий</i>	137
Шевченкова верба	138
<i>Галина Кирпа</i>	141
Мова моя	142
<i>Віктор Зубар</i>	145
Крила України	146
РІДНА ПРИРОДА	148
<i>Олена Пчілка</i>	149
З ґринджолями	151

<i>Павло Тичина</i>	153
Хор лісових дзвіночків	154
<i>Оксана Іваненко</i>	157
Цвітарінь	158
<i>Микола Вінграновський</i>	168
Гусенятко	169
<i>Марія Морозенко</i>	181
Вірність Хатіко	182
<i>Анатолій Качан</i>	189
Море грає	190
СВІТ ДИТИНСТВА	192
<i>Іван Нечуй-Левицький</i>	193
Вітрогон	194
<i>Борис Грінченко</i>	205
Украпа	206
<i>Оксана Сайко</i>	212
Гаманець	213
<i>Галина Кирпа</i>	218
Мій тато став зіркою	219
У ПОШУКАХ ПРИГОД І ЧУДЕС	229
<i>Всеволод Нестайко</i>	230
Чарівні окуляри	232
<i>Зірка Мензатюк</i>	254
Таємниця козацької шаблі	255
Додаток 1. Короткий літературознавчий словничок	288
Додаток 2. Алгоритм написання проєктної роботи	291
Додаток 3. Алгоритм складання загадки	291
Додаток 4. Алгоритм написання легенди	292
Додаток 5. Алгоритм створення усного та письмового висловлювання	292
Додаток 6. Алгоритм вивчення вірша напам'ять	293
Додаток 7. Алгоритм написання вірша	293

Любий п'ятикласнику!

Люба п'ятикласнице!

...Книжки на те пишуть, щоб їх читати, а на те читають, щоб осмислити прочитане.

Іван Франко

Цей підручник допоможе опанувати важливий шкільний предмет «Українська література». З одного боку, він продовжує «Літературне читання», знайоме вам із початкових класів, але, з іншого боку, у читацькому розвитку ви підніметеся значно вище.

«Українська література» — надзвичайно важливий і цікавий предмет, оскільки в ньому зосереджені духовні скарби, надбані народом України за його понад тисячолітню історію.

Іноді можна почути: «А навіщо читати книжку? Набагато легше переглянути фільм, знятий за літературним твором». Проте кіно — це інший вид мистецтва, що візуалізує написане. Читаючи, кожен з нас творить в уяві власний світ. А ось переглядаючи фільм, ми мусимо йти стежиною, уже протоптаною кінорежисером, і бачити літературних героїв та події неначе «його очима». Отож скільки б фільмів не з'являлося про пригоди, скажімо, «тореадорів з Васюківки» чи Гаррі Поттера, діти все одно залюбки читатимуть книжки *Всеволода Нестайка* чи *Джоан Роулінг*.

До слова, щоб зняти гарний фільм або придумати цікаву комп'ютерну гру, потрібно дуже багато читати. Тож слідом за успішним бізнесменом і письменником *Деном Кеннеді*, можна сказати: «Успішні люди мають великі бібліотеки, а всі інші — мають великі телевізори».

І навіть нині, у часи цифрових технологій та електронних текстів, книжка залишається надійним супутником, другом, порадиником і розрадиником людини.



Отже, вивчаючи українську літературу, ви не лише долучаетесь до скарбниці духовних надбань нашого народу, а й отримуєте додаткові шанси досягти життєвого успіху. Тож нехай вам щастить у цій приємній та корисній справі!

*Із повагою
Авторки підручника*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Допомагатимуть тобі навчатися герої / героїні мультфільму «Микита Кожум'яка», який зняв *Манук Депоян* за мотивами казки *Антон Сіяніки*. Одноimenним також є твір письменника *Олександра Олеса*, який ти читатимеш на уроках української літератури.



Рисик

Запам'ятаймо!
Пригадаймо!



QR-коди

Світлячок



Микита

Ознайомся
з відомостями
про письменника
/ письменницю;
історичну добу



Іва

Поміркуй
і дай відповідь



Троль Тать

Домашнє
завдання



Цапелін

Теорія
літератури



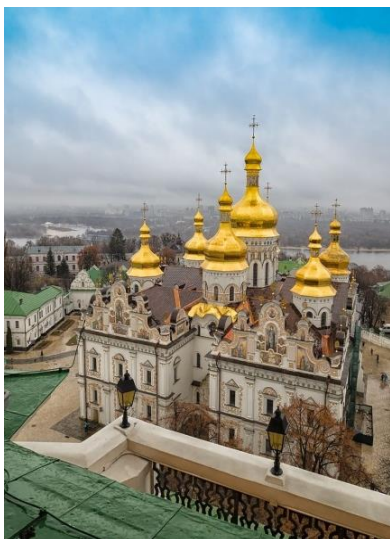
ВСТУП

- ◆ Роль книги в житті людини
- ◆ Література як художнє відтворення життя, побуту, звичаїв, духовно-моральних цінностей людини
- ◆ Значущість читання в житті особистості
 - ◆ Сучасний читач



Олена Харченко «Краю мій, білосиній»

РОЛЬ КНИГИ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ



Софійський собор.
Автор світлини —
Сергій Курля



Графіті на стінах
Софійського собору

Читання для розуму —
це те саме,
що фізичні вправи
для тіла.
Іван Франко



За князювання Ярослава Мудрого в Києві при Софійському соборі заснували першу в Русі-Україні книгозбірню. Тому в Софійському музеї й зараз можна побачити пам'ятний знак — камінь, на якому зображено князя Ярослава з книжкою в руках і викарбовано рядки літопису: *«Року 1037 Ярослав цей, син Володимира, засіяв книжними словами серця вірних людей. Велика ж бо користь людині від учення книжного»...*

• Згодом ти більше дізнаєшся про літопис.

У прадавні часи «дитинства людства» чи не єдиним засобом передачі знань від покоління до покоління та надійним оберегом від ворогів було слово. Саме тоді, приміром, з'явилися перші усні оповідки про тварин, відомі тобі як казки про Лисичку-Сестричку та Вовчика-Братика. Згодом люди навчилися писати та читати. Ось тоді й винайшли *книжку*.

Якою була найперша книжка, невідомо. Напевне, її надряпали на корі якогось дерева чи на звірячій шкурі. А коли люди навчилися обробляти глину, то почали записувати тексти на мокрих глиняних табличках, які потім обпалювали в печах, як нині цеглу. Такими були «сторінки книжок» у Стародавньому Вавилоні та Китаї, що їх і сьогодні можна побачити в багатьох музеях світу.

Уявіть: за такої «технології» кожен твій підручник важив би кілограмів зо тридцять і до шкільного наплічника точно би не помістився! До того ж, ці «глиняні аркуші» були недовговічними, бо таблички легко розбивалися. Тож користуватися такими «книжками» було вкрай незручно.

Згодом у Стародавньому Єгипті навчилися виготовляти новий матеріал — *папірус*, на якому було значно зручніше писати, аніж на глині. Аркуші папірусу скріпляли в довгі сувої, які з обох протилежних кінців кріпили на спеціальних палицях. Читаючи таку «книгу», потрібно було не гортати сторінки, а перемотувати рулони від краю до краю, як фотоплівку в старих фотоапаратах. Залежно від того, як це робилося, текст записували чи то зліва

Як ти вважаєш, чому письмо на цеглинах не задовольнило людство?

Таїна значення слова

Матеріал для виготовлення книжок єгиптяни виробляли із кущів папірусу, що росли на берегах Нілу. Тому цей матеріал так і називався — *папірусом*.

Той прадавній матеріал був далеким-далеким «пращуром» добре знайомого вам паперу.

Та й назви в них дуже схожі: у єгиптян — «папірус», в українців — «папір», в англійців — «*raper*», у французів — «*parier*».

Що завадило користуватися книгами зі сторінками з папірусу?



Виробник пергаменту

направо (так читаємо й пишемо ми, європейці), чи то навпаки, чи то навіть зверху донизу (так читають деякі народи Сходу).

Проте й папірус мав вади: він спалахував від найменшої іскри, а в сирому кліматі (наприклад, на туманних Британських островах або біля німецької річки Рейн) дорогі папірусні сувої швидко псувалися.

Тому людство для виготовлення книжок наполегливо шукало нових матеріалів. І ось, нарешті, у місті Пергамі майстри навчилися ретельно вичиняти й акуратно зшивати прямокутні шматки телячої чи козячої шкіри.

За місцем винаходу цей новий матеріал назвали *пергаментом*. Саме тоді в давньої книжки нарешті з'явилися сторінки й вона набула приблизно того вигляду, який добре відомий сучасній людині. Лише уяви, як багато століть минуло й скільки зусиль доклало людство, аби книжка набула того вигляду, що його має підручник «Українська література», який ти зараз читаєш.

Спочатку книжку можна було побачити лише в багатих людей чи в монастирях. Та це й не дивно, адже тоді ще не було ані друкарських верстатів, ані принтерів, ані ксероксів. Тому ченці, схилившись над столами в незручних позах, вручну переписували десятки тисяч сторінок. І лише згодом, після винайдення паперу та ще й книгодрукування, книжка нарешті з'явилася в кожній освіченій родині.



Чи можна обійтися без читання? Чому?

«Помандруй» зі світлячком у Національний музей літератури України, використовуючи покликання <https://cutt.ly/aOVALZA> (або QR-код).



Ми вже звикли, що в текстах є покликання, клікнувши на які, знайдеш потрібну інформацію.

То й книжок не треба! Проте чи зможе людина, що не вміє читати й аналізувати прочитане, свідомо користуватися інформацією в інтернеті?

Література в житті людини



Людське життя, побут, звичаї, духовно-моральні цінності людини забарвлюються, відтворюються у творах художньої літератури.

Слово **«література»** походить із латинської мови (від «litera» — «літера») і буквально означає «те, що написане літерами».

Художня література (мистецтво слова) — це сукупність написаних, надрукованих (і навіть усних) творів певного народу, епохи та всього людства.

Тож часто у творах ми впізнаємо ситуації, близькі нам чи нашим батькам, друзям, сусідам. Література посідає особливе місце в житті людини. Саме за допомогою слів можна передати красу світу, глибини розуму, велич людської душі.

Літературний твір — текст, що належить до художньої літератури (фольклору): казка, вірш, оповідання, приказка, прислів'я тощо.

Читання — це сприйняття написаного. Проте читати й розуміти, усвідомлювати — не одне й те ж. Інколи людина не розуміє прочитане або сприймає інформацію викривлено. Читати вдумливо — мистецтво, яке потрібно опановувати.

Якщо зважати на переклад слова «література» з латини, то все, що написано чи надруковано літерами, зокрема учнівські твори і навіть ваші електронні листи чи смс, — усе це є «літературою», бо написане літерами.

Водночас художня література — не будь-який писаний текст, а саме художні літературні твори.



Агатангел Кримський, український академік, історик, письменник та перекладач, один із засновників української Академії наук, знав понад 60 (за іншими джерелами — понад 100 (!) мов).

Секрет такого інтелектуального рівня — у читанні. Ще в трирічному віці Агатангел навчився читати, а через два роки батько віддав його до училища, де хлопчик навчався наступні п'ять років.





1. Що вивчають на уроках української літератури? Чим цей предмет відрізняється від уроків літературного читання в початковій школі?

2. Пригадай книжки, які є у тебе вдома. Які з них можна було б принести на урок української літератури? Чому?

3. Підготуй невеличку розповідь про свою улюблену книжку. Чим саме вона привернула твою увагу?

4. У чому полягає роль книги у твоєму житті?

5. Чи насправді таким важливим є читання для сучасної людини, яка живе в інформаційну добу? Чому?



6. Розглянь колаж з ілюстрацій до творів, прочитаних у початковій школі.

Чи впізнав / впізнала ти їх? Якщо так, то за яким елементом малюнка? А якщо ні, то який інший епізод із цих творів міг би тобі допомогти?

7. Вислови очікування щодо уроків української літератури в 5 класі. Запиши побажання на різнокольорових стікерах і віддай на зберігання вчителю / вчительці чи рідним. Цікаво буде перед літніми канікулами пригадати свої очікування і визначити, що з них справдилося, а що — ні.

8. Зміст одного із творів, які ти читав / читала на уроках у початковій школі або вдома з рідними, оформи у вигляді сторінки читацького щоденника в такій таблиці:

<i>Головні герої / героїні</i>	<i>План твору (стиглий зміст твору)</i>	<i>Цікаві афоризми / цитати</i>
.....

Враження від прочитаного _____

До речі, до виконання цього завдання можна підійти креативно, оформивши сторінку читацького щоденника на свій смак. Використовуй малюнки, схеми, інфографіку.

МАЛІ ЖАНРИ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- ◆ Прислів'я та приказки —
перлини народної мудрості
- ◆ Народні загадки
- ◆ *Леонід Глібов*. «Бачить — не бачить»,
«Котилася тарілочка»

Позакласне читання

Анатолій Качан. Загадки «Квітка Сонця»,
«Світов@ павутин@»



Майстриня Олена Харченко

ПРИСЛІВ'Я Й ПРИКАЗКИ — ПЕРЛИНИ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Мова без приказки —
що страва без приправи.

Юрій Чигиринський



Чи задумувався / задумувалася ти, як жили наші предки? Що підбадьорювало їх, коли вони обробляли поле, як передавали свій життєвий досвід від покоління до покоління?

Як інформація долала час і простір? Де зберігалася від знищення, щоб тепер, у ХХІ ст., ти міг отримати її?

Отож щоб веселіше сіяти, садити, копати чи збирати збіжжя, наші предки наспівували собі різних пісень (адже навушників і доступу до інтернету не було). Почуту інформацію передавали з уст в уста, а цікаву казку мати розповідала маляті. Дитина ж, коли виростала, — своїй. Так із покоління в покоління передавали зміст твору.

Не дивно, що текст змінювався, тобто не був дослівним. Щось та й забували, а щось — доповнювали й удосконалювали. Часто це були мудрі поради, влучні повчальні вислови.



Усна народна творчість (фольклор) — це колективні (народні) твори, які передавали з уст в уста (в усній формі).

Термін «фольклор» уперше вжив англійський учений *Вільям Томсон* у середині ХІХ ст. Англійське слово «*folklore*» складається з двох коренів. *Folk* — означає «народний», а *lore* — «наука, ученість».

Тож буквально слово «фольклор» означає «народне знання», «народну мудрість».

Прислів'я — це жанр фольклору, короткий ритмічно організований вислів повчального змісту. Наприклад, «Життя без книжок — мов небо без зірок». До прислів'я близькі *афоризми* (влучні вислови відомих людей — письменників, науковців тощо) та *приказки*.

Приказка — це жанр фольклору, стислий крилатий народний вислів, іноді — це вкорочене прислів'я, але без властивого йому повчання. Наприклад, відому приказку «Як рак на горі свисне» можна легко замінити словом «ніколи».

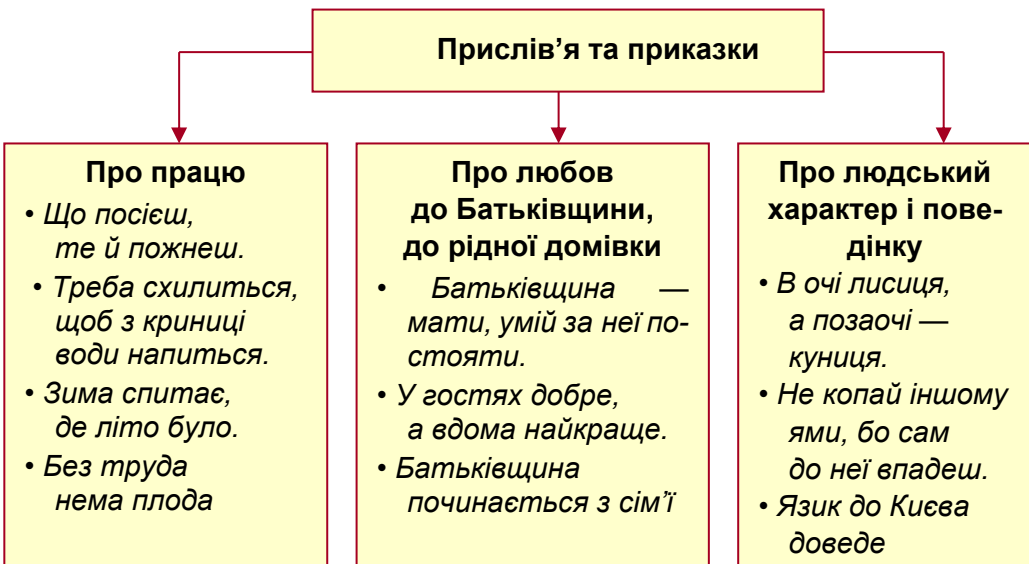
Фольклором називають **колективну словесну творчість певного народу** (наприклад, кажуть «український фольклор», «англійський фольклор», «японський фольклор» тощо).

Уся мудрість народу іскриться в *прислів'ях і приказках, загадках і лічилках, піснях і казках, легендах і переказах*.

До неоціненних скарбів українського фольклору належать **прислів'я** та **приказки**.

На відміну від інших видів усної народної творчості, вони найтісніше пов'язані зі щоденним побутом, із людською працею, адже українці — народ працелюбний.

У прислів'ях і приказках утілене прагнення людини до правди, щастя, здоров'я, добробуту. У цих фольклорних творах стверджують моральні цінності та прославляють позитивні риси людини.



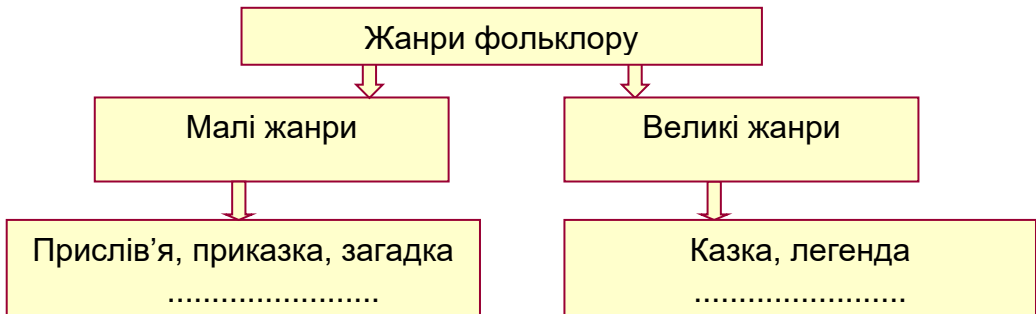
Зазвичай мова прислів'їв і приказок є яскравою та виразною. Так, коли ми говоримо «*не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже*», то маємо на увазі «солодкі», але фальшиві слова, яким не варто вірити. І десь на другий план відходить пряме значення частування однієї людини іншою медом, солодощами.

Спочатку фольклорні твори постійно змінювалися, відшліфовувалися цілими поколіннями людей. Прислів'я та приказки не записували, тому вони мають чимало варіантів. І лише з появою словників ці перлини народної мудрості набули сучасного вигляду.



1. Поясни, чому вислів «*Навчай інших — і сам навчишся*» — прислів'я, а «*Косо, криво, аби живо*» — це приказка.
2. Як ти розумієш зміст епіграфа, а також вислів «*Приказка — цвіт, а прислів'я — плід*»?
3. Виразно прочитай і поясни прислів'я та приказки.
 - *Не кажи — не вмію, а кажи — навчуся.*
 - *Пташка красна пір'ям, а людина — знаннями..*
 - *Мудрим ніхто не вродився, а навчився.*
 - *Учитися ніколи не пізно.*
 - *Правда — як олія: завжди наверх випливає.*
 - *Кожен край має свій звичай.*
 - *Козацькому роду нема переводу.*
 - *Україна починається з родини.*
4. Доповни схему «Жанри фольклору».

Словом «жанр» позначають різновид твору



4. Прочитай виразно прислів'я та приказки. Вивчи напам'ять кілька з тих, які є в підручнику, або тих, які відшукаєш в інших джерелах.

5. Напиши якнайбільше прислів'їв і приказок, у яких трапляються числа або власні назви. Наприклад, «*Семеро одного не ждуть*» або «*От Юхим — і з води вийде сухим*».



6. Прислів'я та приказки часто об'єднують у тематичні групи: про працю, родину, дружбу, освіту, пори року, природу, людську чесноти, господарську діяльність тощо.

Обери одну-дві теми (на вибір) й уклади словничок прислів'їв і приказок відповідних тематичних груп.

НАРОДНІ ЗАГАДКИ



До малих жанрів фольклору належать також і загадки, яким притаманні метафоричність, стислість і чіткість.

Загадка — малий жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі, яке потребує відповіді (відгадки).

Спочатку загадка мала магічне значення. Наші предки вважали: якщо людина вміє відгадувати загадки, вона володіє надприродною силою. Зараз цей твір має більшою мірою розважально-пізнавальний характер.

Народні загадки відтворюють реальне життя людей, а саме: *процеси праці, зміну пір року, явища природи, повсякденний побут, догляд за тваринами, рослинами.*

Загадки не лише розважають, а ще й розвивають кмітливість, спостережливість, образне мислення. Часто загадки народ використовував у казках. Наприклад, в українській народній казці «Мудра дівчина» пан випробовував героїню загадками.



• *Яку загадку вміло розгадала дівчина?*

У початковій школі ти мав / мала можливість читати так звані загадки, відгадка яких римується і легко впливає із загального змісту.

Наприклад:

*Бистрі лапки, куций хвіст,
Довгі вушка, чорний ніс,*

*Хліба з рук бере крайчик
Сірий і пухнастий....*

Метафора — це слово або словосполучення, яке переносить ознаки одного предмета чи явища на інші на основі подібності чи контрасту.

Наприклад, сонце, яке від ранку до ночі рухається небом спочатку вгору, а потім донизу, нагадує «золоту тарілочку», що «котиться по крутій горі».

Тому в загадці *Леоніда Глібова, яку ти читатимеш згодом*, словосполучення «**золота тарілочка**» є метафорою сонця. **Епітет** — художнє означення.

Різновиди загадок

Загадка-опис	Загадка-задача	Загадка-запитання
Маленькі плоди, Мов сережки, повисли: Червоні — солодкі, Зелені — ще кислі (Вишні).	Стоїть дуб, на ньому дванадцять гнізд, у кожному гнізді по чотири яйця, у кожному яйці по семеро качат (рік, місяць, тиждень, день).	Хто вранці ходить на чотирьох, удень — на двох, а ввечері на трьох? (Людина).



1. Прочитай виразно загадки та відгадай їх.

- а) Нас не було — воно було,
Нас не буде — воно буде;
Ніхто ні в кого його не бачить,
А в кожного воно є.

б) Йдемо по ягоди у липні.

Темно-сині, круглолиці
На кущах поміж листками
Причаїлися....

Епітети

в) Хто завжди правду каже?

2. Опиши відгадки, використовуючи епітети.

3. Яка роль загадок у сучасному світі?

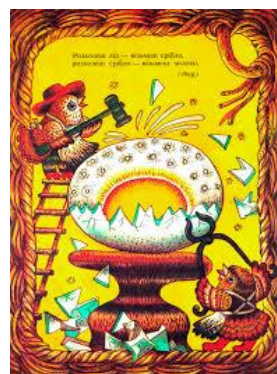
4. Які б ти дав / дала поради для того, щоб про ім'я людини пам'ятали?

5. Розглянь ілюстрацію зі збірки загадок. Що на ній зображено?

Придумай загадку, щоб відгадка відтворювала первісне уявлення наших предків про цей предмет.



Чорниця



*Художниця-ілюстраторка
Валентина
Мельниченко*



6. Візьми участь у навчальному індивідуальному чи груповому проєкті «Записник фольклориста». Поспілкуйся з батьками чи знайомими та з'ясуй, які загадки й прислів'я вони знають.

Варіант 1. Спочатку напиши матеріал на чернетку, перевір його. Перепиши текст у чистовик (це можуть бути сторінки, скріплені у формі книжечки). Доповни книжку ілюстраціями.

Варіант 2. До кожного фольклорного твору (загадки, прислів'я) добери світлину. Запропонуй читачам обговорення — це можуть бути відповіді до загадок або пропозиція дібрати схожі прислів'я інших народів світу.



ЛЕОНІД ГЛІБОВ (1827 – 1893)

Твоя тут пам'ять, Леоніде Глібов.
Нащадки сіверян, полян, дулібів,
Малята вчать ті сонячні слова,
Що, ніби чародійник з рукава,
Ти сипав їм — і в доброті не схибив.

Максим Рильський



У дитинстві Леонід Глібов був веселим і жвавим, любив доглядати за квітами. Саме тому його й прозвали «королем квітів». Знайомі та родичі, вітаючись, казали: «Здоров був, Льолику, квітчастий королику».

Народився відомий байкар на Полтавщині. Ця земля рясніє іменами письменників, що шанували влучний жарт у творчості: Євген Гребінка, Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Остап Вишня... Можливо, саме природа рідного краю й сприяла розвитку такого талановитого жартівника.

Понад п'ять років Леонід Глібов працював учителем історії та географії. У мемуарах колишні учні згадували його як хорошого вчителя, який любив дітей і ставився до них із повагою.

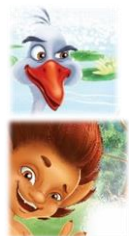
Розказують, що колись батько Леоніда Глібова купив співучу канарку (невелику пташку), через що сусіди прозвали Івана Назаровича Кениром. Саме тому твори для дітей Леонід Глібов підписував псевдонімом «Дідусь Кенир».



<https://cutt.ly/YOVAMLX>

Акрівірш — загадка, відгадку на яку можна прочитати за першими літерами кожного рядка.

- Пригадай вивчене в початковій школі про творчість Леоніда Глібова та його життєвий шлях.
- Спробуй написати акрівірш «ГЛІБОВ».



БАЧИТЬ — НЕ БАЧИТЬ

Бачить — не бачить,
Чути — не чує,
Мовчки говорить,
Добре мудрує.
Кривду соромить,
Правди навчає,

Часом жартує,
Смішки справляє,
Люба розмова;
Дай боже, діти,
З нею довіку
Знаться-дружити.



Художниця —
Галина
Сокиринська

Антоніми —
це слова з протилеж-
ними значеннями
добро — зло,
день — ніч,
батьківщина —
чужина тощо.

¹*Жупан* — старовинний
верхній чоловічий одяг,
оздоблений хутром,
що був поширений
серед заможного
козацтва.



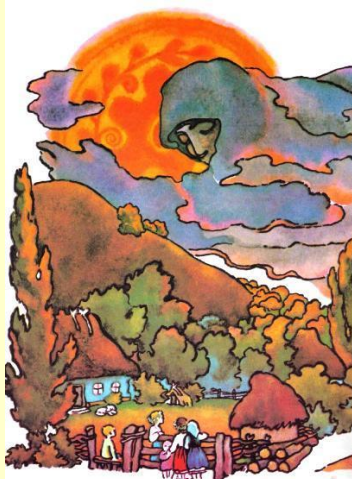
1. Чи легко відгадати цю загадку?
За якими ознаками тобі вдалося
розгадати її?
2. Знайди антоніми в загадці. Яку
роль вони виконують?
3. Чи можна говорити мовчки? Як ти розумієш
цей вислів?

КОТИЛАСЯ ТАРІЛОЧКА

Котилася тарілочка
По крутій горі,
Забавляла любих діток
У моїм дворі.
Нам тієї тарілочки
Чому не любить —
Хорошая, золотая
І як жар горить.
Прийшла баба — *сама чорна*
І чорний *жупан*¹, —
Заховала тарілочку
У синій туман.
Постихали співи й жарти
У дворі моїм;
Золотої тарілочки
Стало жаль усім.
Зачинився я у хаті,
У віконці став
І про тую тарілочку

Епітети

Співати почав:
 «Туманочку, туманочку!
 Поклонись зорі,
 Покоти нам тарілочку
 По нашій горі...»
 Де не взявся із-за лісу
 Невідомий птах,
 Довгохвостий, гостроносий
 На восьми ногах.
 Тільки став я приглядатися
 І що, і відкіль,
 А він зразу розігнався
 І в вікно *сусіль*²...
 Я — на піч та у куточку
 Зігнувся, притаївсь,
 І щоб птах той не надибав,
*Ряденцем*³ укривсь.
 Навіжений птах літає,
 Не найде ніде
 І тонесенько виводить:
 «А де дідок, де?»
 Закричав горлатий півень
 І прогнав мій страх,
 Я зрадів — і не побачив,
 Де той дівся птах.
Золотую тарілочку *Метафора*
 Всі знають давно:
 То на небі *сонце ясне*,
 На весь світ одно. *Епітети*
 Чорна баба — *нічка темна*:
 Із давніх-давен
 Покриває все на світі,
 Як погасне день.
 Заховався, шуткуючи,
 Дідусь-господар,
 Щоб не зразу догадались,
 Що той птах — *комар*.



²*Сусіль* — те саме, що «шасть». Тобто миттєве проникнення чогось кудись.

³*Ряденце, рядно* — різновид простирала або покривала з цупкого полотна.





1. Знайди і прочитай описи сонця та ночі. Які художні засоби використав автор у цих описах?
2. Скільки відгадок у загадці «Котилася тарілочка»? Назви їх. За якими ознаками можна знайти відгадку навіть без пояснення автора?
3. Чи є твори «Бачить — не бачить», «Котилася тарілочка» авторськими загадками? Чому?
4. Чим відрізняються *народні загадки* від *авторських загадок* Л. Глібова?
5. Відшукай в інтернеті загадки *Анатолія Качана* «Квітка Сонця», «Світов@павутин@». Чи є вони оригінальними? Чому?
6. Що є підказкою того, що *Анатолій Качан* — твій сучасник?
7. Чому з нетерпінням діти чекали на появу журналу «Дзвінок», у якому свої твори друкував *Леонід Глібов*?
8. Придумай загадки, щоб відгадками були такі слова: *сонце, вітер, тінь*. Скористайся *Додатком 3*.



9. Як ти розумієш прислів'я «*Брехнею світ пройде, а назад не вернешся*»? Відповідь обґрунтуй письмово. Скористайся *Додатком 5*.
10. Виділи спільні й відмінні риси приказок, прислів'їв і загадок.
11. Виконай тестові завдання.

1. Слово «*фольклор*» з англійської перекладається як

А усна народна творчість **Б** прислів'я **В** мудрий вислів

2. Прочитай таблицю. У порожній комірці доречно подати слово

А прислів'я **Б** приказка **В** загадка

Замаскований зміст	Метафора
Фольклор	_____

3. У відповідні жанр і твір.

1 Довгі ноги, довгий ніс, по болоті ходить скрізь. **А** прислів'я

2 Хто багато читає, той більше знає **Б** приказка

В загадка

12. Перевір свої знання щодо розділів «Вступ» та «Малі жанри фольклору».

- ✓ Я знаю, що вивчатимемо на уроці «Української літератури».
- ✓ Я розумію і можу пояснити: а) чому читання важливе в інформаційному світі; б) яке значення книги в моєму житті.
- ✓ Я вмію: а) розрізнити спільні та відмінні ознаки малих жанрів фольклору; б) читати виразно загадки, прислів'я та приказки.
- ✓ Я знаю: а) якими засобами виразності «прикрашені» загадки, прислів'я та приказки і можу навести цікаві приклади; б) про що писав загадки *Леонід Глібов*.
- ✓ Я з радістю брав / брала участь в проекті «Записник фольклориста / фольклористки».

НАРОДНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ

- ◆ Народні казки
- ◆ Українська народна казка «Яйце-райце»
- ◆ Літературні казки. *Іван Франко*. «Фарбований Лис»
 - ◆ *Леся Українка*. «Лелія»
 - ◆ *Валерій Шевчук*. «Чотири сестри»

Позакласне читання

- Народні казки
- Кримськотатарська народна казка
«Золоте яблуко» (переклад *Данила Кононенка*)
- *Василь Королів-Старий*. «Хуха Моховинка»
- *Лариса Письменна*. «Як у Чубасика сміх украли»
- *Юрій Ярмиш*. «Летюче дерево»
- *Марина Павленко*. «Хатка для Нехайка»
- *Юлія Смаль*. «Казка про Горошку»
- *Віктор Близнець*. «Земля Світлячків» (скорочено)
- *Зірка Мензатюк*. «Арніка»



«Фантастичний птах». Автор невідомий

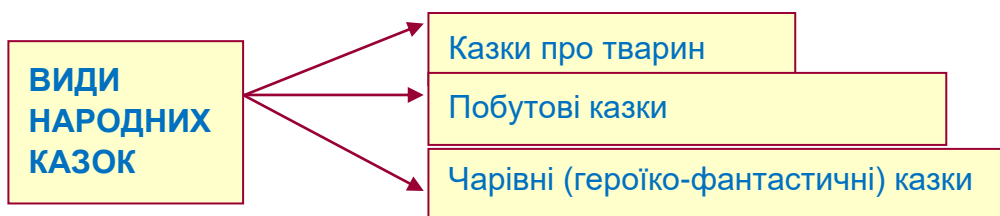
НАРОДНІ КАЗКИ

Які щасливі очі у казок.
Ліна Костенко



Доки існуватиме людство, доти житиме казка — чи не найулюбленіший жанр фольклору. Її створювали як цілі колективи людей, народи (звідси *«народна казка»*), так і окремі автори / авторки (*«авторська»*), або *«літературна казка»*).

За змістом і головними героями / героїнями можна умовно виділити різні види казок.



Пригадай різновиди казок та їхні особливості.
Виконай інтерактивну вправу за покликанням

<https://cutt.ly/VOVA8F2> або QR-кодом.



Казку серед інших творів усної народної творчості впізнають за такими *основними ознаками*:

- казкові зачин і кінцівка;
- повтори дій, слів і речень (часто трикратність);
- наявність чарівних предметів;
- використання «магічних» чисел 3, 7, 12.

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА «ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ»

«Яйце-райце» є чарівною казкою, адже в ній наявні фантастичні істоти (*Змія, Змій* тощо), чарівні предмети (*яйце-райце*), відбуваються фантастичні події.

Водночас у тексті можна знайти реалії життя українців (*підготовка до весілля, опис господарства Мисливця* тощо).

Це поєднання реальних і фантастичних елементів створює неповторно чарівний світ казки.

Фантастичне — те, чого немає насправді, у реальності; щось вигадане, витворене уявою, фантазуванням людини.

ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ¹



Колись була Птиця-Жайворонок царем, а царицею — Миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця — давай вони зерном ділитися. От одне зерно зайве було.

Миша каже:

— Нехай мені буде!

А Жайворонок каже:

— Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них: немає до кого йти позиватися. Потім Миша каже:

— Ну, я краще його перекушу.

Цариця Миша скликає всіх звірів для війни з царем Жайворонком.

А Орел бачить, що то лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде Мисливець, бачить, що Орел сидить на дереві, як націлиться на нього. А той Орел так просить його:

— Не бий мене, голубчику, я тобі в великій пригоді стану!

Мисливець цілив і вдруге, і втретє, але Орел пообіцяв стати в пригоді.

Мисливець повірив йому: поліз і зняв з дерева та й несе його додому. А він йому каже:

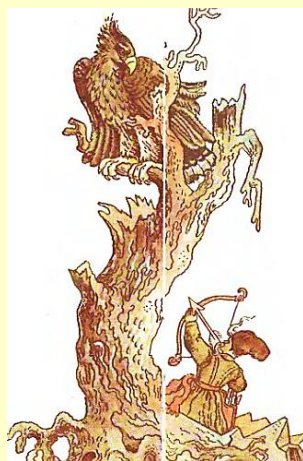
¹Райце — дослідники припускають, що в цьому слові зашифровано поняття «рай».

Цар Жайворонок і цариця Миша

Цей малюнок і всі решта до казки придумала і намалювала художниця Валентина Мельниченко.

Чи можна назвати причину сварки між Мишею й Жайворонком дріб'язковою? Чому? Як можна було б вирішити суперечку?

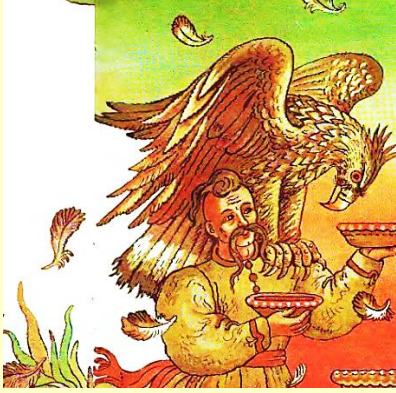
Пригадай, як називають момент повтору подій у казці.



Орел і Мисливець

Чому в казці Мисливець тричі цілився в Орла?

Читаючи казку, відзнач у тексті приклади **трикратності** — уживання числа **три**.



Мисливець і Орел:
нарешті вдома

Орел у цьому епізоді вирішив помститися Мисливцеві?

Можливо, провчити його чи встановити справедливість?

Обґрунтуй свою думку.

Зверни увагу на виокремлені слова.

— Принеси мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, поки в мене крила повідростають.

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він зараз і зарівав йому одну корову. Орел ту корову за рік з'їв та й каже тому чоловікові:

— Пусти мене, я політаю, побачу, чи вже відросли крила. Той чоловік і випустив його з хати.

Орел злітав, сили було недостатньо, тому просив чоловіка зарізати ще ялівку (корову) та бугая (бика).

Узяв та й зарівав йому бугая. Він з'їв і того бугая, таки за рік, а потім як полетів, то літав так високо — аж під хмарою.

Коли це прилітає та й каже йому:

— Ну, спасибі тобі, чоловіче: вигодував мене, а тепер сідай на мене.

Той чоловік питається:

— Що з того буде? А він йому каже:

— Сідай! Той і сів.

Орел його поніс аж у хмару, а потім і пустив його додола. Той чоловік летить додола, коли це Орел не дав йому долетіти до землі, підхопив його та й каже:

— А що, як тобі здавалось?

А він каже:

— Так, наче я вже неживий був. Тоді Орел йому каже:

— Отак саме й мені було, як ти на мене націлявся.

Потім каже:

— Сідай знов!

Тому чоловікові й не хотілося сідати на Орла — ну, нема що робити, таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, а звідтіль скинув його з себе — та підхопив його так, може, як на два сажні¹ від землі, та й питається його:

— А що, як тобі здавалось?

Він йому каже:

— Так зовсім, наче вже кістки мої розсипались. Тоді Орел йому каже:

— Так само й мені було, як ти вдруге націлявсь. Ну, ще сідай.

Той сів. Орел як понесе його аж за хмару, та звідтіль і пустив його додолу, та підхопив уже аж коло самої землі, та тоді питається його:

— Як тобі здавалось, як ти летів на землю?

Він йому каже:

— Так, наче мене зовсім не було вже на світі.

Тоді Орел йому каже:

— Отак же й мені було, як ти втретє націлявсь.

А потім каже:

— **Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі.** А тепер сідай на мене та полетимо до моєї хати.

Ото летять та й летять, прилітають до його дядька. А він йому каже:

— Іди ж у хату, та як будуть питатися тебе: чи не бачив нашого **небожа**², то ти скажеш: як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу.

Він приходить у хату, коли це йому кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі?

А він їм каже:

— **Добрий козак усе по волі ходить.**

¹ Сажень — одиниця вимірювання довжини. 1 сажень — 2,16 м.

² Небіж, небожа — син брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінник.

Поясни, як ти розумієш вислів «Добрий козак усе по волі ходить».

Вони його питаються:

— Чи не чув ти там за нашого *небожа*? Бо вже третє літо, як пішов на війну, — та ні чутки, ні звістки.

А він їм каже:

— Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу.

Вони йому кажуть:

— Лучче нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

Тоді він виходить із хати та й каже Орлові:

— Казали так: лучче нам його ніколи не бачити, як тобі віддати яйце-райце.

Орел йому каже:

— Летімо далі!

Летять та й летять, та й прилітають до Орлового брата, та й тут чоловік те саме говорив, що в його дядька, — таки й тут не отримав яйце-райце.

Прилітають до його батька, а Орел йому каже:

— Іди в хату, та як будуть питатися за мене, то скажеш, що бачив й на вічі приведу.

Увіходить чоловік у хату, а вони йому кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі?

Він їм:

— Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його стали питатися:

— Чи не бачив нашого сина? Бо вже як немає — четверте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там.

А він їм каже:

— Я бачив, але як дасте яйце-райце, то я й на очі приведу.

Чому Мисливець відмовився від грошей? Він знав, що значить яйце-райце?

Про яку рису характеру Мисливця свідчить цей факт?

Батько Орлів каже йому:

— Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей. Він каже:

— Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

— Піди ж приводь, зараз тобі дамо!

Він уводить Орла в хату. Тоді його батьки так зраділи, що дали яйце-райце і сказали:

— Тільки не розбивай ніде на дорозі, а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його і розіб'єш.

Він іде та йде, та так схотілось пити йому...

Коли це найшов криничку. Тільки що став пити воду, та якось об **цебрину**² й розбив те яйце-райце. Як узяв скот вернути з того яйця!.. Верне та верне.

Гониться він за тим скотом, то що з того боку піджене, на другий розійдеться... Кричить бідолаха — нічого сам не зробить!

Коли це іде до нього Змія й каже йому:

— Що ти мені даси, чоловіче, як я тобі скот цей вжену в те яйце?

А він їй каже:

— А що тобі дати?

Вона йому каже:

— Даси те, що без тебе стало дома?

А він каже:

— Дам!

Ото вона йому гарненько загнала той скот у яйце, заліпила славно яйце і дала йому в руки.

Тим часом у Мисливця народився син.

Пройшов час — він підріс і погодився йти до Змії.

— Це ви мене, тату, віддали Змії. Ну, дарма, якось буде!

От він зараз і пішов до Змії.



«Як узяв скот вернути з того яйця!.. Верне та верне».

²**Цебрин**а —деревина, колодязний зруб.

Чи може насправді так багато звірини поміститися в одне яйце?

Чи міг Мисливець
порушити слово
й не віддати сина?
Чи можна сказати, що
обіцянки часом дорого
кошують? Чому?

Коли варто обіцяти?
Чого вчить народ?



Зміїна дочка

Приходить до неї, а вона йому каже:

— Зроби мені троє діл та й підеш собі додому, а як не зробиш, то я тебе з'їм!

А коло її хати був великий луг — скільки оком зглянути! Так вона йому каже:

— Щоб ти за одну ніч отой луг викорчував, і щоб там зорав, і пшениці насіяв, зжав її, в скирти поклав, і щоб в ту ніч з тієї самої пшениці мені паляницю спік: поки я встану, щоб вона на столі лежала.

Він іде до ставка та й зажурився. А там близько був мурований стовп, і в тім стовпі була Зміїна дочка замурована. Він приходить сюди та й плаче. А дочка його питається:

— Чого ти плачеш?

А він каже:

— Як же мені не плакати, коли Змія загадала таке, що я ніколи його не зроблю, а вона сказала, щоб за одну ніч зробив.

Вона його питалась:

— А що ж там?

Він їй і розказав. Вона йому каже:

— Як візьмеш мене за жінку, то я тобі все зроблю так, як Змія казала.

Він каже:

— Добре!

Вона йому каже:

— Лягай же тепер спати, а завтра рано щоб устав та понесеш Змії паляницю.

От пішла дочка Змії до того луку та як свисне: той луг тріщить, лущить — на тім місці ореться, пшениця сіється... — до світу спекла паляницю, дала йому. Він приніс до Змії в хату і поклав на столі.

Змія прокинулася, вийшла в двір та й дивиться на той луг, тільки сама стерня та скирти стоять. Тоді йому каже:

— Ну, справивсь! Гляди ж, щоб і вдруге діло зробив!

Та зараз йому й загадала:

— Щоб ти оту гору розкопав і щоб туди Дніпро йшов, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб байдаки туди приставали й щоб ти ту пшеницю продав на байдаки. Як устану рано, то щоб це все було готове!

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка його питається:

— Чого ти плачеш?

Він їй розказав те все, що йому Змія загадала. Так вона йому каже:

— Лягай спати, я це все пороблю.

А сама як свисне, то та гора розкопується, Дніпро туди йде, коло нього комори будуються... Тільки прийшла та збудила його, щоб він пшеницю видав купцям на байдаки з тих комор. Змія встає та й дивиться, що все так ізроблено, як вона йому загадала.

Тоді загадує йому втретє:

— Щоб ти цю ніч уловив золотого зайця і раненько щоб приніс мені в хату.

Він ізнов іде до того стовпа та й плаче. Та дівка питається його:

— Що вона загадала?

Він каже:

— Оце вже не жарти: хто його знає, як того золотого зайця зловити.

Вона каже йому:

— Одначе ходім до тієї скелі. Стань над корою, ти будеш ловити, а я буду гонити з нори, і гляди ж: що тільки буде виходити з нори — бери його: то золотий заєць!

Ото вона пішла та й жене. Коли це вилазить з нори гадюка та й сичить. Він її і пустив. Дівчина виходить із нори та й питається його:

— А що, нічого не вилазило?

А він каже:

— Ба, ні: лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пустив.

А вона йому каже:

— А щоб тебе! Ото і є заєць! Ну, гляди ж, я ще раз піду; та як буде хто виходити й казатиме, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а хапай його!

Полізла та й жене. Коли виходить така стара баба та й питається того парубка:

— Чого ти, сину, тут шукаєш?

А він їй каже:

— Золотого зайця. Вона йому каже:

— Де тут він узявся: тут його нема!

Сказала це та й пішла від нього. Коли це виходить та дівка та й питається його:

— А що, нема зайця? І ніщо з нори не виходило?

Він каже:

— Ба, ні: виходила баба стара та спиталась мене, чого я тут шукаю, а я сказав, що золотого зайця. А вона каже: тут його немає, то я її й пустив.

Змія перекинулась на зайця.

А Змія тільки з хати, а заєць знову перекинувся дівчиною та за парубком. Почали вони вдвох утікати. Біжать та й біжать. Коли це Змія побачила, що то не заєць був, а її дочка, — давай доганяти, щоб її розірвати. Та сама не побігла Змія, а послала свого чоловіка. Змій біжить за ними: коли вони чують — аж стугонить земля... Тоді дівка каже:

— Оце вже за нами біжить! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом та будеш стерегти мене. Та як буде питаться тебе, чи не

бачив парубка й дівки, чи не йшли сюди, то ти скажеш, що тоді, як ця пшениця сіялась.

Так і зробили, щоб урятуватися від Змія. Після цього Змія побігла навздогін утікачам сама.

Ото біжить... Коли ті чують — аж земля реве і гаряча. Дівчина тоді каже йому:

— Ей, тепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою-окунем.

Зробила.

Прибігла Змія та й каже до тієї річки:

— А що, втекли?

Перекинулась зараз щукою, давай гонитися за тією рибою: що хоче вхопити, то окунь повернеться своїм пір'ям гострим до неї, то вона не візьме його. Гонилась, гонилась — так-таки не вловила та надумала всю воду з річки випити. Стала пити: пила-пила, напилась багато та й лопнула.

Ото тоді та дівка, що була рибою, каже тому парубкові, що був річкою:

— Тепер ми вже не біймось! Ходімо до твоєї господи; то ти підеш у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я поки наймусь у цім селі в кого-небудь.

Ото він прийшов у хату, з усіма привітався та й думає собі: «Як же мені не поздоровкаться з дядьковою дитиною? Таж вони подумують щось погане про мене». Поцілував і дитину дядькову. Як поцілував, так і забув за ту дівку.

Ото побув пів року та задумав жениться. Йому нарадили одну гарну дівку, щоб він її брав; він за ту й забув, що його врятувала від Змії, з іншою заручився.



Змія і річка



*Напередодні весілля
випікають шишки,
якими могли
прикрашати коровай —
обрядовий хліб, що
символізує багатство,
добробут і щастя
молодої сім'ї*



Голубки

От перед весіллям, увечері, кличуть на шишки молодичь. Прикликали і ту дівку, що він з нею втікав, — хоч її й ніхто не знав, що воно за дівка. Стали ліпити шишки; та дівка зліпила з тіста голуба й голубку та й пустила додолу, а вони стали живі.

Голубка й почала говорити до Голуба:

— А ти забувсь, як я за тебе луг викорчувувала й там пшеницю сіяла, а з тієї пшениці паляницю спекла, щоб ти до Змії відніс?

А Голуб каже:

— Забув, забув!

Потім знов Голубка каже:

— А ти забувсь, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб кораблі ходили до комор і щоб пшеницю ти продавав?

А він каже:

— Забув, забув!

Потім знов Голубка каже:

— А ти забув, як ми ходили вдвох за золотим зайцем? Ти й мене забув?

А Голуб каже:

— Забув, забув!

Тоді парубок згадав за ту дівку, — за цю-таки саму, що голуби поробила, та ту покинув, а з цією оженився. І тепер живе добре.



Ти, напевно, помітив / помітила, що в казках часто використовують свідоме перебільшення характерних ознак певного предмета чи явища.

Це — *гіпербола*. Наприклад, у яйці-райці помістилося дуже багато тварин.

Гіпербола — художній прийом, який полягає в навмисному перебільшенні (*рис людини, ознак певного предмета чи явища тощо*) із метою надання зображуваному виразності.

Умовно казка «Яйце-райце» містить три частини: «Про Жайворонка й Мишу та війну між ними»; «Про Орла та його спілкування з Мисливцем»; «Як парубок виконував завдання Змії». Події казки розгортаються навколо конфліктів: звірів і птахів, Мисливця і Орла, Мисливцевого сина та Змії.

Відповідно та чи та вигадка, думка, ідея може умовно відображатися в певних знаках, які називають **символами**.

Символ — умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; розпізнавальний знак.

Символіка назви казки

Образ яйця є символічним не лише в українській, а й у зарубіжній літературі. Яйце — першопочаток, творча сила, тобто те, що творить і перемагає. Велике значення має яйце в християнських традиціях — недарма люди оздоблюють великодні писанки.

Більше інформації про образ яйця та цікаві завдання ти знайдеш за <https://cutt.ly/2OVSqC6>.

◆ Спробуй знайти та пояснити символи цієї казки.



Для передання емоцій в інтернеті використовують **смайлики** — символи, що нагадують обличчя.



◆ Розглянь смайлики. Який із них відображає сьогодні твій настрій?

1. Відшукай приклади гіперболи в казці.



2. До якого різновиду (про тварин, героїко-фантастичні (чарівні) казки, побутові казки) належить казка «Яйце-райце»?
3. За якими ознаками ти визначив / визначила різновид казки?
4. Які звичаї та обряди українського народу зображено в казці?

Яку роль вони відігравали в житті народу? А в казці?

5. Як було покарано Мисливця за те, що він тричі цілив у беззахисного Орла? А яку винагороду він отримав за те, що не пожалів для порятунку Орла своєї худоби? Чого навчає казка «Яйце-райце»?
6. Визнач реалістичні та фантастичні моменти в казці «Яйце-райце».
7. Відшукай у казці приклади схвалення винахідливості, сміливості та вміння боротися за справедливість.
8. Чому казка називається саме «Яйце-райце», а не «Війна птахів і звірів» або, скажімо, «Пригоди Мисливця та його сина»?
Чи змінилося б твоє сприйняття твору, якби він мав іншу назву?
9. Подумай, це добре чи погано, коли людина вміє вигадувати, фантазувати, творчо мислити. Чому?

♦ Для яких професій здатність творчо мислити є необхідністю. Чому?



10. Знайди інформацію в інтернеті про професії майбутнього, які визначає Національне агентство кваліфікацій. Доведи, що вивчення української літератури важливе для кожного спеціаліста будь-якої професії майбутнього. Скористайся *Додатком 5*.

Цифровий детектив виявлятиме кібер-загрози

Наномедик
фахівець у медичному застосуванні нанотехнологій

Ветеринар для роботів
лагодитиме роботів

Міський фермер
вирощуватиме їжу в міських ландшафтах

Цифровий детектив
шукатиме вразливі місця в системах, запобігатиме кібер-зарозам

Геоінженер
творитиме сприятливий клімат

Експерт зі спрощення
шукатиме прості рішення проблем

Менеджер з утилізації відходів

Імідж-консультант

Пілоти й гіді позаземних перельотів

Веб-розробник

Спеціаліст з голографічної телепортації стежитиме за якістю віртуального перенесення образів на відстані



ІВАН ФРАНКО (1856 – 1916)

Шукай краси, добра шукай!
Вони є все, вони є всюди.

Іван Франко



Іван Франко народився на Львівщині, у селі Нагуєвичі, що в Дрогобицькому районі.

Мати майбутнього письменника, Марія Кульчицька, походила зі збіднілої шляхти. А батько Яків Франко був майстерним ковалем та дуже шанованою на селі людиною. Адже він жив за принципом: «З людьми і для людей».

Іванкові батьки добре розуміли роль книжки в житті людини, тож прагнули дати синові гарну освіту. Тому, коли синові виповнилося шість років, вони віддали його в сільську початкову школу.

Загалом малий Іванко поведився незвично для дитини його віку: годинами блукав у лісі, був мовчазним і зазвичай заглибленим у себе. Через це односельці іноді називали хлопчика «маленьким **мольфаром**¹».

Визнач за допомогою Google-карт, чи далеко від тебе розташована батьківщина Івана Франка.



*«Батько-коваль».
І. Самотос, С. Мигаль.
Світлина Мар'яни
Матківської*

¹*Мольфар — чаклун, мудрець, маг.*

Мабуть, уже тоді в душі хлопчика йшла непомітна сторонньому оку, але величезна внутрішня робота, яка й допомогла йому згодом стати видатним письменником, науковцем і політиком. Іванко ріс, як усі сільські діти: допомагав батькам по господарству, рибалив, збирав гриби. Але найбільше малий любив бувати в батьковій кузні, куди сходилися сусіди й навіть замовники з інших сіл: той просив викувати сокиру, а той — оббити залізом колесо воза.

Ставши письменником, Іван Франко з величезною любов'ю описував батька, його роботу та спілкування з людьми в кузні. І зізнавався, що вогонь, який іскрився під батьковим молотом, колись «маленький, рудоволосий хлопчина» зберіг у своєму серці на все життя...

Іван Франко мав дочку та трьох синів. Родина обожнювала тварин. Коли письменник працював, десь із-під дивану могла вилізти черепаха, кімнатою поважно ходив лелека зі зламаним крилом, а в кутках морські свинки хрумкали капусту... Можливо, саме тоді Іван Франко і зауважував найменші деталі поведінки тварин, що згодом допомагало майстерно зображувати їх у творах. Адже Лис Микита в казках письменника має особливі характер і вдачу, як справжнісінька людина...

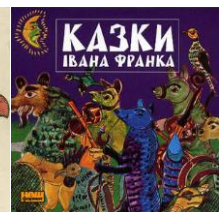
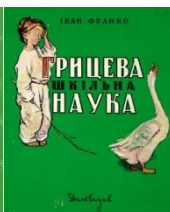
Про Івана Франка, який із сільського, рано осиротілого хлопчини, завдяки наполегливості та працьовитості, зміг стати одним із найвідоміших у світі українців, можна сміливо сказати: той, хто «через терни пройшов до зірок».

Іван Франко прожив неповних 60 років. Протягом 40 з них написав 6000 творів, щороку видавав 5–6 книжок... Працездатність письменника просто вражає.



Іван Франко спочатку писав для власних дітей, а згодом його твори завоювали серця галицької дітвори.

Передусім це «Ріпка» (1891), «Киця» (1891), «Суд святого Миколая» (1895) та казки зі збірки **«Коли ще звірі говорили»**.



ФАРБОВАНИЙ ЛИС

Жив собі в однім лісі Лис Микита, хитрий-прехитрий. Скільки разів гонили його мисливці, цькували його хортами, ставили на нього капкани або підкидали йому отруєне м'ясо, нічим не могли його доконати. Лис Микита сміявся собі з них, обминав усякі небезпеки, ще й інших своїх товаришів остерігав. А вже як вибереться на лови — чи то до курника, чи до комори, то не було сміливішого, вигадливішого чи спритнішого злодія.

Дійшло до того, що він у білий день вибирався на полювання й ніколи не вертався із порожніми руками. Незвичайне щастя та його хитрість зробили його страшенно гордим. Йому здавалося, що нема нічого неможливого для нього.

— Що ви собі думаєте! — похвалявся він перед своїми товаришами. — Досі я ходив по селах, а завтра в білий день піду до міста і просто з базару курку вкраду.

— Ет, не говори дурниць, — умовляли його товариші.

— Що дурниць! Ану, побачите! — гарячкував Лис.

— Побачимо або й не побачимо. Там собаки зграями по вулицях бігають. То вже хіба ти обернешся в блоху, щоб тебе не побачили й не роздерли.

— От побачите, і в блоху не перевернуся, і не розірвуть мене, — вів своє Лис і задумав завтра побігти до міста і з базару вхопити курку.



*Хитрий-прехитрий
Лис Микита*

*Цей малюнок і всі
решта до казки
придумав і намалював
художник Іван Пенік.*

*Прочитай діалог, ви-
окремлений курсивом.
Про яку рису характеру
Лиса йдеться?*

*Чи можна цей діалог
передати фразою
«побилися об заклад»?
Чому?*

*Пригадай, що таке
фразеологізм.
Наведи приклади.*

Але цього разу бідний Микита таки помилився.

Поміж коноплями та кукурудзою він безпечно заліз аж до передмістя; городами, перескакуючи плоти та ховаючися між яриною, дійшов аж на середину міста. Але тут біда. Треба було хоч на мить вискочити на вулицю, збігати на базар і вернутись назад. А на вулиці й на базарі крик, шум, гамір, вози скриплять, колеса гуркотять, коні гримлять копитами, свині кувічуть — одним словом, клекіт такий, якого наш Микита і в сні не бачив, і в гарячці не чув.

Але що робити? Наважився, то треба закінчити, що почав. Посидівши годин зо дві в бур'яні під плотом, він звик трохи до того гамору. Позбувшись першого страху та роздивившись потроху, куди й як найкраще бігти, Лис Микита набрався відваги, розбігся й одним духом скочив через пліт на вулицю. Вулицею йшло та їхало людей багато. Стояла курява. Лиса мало хто й запримітив, і нікому до нього не було діла. А Микита тому й рад. Знітився, скулився та ровом як чкурне просто на базар, де довгим рядом сиділи жінки, держачи в решетах та в кошиках на продаж яйця, масло, свіжі гриби, полотна, курей, качок і інші такі гарні речі.

Але не встиг він добігти до базару, коли йому назустріч біжить Пес, з іншого боку надбігає другий, а там бачить третього. Псів уже наш Микита не одурить. Зараз пронюхали, хто він, загарчали та як кинуться до нього. Наш Микита за-



крутився, мов муха в окропі: що тут робити? Куди дітися? Недовго думаючи, він шмигнув у найближчі одчинені ворота, а з воріт на подвір'я. Зіщулилися тут і роздивляється, куди б його сховатися. А сам наслухає, чи не біжать Пси. Ого! Чути їх! Уже близько! Бачить Лис, що на подвір'ї в кутку стоїть якась діжа. От він,

недовго думаючи, скік у діжку та й сховався. Щастя мав, бо ледве він щез у діжі, коли прибігли цілою купою Пси, гавкаючи, гарчачи, нюхаючи.

— Тут він був! Тут він був! Шукайте його! — кричали передні.

Ціла юрба кинулася по невеликому подвір'ю, по всіх закутках гребуть, нюхають, дряпають — Лиса й сліду нема. Кілька разів підходили й до діжі. Але негарний запах, який ішов від неї, відганяв їх. Врешті, не знайшовши нічого, вони побігли геть. Лис Микита був урятований.

Урятований, але як!

У діжі, що так несподівано стала йому в пригоді, було більше як до половини синьої, густої, на олії розведеної фарби. Бачите, в тім домі жив маляр, що фарбував будинки, паркани та садові лави.

Завтра він мав фарбувати якийсь великий паркан і відразу розвів собі цілу діжку фарби та й поставив її в кутку на подвір'ї, щоб мати на завтра готову.

Вскочивши в цей розчин, Лис Микита в першу хвилину пірнув у нього з головою і мало не задушився, але потім, діставши задніми ногами дна діжки, став собі так, що все його тіло було затоплено в фарбі, а тільки морда, така синя, трошечки стирчала з неї. Отак він виждав, поки минула страшна небезпека. Серце в бідолахи билосся сильно, голод крутив кишки, запах олії душив його, але що було робити! Добре, що живий. Та й то ще хто знає, що буде? Що, як надійде господар діжки і застане його тут?

Майже вмираючи зі страху, бідний Лис Микита мусив сидіти в фарбі тихо аж до вечора, добре знаючи, що коли тепер, у такому вигляді, з'явитися на вулиці, то вже не тільки Пси, а й люди кинуться за ним і не пустять його живого.





²*Перелаз* — спеціально облаштоване місце в огорожі, яке замінює хвіртку.

Аж коли смеркло, Лис Микита прожогом вискочив із свого незвичайного купелю, перебіг вулицю і, не помічений ніким, ускочив до садка. А звідси бур'янами, через *перелази*², через капусти та кукурудзи чкурнув до лісу. Довго ще тяглися за ним сині сліди, поки фарба не стекла трохи та не висохла.

Вже добре стемніло, коли Микита добіг до лісу, і то не з того боку, де була його хата, а з протилежного.

Був голодний, змучений, ледве живий. Додому ще треба було бігти зо дві милі, але на це в нього не стало вже сили.

Тому, підкріпившись трохи кількома яйцями, які знайшов у гнізді Перепелиці, він ускочив у першу-ліпшу порожню нору, розгорнув листя, зарився в ньому з головою і заснув, справді як після купання.

Чи пізно, чи рано прокинувся він на другий день, цього вже в книгах не записано. Вставши од сну, позіхнувши смачно і сплюнувши тричі в той бік, де вчора була йому немила пригода, він обережненько, лисячим звичаєм, виліз із нори. Глип-глип! Нюх-нюх! Усюди тихо, спокійно, чисто. Заграло серце в Лисячих грудях.

«Саме добра пора на полювання», — подумав.

Але в ту хвилину зиркнув на себе — лишенько! Аж скрикнув бідолаха. А це що таке? З переляку він кинувся тікати, але сам від себе не втечеш. Зупинився і знову придивляється: та не вже це я? Невже це моя шерсть, мій хвіст, мої ноги? Ні, не впізнає, не впізнає та й годі. Якийсь дивний і страшний звір, синій-синій, з препоганим запахом, покритий не то лускою, не то їжаковими колючками, а хвіст у нього — не хвіст, а щось таке величезне, а важке, мов добня, і також колюче. Став мій Лис,

оглядає те чудовище, що зробилося з нього, обнюхується, пробує обтріпатися — не може. Пробує обкачатися в траві — не може. Пробує дряпати з себе ту луску кігтями — болить, але не пускає. Пробує лизати — не йде. Побіг до калюжі, скочив у воду, щоб обмити фарбу, — де тобі! Фарба олійна, вночі у теплі засохла добре, не пускає. Роби, що хочеш, брате Микито!

Де не взявся Вовчик-Братик. Ще вчора він був добрим знайомим нашого Микити, але тепер, побачивши нечуваного синього звіра, всього в колючках та з таким здоровенним, мов із міді вилитим, хвостом, він аж завив з переляку, а отямившись, почав утікати, — ледве хлипає. Натрапив у лісі Вовчицю, далі Ведмедя, Кабана, Оленя — всі його питають, що з ним, чого він так утікає, а він тільки хлипає, баньки витріщив та знай тільки лепече:

— Он там... Он там... Он там... Ой, та й страшне ж! Ой, та й люте ж!

— Та що, що таке? — допитують знайомі.

— Не знаю... не знаю... Ой, та й страшне ж!

Що за диво! Зібралось навколо чимало звіра, заспокоюють його, дали води напитися. Мавпа Фрузя вистригла йому три жменьки волосся між очей і пустила на вітер, щоб так і його переполох розвіявся. Але де тобі, все дарма! Бачачи, що з Вовком біда, звірі вирішили йти усі разом у той бік, де показував Вовк, і подивитися, що там таке страшне. Підійшли до того місця, де все ще крутився Лис Микита, зиркнули собі та й кинулися врозтіч. Де ж пак! Такого звіра ні видано, ні чувано, відколи світ світом і ліс лісом. А хто там знає, яка в нього сила, які в нього зуби, які кігті і яка його воля?

Хоч і як тяжко турбувався Лис Микита своїм новим виглядом, а все-таки він добре бачив, яке враження справив його вигляд на Вовка та інших звірів.



*Знайди на сторінці
опис зовнішності
Лиса Микити.*

*Це його словесний
портрет.*

*Чому Лис Микита ви-
кликав переляк у всіх
звірів?*

*Яких знань не виста-
чало лісовим жителям,
щоб розпізнати Лиса
Микиту?*

*Чи можна назвати Лиса
кмітливим? Чому?*

Оптиміст — людина, яка
в усьому намагається
бачити позитив.

Песиміст — той, хто
завжди помічає лише
негатив.

*Лис Микита —
оптиміст чи песиміст?*

*Лис Микита обманює ін-
ших звірів.*

*Чи міг він чинити
по-іншому?*

«Гей, — подумав собі хитрий Лис. — Та це не погано, що вони так мене бояться. На цьому можна добре виграти. Стійте лишень, я вам покажу себе». І, піднявши вгору хвіст, гордо надувшись, він пішов углиб лісу, де знав, що є місце, де сходяться всі лісові звірі.

Тим часом поголоска про нового й страшного звіра розійшлася геть по всьому лісі. Всі звірі, що жили в тім лісі, хотіли хоч здалека подивитися на нового гостя, але ніхто не смів підступити ближче. А Лис Микита мов і не бачить цього, йде собі поважно, мов у глибокій задумі, а прийшовши на середину звіриного майдану, сів на тім пеньку, де звичайно любив сидіти Ведмідь. Сів і жде.

Не минуло й пів години, як навколо майдану насходилося звірів і птахів видимо-невидимо. Всім цікаво знати, що воно за проява, і всі бояться

її, ніхто не сміє приступити. Стоять здалека, тремтять і тільки чекають хвилини, щоб дати драпака.

Тоді Лис перший заговорив до них ласкаво:

— Любі мої, не бійтеся мене. Приступіть ближче, я хочу вам щось дуже важливе сказати.

Але звірі не підходили, і тільки Ведмідь, ледве-ледве переводячи дух, запитав:

— А ти ж хто такий?

— Підступіть ближче, я вам усе розповім, — лагідно й со-
лодко говорив Лис. Звірі трохи наблизилися до нього, але зо-
всім близько — не наважилися.

— Слушайте, любі мої, — говорив Лис Микита, — і ра-
дійте! Сьогодні рано Святий Миколай виліпив мене з небесної
глини, придивіться, яка вона блакитна. І, ожививши мене
своїм духом, мовив: «Звіре Гостромисле! У звірячій царстві

запанував нелад, несправедливий суд і неспокій. Ніхто там не певний за своє життя і своє добро. Йди на землю і будь царем звірів, заводь лад, суди по правді і не допускай нікому кривдити моїх звірів».

Почувши це, звірі аж у долоні сплеснули.

— Ой Господи! Так це ти маєш бути нашим царем?

— Так, дітоньки, — поважно мовив Лис Микита.

Нечувана радість запанувала у звіринім царстві. Зараз кинулися робити порядки. Орли та Яструби наловили Курей, Вовки та Ведмеді нарізали Овець, Телят і нанесли цілу купу перед нового царя. Він узяв часточку, а решту по справедливості розділив між усіма голодними. Знов радість запанувала, почулися подяки. От цар! От добрий! От премудрий! Та за ним ми проживемо віки вічні, мов у бога за дверима!

Пішли дні за днями. Лис Микита був добрим царем, справедливим і м'якосердим, тим більше, що не треба було самому ходити на лови, засідати, мордувати. Все готове, зарізане, навіть обскубане і обпатране приносили послужливі міністри. Та й справедливість його була така, як звичайно у звірів: хто був дужчий, той кращий, а хто слабший, то ніколи не вигравав справи.

Жили собі звірі під новим царем зовсім так, як і без нього: хто що зловив або знайшов, той їв, а хто не зловив, той був голодний. Кого вбили мисливці, той загинув, а хто втік, той радів, що живе. А проте всі були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього і ласкавого царя, а надто такого несхожого на всіх інших звірів.



Напиши свій варіант цього епізоду.

Ім'я якого святого використав Лис Микита в брехні? Чому саме його?

Чи можна Лиса вважати розумним? Чому?

Чи могли звірі зрозуміти, що їх обманюють?

Назви один факт на підтвердження цього.

Як це жити як у бога за дверима? Добери синоніми до фразеологізму.

Прочитай виразно діалоги.

Яких людей тобі
нагадують мешканці
лісу?

Як жилося звірам з но-
вим царем?



³**Кантата** — музичний
твір урочистого харак-
теру.

Чи почувався Микита
щасливим?

Чи завжди за «медо-
вими» словами — щи-
рість? Чому?

Що означає фразеологі-
зми «корона на голові»
або «впала корона»?



І Лис Микита, ставши царем, жив собі, не тужив. Тільки одного боявся, щоб фарба не злізла з його шерсті, щоби звірі не пізнали, хто він є справді. Для того він ніколи не виходив у дощ, не йшов у гущавину, не чухався і спав на м'якій перині. І взагалі він пильнував, щоб нічим не показати перед міністрами, що він є Лис, а не звір Гостромисл.

Так минув рік. Надходили роковини того дня, коли він став царювати. Звірі надумали врочисто святкувати той день і справити великий концерт. Зібрався хор з Лисів, Вовків, Ведмедів, написали чудову **кантату**³, і ввечері після великих процесій, обідів і промов на честь царя хор виступив і почав співати.

Чудо! Ведмеді ревли басом, аж дуби тряслися. Вовки витягали соло, аж вуха в'янули.

Але як молоді Лисички в народних вбраннях задзявкотіли тоненькими тенорами, то цар не міг втриматися. Його серце було переповнене, його обережність заснула, й він, піднявши морду, задзявкав і собі по-лисячому.

Господи! Що сталося? Всі співаки відразу затихли. Всім міністрам і слугам царським відразу мов полуда з очей спала. Та це ж Лис! Простісінький фарбований Лис! Ще й паскудною олійною фарбою фарбований! Тьху! А ми собі думали, що він не знати хто такий! Ах ти, брехун! Ах ти, обманщик!

І, не згадуючи вже ні про його добродійства, ні про його хвалену мудрість, а люті за те, що давали йому дурити себе, всі кинулися на нещасного Микиту і розірвали його на шматочки.





Роль діалогів у розкритті характерів героїв

Хоч у казці «Фарбований Лис» Іван Франко не дає оцінку кожному героєві, ми все одно яскраво уявляємо і Вовка, і мавпу Фрузю, і інших мешканців лісу. Допомагають розкривати характери тварин діалоги.

А от хитрість Лиса Іван Франко підкреслює мовленням казкового персонажа («дітоньки», «любі мої», іншими улесливими звертаннями).



1. Чи справедливою була кара звірів Фарбованому Лисові? Чому? (Якщо ти вважаєш, що не справедливою, то запропонуй свій варіант кінцівки казки).



2. Які людські риси, що притаманні героям твору «Фарбований Лис», автор засуджує? Чому?

3. Хто більше винен в обмані: Фарбований Лис, який ошукав звірів, чи вони самі? Доведи свою думку прикладами з тексту.

4. Лис сказав: «Це не погано, що мене так бояться. На цьому можна добре виграти». То що саме він виграв, а що — програв?

5. Фарбований Лис прийшов до влади, пообіцявши припинити «несправедливий суд». Але за його царювання «справедливість була така, як звичайно у звірів: хто був дужчий, той кращий, а хто слабший, то ніколи не вигравав». А чи не стосується це й світу людей? Наведи приклади.

6. Якщо звірі «жили під новим царем зовсім так, як і без нього», то чому тоді «всі були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього і ласкавого царя, а надто такого несхожого на всіх інших звірів»? У чому ж полягала сила Фарбованого Лиса?

7. Чи змінилося твоє ставлення до Лиса після обговорення казки на уроці? Якщо так, то як саме?



♦ *Відшукай в інтернеті, що таке «медіаграмотність». Чи можна вважати, що героям твору «Фарбований Лис» Івана Франка бракує медіаграмотності?*

Думку обґрунтуй.

8. Чому на одній із купюр зображено портрет Івана Франка? Про що це свідчить?



*Міркуючи над цими запитаннями, ти говориш про **проблеми, порушені у творі**: добро і зло, хитрість і підступність, уміння мислити критично й аналізувати, корисливість і наївність тощо.*

А які ще проблеми порушено у творі?



Казки є найулюбленішими жанрами фольклору. Як і в народних, героями літературних казок є звірі, рослини, люди. Проте ці твори мають певні особливості.

Літературна казка — авторський художній твір у прозовій чи віршованій формі, часто заснований на фольклорних джерелах, але відзначається оригінальністю.

Народна казка	Літературна казка
Анонімність	Наявність конкретного автора / авторки чи колективу авторів
Варіативність	Чітка фіксація тексту
Події розгортаються самопливом, без втручання автора / авторки	Відчутна присутність автора / авторки у творі, що скеровує події, а іноді є героєм / героїнею твору
Персонажі зображені в загальних рисах	Персонажі зображені в індивідуальних рисах, автор / авторка звертає увагу на внутрішній світ, почуття, риси характеру
Прозова мова	Може існувати в прозі, у віршах, у драматичній формі
Обмежена кількість розлогих описів	Розлогі описи як природи, так і місця подій, зовнішності персонажів

Кажуть, що домашні тварини завжди чимось схожі на свого господаря. Можливо, тому такими популярними є образи тварин у казках усіх народів світу.

Зараз також дуже популярними є мультфільми, де герої — тварини. Вони поведуться точнісінько так, як ми, тому в них упізнаємо людські риси: порядність і хитрість, працьовитість і лінь, хитрість і недалекоглядність.

♦ *Перейди за покликанням <https://cutt.ly/COVSyZO> чи QR-кодом. Прочитай подану інформацію, розглянь афішу та виконай завдання. Чи подобаються тобі сучасні мультфільми про тварин? Які твої улюблені?*



9. Чи читав / читала ти казки про тварин зі збірки «Панчатантра»? Яка казка нагадує тобі «Фарбованого Лиса»? Про що це свідчить?

10. Презентуй прочитану літературну казку (на вибір) як схему чи малюнок.



ЛЕСЯ УКРАЇНКА (1871 – 1913)

Дуже люблю казки і можу
їх вигадувати мільйони.
*Із листа Лесі Українки
Агатангелу Кримському*

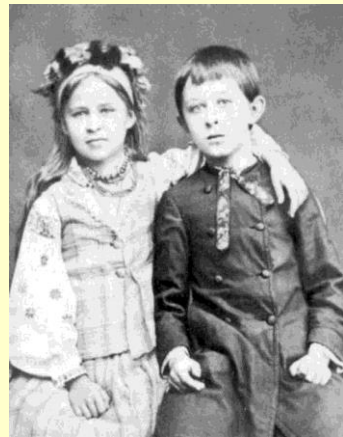


Народилася Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка) в інтелігентній шляхетній родині. Батьки Лесі Українки були освіченими та культурними людьми.

Усіх дітей (а було їх аж шестеро) у родині Косачів змалку привчали до праці. Кожен мав свій маленький город, квітничок. Із квітів Леся плела віночки подругам.

Тож не дивно, що у творчому доробку Лесі Українки є поезії «Конвалія», «Барвіночку мій хрещатий» чи казка «Лелія». А ще Леся зі своїми братами та сестрами вирощували садочок. Також дівчинка любила вишивати та грала на фортепіано. Інтелектуальна робота не поступалася фізичній.

Мати Лесі, Ольга Петрівна Косач (відома письменниця Олена Пчілка), була вимогливою та наполегливою. Тож усі Косачі в ранньому віці вміли читати, а згодом організовували свята та ставили вистави.



*Леся з рідним братом
Михайлом. Діти дуже
товаришували, їх навіть
називали спільним ім'ям
Мишолосіє*

Часто до Косачів приєднувалися діти Старицьких і Лисенків, яких Леся жартома називала «лисичатами».

Леся була обдарованою дитиною: у чотири роки вже читала, у шість — вишивала, у дев'ять — написала перший вірш. Таких називають вундеркіндами, дітьми-індіго.

1881 року на Водохреща десятилітня Леся застудилася.

Подальше життя майбутньої письменниці було таким: за гімназійною програмою вона навчалася вдома з мамою та приватними вчителями. Крім того, опановувала іноземні мови, займалася самоосвітою. Згодом навіть уклала підручник зі стародавньої історії східних народів для молодших братів і сестер.

Лікуючись та подорожуючи, Леся відвідала багато країн Європи.



Розглянь картосхему. На ній позначено міста, у яких побувала Леся Українка.

Відшукай інформацію, які ще міста відвідала письменниця.

Лесина домашня освіта подібна до сучасного дистанційного навчання. Тобі подобається дистанційне навчання? Чому?

До речі, у 5 класі на уроках української літератури ти також читатимеш твори Олени Пчілки.

Самоосвіта, великий інтерес до науки допомогли Лесі стати однією з найосвіченіших жінок Європи. Лариса Петрівна знала з десятків мов, стала перекладачкою, літературним критиком.

Саме мама Лесі була ініціаторкою літературних вечорів, які всі вважали найбільшою родинною подією.

Домашні літературні читання дівчинка завжди розпочинала з декламації вірша чи прозового уривка.

Сама ж Ольга Петрівна читала вголос дітям не лише українські, а й зарубіжні казки, перекладаючи їх з інших мов.

Разом із братиком Михайлом і мамою Леся часто записувала почуті народні пісні. Її цікавило, звідки вони беруться. На це Олена Пчілка відповідала: «Люди складають». Важливо, що вона навчала своїх дітей багатьох народних пісень, які згодом покладено на музику.

Також саме мама вчила Лесю особливостей віршування.

ЛЕЛІЯ

У невеличкій кімнаті лежить на ліжку хворий хлопчик. Лежить він, не спить, дивиться, широко розкривши оченята, на вікно, завішене хустиною: хустина не зовсім затулила вікно, збоку трохи видно шибку й видно, як падає смужка блакитного світла аж додолу...

— Павлусю, куди ти так дивишся? — спитала мама хлопчика, бо мама сиділа й доглядала за своїм хворим сином.

— Та я дивлюся на ту смужку. Мамо, звідки вона? З чого вона? — сказав хлопчик.

— То місяць так світить, Павлусю, то світло, а як завісити вікно повністю, то й не буде смужки. Може, завісити? — сказала мама.

— Ні, не треба, — так гарно.



Зоряна ніч. Вінсент ван Гог



DeviantArt. Сучасне мистецтво



Лілея

У яких творах зазвичай діють ельфи?

Знайди в інтернеті інформацію про ельфів.

Чи є в українських міфах і казках подібні герої? Якщо так, наведи приклади.

Як, на твою думку, розгортатимуться події далі?

— Не дивись, Павлусю, краще засни, — ти ж слабенький, тобі треба заснути.

— Мамочко, я ще не хочу спати, мені так гаряче... Я не буду спати, краще ти мені казочку розкажи.

— Яку ж тобі, моя дитино, казочку розказати?

— А от ти колись мені розказувала про тих маленьких діточок, що живуть у квітах, вони зветься ельфи: ти казала, що в кожній квіточці живе маленький ельф або ельфа, що вони щонаочі виходять з квіток і грають, танцюють, співають. Мамо, а яка найстарша ельфа?

— Вона, Павлусю, зветься Лелія, бо живе в найкращій лелії в

світі. В якій квітці ельф живе, то так і зветься, як та квітка.

— Мамочко, голубочко, — почав просити Павлусь, — розкажи мені що-небудь про тих ельфів, я так люблю, коли ти про них розказуєш.

— Ні, Павлусю, вже пізно ті казки розповідати, нехай-но завтра вдень, а то тепер спати пора. Це довга казка, все одно не закінчу, а ти все думатимеш про неї та й до ранку не заснеш. От краще я затулю від тебе свічку, то ти собі спатимеш, а завтра встанеш здоровеньким, будемо тоді й казки розповідати і все гаразд буде. Спи, моє любе хлоп'ятко!

Мама затулила свічку великою книжкою, щоб світло не падало Павлусеві в очі, поцілувала Павлуся, мовивши «добраніч», а сама сіла на крісло біля його ліжка з шиттям в руках та чекала, доки він засне. Але Павлусь не спав, він дивився, як мама шие. Голка все блись, блись... Тепер вже не так швидко.

Далі Павлусь почав знову дивитись на ту ясну смужку, що падала з вікна. Він все думав про мамині казки:

«Як шкода, що мама не схотіла розповісти мені казку. Тепер так нудно. Коли там ще я засну... А яка та Лелія? Чи така маленька, як усі ельфи? Мама каже, що ельфи такі, як метелички маленькі... Яка та Лелія?» І Павлусь дивився на смужку та все думав, думав, довго так...

І от здалося йому, що смужка та затремтіла, почала тремтіти, неначе хто затулив її тінню. Павлусь підвівся трохи, глянув, — коли бачить, а напроти нього стоїть якась постать, немов людська.

Він спершу злякався трохи, а потім бачить, що то щось зовсім не страшне, — таке маленьке, немов якась дівчинка малесенька; от він і заспокоївся. Дивиться на ту дівчинку, а вона така гарнесенька: очиці ясні, кучері довгі, сріблясті, сама в білих, прозорих шатах, на голівці малесенька золота корона, ще й крильцята має хороші та барвисті, як у метелика, котрі так і міняються різними барвами, немов та веселка. В рученятах у дівчинки довге стебло, квітка білої лелії, і пахне вона на всю хату. Павлусь глянув на дівчинку і якось зразу здогадався, що це Лелія, — а він же так хотів її побачити.

— Ти Лелія? — спитав він у дівчинки.

— Так, я Лелія. Я чула, як ти про мене розпитував, от я й прийшла до тебе. Ти радий?

— Радий, дуже радий! — сказав Павлусь і простяг до неї обидві руки.

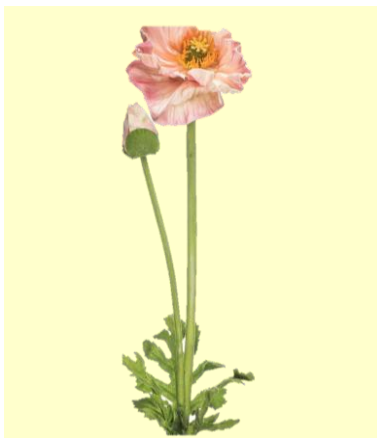
Лелія усміхнулась, та так любо, аж в хаті ясніше стало і місячна смужка порожевіла.

— Може, ти хочеш зо... мною кудись полетіти? — спитала у Павлуса Лелія.

— Як же я полечу? Хіба в мене є такі крила, як у тебе? — сказав Павлусь. — Я не вмію літати.

У цьому абзаці — портретна характеристика героїні. Прочитай відповідний уривок уголос.

Які художні засоби використовує авторка, змальовуючи Лілею?



Рожевий мак

*Прочитай діалог
виразно.*

*Що фантастичне,
а що реальне відбулося
з Павлусем?*

*Чи є чітка межа
між фантастичним
і реальним у казці?
Якщо так, то, де вона
пролягає?*

— Ну то я тебе візьму на руки.

— Ти, — ти ж така маленька, а я більший за тебе, я важкий.

— То нічого, — сказала Лелія і знову усміхнулась, потім торкнула Павлуса своєю квіткою, і раптом Павлусь відчув, як він сам зробився квіткою, тільки не лелією, а рожевим маком. От Лелія взяла його в ручку, притулила до себе і швидко вилетіла з хати в садок.

— Ну, Павлусю, куди ж ми полетимо? — спитала Лелія.

— Куди хочеш, — відповів Павлусь, бо він, хоч і зробився квіткою, однак міг розмовляти.

— Понесу ж тебе он у той панський садок, що на горі: там ростуть мої сестри, лелії, може, вони нам щось цікаве розкажуть.

І Лелія знялась угору, швидко, швидко полинула, далі спустилась у

панський великий сад. В саду стояв пишний палац, у деяких вікнах в палаці було світло: видно, пани ще не спали. Але в саду не було нікого. Лелія стала просто в квітнику, а там же лелій білих — сила. Тихо-тихо так стоять і не хитаються.

— Ото сплять, — гукнула до них Лелія, — і не чують, що ми коло них. А вставайте лишень, ви, — і Лелія торкнула їх своєю квіткою.

Раптом всі лелії захитались і заговорили, з кожної квітки виглянуло бліденьке личко ельфа.

— Вибачай, сестрице, — забриніли вони, — якби ти знала, як ми пізно поснули.

— А чого ви пізно засинаєте? Хто ж вам спати не дає? — гнівно спитала Лелія.

— Ох, нема нам спокою ні вдень, ні вночі. Ох, бідні ми квіти!

— Що таке? Чого ви бідкаєтесь?

— *Та де ж нам не бідкатись! Удень нас полють, руками торкають, листя обривають, а часом і віку вкорочують, гострим ножем стинають, несуть нас у велику хату, у панську палату, поставлять у воду, гублять нашу врону.*

Ох, сестрице, скільки нас погинуло, любий світ покинуло... От було недавно свято, — скільки ж нас було потято!

— Бідні, бідні мої сестриці, — мовила журливо Лелія, і в очах слізюньки заблищали. — Що ж, мої любі, за те маєте вигоду, глядять вас, жалують, втішаються вами, поки ви в садочку — життя ваше красне.

— Ой, не красне воно, не красне, — життя наше нещасне. Скільки в садочку стояли, щастя-долі не знали...

Темненької ночі ми, до сну охочі, головоньки схилимо біленькі — де візьметься панство вельможне, заможне, панничі й панянки молоденькі. Веселі співи гучні, музиченьки бучні не дають нам спати до півночі... Нащо нам вигода така догода! Ми зовсім до неї не охочі...

Замовкли бідні лелії і низько посхиляли свої білі головоньки. Аж ось одчинилися в палаці великі скляні двері і вийшла молода панна, убрана в хорошу білу сукню.

Вона сіла на ганку і якось неохоче дивилася на той садок, залитий місячним сяйвом.

— *Ах, як голова болить, — мовила вона сама до себе, — навіть по ночах спати не можу! А це все з нудьги, я знаю. Де ж таки! Гину тут на безлюдді, в селі. Сиди цілий день, як заклята, нема з ким і слова мовити. Правда, увечері гості приїжджають, але то такі гості!.. Вони вже мені набридли.*

Та мені тут все обридло: і садок, і цей дім, і квітки. Все у нас таке нецікаве, от хоч би й ці квітки. Де ж це бачено, насадити таку силу цих лелій, та ще й білих! Якби хоч

Зверни увагу на те, що деякі слова у виокремленому уривку римуються.

Запиши уривок у стовпчик.

Чи не нагадує цей уривок вірш? Чому?

Чому панночці нудно?

Чи могла вона цікавіше
проводити час у селі?
Як саме?

Які поради ти можеш
дати панночці?



Рожева смугаста лілея

Як ти розумієш слово
«зневажені»?

Чи завжди зневага
дорівнює образливим
словом?

лелії які цікавіші — рожеві чи смугасті, а то... Вже білі лелії можна знайти в кожному міщанському, та навіть у хлопському садку. А пахнуть як, аж в голові паморочиться, жодної делікатності нема в тих квітках. Піду звідси, а то ще гірше голова розболиться! — І панна пішла знов у палац, причинивши з досадою двері.

Лелії стало шкода своїх зневажених сестриць.

— Шкода мені вас, дуже шкода, — мовила вона до них, — та що робити, коли я не маю сили перенести вас звідси куди-інде. Нічого я вам не пораджу, мої безталанні.

Лелія пройшла стиха біля всіх лелій, журливо дивлячись на них, коло крайнього кущика вона спинилась.

— А де ж моя сестра наймолодша? — спитала, показуючи на порожнє місце скраю.

У відповідь лелії знову забриніли:

— Немає сестриці, немає — в іншому садочку процвітає. Віддала сестрицю нашу панна: випросила дівчина Мар'яна, за щирю свою роботу влітку випросила щонайменшу квітку. Немає сестриці, немає, — в іншому садочку процвітає.

— Треба буде її відвідати, як там вона в іншому садочку живе, — мовила Лелія і хотіла ще про щось розпитати, але Павлусь попросив летіти далі. Сказав, що йому тут невесело: лелії засмутили своїми розповідями.

— Ну, то полинемо до великого міста, там, може, щось веселіше побачимо.

Лелія знялась угору, і в одну мить Павлусь побачив велике місто, широкі вулиці, блискуче світло, розкішні крамниці, а на вулицях — що того люду!

Павлусь і Лелія полинули над містом. Вони спостерігали за блиском дорогих крамниць.

Лелія спинилась біля одної дуже великої крамниці, там в освіченому вікні стояло багато квітів. Хороші то були квіти! Яких тільки там не було — всякі були, які лиш є на світі!

Були навіть такі, яких ніде й не буває... Рожі, лелії усяких барв, конвалії, фіалки та ще якісь дивні, сріблясті й золотисті квіти, хто їх знає, як і зветься. І всі ці квіти у віночки звиті та в пучечки пов'язані, а деякі так галузками порозкладені, та все такі розкішні та красиві, аж сяють.

Павлусь аж руками сплеснув:

— Ох, які ж гарні квітки. Я таких ще й не бачив.

— А от я тобі покажу, коли хочеш, де їх роблять, — і Лелія знялася вгору з Павлусем, аж на четвертий поверх того ж таки будинку.

Павлусь глянув, бачить, — якась кімната з голими стінами, брудними, серед хати довгий стіл, нічим не накритий, а на столі купа різних клаптиків, дротів, бавовни, ниток, стоять банки з клеєм, в них повстромлювані пензлики, в мисочках розчинені фарби різні, позолота, і всього того так багато, всюди такий безлад! За столом, на лавках, сидять дівчата, убрані по-міському, але дуже вбого, запнуті брудними фартушками; кожна дівчина має ножички і багато маленьких щипців, колодочок, лещаток; перед кожною дівчиною лежить купа отого ганчір'я та дріб'язку.



Штучні квіти

Чи любиш ти фотографувати? Якщо так, то кого чи що ти знимкуєш найчастіше?

Пам'ятай, що оприлюднювати світлини без дозволу того, кого ти фотографував, не можна!

*У цьому абзаці є опис приміщення — **інтер'єр**.*

Прочитай виокремлений уривок. Про що він?

Як ти вважаєш, чи комфортно працювати в таких умовах? Чому?

Який процес описано в уривку?

Чи вмієш ти виготовляти прикраси власноруч? Якщо так, то які саме?

Чи можна назвати процес виготовлення предметів власноруч копітким? Чому?

Чи очікувано, що красиві штучні квіти виготовляють у таких важких умовах? Про що це свідчить?

Навколо нас різноманітні речі. Чи задумуєшся, скільки праці вкладено в те, щоб ти ними користувався / користувалася?

Як розумієш прислів'я «Без труда нема плода»?

Одні дівчата витискають гострою машинкою листя та пелюсточки, другі вправляють дроти в те листя, треті фарбують, четверті крохмалять, завивають та розправляють, п'яті роблять серединки з бавовни та ниток, а останні вже клеять пелюсточки до купи і роблять з них квітку, востанне підмальовують, поправляють, закручують — і квітка готова.

Дівчата працюють мовчки, швидко, не відриваючись від роботи. Вони не зважають, що кругом такий бруд і безлад, руки в них забруднені фарбою та клеєм, — їм немає часу на те зважати, вони звикли до цієї роботи.

Вони не зважають, що важко помилиться, зблідли від сидіння в душній кімнаті за марудною роботою, що в хаті тхне фарбою та клеєм, аж дихати важко, — їм нема часу на це уважати. Аби робота йшла швидко, аби їм більше зробити, бо яка робота, така й плата! Та якби ж так, а то

плата ще й менша від роботи. А он біля дівчат походжає найстарша робітниця, вона приставлена, щоб глядіти, аби хто чого не зіпсував чи не вкрав, аби робота йшла швидко та злагоджено, — треба статкувати.

В кінці стола дві дівчини, схилившись над роботою, стиха розмовляють, бо найстарша далеко, не почує.

— Ой, серце Катрусю, — каже одна, вправляючи дрiт в зелений листок, — ой, як мені хочеться їсти, просто аж руки трясуться!

*Дівчата скаржаться на нестерпні умови праці.
Їм заборонено навіть їсти.*

— Ой, Леліє, — скрикнув він, — неси мене звідси, я не хочу тут бути. Тут погано, бридко, страшно. Лелія миттю спустилась на землю.

— Може, хочеш знову на квітки подивитися, на ті, що у вікні виставлені? — спитала вона.

— Ні, ні, не хочу, я зовсім тут не хочу бути, в цьому місті, не треба мені цих бридких квіток, я хочу додому, до мами!

— Ну добре, додому, то й додому, а от тільки я ще хотіла би полинати до своєї молодшої сестриці, що росте у селянки в садочку, — як-то вона там живе!

— Мені, Леліє, вже не хотілось би нікуди летіти, але, як вже ти так хочеш... Тільки не будьмо там довго!

— Ні, ми туди ненадовго.

Лелія полинула швидко, швидко. Павлусь бачив, як миготіло світло по вулицях міських у нього під ногами, як поспішала та метушилась юрба... Хвилиночка — мить — і вже зникло місто. Здається, швидко летіли, однак Павлусь побачив, що вже день займається і рожеве світло ранньої зорі бореться з блакитним світлом місяця. Лелія тихо опустилася на землю біля якоїсь маленької, низенької похилої хатинки. Та це ж хатина знайомої дівчини Мар'яни, — Павлусь зразу впізнав. Це ж його рідне село, а дівчина — їхня сусідка.

Павлусь не раз у неї бував. Он і грядочка з квітами — така малесенька, а чого там тільки нема: *і чорнобривці, і аконіт, і любисток, і рута, й канупер, і м'ята кучерява, ще й повної рожі кущик невеличкий, та все те барвінком хрещатим обплетено.*

Посередині росте біла лелія. Видно, що господиня про лелію дбає, — обполола чистенько, ще й прутиками обтиккала для захисту. А лелія ж забуяла!

Чому Павлусь спочатку захоплений красою штучних квіток, а потім називає їх бридкими?

Як ти вважаєш, куди далі полетять хлопчик і Лелія?



Вранішня зоря



«Лілея», 2016.

Художниця Наталя
Анікіна-Закревська

Знайди в інтернеті
зображення згаданих
у тексті квітів.

Можливо, якісь
вирощують у тебе
вдома або в рідних?

Розглянь малюнок.
Чи відповідає образ
дівчинки на малюнку
образу Мар'яни?
Чому ти так вважаєш?

Чи авторка симпатизує героям?
Назви один факт,
на підставі якого можна
зробити такий висновок.

А он і сама господиня ходить поміж квітами, Мар'яна-дівчина, а за нею іде її братик, білоголовий хлопчина, і несе глечик з водою. Мар'яна показує йому, де поливати, а він поливає. Могла би вона й сама те зробити, та знає, яка то втіха для малого брата, коли вона дозволить йому допомагати.

— Слухай, Івасю,— озвалася Мар'яна до брата, — ти ж добре полий оцю білу квітку. Вона зветься лелія — знаєш? Її треба добре поливати, бо вона недавно пересаджена, то треба, щоби прийнялась. Та тільки ти помалу, щоби не зламав часом. Або дай, краще я сама поллю!

Івась не хотів, було, дати глечика, але Мар'яна таки полила сама свою дорожку квітку.

— А правда, Івасику, моя лелія гарно пахне? Правда, гарно?

— А невже ж ні! — мовив хлопчик, нахилиючись обережно над квіткою. — Вона пахне краще за всі квітки.

— Ото ж то, — втішно сказала Мар'яна, — тож слухай, Івасику, я зараз піду на роботу, як поснідаємо, а ти тут нагляддай, щоби кури в квітках не греблися

та щоби хлопці часом не зламали моєї лелії. Будеш глядіти?

— Буду.

— Ну, то добре ж, як будеш глядіти, то я тобі яке тістечко або цукру від панів принесу, а як не глядітимеш, то гніватимуся на тебе, бо ти знаєш, яка то квітка! Як цю зламають, то де я другу дістану?

— Добре, добре, глядітиму. Мар'яна з братом, розмовляючи, пішли в хату снідати. Тоді Лелія з Павлусем підійшли до білої лелії.

— Здорова, люба сестрице Леліє, — забриніла вона, вгледівши їх, — де ти літала, де ти бувала? Чи моїх сестричок не видала?

— Видала, видала і про тебе розпитала.

— Як же вони живуть, мої сестриці, мої любі жалібниці? Чи згадують про сестру молоденьку, про лелію біленьку?

— Згадують, згадують, щодня плачуть по тобі.

— *Нехай же не плачуть, нехай не ридать, тільки нехай добрим словом спогадають. Я ж тут маю таку вигоду, якої ще не мала зроду. Мені в дівчини краще, ніж у княгині, мені в цій квітниці краще, ніж у цариці, — красуюсь, пишаюсь, лишенька не знаю!*

Моя люба Мар'яночка краща мені, як сестричка, — як на неї подивлюся, мов до сонечка всміхнуся. А дівчинонька Мар'яна щовечора і щоранку мене поливає, поле, доглядає. Ще сонце не сходить, а вже моя господиня з хати виходить. Вийде, моє серце, ухопить відерце, біжить до криниці, набере водиці, щоби було чим поливати квіточки в квітниці. Як нас поливає, то кожного ранку співає веснянку:

*А в тому саду чисто, метено,
ще й хрещатим барвіночком
дрібно заплетено.*

Бринить голосочок, як срібний дзвіночок, по садочку лунає, та вже й соловейко, що співав раненько, так співати не здолає.

Пісня до роботи додає охоти, а Мар'яні вдень не до гуляння, — на роботі з ранку до смеркання.

На чужому полі ніжки натомила, на чужій роботі ручки натрудила, на чужих городах цілий день полола, бур'яном

Чому Мар'яна говорить так поетично? Про що це свідчить?

Прочитай абзац уголос. Чи відчувається в ньому ритм?

Назви в цьому уривку епітети.

Прочитай абзац, пропускаючи епітети. Чи змінилося твоє сприйняття? Як саме?

То для чого письменники вживають епітети?

колючим руки поколола. Ох і натомилась, як прийшла додому, то аж похилилась. Стала приступати їй до серця досада...

Глянула на мене: «Ти ж моя відрада! Ой, ти ж моя мила, лелієчко біла, як же цвітеш пишно, я як подивлюся, то мені аж втішно! Я ж бо тебе, квіточко мила, за свою працю заслужила, на свою долю посадила, — рости ж, леліє, розкішна, красива, щоб була моя доленька щаслива».

Лелія слухала та всміхалася радісно, так-то вже вона раділа, що її сестриця така щаслива і така мила своїй господині.

Приступила вона до сестри, торкнула її своєю квіткою, що мала в руках, і промовила:

— Рости ж, леліє, розкішна, красива, щоби була доля щаслива!

Знайди в тексті три докази того, чому Лелії в Мар'яни набагато краще, ніж у панських квітниках?

Що важливо, аби жити комфортно?

Чи можуть замінити розкішні речі любов і підтримку рідних?

Коли ти почуваєшся щасливим / щасливою?

Раптом та молоденька лелія вросла висока, висока, квітки на ній дивно розцвіталися і спалахнули світлом сріблясто-рожевим, на листі засвітилася діамантова роса і різними барвами замиготіла, заграла і зникла.

Павлусь глянув, аж він у своїй кімнатці, лежить на ліжку.

— Леліє! — скрикнув він. — Я ще не хочу додому, я хочу знову у той садочок, неси мене!

Лелія стояла перед ним рожева, мов хмарка на сході сонця.

— Ні, любий, — мовила, — нехай іншим разом, на цей раз досить, мені ніколи, ще маю багато роботи. Он вже день. Прощавай, будь здоров!

Лелія торкнула квіткою, потім нахилилася, поцілувала, кивнула голівкою і зникла. Павлусь простяг до неї руки, хотів голосно гукнути і... прокинувся.

Дивиться, аж сонячний теплий промінь падає просто йому в очі, а над ним стоїть його мама і цілує його в чоло, промовляючи:

— А ти вже встав, прокинувся! Моя люба дитино! Ну, як же себе відчуваєш?

— Добре! — відповів Павлусь, обнімаючи її, — зовсім добре... А знаєш, мамочко, який мені гарний сон приснився? Мені снилася Лелія.



Як бачимо, у казці «Лелія» діють такі герої та героїні: *Лелія, Павлусь, Мар'яна* та інші.

Щоб описати дійову особу (персонажа) твору, авторка (автор) вдається до зображення його зовнішнього вигляду.

Персонаж твору — це дійова особа художнього твору (книги, спектаклю, кінофільму, гри тощо).

Портрет (у літературі) — опис зовнішності персонажів художніх творів.

У реальному світі є добро і зло, бідність і багатство, родина і самотність. Про такі складні теми говорити непросто, тому Леся Українка звертається до прийому **чарівних перетворень**.

Так, хлопчик летить у сні разом з ельфом, а лілеї оживають. Ці та інші **фантастичні елементи** дозволяють змалювати два світи, які співіснують у реальності.

Хтось живе в розкошах і не помічає свого щастя, як-от панночка в казці «Лелія». Інші ж працюють, щоб заробити на найнеобхідніше (дівчата на фабриці з виготовлення штучних квітів).

Проте є й такі, які, можливо, не оточені дорогими речами, але цінують любов родини та помічають красу (Мар'яна та її братик Івасик з любов'ю доглядають квітку). Це і є справжнє щастя.

У казці «Лелія» переплелися реалістичні та фантастичні картини й образи. Є тут чарівні перетворення та фантастичні події (Павлусь перетворився на квітку, літає разом із Лелією).

Є в казці й цілком реалістичні деталі панського та селянського побуту. Павлик чує скарги дівчат, що тяжко заробляють на шматок хліба. Леся Українка в доступній формі доводить, що **людина з добрим серцем, із ніжною душею може бачити й розуміти красу**, хоч живе бідно та важко трудиться.



1. Назви дійових осіб твору Лесі Українки «Лелія». Яким із них ти симпатизуєш? Чому?
2. Які елементи фантастичного використала письменниця у творі? Чому ти вважаєш їх фантастичними?
3. Чи можна з упевненістю визначити вид казки «Лелія»? Чому? Особливості яких різновидів поєднані в цій казці?
4. Які чарівні перетворення ти зміг / змогла б дофантазувати? Поміркуй, яку роль у житті людини відіграють квіти? Чим можна пояснити таку Лесину залюбленість у народну творчість і в природу?
5. *Об'єднайтеся в групи.* Виконайте проектну роботу «Цілющі властивості рослин із грядки Мар'яни». Скористайтеся алгоритмом написання проектної роботи, що в *Додатку 2*.
6. Розглянь уважно банкноту з портретом Лесі Українки. Яка деталь нагадує про казку «Лелія»? Чи випадково на банкноті зображена лілея?

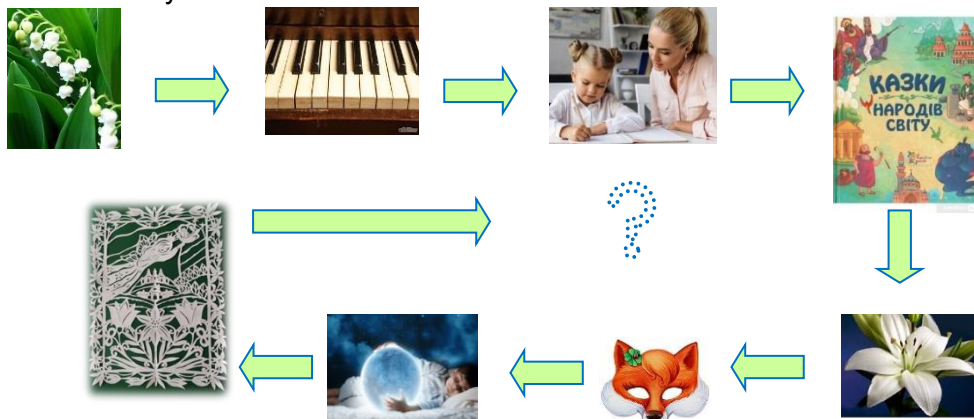


*Банкнота
з портретом
Лесі Українки. 200 гривень*



7. *Розвиваймо логічне та креативне мислення.* Розглянь кросенс*. Усі зображення в ньому пов'язані із життям і творчістю Лесі Українки.

Знайди асоціативний зв'язок між сусідніми (тобто тими, що мають спільний бік) картинками. Щоб ти намалював / намалювала на місці знака питання? Чому?



Довідка. *Кросенс* — це система (перетин) зображень з певної теми, яка вибудовується на дев'яти квадратах. Картинки пов'язані між собою сенсами-смыслами.



ВАЛЕРІЙ ШЕВЧУК (народився 1939 р.)

Великий самітник
і фанатичний працелюб,
а ще великий книголюб.
Людмила Тарнашинська



Народився Валерій Шевчук у селі Барашах на Житомирщині в сім'ї селянина у перший рік Другої світової війни. Ще з дитинства мав здатність фантазувати. Одна з учительок зауважила, що з хлопчика вийде щось особливе. «Як так вона щось відчула — я ж у п'ятому класі був! Ну чим я відрізнявся від інших дітей? Через це я судить себе сам не можу», — згадував згодом письменник.

І був другий випадок. Після школи Валерій працював на бетонному заводі, на якому одного разу старий майстер зауважив: «Хлопче! Послухай мене. Я вже старий чоловік, уже ось на пенсію піду. Тобі тут не місце. Іди вчись».

Із особливими трепетом та повагою згадує письменник і матір, яка й сформувала українську свідомість синів (Валерія й Анатолія).

Писати Валерій почав ще в десятому класі, а згодом навчався в технічному училищі та на історико-філософському факультеті в Києві.

Батько Валерія був шевцем. Увечері часто засиджувався за роботою, а мама сиділа поруч і читала.

Слухали її сини — Анатолій та Валерій, можливо, тому й захопилися літературою. Навіть повість написали: старший брат тоді вчився в сьомому класі, а Валерій — у п'ятому.

Згодом, як казав сам Шевчук, ідеалом для нього стали Іван Франко і Григорій Сковорода. Це не просто автори, а дороговкази.

Сьогодні Валерій Шевчук не лише письменник, а й перекладач і науковець.

Справді, передбачення, про які згадує Валерій Шевчук, здійснилися. Він став письменником, із-під пера якого народжуються не зовсім звичні твори.

Частина їхнього змісту лежить на поверхні — це основні події. Але ще більша частина захована між рядками. Валерій Шевчук спонукає свого читача мислити, аналізувати й шукати скарби думок.

Валерій Шевчук нагадує мага, який розуміє таємничі заклинання.

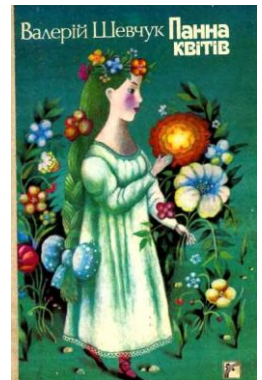
За фахом він історик, навчений в університеті читанню старих текстів, давньої мови. Саме тому митець із легкістю розшифровує стародруки, пізнаючи нікому раніше не відомі істини.



Валерій Шевчук написав казки для своїх дочок — Мирослави та Юліани. Збірку творів назвав «Панна квітів». За бажанням, прочитай ще й інші казки із цієї збірки.



Якщо музика допомагає тобі зосередитися, рекомендуємо читати казку під супровід композиції *Антоніо Вівальді «Чотири пори року»*.
<https://cutt.ly/sOVSSy0>



Притча — це невеличка оповідка з глибоким повчальним змістом, яка містить якусь моральну настанову в алегоричній (прихованій, непрямій) формі.

Казка-притча — це твір, у якому поєднані ознаки як *казки*, так і *притчі*.

Наприклад, у творі Валерія Шевчука «Чотири сестри» йдеться не лише про чергування пір року (весна – літо – осінь – зима), а й про міцність родинних зв'язків, спокусу владою (прагнення Біловолосої не поступатися тронем), силу зла (улесливі нашіптування Чорного Птаха) і необхідність боротьби проти нього.

Тому **твір «Чотири сестри» — це казка-притча.**

ЧОТИРИ СЕСТРИ

Розділ 1

Колись давно, давніше й бути не може, жили на землі чотири дівчинки. Були вони однакового зросту і всі чотири красуні, тільки одна мала волосся біле, друга — зелене, третя — синє, а четверта — таки золоте. Були вони дружні нівроку, бо любили одна одну. Коли ж приходила черга котрійсь царювати, сідали вони на трон, дві інші спали, а та, котрій приходила черга змінювати сестру, чепурила себе, як тільки могла. Розчісувала волосся, приміряла сукні, обдивлялася черевички, чи немає часом дірки та й чи підшва не відстає, вглядалася в дзеркало, і тільки по тому підходила до Сестри-королеви, віталася чемненько і мило проказувала:

— Доброго дня, люба моя сестро, от я й прийшла!

Тоді сходила із золотого трону Сестра-цариця, цілувала наступницю і казала привітно:

— Я вже тебе зачекалася, сестро. Сідай, поцарюй, бо твоя пора!

Отак вони й жили у злагоді, любили одна одну й шанувалися. І тривало так, люди кажуть, мільйон років. Коли ж минув той мільйон, сталася дивна подія. Царювала тоді сестра Зима — дівчина із білим волоссям. Сиділа вона, сиділа на троні, і раптом щось покликало її встати і пройтися по стежці, яка починалася біля трону, а закінчувалася біля Блакитного палацу, у якому сестри жили.

Саме в той момент де не взявся Чорний Вітер, зареготав, засвистів і випустив з руки Чорного Птаха. Той Птах злетів у темне, покрите хмарами небо і раптом упав долі. І впав при тому так нещасливо, що втрапив якраз на Білокосу і вдарив

А з якими кольорами в тебе асоціюються пори року? Чому?



Знайди в інтернеті інформацію про те, що означають білий і чорний кольори. Із чим вони для тебе асоціюються? Чому?

Символом чого може бути Птах?



Чорний Птах

Деякі звуки створюють певний настрій. Наприклад, шеліт передаємо звуками ш-с-с, гарчання — г-р-р.

*Запиши уривок, виокремлений курсивом, та підкресли в ньому літеру **p**. Який настрій передано звуком [p]?*

їй в обличчя чорними крильми. Затурбувалася Зима, схвилювалася, сіла на трон, бо їй раптом здалося, що приключилося щось із її гарним обличчям, вийняла люстерко, щоб зирнути на себе, але Чорний Птах знову кинувся на неї, вибив люстерко — і воно розлетілося на тисячі скалок. *Тоді молоді, гарні обличчя Білокосі потемніло від думок, які закрутилися, завертілися — впала тоді на землю снігова буря. Шалено металися вихори, а хлопці Холодні Вітри поприкладали до рота крижані труби й подули в них так завзято, що здивувалася сестра Весна, котра в цей час чепурилась у Блакитному палаці.*

Вона визирнула в крижану шибочку, але не побачила нічого: тільки щось біле й розвихрене, якусь крутію велику й віхолу. А це сталося з тієї причини, що темні думки прийшли в голову Білокосій сестрі, а може, нашептав їх Зимі Чорний Птах, який, тікаючи од бурі, потрапив не куди-небудь, а на плече Білокосій.

— Гей, тривожно мені, — прошепотіла Зима. — Дивний смуток у мені поселився, і не знаю я, що воно таке...

— Твій смуток має причину, — каркнув їй у вухо Чорний Птах. — Сестри хочуть тебе зі світу звести.

— Не кажи нічого про моїх любих сестер, — сказала Білокоса. — Не можуть вони замислити супроти мене зла.

— А вони його замислюють, замислюють, — каркнув Птах. — Вони вважають, що вони гарні, а ти гірша за них.

— А як воно насправді? — тихо спитала Зима.

— Ти краща за них, — каркнув Птах. — Вони задрять тобі і хочуть тебе прогнати.

Задумалася Білокоса, а завжди, коли вона думала, морози тріщали великі. Хлопці Холодні Вітри у труби грали, і все цепеніло навколо й крижаніло, хоч уже час надходив передвесінній.

— Під кінець нашого правління, — сказала нарешті Птаху Зима, — ми всі трохи тратимо красу — такий у нас закон. Тоді Сестра-правителька йде у Блакитний палац, засинає, і краса її повертається. Оце наш другий закон. По тому ми знову стаємо юними і гарними — і це вже наш третій закон.

— І неправильний закон, — прошепотів улесливо на вухо Зимі Чорний Птах. — Дуже дурний той закон: і перший, і другий, і третій. От що пораджу тобі я, друг твій сердечний, з любові до тебе, а не до твоїх сестер. **Красивий той, хто сильний у світі, а сильний той, хто має владу.** Прожени сестер і побачиш, що станеться.

— Що ж станеться, друже мій сердечний? — спитала Зима.

— А станеться те, що ти найкрасивіша зробишся. Забереш у сестер їхню красу і в чотири рази красивіша станеш.

— В чотири рази красивіша? — спитала Білокоса.

— Еге ж, — відповів Чорний Птах. — Станеш така, що я тебе навіки полюблю.



*Білокоса Зима
в тривозі*

Цей малюнок і решта (крім одного) до казки-притчі придумала і намалювала художниця Ольга Рубіна в 1990 році.

Розділ 2

А в цей час Зеленокоса сестра готувалася вже вийти з Блакитного палацу. Вона відчинила двері, але не подув, як завжди, Теплий Вітерець, що його посилала назустріч їй Білокоса сестра. Здивувалася Зеленокоса, озирнулася навкруги:

*Чи погоджуєшся зі
словами Птаха, що
«красивий той, хто
сильний у світі,
а сильний той, хто
має владу»?
Обґрунтуй свої
міркування.*

*Що означає
«сидіти на троні»?*

*Про яку людину
кажуть, що вона
«на троні» або
«надягла корону»?*

*Хто із персонажів уже
вивченої казки сидів на
троні?*

*Чим це для нього
скінчилося?*

*Поміркуй, як далі мо-
жуть розвиватися по-
дії казки «Чотири сес-
три».*

сніг, крига навколо і грають у труби хлопці Холодні Вітри. Ні, не помилилася вона, пора вже її надійшла, але чому це так зимно надворі, чому так непривітно й сіро? Зеленокоса побігла чимдуж до трону, мерзнучи й хукаючи у пальці, і, хоч була вона гарна й зелена, не зустріла її прихильно Білокоса. Не всміхнулась, як звикла до того Весна, не привітала її лагідним словом, а сиділа похмура й насуплена, на плечі в неї чорніло гніздо, і визирав звідтіля чорний-пречорний Птах. Захотілося Зеленокосій повернутися назад до Блакитного палацу: може, вона помилилася, може, й справді не пора ще їй?

Але ні, серце сказало: таки пора. Окрім того, дуже близько підійшла до Білокосої, якось негарно її образати. Отож Зеленокоса вклонилася чемне-нько й проказала:

— Доброго дня, люба моя сестро, от я й прийшла!

Але не зійшла із трону Сестра-королева, не поцілувала наступницю і не відказала, як у них водилося:

— Я вже тебе зачекалася, сестро. Сідай, поцарюй, бо твоя пора.

Зовсім нічого такого не вчинила Білокоса, а тільки насупилася грізно. Чорна ж Пташка, котра звилася гніздо на її плечі, каркнула щось незрозуміле.

Тоді зовсім схвилювалася Весна.

— Чи ж ти забула, сестро? — спитала. — Уже кінець лютого, треба тобі, сестро, іти з цієї країни...

— Ну от, моя правда, — каркнув Птах. — Вона тебе проганя...

Тоді розсердилася Білокоса і як махне рукавами, як завіє! Знову приклали труби до вуст хлопці Холодні Вітри і заграли-заголосили.

— Чи ж не бачиш, сестро, що не пора іще тобі! — грізно сказала Зима. — Прийде час, пущу тебе на трон, а тепер забирайся, коли не хочеш у шматок криги перетворитися...

— Забирайся, забирайся! — каркнув Птах, ще й крилами радісно замахав...

Злякалася Зеленокоса (ніввіки ж такого не бувало!) і чимдуж поспішила назад до Блакитного палацу, подумавши мимохідь: «А що, коли я помилилася? А що, коли й справді не моя ще пора?»

Вона зайшла до палацу, і їй стало холодно й незатишно. Побігла до Голубої зали, де спала Синьокоса сестра, і мовила жалібно:

— Сестро, гей, сестро! Чи можеш ти прокинутися і поговорити зі мною?

Але не могла ще прокинутися Синьокоса. Тоді побігла Весна до Золотої зали, де спала Золотокоса.

— Сестро, гей, сестро! А може, ти прокинешся?

Але й Золотокоса не змогла прокинутися.

Тоді пішла Весна в свою Зелену залу, сіла на зеленого стільця, поклала щоку на долоню й замислилася.

Коли ж отямилася, то вже й березень майже закінчився.

— А може, я ще сплю, а може, я ще не зовсім гарна? — подумала Зеленокоса і поставила проти себе люстерко.

Чарівне лице вона побачила. Над головою пишні зелені коси у вінок склалися, чоло було біле і чисте, очі — величезні, і в них мінилося-променилося зелене сяйво, носик

Знайди в інтернеті інформацію, як на людину впливають кольори.

А який колір твій улюблений?



Зима проганяє Весну

Чи можна опис у цьому абзаці назвати **портретом**? Чому?

тоненький і прямий, а вуста повні й червоні. І цвіло на кожній щоці по яскравому серпику, начебто місяці зійшли з одного й другого боку.

Побачивши себе таку, рішуче встала Зеленокоса і знову пішла до трону, де сиділа Зима.

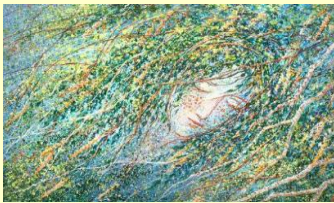
Але й цього разу Білокоса зустріла її грізно й насуплено, а ще грізніше й насупленіше зустрів її Чорний Птах, котрий звив на плечі у Зимі чорне гніздо.

— Не підпускай її до себе! — сказав Чорний Птах з гнізда. — Жени її геть і царюй у білому світі сама. Запамятай: краса — це сила!

По тій мові засміявся голосно і замахав погрозово крильми.

Зеленокоса вдруге схилилась у поклоні, навіть рукою землі торкнулася — проросла відразу у тому місці квітка.

У казці Білокоса — не старша жінка, а дівчина. Чому в неї з'явилися зморшки?



Портрет Весни

Розглянь портрет Весни сучасного художника Олега Шупляка.

Чи такою ти уявляєш / уявляла Зеленокосу? Знайди описи Весни у творі.

Чому Зеленокоса втратила свою красу?

— Доброго дня, люба сестро, — не так сказала, як проспівала вона. — Глянь на мене, це я прийшла, твоя наступниця!

— Прийшла, то й підеш! — грубо відповіла Зима. — У квітні прийдеш, під кінець місяця.

— Але мені мало часу залишиться, — сказала несміливо Весна.

— Переживеш! — так само грубо відказала Зима.

Подивилася на неї Зеленокоса й побачила, що спересердя в Білокосої кілька зморщок з'явилося на рівному чолі. І очі її не світилися м'яко й ніжно, як завжди.

— Хіба не втомилася ти, сестро? — спитала тихо Весна. — Хіба не вабить тебе прийти у Білу залу й заснути, щоб краси й молодечого духу набратися?

— Не набридай мені! — сказала пихато Зима. — Хіба не бачиш: царюю я!

Здалося Весні, що то не сестра сказала ті грубі й непоштиві слова, а каркнув їх Чорний Птах, котрий оселився в її серці. Тому пожаліла Весна Білокосу, повернулася й пішла додому, гублячи по дорозі зелені сльози. І проростали з тих сліз квіти-трави, але відразу ж вмирили, адже дули в Зеленокосої за спиною у крижані труби хлопці Холодні Вітри і сміявся, каркав, давився сміхом Чорний Птах, котрий звив гніздо на плечі в Білокосої.

Вбігла Весна в Голубу залу, присіла біля сонної сестри з синім волоссям і заплакала гірко.

— Сестро моя, сестронько! — сказала вона. — Спиш і не бачиш, яка біда причинилася. Встань, порадьмося, що ж робити.

Але не прокинулася Синьокоса, бо не пора їй була. Тому не заходила Весна й до Золотокосої, а повернулася до себе, сіла на зеленому ослінці і підперла щоку долонею.

Незабаром і сестра Синьокоса прокинулася. Витягла люстерко й побачила: заспана ще й непрочумана. Тоді взяла гребінку й почала неквапно розчісуватися.

А сестра Зеленокоса втретє кланялася Зимі:

— Добрий день, люба моя сестро. Може, хоч тепер пустиш мене на трон?

Але Білокоса вже не дві зморшки мала, а десять і таки не захотіла розхмурити чола.

— Іди геть! — сказала Зима. — Наприкінці травня прийдеш!

Похитала сумно головою Весна, і зелені сльози покотилися їй на щоки.

— На лихе діло йдеш, сестро! В кінці травня вже Літо має прийти.

— Хай приходить, — байдуже відказала Зима, а може, Птах оце повів. — Прийде і піде!

Тоді впала Зеленокоса на коліна й обійняла сестрі ноги.

— Сестро, — заридала вона. — Дивися, зело не розпустилося і земля гола стоїть! Прожени Чорного Птаха, не руйнуй світу і себе!

— Я царювати знамірилася! — каркнула голосом Птаха Зима. — Відступися мені з очей!..

Озирнула себе Весна і побачила, що її зелені черевички старими човганцями стали, що її пишна зелена сукня в ганчір'я починала перетворюватися, а такою чи ж можна називатися царицею світу? Заридала Зеленокоса і рушила назад, до Блакитного палацу, де вже співала й чепурилася гарна-прегарна сестра їхня Синьокоса.

Розділ 3

Літо дивується, чому Зеленокоса не править світом.

Весна відповіла, бо ще не поступилася їй місцем Білокоса.

Прочитай разом з однокласниками та однокласницями діалог за ролями.

Чи викликає в тебе співчуття Білокоса? Чому?

Синьокоса ще здалеку побачила трон і насуплену Зиму на ньому, побачила хлопців Холодних Вітрів, котрі і на її прихід задули в крижані труби. Здригнулася вона мимовільно.

— Гей ви! — прохрипіла Зима. — Чого прийшли? Чи ж не знаєте закону, що тільки одна з вас може мене змінювати? Що задумали супроти мене, лихоємиці?

— Лихо задумали, лихо задумали! — прокричав Чорний Птах.

Подивилися сестри на ту із Чорним Птахом на плечі і згнукули здивовано: ледве її впізнали. Коси Зими були білі й ранише, але тепер їх сивина уже побила, а обличчя потьмяніло.

— Чого мовчите? — каркнула голосом Чорного Птаха Зима. — Це я у вас запитала, цариця світова, ото ж і відповісти мусите негайно!

— Доброго дня, люба сестро! Вже пора й мені панувати.

— Який тепер місяць? — запитала Зима.

— Кінець травня, сестро!

— Хай та Зелена йде спати, а ти приходь наприкінці червня.

Тоді виступила з-за спини Літа Весна й промовила сміливо:

— Але ж, сестро, озирнися навколо. Всю землю снігом та кригою покрито, і не росте на ній ані росточок.

— А мені що? — спитала Зима.

— А те, що землю і все живе зневажаєш. Ти нас, сестро, нівечиш...

— Немає мені до того діла, — сказала Зима. — Я царюю, а більше що треба знати?

— Ти й себе нівечиш, сестро! — крикнула розпачливо Зеленокоса і, вихопивши дзеркальце, раптом простягла його Білокосій. — На, глянь, що з тобою зробилося!

Але в цей момент зірвався з плеча Білокосі Чорний Птах і впав на ту простягнуту з люстерком руку, вихопив блискуче скло і брязнув ним об лід. І розлетілося дзеркальце на тисячу скалок, а може, це тисячею сліз заплакала Зеленокоса; повернулася вона і поплелася до Блакитного палацу. Поступово спадала з краси, гасли очі її величезні й зелені і блідло лице. Тоді махнули довгими руками Сні й почали літати довкола, майнули білими сувоями, потяглися за Зеленокосою аж до її Зеленої зали. Синьокоса ж сестра стояла перед Зимой і зачудовано дивилася на неї.

— Отямся, сестро! — вигукнула дзвінко. — Ти ж знаєш, що, коли вона засне, не зможу і я прийти на землю.

— А мені що до того? — каркнув з плеча у Зими Чорний Птах.

Тоді смуток відчула й Синьокоса. Озирнулася навкіл: справді, все навкруги кригою та снігом закуто, — зібралось тієї криги так багато, що не тільки ріки й озера, але й земля нею покрита. Побачила, що й звірі почали збиватись у великі стада і рушили у краї тепліші. Пильно придивилася Синьокоса до Білокосі сестри, а ще пильніше — до Чорного Птаха, що звив кубло в її серці. І зареготав, закрюкав їй Птах просто в обличчя, і не витримала Синьокоса. Стрепенулася вражено, повернулася різко і побігла геть.

В цей час Зеленокоса готувалася до тривалого, багатомісячного сну.

— Слухай, сестро! — крикнуло Літо, вриваючись у Зелену залу. — Зачекай хвилину, не засинай! Нам треба вирішити, що робити! Нам треба придумати, як вигнати в сестриці з плеча того Чорного Птаха.

Зеленокоса розплющила очі й подивилася сонно на Синьокосу.

— Я вже не маю сили у тілі, — прошепотіла вона, — Я вже засинаю, і думки мені в голові плутаються.

— Не засинай, сестро! — кинулася до Зеленокосої Синьокоса, — Що мені робити без тебе? Що удію з лихою нашою сестрою, як прожену від неї навісного Птаха?

— Щось треба придумати, — прошепотіла Зеленокоса. — А я тобі таке скажу: продовжуй любити її, може, й отямиться. Може, пошкодує... А ще...

Чому Зеленокоса просить продовжувати любити жорстоку сестру?

Чи погоджуєшся з думкою, що любов врятує світ? Чому?

Вона замовкла, бо Перший Сон поклав їй на уста долоню.

— Що іще? — кинулася до неї Синьокоса.

— Вчини так... хай на себе зможе... подивитися...

Розділ 4

Відтоді почала ходити до Білокосої Синьокоса. І ходила вона до неї тричі: в червні, в липні і у серпні. Але в червні сказала Зима: «Прийди у липні», — а в липні — щоб у серпні вона прийшла.

У серпні ж уже й четверта сестра прокинулася — Золотокоса. Літо зі сльозами на очах оповіло, що в них діється.

Мільйон років жили вони й лиха не знали, повіла Синьокоса, а тепер земля — не земля, а крига, і ця крига почала рухатися від Північного полюсу — землю всю покриває, од того Крижаний Вітер гуляє. Від Північного полюсу величезні льодяні брили подвигає, світ цілий покриває і надію, що все

зміниться, убиває. Величезні крижані гори рухаються, ніби несе їх вода, наповзають і стесують скелі й горби. Все живе утікає з їхнього підсоння, оповіла Синьокоса, а сестричка наша живе, немов спросоння. Вона глуха й німа, нічого не бачить і не зна. А все тому, що на плечі у неї Чорний Птах сидить і щось їй на вухо шепотить. Він уже нападав і на неї, Синьокосу, і вона й досі відтоді в серці тугу носить. А сама сестричка Білокоса якби ж побачила, що з нею, бідолохою, відбулося! Волосся посивіло, голова їй пострупіла, лице позморшкуватіло, аж брунатне стало від старості, а це тому, що сестричка не має до них жалості.

— Скоро вона буде звичайною старою бабою, — сказала Синьокоса і заплакала синіми сльозами.

— Я ще не зовсім прокинулася, — сказала, позіхаючи, Золотокоса, — а ти таке страшне оповідаєш. Почекай, отямлюся й трохи наберуся сили. Підемо разом.

— Не змогла я, бідолашна, вигнати з сестриних грудей Чорного Птаха, — поскаржилася Синьокоса. — Я вже й дзеркальце їй підсувала, подивитися пропонувала, одурено її, заморочено — розбив те дзеркальце Птах, скалки розметав і ногами своїми їх потоптав. Благала я сестру зглянутися над нами, над звіром і над деревами, але те до її вух не дійшло — нічого не допомогло! Затялася вона, затверділа, Чорний Птах її полонив і біду їй отаку учинив. Не спить вона і не відпочиває, а тому, бідолашна, зовсім пропадає...

— Я вже отямилася, — сказала Золотокоса, — Давай підійдемо до вікна і на світ зирнемо.

Випиши в зошит із цього абзацу слова, які римуються.

Чи нагадує текст вірш?

Запиши його в зошиті у формі вірша.



Синьокоса — Літо

Чи асоціюється
у виокремленому
абзаці білий колір
із чистотою?
Чому?

Поміркуй і скажи,
чи сприймаєш ти
білий колір
по-різному —
залежно від ситуації,
у якій ти перебу-
ваєш? Як саме?

Вони підійшли до вікна, але не побачили світу: все було білими мухами покрите. Крутилися ті мухи в повітрі, випадали з неба, як з дірявого міха, клалися на землю — мільйони їх лежало мертвих долі. Виростали в горби, у велетенські крижані тороси — насувалися на Блакитний палац зусібіч.

— Бачиш, уже й на наш палац наступає крига, — прошепотіла Синьокоса. — Розітре його, і тоді і ми всі погинемо. Не співатимуть на землі пташки і не чути буде живого дихання.

Маєш світлу голову, Осене, — придумай, як прогнати Чорного Птаха.

Придивилася Золотокоса до Літа — сумна усмішка забриніла на її вустах: голуба сестрина сукня перетворювалася на ганчір'я, а босі ноги аж потемніли. Очі зморено дивилися, а довкола неї вже почали стрибати, вигинатися, пританцьовуючи, худі високі Тіні, мали вони довгі руки, а пальці у них — як патички. Називалися ці Тіні Снами, і розстеляли вони по коєм прозорі полотниська, щоб загорнути Синьокосу і забрати її в країну своїх казок.

— Бачу, що зморилася ти, люба моя сестро, — сказала Золотокоса. — Чи ж подужаєш піти зі мною до нашої лихоносниці?

— Треба буде, то піду, — ледве ворущачи язиком, сказала Синьокоса. — Треба, засинати не буду, тільки вигадай щось, щоб ані сестра, ані ми не загинули...

Вона це сказала, а очі її вже спали, вже ледь-ледь могли розплющитися, хоч як боролася зі сном Синьокоса.

— Ти в мене мужня, сестричко, — сказала Золотокоса. — Але бачу: тобі пора спати, а мені — до бою ставати. Що порадиш мені на відході?

— Те, що мені Весна заповіла, — шепнула Синьокоса.

Вона зітхнула, заплющилася, бо Сон уже поклав на її уста теплу долоню, а тоді ще раз зирнула на сестру синіми, ніби озера, очима:

— Не втрачай до неї любові... Хай вона гляне в люстерко... Хай сама себе не впізнає...

Розділ 5

Отак попрощалася Золотокоса з Літом, поцілувавши найніжніше. Літо зімкнуло очі й захиталося од снів, які повезли його у пишній кареті в світ синіх квітів і трав.

Сама ж Золотокоса поважна зробилася й рушила до своєї Золотої зали, щоб належно прибратися. Одягла вона сукню, ткану із золотих ниток, поверх накинула легкого плаща, на голову вдягла вінка, сплетеного з барвистого листя, а в руку взяла золотий пірнач — палицю із металевим оперенням.

Перейшла через Голубу залу й кинула оком на Синьокосу; після того перейшла Зеленою залою і позирнула на Зеленокосу, до якої найбільше подібна була. Після того гукнула на хлопців із золотими трубами, і коли ступила на білу стежку, що вела до їхнього трону, заграли й заголосили золоті її труби. Від того гуку скинулася раптом Білокоса й здивовано протерла очі. Збудився на її плечі Чорний Птах і каркнув незадоволено.

— Чуєш, Пташе, — стурбовано сказала Зима. — Щось небувале коїться! Якись труби незнайомі голосять, і тривога мене обійма.

— Це, мабуть, ще раз Літо вибирається, кінець серпня тепер, — мовив Птах.

— А може, це обидві сестри до мене йдуть: Літо й Осінь?

— То, може, це вони і йдуть, — сказав Птах. — Будь мужня й непоступлива.

Але дорогою йшла сама Осінь. Яскраве світло виточувалося від неї, ніби горіла в ній велика лампа, і Зима аж очі прикрила рукавом, намагаючись вгадати, що там сяє.

— Потемни мені трохи світу, Чорний Пташе, — попросила вона. — Несила мені дивитися на те світло.

Махнув Чорний Птах крильми — і збудилися хлопці Холодні Вітри з крижаними трубами. Загнали й заголосили, а над землею чорна віхола пронеслася. Завили вітри, заметали вихорами снігу, задвигтіли довкола крижані гори й рушили, пересипаючись, снігові тороси.

Померк світ, і все покритлося сірою млою, але не переставала світитися-палахкотіти золота постать на білій стежці! Ішла — і дзвеніли, співали-заливалися золоті труби, аж очі Білокосой засльозилися — це вже до самого трону Золотокоса підійшла.

— Кланяйся, кланяйся цариці світу! — закаркав Чорний Птах, махаючи крильми.

— Я не бачу тут цариці світу, — голосно сказала Золотокоса. — Царицею світу має бути моя рідна сестра, молода й гожа, гарнішої за яку нема на землі, а рівними до якої є тільки трое дівчат, її сестер... Чи правильно я сказала?

— Правильно, — хитнула головою Зима, яка вже аж зовсім на красуню не подобала.

Була це похила баба, зморшкувата, незугарна й нечупарна.

— Я не бачу на троні такої гарної і юної, — сказала Золотокоса. — Я бачу стару відьмугу!

— Вона гарна, гарна! — зарепетував Чорний Птах.

— Але ж, сестро, — зніяковіло промовила Зима. — Невже ти й справді мене не пізнаєш?

— Це не моя сестра! — вигукнула Золотокоса. — Ти — лиха відьмуга, яка десь поділа, ув'язнила чи отруїла мою любу Білокосу. Через це прийшла я, щоб викликати тебе на герць, бо хочу визволити свою любу сестру.

— Схаменися, сестро! — закричала Зима. — Це я, я, твоя Білокоса сестра. Хіба не бачиш, що я біла і ясна і що чисте світло від мене сяє. Подивися на моє чудове біле лице і на мої чудові білі коси!..

Вона аж із трону звелася й похитнулася, адже була горбата і зігнута, обличчя мала сіре й поморщене, а волосся посічене й сиве.

— Білокоса гарна, гарна! — закричав Чорний Птах.

— Ти — не моя сестра, — сказала дзвінко Золотокоса, а її Золоті хлопці приклали до ротів труби й урочисто заграли раз, і другий, і третій. — Ти — самозванка, яка поділа десь мою любу сестру. Ставай до бою!

— Забуваєшся, сестро, — прошипіла тоді Зима. — Чи ж незвісні тобі закони наші: не ти мене маєш змінити, а я тебе. Зима Осінь змінює. Отож іди геть з моїх очей і лягай спати. Це я тобі наказую, володарка світу!

— Ти не володарка світу! — сказала Золотокоса. — Ти — самозванка. А я прийшла сюди не царювати, а визволити мою бідну сестру.

Звела золотий пірнач — палицю з металевим оперенням — і махнула ним у повітрі. Від того помаху перестали дути в крижані труби хлопці Холодні Вітри, втишилась і віхола, та й сніг перестав іти. А ще в листяній короні Золотокосої пробудився малесенький, срібнесенький жучок-черв'ячок, саме той, котрий павутину виплітає в Бабине Літо. Він спустився на тонюсенькій срібній нитці і на тихе повеління своєї володарки

Чому осінь часто асоціюють із золотоволосою або рудоволосою дівчиною?

Скільки разів прогнала зима сестер?

Зауваж, що прогнала вона трьох сестер. Як називають цей прийом у народних казках?



Золотокоса Осінь

*Стосунки між сестрами в казці є **алого-рісю** на взаємини в родині.*

*Доведи або спростуй цю думку та **наведи два докази** з тексту.*



Коли настає бабине літо?

Із яким природним явищем пов'язаний цей період?

подибцяв помаленьку в повітрі до Білокосої. Він встиг причепити срібну павутинку до волосся Зими, коли ж каркнув люто Чорний Птах, зірвався з плеча Зими й кинувся на Золотокоосу. Хотів ударити її в обличчя, але натомість натрапив на зведений золотий пірнач і закричав дико, поранившись. Десь далеко відгукнулися Холодні Вітри, і темна ніч покрила землю. Не бачила Золотокоса довкола себе нічого: вили тільки Холодні Вітри і щось начебто зубами заскреготіло. Знову змах-

нули чорні крила, але Золоті хлопці приклали до вуст труби — і розкололася темрява, розбилася, як розбивається глек, розлетілася на тисячі, мільйони клаптів. Замигтіло й зарябіло довкола, знову повернулося світло, і побачила Золотокоса, що задумано-запечалено сидить на троні Зима, у неї на плечі ховається переляканий Чорний Птах, а біля вуха провис на павутинці хитрий нашіптувач і безстрашний войовник жучок-черв'ячок, який Бабине Літо на землю приводить.

— Таке дивне ти мені оповіла, сестро, — мовила задумливо Зима. — Таке дивне мені подумалося: ніби я — це не я. А все ж таки це я...

— Зирни у дзеркало, — сказала Золотокоса. — Упізнай себе...

— Але в мене немає дзеркала, — сказала спантеличено Білокоса, — Воно розбилася, не пам'ятаю вже як і коли... Щось приключилося...

— Чорний Птах розбив твоє дзеркало, — сказала Осінь.

— Вона і без дзеркала гарна! — закричав зі свого притулку Чорний Птах. — Вона найкраща, найвродливіша, найрозумніша, найсильніша і найвеличніша. Вона одна повинна царювати в цьому світі...

— Чуєш, — мовила, розпогіднюючи лице, Зима. — Це — віщій голос. А віщій голос завжди правду каже... Однак...

може, все-таки глянути в дзеркало... Сумнів на мене найшов — непокоїтися я починаю.

— Прожени Чорного Птаха, і я тобі позичу дзеркальце.

Тоді вдруге зірвався з плеча Чорний Птах і кинувся до Осені, гадаючи, що тримає вона дзеркальце, як тримали його раніше Зеленокоса й Синьокоса, і вирішив розбити його так, як розбив у інших сестер. Але знову звівся золотий пірнач — поранив собі груди Чорний Птах. Закричав розпачливо, гнівно, рипуче:

— Прожени її, прожени її!

Закружляв і затанцював довкола Золотокосої, замахав крильми, жахаючи, обсипав її снігом та градом, жбурнув сотнею крижаних стріл, але розтавало все це, торкаючись осяйної одежі Золотокосої.

— Ти не можеш її перемогти, чому? — спитала Зима.

— Бо я вийшла з добром, — сказала Золотокоса. — Мушу розшукати і звільнити свою любу сестру і добрий лад на землі встановити.

— Мала б ненавидіти ту свою білу сестру, — тихо мовила Зима. — Хочеш їй щось лихе учинити?

— Я люблю свою сестру, бо вона ніжна й гарна. Вона приходить мене змінити, коли я втому відчуваю. Ласку мені чинить, змінюючи мене, бо не дає мені постаріти.

Отаке сказала сестрі Золотокоса, а ще сказав щось таємне їй на вухо жучок-черв'ячок, який Бабіне Літо на землю насилає. Тоді пильно зирнула Білокоса на свою гарну сестру, і щось зворухнулося в її замерзломому серці, а може, це жучок-черв'ячок уже там поселився. Зір її пом'якшав і полагіднішало лице.

За мить уже й бліда усмішка почала з'являтися на її потемнілому обличчі, а з одного ока раптом викотилася каламутна сльоза.

Зверни увагу, що Білокоса порушила ритм світоустрою й довго не спала.

Як це відобразилося на її зовнішності?

Чому для здоров'я важливо спати, дотримуючись графіка?

І коли викотилася та сльоза, крикнув пронизливо Чорний Птах, змахнув крильми і зірвався у повітря. За хвилину він став як метелик, а ще за мить у чорну крапку перетворився.

— А тепер на себе глянь, — сказала Золотокоса.

Вийняла дзеркальце й подала Зимі. Та зирнула — тихий зойк вирвався їй з грудей.

— Сестро моя, сестро! — закричала вона. — Що це за стара відьмуга на мене дивиться? Я не впізнаю себе!

— Зійди з трону, втомилася ти, — м'яко наказала Зимі сестра. — Піди в палац, збуди Зеленокосу, впади їй до ніг і попроси вибачення...

Зима ледве звелася з трону, стара була і немічна.

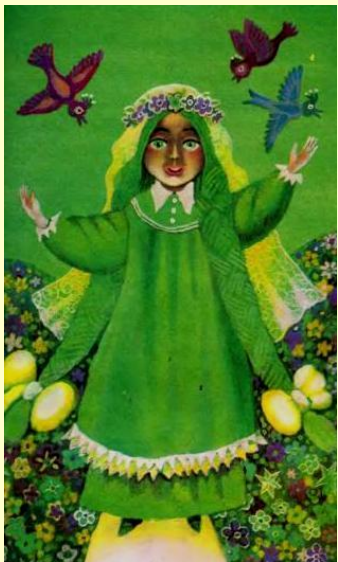
— Пособи мені, сестро, — попросила вона. — Дай руку!

Золотокоса подала їй руку і вивела стареньку на стежку. І тільки рушили вони до Блакитного палацу, як раптом почули чарівну пісню. Хтось виспівував у супроводі найчарівнішої музики,

й дивне диво на землі учинилося. Потемнів сніг, обм'як і заструмили довкола дзюрчисті потоки. Повіяло теплим вітром, і все повітря радісно затремтіло. Звели очі, шукаючи чарівної співачки, Білокоса із Золотокосою, і раптом завмерли від несподіванки.

Стежкою назустріч їм ішла прегарна дівчина. Зелені шати маяли в неї за плечима, зелене волосся гралось із теплим вітерцем, зелений з голубими квітами вінок лежав над її рівним, погідним чолом, довкола її осяйної постаті літали птахи, а вона розсипала навкруг насіння квітів. Воно одразу ж проростало, пробиваючи сніг, і цвіло білим та синім квітом. Саме від того й виникала чарівна музика, а співала Зеленокоса, співала Весна.

*Чому саме Зеленокоса перемогла?
Із чим асоціюється
зелений колір?*



Зеленокоса Весна



Значення мотиву сну



Коли ми спимо, можемо бачити сні. Часом вони досить реалістичні, але найчастіше містять елементи казковості. У сні людина літає, переміщується на далекі відстані, може поринути в минуле чи, навпаки, майбутнє. Учені навіть сьогодні ще не розгадали суті образів, які бачимо уві сні.

А ти бачиш сні? Якщо так, то що саме тобі сниться?

Образи, які ти бачиш, позитивні чи негативні? У твоїх снах є зв'язок із дійсністю?

Чому ж тоді в літературі митці нерідко звертаються до **мотиву сну**?

Літературознавці називають різні причини, серед них — використання форми сну, щоб глибше розкрити психологію персонажів. Також саме сон допомагає зробити логічні переходи від одного епізоду до іншого.



Назви три твори, у яких використано мотив сну.



Кажуть, родина — фортеця. Вона об'єднує людей, які мають бути нашою надійною опорою. Деякі сім'ї здаються щасливими, а в інших, на жаль, панують сварки.

Чи погоджуєшся ти з думкою, що близьких (рідних, друзів), потрібно любити, незважаючи ні на що? Відповідь обґрунтуй.

Чи означає це, що одним людям щастить більше, іншим менше? Зовсім ні.

Щаслива родина — не подарунок долі, а праця над собою кожного її члена. Майже у всіх бувають емоційні зриви, проте важливо вміти пробачати, боротися за щастя.

У казці «Чотири сестри» Валерій Шевчук через образи пів року змальовує модель родини. Тут не всі ідеальні.

Наприклад, Білокоса легко піддається нашіптуванням Чорного Птаха. Вона шкодить не тільки собі, а й родині, усьому світові. Найлегший спосіб — відмовитися від такої сестри. Проте Зеленокоса, Синьокоса та Золотокоса вирішують боротися за Білокосу, бо, насправді, за будь-яких умов потрібно не переставати любити рідних. Недарма латинська мудрість каже: «Любов перемагає все» («*Amor vincit omnia*»).



Алегорія — це втілення загальних, абстрактних понять («добро/зло», «вірність/зрада», «чесність/обман» тощо) у конкретних образах.

Наприклад, у творі Валерія Шевчука «Чотири сестри» чотири дівчини з різним кольором волосся є алегорією чергування пір року та світової впорядкованості, гармонії.



1. Назви героїв і героїнь казки «Чотири сестри».
2. Виразно зачитай описи Синьокосої, Зеленокосої, Золотокосої, Білокосої. Чому портрет Білокосої змінюється впродовж твору?
3. Що сприяло тому, що Золотокоса перемогла Чорного Птаха?
4. Що, на твою думку, може символізувати Чорний Птах?
5. Яка роль дзеркала у творі? Пригадай твори зарубіжної літератури, у яких теж дзеркало відігравало ключову роль.
6. Чи нагадує твір «Чотири сестри» народну казку «Про лиху мачуху й дванадцять місяців»? Думку обґрунтуй.



7. Порівняй образи героїнь твору «Чотири сестри» Валерія Шевчука і «Снігова королева» Ганса Крістіана Андерсена. Чи схожі Білокоса Зима і Снігова Королева? Які спільні й відмінні риси Золотовосої та Герди ти б виокремив / виокремила?

8. Розглянь схему та виконай завдання.



- А. Чому Чорний Птах нашіптував лихі думки саме Білокосій?
- Б. Що означає «побачити себе»? Це стосується лише зовнішності?
- В. Дай розгорнуту відповідь на запитання: «Чи легко продовжувати любити навіть жорстоку людину?»

9. У казці «Чотири сестри» через слабкість однієї сестри порушується зміна пір року, що призводить до біди. Порівняймо: сьогодні земляни теж зазнають катаклізмів: тайфунів, землетрусів, виверження вулканів. Поміркуй, хто відповідає за кліматичні зміни: люди чи природа? Чому?



10. Дай свою назву казці. Чи зміниться щось у творі? Запропонуй кілька варіантів назви казки.
11. **Об'єднайся в групи.** Оберіть найцікавіший, на вашу думку, епізод казки, напишіть до нього сценарій і розіграйте в класі.

МИНУЛЕ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

- ◆ Легенди українців
- ◆ Народні перекази
- ◆ Літописні оповіді
- ◆ *Олександр Олесь*. «Микита Кожум'яка»
- ◆ *Сергій Плачинда*. «Богатирська застава»

Позакласне читання

- Легенди «Калина», «Як виникли Карпати», «Неопалима купина» (за *Є. Шморгуном*)
- Легенди Криму «Аю-Даг», «Скелі-близнята в Гурзуфі»
- Літописна оповідь із «Повісті минулих літ»: «Подвиг юнака» (у переказі *В. Близнеця*)
- *Олесь Бердник*. «Сказання про калину», «Вишня — вічна наречена».
- Народний переказ «Шевченко на Хортиці»
- *Антоніна Гармаш-Литвин*. «Голос утопленого села» («Мова України», «Як українці отримали собі землю», «Переяслав», «Кобза», «Про запорожців», «Рідне слово», «Вогняна січ», «Дороги рідних пісень», «Пісня без слів»)
- *Антін Лотоцький*. «Михайло семиліток»
- *Зірка Мензатюк*. «Дочка Троянди»



*Витинанка
«Дерево життя»
тернопільської
майстрині
Галини Дудар*

ЛЕГЕНДИ УКРАЇНЦІВ

Легенда завжди бере
верх над історією.

Сара Бернар



Щоб усвідомити незрозуміле, люди придумували пояснення. Віра в те, що уявляли предки, була настільки великою, що іноді годі було розділити правду та вигадку.

Свою назву жанр «легенда» отримав від латинського слова *Legenda*, що означає текст, який потрібно прочитати.



Легенда — це невелика оповідка про якісь події, людей, богів, походження географічних назв тощо, у якій правда поєднана з вигадкою.

Легенда схожа на казку, тому що їй так само притаманна прозова форма і в ній ідеться про фантастичні події. Однак, на відміну від казки, це фантастична розповідь про диво, яке творилося незвичайними людьми (часто релігійними персонажами), і цьому диву дається пояснення.

Народна казка

Легенда

СПІЛЬНЕ



У легендах переплітається реальне й фантастичне. Наприклад, фантастичним є те, що боги й богині наділені надзвичайними силами, вони керують явищами природи. Деякі схожі на людей, а деякі — на міфічних птахів, звірів і навіть привидів.

Легенди трапляються різної тематики:

- 1) походження назв міста чи села;
- 2) походження назв річок, озер, морів чи інших природніх об'єктів;
- 3) походження назв місяців, пір року;
- 4) рослинний або тваринний світ тощо.



- Чи відоме тобі походження назви свого села (міста)? Якщо воно має свою легенду, то озвуч її.
- Які ще легенди тобі відомі?
- Перейди за покликанням <https://is.gd/EosNGk> (або QR-кодом) і дізнайся багато цікавого про давньоруські міста.

Легенди переважно складає народ, але трапляється, що іноді їх створюють і конкретні люди.

БЕРЕГИНЯ

Йшли і йшли люди до Сварога та Берегині зранку й до вечора: подивитися на хатину, на піч і жорна, скуштувати того дива, що хлібом зветься й схоже на Сонце.

І нічого не таїв од людей Сварог, все показував і пригощав хлібом. Їли вони той хліб і казали: «Хочемо й ми піч мати та хліб пекти».

І казав їм Сварог: «Спочатку хатини будуйте, виходьте з печер та хлівів. Годі сумувати в темряві та холоді. Час жити в світлій хаті...»

Чому хліб називають «дивом»?



Ручні жорна

Яких умінь навчав Сварог людей?

Зверни увагу: Сварог не розповідав, а показував, як і що робити.

Чи доречно до цього епізоду прислів'я «Краще раз побачити, ніж сто разів почути»? Чому?



*Берегиня.
Худ. Олег Шупляк*

Чого вчила людей Берегиня?

Пригадай та перекажи технологію виготовлення одягу.

Із чим асоціюється білий колір у цьому епізоді? Чому?

Чи схожа роль білого кольору в легенді «Берегиня» і казці «Чотири сестри» Валерія Шевчука (образ Білокосі)? Доведи свою думку.

Із чим асоціюється чорний колір у цьому епізоді? Чому?

Чи можна ототожнити символіку чорного кольору в легенді «Берегиня» і казці «Чотири сестри» Валерія Шевчука (образ Чорного Птаха)? Доведи свою думку.

Тоді просили його люди: «Навчи ставити ті хатини».

І сказав їм Сварог: «Ось піду я від села до села показувати, як ставити хатину, як піч мурувати, як жорна тесати».

«Коли ж це буде?» — нетерпляче допитувалися люди.

«Ось тільки закінчу ткацький верстат будувати».

«А що воно таке?»

«Це таке, що на ньому ткати-мете полотно так, як навчить вас Берегиня».

Тоді промовляла до людей Берегиня:

«Ось годі вам, люди, ходити в диких шкурах. Треба ткати біле м'яке полотно та ходити в білій одяганці, як личить дітям Білобога. Я навчу вас, люди, як з конопель куделю робити, як нитку сукати, полотно ткати, як його вибілювати та вишивати».

Люди слухали й раділи. Та надходила ніч і страх виповзав на Землю з усіх шпарин. Бо починала Земля трястись і гоїдатися. То лютував Чорнобог. Він шаленів, метався в своєму похмурому Підземному Царстві, несамовито гупав усім тулубом своїм у Землю, намагаючись її розвалити чи перевернути. Та — дарма.

Тоді гримів його трубний голос:

«Он Сварог вже навчає людей кутини білі ставити, печі мурувати... А Берегиня хоче вдягати людей в біле полотно, аби відлякувати моє чорне військо, що боїться усього світлого. Тож мушу якнайскоріше знищити і Сварога, і Берегиню, і творіння їхнє...»

І зійшлися Чорнобог і Мара. І створили чорних панцирних потвор.

І повелів їм Чорнобог іти на Землю й розтоптати хатину Сварога й Берегині, і їхню піч, і жорна, і їх самих разом зі Сварожичами.

Тоді здригнулася й загупотіла Земля, коли по ній важко полізли чорні ящери. Вони нестримно — тупою панцирною лавою — сунули на білу хату Сварога й Берегині.

І вихопилися назустріч потворам хоробрі сварожичі, але їхні двогострі мечі відскакували від зроговілого панцира ящерів і сини Сварога мусили відступити геть. Не зміг зупинити Чорнобогове військо і бог Сварог — він кидав у плазунів смолоскипи, проте їхній панцир не горів і не пікся.

І коли загрозливо наблизились ящери й мали ось-ось розчавити першу на Землі хатину, з неї вийшла Берегиня. Вся в яскраво-білому вбранні, з червоними, вишитими на білому полотні «стрілами Перуна» та «соколами». Богиня здійняла догори руки — і... чорне військо враз зупинилося, ніби заворожене білою красою.



*Білобог і Чорнобог.
Художниця Юлія Костенко*



*Берегиня.
Худ. Олег Шупляк*

*Чому саме Берегині
вдалося подолати
Чорнобогове військо?*



https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Монумент_Незалежності

Монумент Незалежності — триумфальна колона в Києві на Майдані Незалежності.

Чи можна стверджувати, що колона створена за образом давньоукраїнської Берегині? Чому?

Перейди за QR-кодом, щоб дізнатися більше про монумент.

Знайди слова, які є протилежними за значенням у виділеному уривку. Які сили вони протиставляють?

Тоді Берегиня сміливо рушила з піднятими руками на ящерів, і вони стали понуро відповзати.

Тоді Берегиня сміливо рушила з піднятими руками на ящерів, і вони стали понуро відповзати.

І йшла вперед богиня в білому сяйві своєму, і відкочувалася назад чорний морок потвор. І тоді загнала Берегиня чорних ящерів у річку Рось. І закишла вода від них, і почорніла, і загинула вмить. І сморід дійшов до Вирію, і в гніві великому Білобог — творець Росі — змахнув чарівною рукою своєю — і тої ж самої миті панцирні потвори перетворились в скелі, що обрамили береги цієї річки.

І Краса засяяла докруз, і Берегиня була богинею Краси і захисницею її. І пішла по Землі слава про Берегиню як захисницю Білої Хати.

І стали люди її віншувати і молитись їй, захисниці дому людського від чорних сил. І, навчившись робити полотно, стали роси, і гукри, і кияни ви-

шивати не тільки «стріли Перуна» та «соколів», а й Берегиню з піднятими в захисному пориві руками, і почали вони вирізьблювати образ Великої Охоронниці на дверях, на вікнах, вишивати її постать на рушниках, на сорочках, аби Берегиня захищала їх від усього злого завжди й повсюдно.



1. Ознайомся з матеріалами, презентованими за покликанням <https://cutt.ly/SOVSjGK> або QR-кодом. Що нового ти дізнався / дізналася?



2. Як віддячили люди Березині?
3. Символом чого є Сварог?
4. Символом яких сил виступає Чорнобог? Доведи думку цитатами з твору.
5. Які засоби використано для зображення боротьби добрих сил зі злими?
6. Добери асоціації до образу Березині. Поміркуй, від якого дієслова пішло слово «Березиня»? Що може символізувати цей образ?
7. Чи є підтвердження у творі твоїм міркуванням про те, що Березиня — це захисниця й охоронниця.
8. Проаналізуй ланцюжок слів. Поясни, що таке «оберіг».

Березиня — березги — обереги — оберіг

9. Чи використовуєш ти обереги у своєму житті? Якщо так, то які? Чи є обереги у твоєму домі? Сфотографуй один із них і презентуй його в класі.
10. Дай розгорнуту відповідь на запитання, чому і в народних легендах, і в народних казках завжди перемагає добро.
11. Об'єднайтеся в групи. Виберіть одне із зображень Березині, складіть його опис і презентуйте однокласникам та однокласницям.



*Мурал «Березиня»
в Києві біля Май-
дану Незалежності*



*Під покровом.
Художник
Олег Шупляк*



*Нічна Березиня.
Художник
Олег Шупляк*



12. Перекажи текст від імені Білобога, Березині, Чорнобога. Чи однакові перекази у всіх? Чому?

13. Створи проєкт «Напиши легенду». Тема «Легенди рідного краю».



Щоб проєкт був успішним, використай дорожню карту (за покликанням або QR-кодом, що розміщені в завданні 1 угорі цієї сторінки), алгоритм написання проєктної роботи та алгоритм написання легенди (дивись Додаток 2 і Додаток 4).

НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ



Багато про минуле нашого народу можна дізнатися з переказів. Саме в цих творах збережені знання про історичні події, подвиги героїв та цікаве минуле українців. Їх переповідали усно одне одному. Так перекази дійшли до наших днів, адже люди пам'ятали про народних месників Устима Кармелюка на Хмельниччині та Олексу Довбуша на Поділлі й Галичині, про тяжкі часи крипаччини та визвольних війн.



Народний переказ — це оповідка про визначні історичні події та їхніх героїв. Хоча за змістом переказ нагадує легенду, у ньому менше казково-фантастичних елементів та інакомовності (алегоричності).

Історичні події, на які багаті українці, пов'язані із народними героями, які прославилися своїми подвигами.

«Приєм у запорожці» — це твір, побудований на основі народних переказів про те, як козаки приймали новобранців у свої лави. Тут розповідається про винахідливість запорожців під час добору новобранців до славного війська козацького.

ПРИЙОМ У ЗАПОРОЖЦІ

(народний переказ)

*¹Гетьманщина — на-
півофіційна назва те-
риторії Лівобережної
України, якою в сере-
дині XVII ст. управляв
гетьман.*

Запорожці як підмовлять, було, до себе на Січ якого хлопця з **Гетьманщини**¹, то перше пробують, чи годиться бути запорожцем. Ото звелять йому варити кашу:

— Гляди ж, вари так, щоб і не сира була, щоб і не перекипіла, а ми підемо косити. То ти, як уже буде готова, вийди на такий-то курган да й клич нас, а ми почуємо да й прийдемо.

От поберуть коси та й підуть нібито косити, а де там їм хочеться косити! Заберуться в комиш та й лежать. То оце хлопець, зваривши кашу, вийде на могилу й зачне гукати.

А вони й чують, але не озиваються. То він гукав, гукав да й давай плакати:

— От занесла мене нечиста сила між сії запорожці! Лучче б було дома сидіти при батькові да при матері. А то ще перекипить каша, то прийдуть да битимуть, вражі сини! Ой бідна ж моя головонька! Чого мене понесло між сії запорожці!



То вони, лежачи в траві, вислухають усе та й кажуть:

— Ні, се не наш!

А далі вернуться до куреня, дадуть тому хлопцеві коня й грошей на дорогу да й скажуть:

— Їдь собі к нечистому! Нам таких не треба!

А як же которий удасться розторопний і догадливий, то, вийшовши на могилу, кликне разів зо два:

— Гей, панове-молодці! Ідіть кашу їсти!

Да як не озиваються, то він:

— Чорт же вас бери, коли мовчите! Буду я й сам їсти. — Да ще перед відходом ударить на могилі гопака: «Ой тут мені



погуляти на просторі!» Да затягнувши на весь степ козацьку пісню, і піде собі до куреня, і давай уплітати тую кашу.

То запорожці, лежачи в траві, і кажуть: «Оце наш!»

Зда побравши коси, ідуть до куреня.

А він:

— Де вас у біса носило, панове? Гукав, гукав, аж горло розболілось; да щоб каша не перекипала, то я почав сам їсти.

То запорожці споглянуть один на одного да й скажуть йому:

— Ну, **чуро**², уставай! Годі тобі бути хлопцем. Тепер ти рівний козак.

І приймають у товариство.

²Чура (джура) — у XVI–XVIII ст. — зброєносець у козацької старшини; тут: козак.



1. Перекажи, як приймали в запорожці. Чим цікавий такий звичай?
2. Якими рисами наділено запорожців? Підтвердь цитатами з тексту.

3. Як ти вважаєш, чому нам важливо пам'ятати про запорожців?
4. Дай власну назву народному переказу «Прийом у запорожці». Як впливає зміна назви на сприйняття тексту?
5. Використовуючи одну з пошукових систем і ключові слова «цікаві факти про запорожців», знайди в мережі **відомості** про запорожців. Зачитай їх у класі.
6. Розглянь монету «Острів Хортиця на Дніпрі — колыска українського козацтва». Як слова Тараса Шевченка, що на реверсі монети, суголосні з твором «Прийом у запорожці» та тією інформацією, яку ти відшукав / відшукала в інтернеті?



РЕВЕРС МОНЕТИ



У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори слала,
Степом укривалась!



7. Створи мультфільм за прочитаним переказом.
Для цього обери один із варіантів роботи:
 - а) намалюй ілюстрації до кожного абзацу твору або в зошиті, або в додатку в смартфоні; озвуч малюнки (запиши відео зі своїми коментарями);
 - б) зроби з пластиліну чи полімерної глини фігурки персонажів та розіграй сюжет переказу на камеру смартфона.
8. Придумай свою історію, пов'язану із звичаями й традиціями запорожців.



ЛІТОПИСНІ ОПОВІДІ З «ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ»

(за переказом Віктора Близниця)

Кожне слово нашої мови
записане в Літописі.
Василь Голобородько

У «Повісті минулих літ» — першому історичному творі на землях Руси-України — читаємо «В літо 882. Виступив на похід Олег...» і розуміємо, що саме так розпочинатимуться події про діяння князів, описані в літописах.



Літопис — це твір,
у якому розповідь
ведуть за роками.

Тих, хто записував чи переписував літописи, називали літописцями. Часто цю роботу виконували ченці, які також збирали й переповідали відомості про різноманітні події в житті Руси-України.



*Пам'ятник Нестору-літописцю (м. Київ).
Скульптор Фрідріх
Согоян, архітектор
Микола Кислий*



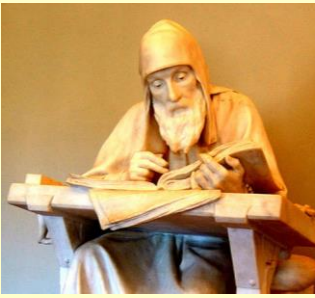
1. Який твір називають літописом?
2. Які особливості цього жанру?
3. Хто писав літописи?
4. Доведи, що літописи — не лише історична, а й літературна пам'ятка українського народу за таким алгоритмом:

«Я вважаю, що ...»

«Оскільки ...»

«Наприклад, ...»

«Отже,...»



*Нестор Літописець.
Реконструкція*



https://olesya12142111ukrlit.blogspot.com/2021/11/blog-post_14.html



Зразок літописної сторінки

Найдавніші відомості про походження назви міста Київ знаходимо в «Повісті минулих літ». Цей літопис був написаний у Києві в 1113 році.

Над твором працював чернець Києво-Печерського монастиря Нестор. Через це його називають **Нестором Літописцем**.

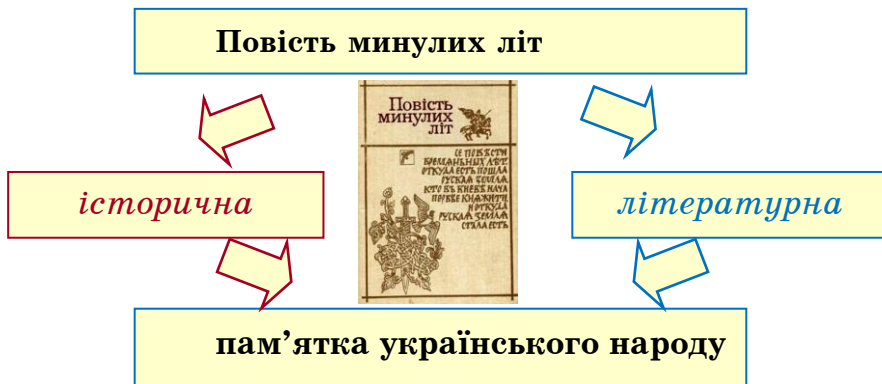
Нестор Літописець (1056–1114) — монах Києво-Печерської лаври, автор найдавнішого літопису «Повість минулих літ». Цей твір є головним джерелом вивчення стародавньої історії України, тому Нестора називають першим істориком Руси-України.

Перейди за QR-кодом та дізнайся більше про видатного літописця.

«**Повість минулих літ**» — один із найдавніших творів світової літератури, перша в Руси-Україні пам'ятка, у якій історія держави показана на тлі світових подій. «Повість минулих літ» створювалася в XI – на початку XII ст. Нестором та іншими літописцями. «Повість минулих літ» складається з оповідей (невеликих оповідань). Кожна оповідь починається датою — конкретним роком (літом).

У творі висвітлено основні аспекти:

- історія слов'ян та князівської влади;
- утвердження християнства на Русі;
- виникнення слов'янської писемності.



«Повість минулих літ» — твір, прадавні таємниці якого вабили найвідоміших учених всіх часів. Вабили, але так і не відкрилися до кінця нікому.

«Се повісті минулих літ, звідки почалась Руська земля, хто в Києві перший став князювати і звідки Руська земля стала бути», — цими словами починається літопис. Науковці стверджують, що в середньовічній історії українських земель немає прикладів, рівних літопису Нестора.



Сторінки «Повісті минулих літ». Художник Георгій Якутович

ВСТУПНА ЧАСТИНА ЛІТОПISY «ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ»



«Засновникам Києва». Скульптор Василь Бородай

«І було троє братів. Одному ім'я Кий, другому — Щек, а третьому — Хорив, а сестра в них була Либідь. Сидів Кий на горі, де тепер узвіз Боричів. А Щек сидів на горі, яка зветься тепер Щекавицею. А Хорив — на третій горі, від цього вона прозвалась Хоревицею. І збудували вони місто в ім'я старшого брата свого, і нарекли [назвали] його Київ».

Ця розповідь істинна, а не легендарна у своїй основі. Кий жив наприкінці V ст. і в першій половині VI ст. А на Старокиївській горі археологи відкрили «Град Кия» («Місто Кия») — городище періоду життя князя.

Невелика розповідь про Кия, Щека і Хорива — цінний історичний матеріал. Ми дізнаємося із нього, що на чолі слов'янських племен стояли князі; отже, задовго до того як були покликані варяги, у слов'ян була своя державність. Розповідь повідомляє також про древні зв'язки з Візантією (відвідини Києм Царгорода), а такі зв'язки підтверджуються грецькими й арабськими істориками.



1. У яких творах пояснюють походження назв міст і сіл?
2. Хто за літописною оповіддю заснував місто Київ?
3. У чому полягають заслуги інших двох братів та сестри Либідь?

4. Напиши сценарій до літописної оповіді й організуй проведення вистави в класі.

5. У деяких джерелах оповідь «Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь» називають «Легендою про заснування Києва».

- Як гадаєш, звідки пішла ця назва?
- Чи варто називати літописну оповідь легендою? Чому?



6. Уяви, що Нестор Літописець живе в наш час. Чи змінився б формат його оповідей?

- Напиши оповідь про будь-яку історичну подію в дусі літописного твору.

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ

(1878 – 1944)



Я в казку дивную свою
Усю фантазію віллю...

Олександр Олесь



Олександр Олесь — псевдонім відомого митця Олександра Івановича Кандиби (Олесем його називала дружина).

Псевдонім до ініціалів скорочувати не можна, його треба писати повністю.

Хто з письменників чи письменниць самотійно вчив мови?

*Чи легко ти вчиш мови?
Якими іноземними мовами вже володієш?*

Народився майбутній письменник у містечку Білопілля на Харківщині. У чотири роки навчився читати. Згодом здобував освіту в сільській школі і, щоб вступити до університету, самотійно вивчив польську, сербську та болгарську мови.

У п'ятнадцять років надрукував перший вірш. Після закінчення Київського університету Олександр Олесь намагався знайти професію,

хоч якось пов'язану з творчою діяльністю — у газетах чи видавництвах. Проте результату це не дало, унаслідок чого поет протягом десяти років працював ветеринаром у Києві.

Поетові було властиве неабияке почуття гумору. Незнайомим людям любив представлятись фразою «Не рак, не риба, Олесь Кандиба».

Олександр Олесь оспівував історичне минуле українського народу, захоплювався мудрістю князів Руси–України, їхньою хоробрістю і мужністю, любов'ю до рідної землі.

Багато творів присвятив дітям. Олександр Олесь написав «Абетку» — називалася ця книжечка «Алфавіт віршами, писаними для сина».



1. Розглянь афіші. На яке дійство запрошували глядачів? Із чого ти дізнався / дізналася?

1

ЛАЗУРЕНСЬКА СЕЛИЩНА БІБЛІОТЕКА
ТЕАТРАЛІЗОВАНИЙ ГРУПОН "ЮНІ ТАЛАНТИ"

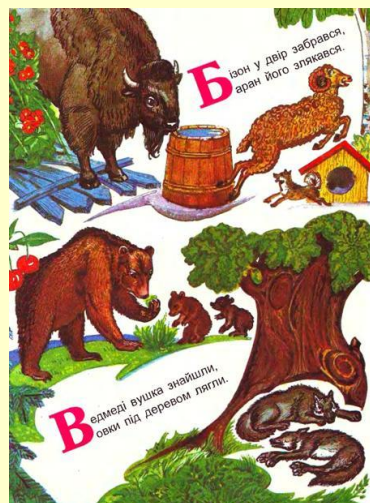
23 вересня
2022 року

13.00, 15.00



ВІСТАВА ВІДБУДЕТЬСЯ В БУДИНКУ КУЛЬТУРИ
ВХІД ВІЛЬНИЙ

АВТОР ІНСЦЕНЗАЦІЇ ТА РЕЖИСЕР-ПОСТАНОВНИК - АХТИРСЬКА Л.В.
У ВИСТАВІ ЗАДІЯНІ УЧНІ ЛАЗУРЕНСЬКОЇ ШКОЛИ



Сторінка з «Абетки»
Олександра Олесь.
Художник
Том Тарнавський

2. Про виставу «Микита Кожум'яка» можна довідатися з першої афіші чи з другої? Чому?



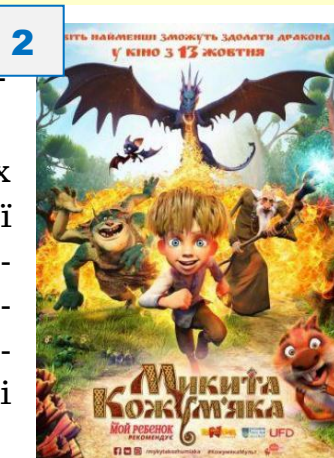
У літературних творах можна розповідати про події по-різному. Є твори, що написані відразу для постановки на сцені. Вони призначені для вистави, яку можна переглянути в театрі або навіть на шкільній сцені.

Такі твори називають *драматичними*.

Драматичний твір — це твір, призначений для постановки на сцені.

Особливості драматичного твору:

- немає мови оповідача;
- події та характери розкриваються через розмови дійових осіб або їхні вчинки;
- герої розмовляють між собою за допомогою *реплік*;



- короткі портрети дійових осіб, зауваження автор / авторка приховує в *ремарках*, які в тексті завжди виділені іншим шрифтом;
- поділяється на дії.



3. Поміркуй і скажи, яке значення декорацій і ремарок для читачів та творців театральної вистави?
4. Чи обов'язково, на твою думку, давати перелік дійових осіб на початку твору? Чому ти так вважаєш?

Оповідь про силача Микиту Кожум'яку відома ще з давньоруського літопису «Повість минулих літ» Нестора Літописця.

Щоправда, за змістом цього твору, на відміну від казки, Кожум'яка в 992 році переміг не змія, а печенізького богатиря. Упродовж тисячоліть народна уява видозмінювалася, опоетизовувалася, але ім'я та славу героя не затьмарило ніщо й ніхто.

Народ свято береже пам'ять про найвизначніших історичних героїв, діячів.

Україна завжди славилася силачами. Серед них Іван Фірцак (Кротон-Фірцак, Іван Сила) — закарпатський богатир зі світовим ім'ям.

Сучасний богатир Василь Вірастюк — володар титулів «Найсильніша людина України» (2000, 2001, 2002, 2003, 2005) і «Найсильніша людина світу» (2004).

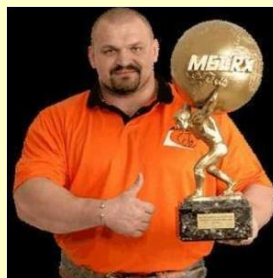
Репліки — висловлювання дійових осіб.

Ремарки — авторські пояснення в драматичному творі.



Афіша фільму «Іван Сила»

Відшукайте в інтернеті й перегляньте художній фільм режисера Віктора Андрієнка, знятий за книжкою Олександра Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили».



Василь Вірастюк

Яка людина по-справжньому сильна?

Сила — це тільки про фізичні можливості чи й про духовні?

МИКИТА КОЖУМ'ЯКА

Казка в чотирьох картинах



Художник
Петро Андрусів

¹ *Джура* — зброносець,
помічник.

² *Орда* — військо кочовиків.

Назви казки, у яких звучить
мотив викрадення дівчини
Змієм.

Чому сумує князь?

Які засоби виразності
вжито у віділеному уривку?

Зверни увагу, що княгиня
навіть не намагається бо-
ротися.

Чому вона зневірена?

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Микита Кожум'яка.

Гонець.

Батько, він же Дід.

Воєводи. Старий дід.

Князь. Джура¹.

Сини. Діти.

Княгиня. Дівчина.

Парубок. Дівчинка.

Князівна. Посланець.

Юрба.

КАРТИНА ПЕРША

Палати Князя.

Дівчина

Сумний наш Князь,
сумний наш Князь,
Лягли йому на чоло хмари,
Неначе ждуть нас знов удари,
Неначе знов *орда*² знялась...

Княгиня

Ах, я так серцем не боліла,
Коли орда в степах кипіла,
І він з мечем і на коні
Літав орлом між ворогами,
А кров червоними квітками
Цвіла на дикім бур'яні.
Тепер же я горю в огні, —
Невже віддати мушу Змію
Дочку мою, красу, надію,
Сама згубити її мушу?
Ах, краще б взяв мою він душу...

Дівчина

Лишіть! Послухайте мене:
Ще, може, лихо і мине.
Ще, може, знайдеться в державі
Юнак хоробрий, молодий,
Що й сам повернеться у славі
І вславить трон ваш золотий.
Хай Змій віки уже лютує, —
Всьому на світі край свій є...
Княгиню! Серце моє чує,
Що Змія лицар той уб'є!

Княгиня

Покинь свої химерні мрії
І в очі правді подивись:
Прийшла черга — і смерть надії,
І не змагайся, і корись...
От так колись черга настане,
І згину я, і згинеш ти...

Дівчина

Чому ж увесь народ не встане
Страшного ката розп'ясти?!
Хай має він залізні руки,
Хай має безліч він голів,
Нехай страшні народні муки, —
А ще страшніш народний гнів.

Княгиня

Мовчи... Бо й стіни мають вуха!..
І що, коли нас Змій підслухав, —
Удвох загинем в одну мить!

Дівчина

Ах, в серці кров моя кипить!
Коли б Князівну врятувати,
Я б не боялась самострати...

*У що вірить дівчина?
Чи можна вважати її оп-
тимісткою?*

*Як ти розумієш ці слова?
У чому сила народу?*

*Яка вдача Дівчини? Ілюс-
труй свою відповідь ци-
татами з тексту.*

*Хотіла / хотів би ти
мати таку подругу?
Чому?*

*Чи підтримуєш ти пози-
цію княгині «І не зма-
гайся, і корись...»? Чому?*

*Які засоби виразності
використовує автор
у зображенні Змія?*

*Поясни значення
фразеологізму
«І стіни мають вуха».*



Про які взаємини в князівській родині свідчить розмова Князя та Княгині?

Чому ти так вважаєш?

Назви епітети у виділеному уривку.

Що вони підкреслюють?



Швидкий тест.

У відповідни розділовий знак та інтонацію.

- | | |
|-------|-----------------------------|
| А ! | 1 коротка пауза |
| Б . | 2 тривала пауза |
| В ... | 3 сильний емоційний наголос |

Княгиня

У тебе серце золоте...

Мовчи!.. Здається, хтось іде...

Дівчина, угледівши на порозі Князя, виходить.

Князь

Недобрі знов у тебе очі...

Чому?! Від сліз? Не спала ночі?

Тому моя й журба подвійна...

Княгиня

Ні, Князю мій! Ні, я спокійна.

Князь

Спокійна... ти... А де ж вона?

Княгиня

Сидить в задумі край вікна

І в простір дивиться кудись...

А очі слізьми налились...

Князь

Невже країна вся байдужа?..

Невже у нас немає мужа

Палкого серцем, молодого,

Який би зваживсь на двобій,

Невже не знайдеться нікого

В державі нашій молодій?!

Входить Джура.

Князь

Що сталось, Джуро?

Чийсь гонець?

Джура

Атож! Від Змія посланець.

Князь (до Княгині)

Іди собі в свої покої.

Княгиня
Ах, не минути долі злої...

(Виходить.)

Князь
Хм! Посланець?!. Від Змія...
Клич!

Джура
Такий він чорний, як та ніч!..
Такий зубатий та окатий...

Князь
Дарма!.. Іди, зови в палати!

Посланець (входить)
Наш пан, великий володар
Землі й самого пекла цар,
Прислав мене тобі сказати,
Що мусиш ти Дочку віддати.
Лишає він тобі три дні...
Оце сказать звелів мені.
А що мені сказати Пану, —
Кажи, бо так я не одстану.

Князь
За три дні відповідь я дам...
Яку — твій Пан почує сам.

Посланець
Гляди! Накличеш ще біду...
Дивися сам... Так я піду.

(Виходить.)

Князь
Щоб нарешті ката-гада
Наш позбавився народ,
Джуро, скликать воєвод!
Нині ввечері нарада!

Назви ще героїв казок,
чиї образи створені
на основі чорного кольору.

Чому посланець чорний?

Знайди на цій сторінці
порівняння.

Яким тоном потрібно
читати текст, коли є знак
оклику і дві крапки (!..)?

Які засоби виразності
використовує автор
у зображенні посланця Змія?
Із якою метою?



Художник
Петро Андрусів

Чому саме три дні на роздуми
є в Князя?

Чи можна вважати, що в цьому уривку вжито антоніми? Чому?



Як, на твою думку, події розгортатимуться далі?



Воєводи надворі
Ходять, радяться, міркують,
А у Змія на горі,
Кажуть, зранку бенкетують.

(Пішов.)

Князь
...Відчуваючи зарані,
Що у них бенкет останній!..

Княгиня (входить)
Що, пішов?

Князь
Пішов, здається.

Княгиня
Як у мене серце б'ється!
Що ж було тут, розкажи.

Князь
Та нічого... Залиши!
Мусить бути те, що буде...

Княгиня
Як горять у мене груди!..
Келих випитий до дна...
Вся отрута...
(Побачила князівну.) Ах, вона!

Князівна (входить)
Мамо, тату! Не журіться!..
Ви навколо подивіться:
Смерть зливається з життям,
Розцвіт тут, занепад там...
Хай я згину в пащі Змія,
Та в мені живе надія,
Що загине й він колись,

І потоки людських сліз Згодом висохнуть росою...

Княгиня

Доню, донечко, з тобою
Хтось навік розлучить нас...
Чи ж коли настане час,
Що тебе угледжу знову
І голівоньку шовкову
Знов до серця притулю,
Чи, напоена журбою,
Тільки сльози розіллю,
Сиву голову схилю?

Князь

Ні, до зброї, до двобою!
Зараз скличу воєвод
І, коли вони, безсилі,
Схилять голови похилі,
Підніму я весь народ —
Або більше я не Князь!
Джуро! Слухати наказ:
Всі столи *єдвабом*³ вкрити,
Воєвод цю мить просити.

КАРТИНА ДРУГА

*Велика світлиця в палатах Князя.
За столами сидять воєводи.*

Князь

Воєводи, в горі, в тузі
Вас, мої і слуги, й друзі,
Скликав я на раду *днесь*⁴...
Я не сам, народ увесь
Просить вас пораду дати,
Як державу врятувати,

Чи можуть люди наплакати
потоки сліз?
Як називається таке
художнє перебільшення?

³ *Єдваб* — сорт коштов-
ної шовкової тканини.

⁴ *Днесь* — сьогодні, зараз.

Чому Змій знищив стільки людю?

Чому ніхто не боровся зі злом?

Чи погоджуєшся ти з такою позицією покори?

Яке рішення приймає Князь після розмови з посланцем Змія?

Як ти ставишся до таких дій керівника держави, батька?

Як ти розумієш вислів князя? Чи погоджуєшся із його думкою? Чому?

Цей вислів можна назвати крилатим. Чому?

⁵ **Воєвода** — воєначальник

Як ти розумієш слова, що й дуб кориться вітру?

А тобі яка позиція до душі: коритися чи боротися?

Що означає **гнути** в переносному значенні?

Чи підтримуєш ти життєву позицію воєвод? Чому?

Як скрутити Змія злість,
Бо він всіх нас переїсть.
Ви згадайте, скільки кращих
Вояків пропало в пащі,
Скільки в розквіті дівчат
Йде щороку з наших хат.
За яку, скажіть, провину
Мусим ми платити данину?!
За що кров з нас смочче Змій?
Воєводи, на двобій!
Що черга Дочці, — байдуже,
Хай моя Княгиня тужить,
Все дарма... Але неволі
Мусим крикнути: «Доволі!»
Досить нам зубів і лап!
Хто не бореться, той раб!

Перший воєвода⁵

Мусим ми скоритись долі —
Вітром гнеться й дуб у полі. .

Другий воєвода

Гнулись ми, та досить гнутись —
Час до вітру обернутись!..

Третій воєвода

Правда! Час підставить груди:
Хай що буде, те і буде!
Мусить статися двобій.

Четвертий воєвода

Хай загине лютий Змій!

П'ятий воєвода

Мусить край настати Змію!

Князь
Бачу, слухаю, радію.
Але хто себе і зброю
Вкриє славою ясною?!

(Тиша.)

Другий воєвода
Що ж замовкли, люди добрі?!
Є ж у нас борці хоробрі!
Їхні руки з криці⁶ куті...
І, як звірі, в гніві люті.

Перший воєвода
Їхні руки, кажеш, з криці!..
Чув вже я... Лиши дурниці,
Досить тих борців хвалити!..
Краще — де вони, — вкажи ти;
Їх, на жаль, у нас немає...

Джура (входить)
Дід там... Справу пильну має,
Хоче Князю щось сказати.

Князь
Що ж, гаразд! Зови в палати.
Вибачайте, воєводи,
Що нараду перервав.

Третій воєвода
«В лихоліття всі до згоди», —
Батько мій колись казав.
Хай земля йому пером!

Дід (входить)
Б'ю я Князеві чолом,
Б'ю чолом⁷ і воєводам!
Чув я, Князю мій, що ти
Перестав спокійно спати,

Якими смайликами (емодзі)
ти перекадеш
для користувачів соцмереж
слова князя: «Бачу, слухаю,
радію...»?

⁶ Криця — твердий метал
сріблисто-сірого кольору, що
є сплавом заліза з вуглецем;
те саме,
що сталь.

Як ти розумієш вислів
«пильна справа»?
Добери синоніми
до цього слова.



Художник Петро Андрусів

⁷ Бити чолом — низько вкло-
нитися кому-небудь, шаноб-
ливо привітати когось.

Що до тебе йдуть свати,
Щоб Дочку твою узяти.

Перший воєвода

Тут не місце жартувати!

.....

Дід

Змія б син мій поборов.

Князь

Що ж, він дужий?

Дід

Та не знаю,

А подужав би, гадаю.

Всі сини мої, панове,

Молоді, міцні, здорові,

А найменший —

щось страшне!

Вже трьох літ боров мене!

...Раз колись коня мій син

Перекинув через тин.

...А сердитий!.. Тільки

слово —

І скипів, і вже готово!

Що підвернеться під руку,

Все потрощить, як макуху!

Скажеш: «Сину, час

вставати!», —

І тікай, тікай із хати,

Бо, що трапиться на очі,

Те тобі й на спину скоче!

Сміх і сльози... Чулий,

добрий,

І розумний, і хоробрий,

І всіх любить нас, либонь,

А зачепиш — як огонь!

Князю! В мене є надія,
Що подужає він Змія.

Князь

Ах, коли б він гада вбив,

Я б тебе озолотив!

Незабаром замість хати

Мав би ти, старий, палати,

Мав би коней і волів —

Все, що тільки б захотів...

Дід

Не прошу нічого в тебе,

Та мені його й не треба;

Я хотів лише тобі

Помогти в тяжкій журбі...

Князь

Ох, старий, тяжка година!

Що ж... Поклич

до мене сина!

Дід

Щоб пішов він?! Та нізащо!

Не послухає, ледащо.

Він не встане із стільця.

Князь

Що ж — послати посланця?

Дід

Де там! Знаю я синів!

Шли дванадцять посланців,

Шли найкращих, молодих.

Не послухає — старих!

Як не вийде знов нічого,

Шли малих дітей до нього.

Наймиліш йому дитина...

От такого маю сина!

Князь

Все зроблю, сивенький мій,
Тільки б завтра був двобій!
Я на все, старий, готовий!
Прощай, іди здоровий.

Перший воєвода

Цей уб'є напевно гада!..

Князь

Що ж... Скінчилася
нарада...

Дуже ви допомогли...

Але є ще в нас орли,
Та не тут, не в цій палаті,
А в мужицькій простій хаті!

(Князь встає і виходить.)

Разом з ним встають і воєводи з ніяково похиленими головами.)



1. Як до горя, яке спіткало князівство, ставляться герої та героїні твору: Князь, Княгиня, Князівна, Дівчина? Чим можна пояснити індивідуальну позицію кожного / кожної?



2. Що спонукає Князя боротися зі Змієм: особистий чи громадський інтерес?
3. Чи прислухається Князь до порад воєвод? Про що це свідчить?
4. Зачитай виразно розповідь Діда про сина Микиту Кожум'яку. Яким ти уявив / уявила цього героя?
5. Які засоби виразності використовує автор у зображенні наймолодшого сина Діда? Із якою метою?
6. Прочитай на попередній сторінці слова Діда, що позначені кольором. Про що свідчать ці слова? Чи за все треба просити винагороду? Відповідь обґрунтуй.
7. Чи є число 12 магічним? Чи трапляється воно в казках, легендах, переказах? Чи є у цього числа синонім? Дізнайся, який саме.
8. Як ти вважаєш, чому Дід порадив Князеві відрядити саме дітей до своїх синів?



9. Рольова гра «Ти — театральний режисер».

- Добери уривок із твору для вистави.
- Добери акторів серед своїх однокласників / однокласниць для постановки.
- За якими критеріями ти пропонував / пропонувала ролі?
- Підготуй з товариством виставу за прочитаним твором.



*Ремісник-кожум'яка
за роботою.
Гравюра XVI ст.*

*Як ти вважаєш, яку роботу
виконують брати Микити?
Чому ти так вирішив /
вирішила?*

*Чи можна цей уривок на-
звати портретом героя?*

КАРТИНА ТРЕТЯ

*Подвір'я Кожум'яки.
Сини при роботі.*

Перший син (співає)

*«На горі мак цвіте,
А волошка в житі.
Любить дівчину юнак
Над усе на світі.
Одружився б з нею він,
Взяв її додому,
Та далеко до зорі
Місяцю ясному».*

Другий син

*Гарна пісня, що й казати...
І чому на світі так:
Любить дівчину юнак,
Та не може її взяти?*

Третій син

*Вибирати треба рівну,
Незважаючи на смак...
Ось Микита наш, дивак,
Покохав собі Князівну.*

Четвертий син

*Тихше!.. Може він почути,
І тоді нещастю бути:
Вхопить шкуру та як трісне —
Дух твій вийде, ані писне!*

Третій син

*Коли шкурою вже лясне, —
На добраніч, сонце красне!*

Четвертий син

*А ви чули чутку дивну?
Кажуть люди, що Князівну
Завтра Змію віддають...
У палатах сльози ллють!..*

Другий син

Що робить? Прийшла черга
Невблаганна, грізна, люта...
Ех, коли б оця рука
Та була з заліза кута!

Четвертий син

Таку руку має він,
Наш найменший брат,
Микита.
Не з заліза — з криці лита!
Переміг би він один...

Перший син

Гей, Микито, чуєш ти,
Що Тарас про тебе каже?
Може б, ти схотів піти?..
Переможеш, Змій поляже.
Зважся, з силою зберись
І — на гада!

Микита

Одчепись...

Батько (входить)

Гарно, сину, дуги гнеш —
Це сьогодні уже п'яту?
(До другого)

І ти добре шкури мнеш...
Що ж! Нову збудуєм хату,
Купим пару ще волів
Та новий поставим хлів.
А Микита?! Цей відразу
По дванадцять шкур бере...

Другий син

З його сила так і пре:
Він поміг уже й Тарасу...

Четвертий син

Ех, цю б силу та на Змія!
Та чомусь плоха надія...

Входять дванадцять парубків.

Парубок (до старого Кожум'яки)

Князь великий нас послав
І чолом звелів нам бити
До твого синка Микити,
Щоб він відповідь нам дав.
Князь довідався, що твій син
Неймовірну силу має,
Що в державі він один
Ката-Змія подолає.

(До Микити)

Отже, Князь хотів би знати,
Чи ти підеш на двобій,
Бо Князівну нашу взяти
Післязавтра хоче Змій.
Що звелиш сказати Князю?
Не вагайся, кажи відразу:
Будеш ти з тим гадом
биться?..

Що ж мовчиш ти?..

Микита (рве дванадцять шкур)

Одчепіться!..
Геть! Не маю я охоти
Розмовлять під час роботи.

Батько (до парубків)

Кепсько... Ви мовчіть тепер...
Тихо йдіть собі додому,
Бо не спустить він нікому!
Бач, дванадцять шкур роздер.
(Парубки з похиленими
головами пішли.)

Батько

Сину, сину! Що ж це буде?
Це ж були від Князя люди...
Негаразд, мій любий сину...

Микита

Слово ще — й робити кину.
(*Входять дванадцять дідів.*)

Старий дід

Князь послав нас до Микити
І звелів чолом нам бити!
(*Вклоняються.*)

Довго Князь марнів від суму,
Все мовчав і думав думу,
І надумавсь він повстати
Проти Змія, проти ката,
І почав він добиватись —
Хто б міг з гадом потягатись.
І, повірите: пів світу
Показало на Микиту.
Кажуть: другого немає,
Він і біса подолає.
Згляньсь на Князя, край
спаси!
Яку ж відповідь даси?

Микита

Ходять, лазять, заважають,
Від роботи одривають,
Хоч покинь та з двору йди...

Батько (пошепки до дідів)

Йдіть, бо близько до біди!

Микита

Знов набилось повний двір...
Через вас дванадцять шкір
Вже подер... Хіба не шкода?

Батько

Йдіть, бо станеться пригода!
(*Діди пішли.*)

Батько

Що це, сину?! Глум, пиха?

Микита

Не доводьте до гріха!

Батько

Я мовчу... Не хочеш битись, —
Будем Змієві коритись.

Перший син

Бачать: робить, —
почекайте,
Не схотіли — ну, так майте.
(*Входять дванадцять дітей.*)

Дівчинка

Нас прислали до Микити,
Ми прийшли його просити.
Де ж він, той, що дуги гне?

Батько

Ось він, діти, шкури мне.

Дівчинка

Князь, Княгиня і Князівна
Низько б'ють тобі чолом.
Налети орлом на Змія,
Вбий його своїм крилом.
Коли кращу від Князівни
Найдеш квітку навесні,
І коли темніше неба
її віченьки ясні,
Коли є корали в морі,
Червоніші уст її,
І коли від неї краще
Заспівають солов'ї, —

То не йди... Вона й не хоче.
Коли ж чуєш правду ти,
На двобій із лютим Змієм
Мусиш, лицарю, піти.
Все ти матимеш, що схочеш,
Зробить Князь для тебе все,
А вона тобі в дарунок
Власне серце принесе...

Микита

Скарбів, діти, я не хочу!
Що б робив я з скарбом тим?
Недосяжна зірка в небі,
Хоч вона і сяє всім.
Йдіть скажіть ясному Князю,
Що іду я на двобій,
Що поміряюсь я з гадом,
Хоч і дужий, кажуть, Змій.
Йдіть скажіть, що за хвилину
Я у Князя на дворі
Хочу спробувати силу,
А уранці — на горі.

Дівчинка

Низько б'єм чолом Микиті...
Ще не вмерла правда в світі,
Вогник віри не погас...

Гонець (вбігає)

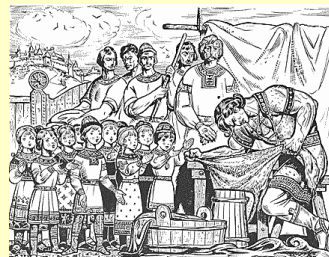
Люди добрі! Лихо в нас!
Прилетів на крилах гад!
І Князівну вкрав з палат!

(Всі наче закам'янили.)



*Які казкові елементи
використав автор
у творі?
Із якою метою?*

*Прочитай виразно
слова дівчинки.
Чим її мова
відрізняється від мови
дідів та посланців?*



*Художник
Петро Андрусів*

*Чому Микита, не по-
слухавши вмовлянь
дорослих, погодився
на прохання дітей
піти на двобій
зі Змієм?*

⁸Химерний — дивний,
незвичний, чудернацький

Чому люди хочуть дивитися «на потіху», як Змії прийшов по Князівну, але ніхто не йде з ним боротися?

Поміркуй, чи пішов / пішла б ти дивитися на подібну «потіху»? Чому?

Які були б твої дії?

Чи обговорював / обговорювала б ти ситуацію з іншими людьми? Чому?



Змії полонив Князівну...

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Майдан за містом. Вдалині,
на горі, химерний⁸ замок Змія
з різнокольоровими, освітленими
огнями вікнами. Ліворуч попід
горою частина міста. Ледве
починає розвиднятись. Юрба,
яка щохвилини збільшується.

Перший голос

Ось тут, ось тут ставай:
Все видко звідси буде,
А ти не заступай:
Хай дивляться і люди.

Другий голос

Народу звідусіль
Іде сюди без ліку,
Ідуть із міст і сіл
Дивитись на потіху.

Третій голос

Хотілося б піти
До замку, аж на гору...

Четвертий голос

І смерть собі знайти,
Але вже певну й скору.

П'ятий голос

Та там тебе чорти
Умуть на вила схоплять,
Розірвуть, як хорти,
Або в смолі утоплять.

Четвертий голос

А скільки їх прийшло
До Князя у палати!..

І Князю довелось
Дочку свою віддати.

Третій голос

Коли б це вдень було,
Ми б шлях їм показали,
А то вночі прийшли,
Коли всі міцно спали.

Другий голос

Та де там! Серед дня
На крилах Змій прилинув,
Князівну ухопив
І наче в прірву згинув.

Перша дівчина

Сьогодні Князь ішов,
Мовчав, сховавши муку,
Княгиня ж — як та ніч...
Її вели під руку.

Друга дівчина

Я бачила в дворі
Микиту Кожум'яку:
Усе сміється він —
Ні крихти переляку!

Третя дівчина

Залізну булаву
Всю ніч йому кували,
Нещасні ковалі
І стілечки не спали.

Перший голос

Здається, ось ідуть
Княгиня з Князем поруч...
Микита шапку зняв,
Пішов собі праворуч.

Друга дівчина

В палац, до замку йде!
Ой лишенько, ой горе!
Та що ж це буде з ним?
Та він же не поборе?!

Парубок (з дерева)

Погляньте: став, як дуб,
І стукає в ворота...
Змій виглянув з вікна
І сипле іскри з рота!!!

Другий голос

Князь! Князь! Шапки з голів...
Дорогу! Розступіться!

Третій голос

Княгиня також з ним
Іде на бій дивиться.

Князь

Добридень вам усім!
Усіх тут вас вітаю...
В страшний, тривожний час
Я шапку вам скидаю.

Дід

Б'ємо тобі чолом,
Б'ємо й твоїй Княгині!
Минало тебе зло,
Мине тебе і нині.
Я Змія знав здавен
І силу його знаю:
Микиту щоб побив, —
Я, Князю, не гадаю.
Хіба що Змій огнем
Микиті спалить очі,
Та хлопець він верткий
І набік в час відскочить.

(Князь із Княгинею пішли наперед.)

Голос (з дерева)

Ой, гляньте, гляньте: Змій!

Перша дівчина

Ой лишенько, дивіться!

Друга дівчина

Який страшний та злий!

І в сні таким не сниться.

Другий голос

Микита одступив...

Друга дівчина

Невже це з переляку?

Третій голос

Микита не здригне:

Я знаю Кожум'яку.

П'ятий голос

Посипав іскри Змій.

Горять, вгорі літають,

Мов снігом золотим

Вітри у полі грають.

Шостий голос

Схопились... ай, ай, ай!

Одскочили і стали...

Стоять і ждуть...

Перший голос

Дивіться! Буде щось:

Микита наступає,

Тримає булаву,

Змій лапи потирає.

(Гук від удару.)

Ага! Ото дістав!

Другий голос

Дісталось і Микиті!

Дід

Це, мабуть, перший бій

Такий на цілім світі.

Другий голос

Ай, як розгнівавсь Змій!

Пустив, дивіться, пару,

Мов курява знялась.

О, знову кинув жару!

(Чути гупання булави.)

Голос (з дерева)

Не видко ані-ні!

Вся площа димом вкрита..

(Пауза)

Дивіться: Змій упав,

Спіткнувся і Микита.

Третій голос

Схопились знов! Ай-ай!

(Чути: бух, бух, бух.)

Ну, тут вже буде край!

Другий голос

Погляньте: Змій зваливсь!

Це, мабуть, добре вшкварив!

Микита Змія взяв,

Ще раз об землю вдарив.

(Гупання. Люди весь час ворухатяться, деякі пробують вилізти на дерева, матері піднімають угору дітей.)

Голос (з дерева)

Як мертвий, Змій лежить...

Лежить і не здригнеться...

Микита в боки взявсь,

Стоїть собі й сміється.

Крики

— Слава, слава, слава,

— Слава, слава Микиті!

— Хай живе Князь!

— Хай живе Микита!

— Слава, слава, слава!

Перший голос

Микита вже з палацу йде

І на руках виносить

Крики

— Князівну, Князівну!



10. Чи легко читався цей драматичний твір? Як ти вважаєш, чому?

11. Дай назву кожній картині твору.

12. Який жанр нагадує драматичний твір «Микита Кожум'яка»? За якими ознаками ти це визначив / визначила?



Драма-казка — це драматичний твір, у якому наявні ознаки казки (використання магічних чисел у виконанні, наприклад, трьох завдань чи зображенні чарівних героїв, наприклад Змія).

Драму-казку «Микита Кожум'яка» Олександр Олесь написав не прозовою, а **віршованою мовою**. Така форма написання художнього твору має *ритм* і співзвучне закінчення рядків, тобто *риму*. Ця співзвучність надає мові мелодійності.

Прочитай рядки із твору:

Все зроблю, сивенький мій,

Тільки б завтра був двобій!

Я на все, старий, готовий!

Прощай, іди здоровий.

Останнє слово першого рядка співзвучне з останнім словом другого, а закінчення третього рядка — із закінченням четвертого.



13. Герої та чарівні предмети мультфільму супроводжують тебе під час вивчення літератури за цим підручником.

Переглянь офіційний трейлер до анімаційного мультфільму «Микита Кожум'яка» за QR-кодом або таким покликанням: <https://cutt.ly/UOVScOQ>.




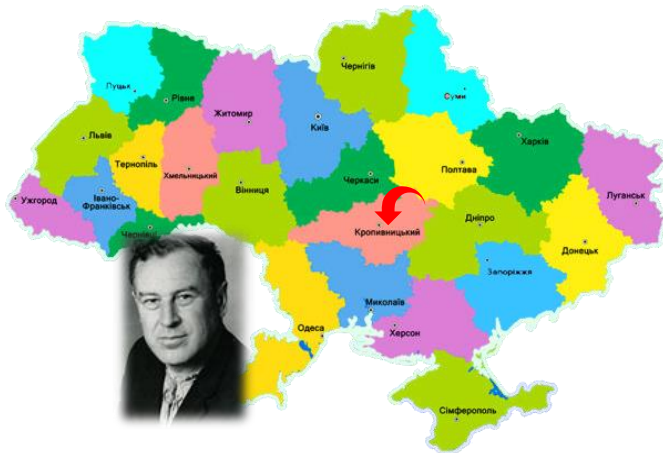
14. Що схожого, а що відмінного між анімацією та літературним твором?

15. Чи доречними, на твою думку, є пікто-грами? Яка з позначок твоя улюблена? Чому?



16. Порівняй казку «Кирило Кожум'яка» і драматичний твір «Микита Кожум'яка». Що спільного, а що відмінного між ними?

 Микита	 Іва	 Світлячок
 Рисик	 Троль Тать	 Цапелін



СЕРГІЙ ПЛАЧИНДА

(1928 – 2013)

Яке коріння —
таке й насіння.
Народна мудрість



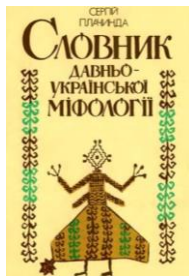
Плачинда Сергій Петрович — митець, який народився 1928 р. на Кіровоградщині. Він вважає, що письменник «починається з матері». Саме мати вчорами розповідала казки та дивовижні легенди, які запам'яталися хлопчикові на все життя. Згодом вони лягли в основу книги «Міфи і легенди давньої України».

Із тринадцяти років Сергій почав вести щоденник про тогочасну історію. Серед записів можна прочитати про життя улюбленого вчителя історії та географії, який розповідав учням про кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка.

У будні ходив на роботу, а вихідні проводив у науковій бібліотеці. Мама просила: «Сергію, хоч у неділю побудь удома». А він лише сміявся у відповідь. Ходив туди, як на роботу. Приходив першим, а йшов останнім.

Головна тема творів — про Україну й українців. Саме вони є героями книг «Кам'яна веселка», «Київські фрески», «Неопалима купина».

У збірнику «Дерево пам'яті» ви зможете прочитати історичні оповідання Сергія Плачинди «Хлопець з обротью», «Кожум'яки», «Богатирська застава».



БОГАТИРСЬКА ЗАСТАВА

(Оповідання)

Він стояв коло *бійниці*¹ й замислено споглядав табір печенігів. Із глибокої задуми його вивів близький лункий стукіт. Аж іскри сипонули у вічі. Відсахнувшись, розгледівся. Прямо біля голови тремтіла стріла, яка щойно застрягла в просмоленій колоді біля краєчка бійниці. На два-три пальці *одесную*² — і... стріла розтрощила б його, Будимиріву, стару голову.

Поруч бренькнула *тятива*³, і Будимир, остаточно отямившись від гірких дум своїх, побачив унизу перед стіною молодого печенізького лучника в сідлі. Це ж він цілив у сиву голову Будимира. А тепер сам хилиться з сідла, бо стріла стримить з його плеча.

— Ось так тобі! — помахав обрубком своєї *десниці*⁴ Будимир, угадуючи чуттям старого воїна, що рана у печеніжина не смертельна, та й ген до нього вже біжать на підмогу одноплемінники з табору.

— А *Чур*⁵ береже тебе, *ладо*⁶, — пролунав поруч молодий голос. Будимир повернув голову і побачив біля сусідньої бійниці лучника, який поранив ординця.

— Спасибі, сину, — кивнув Будимир і, зіпершись на мур, знову повів оком по табору печенігів.

— Будь обережний, ладо, — почувся той же молодий голос.

Будимир кивнув головою, але не відступив: печеніги не наважувалися більше під'їздити до стіни.

За спиною десь ударило *било*⁷.

Чи можна вважати, що у творі нема зачину? Чому?

¹ *Бійниця* — отвір, «вікно» у мурах фортеці.

² *Одесную* — праворуч.

³ *Тятива* — мотузка, що зв'язує кінці лука.

⁴ *Десниця* — права рука.

⁵ *Чур* — у давніх українців один з «домашніх» богів; охоронець домашнього вогнища, тепла, затишку.

⁶ *Ладо* — пестлива назва чоловіка, дружини, дитини; коханий, любий.

⁷ *Било* — підвішений брус металу, ударами об який сигналізують.



Чому Білгород названо богатирською заставою Києва?

Відшукай цей населений пункт (сучасна назва — Білогородка) через застосунок Google-карти.

⁸ *Дружина* — військо.

⁹ *Ромеї* — візантійці.

¹⁰ *Василевс* — візантійський імператор.

¹¹ *Пороги* — кам'яниста або скеляста ділянка в руслі річки.

¹² *Каган* — титул правителів середньовічних держав кочових народів Євроазії.

¹³ *Перекинчик* — зрадник.

¹⁴ *Лодії, довбанки* — різновиди човнів.

«Старійшини на віче скликають», — подумав Будимир, але не поворухнувся. Іти не хотілося: говоритимуть, як і коли відчинять ворота стоклятим печенігам — голод уже допік до краю.

У нього все тіло потерпло від тужливої думки: «Невже ми здамо отим ворогам наш Білгород, богатирську заставу Києва? Невже маємо загинути ганебною смертю?»

Мимохіть згадав свій останній бій з печенігами. Коли ж то було? Гай-гай, двадцять та ще й п'ять літ тому...

Святослав, преславний і великий князь, вів свою *дружину*⁸ від *ромеїв*⁹, з якими уклав вигідний мир.

Везли багаті дарунки від переляканого й поступливого *василевса*¹⁰. Велибранців без ліку. Дружина йшла на стомлених конях понад берегом Дніпра. Під берегом гнали і бранців.

Коли дійшли до *порогів*¹¹, саме випав перший сніг. Рікою пливло «сало». А побіля порогів шлях перетнула вгодована розбійницька орда *кагана*¹² Курі. Його, як згодом з'ясувалося, попередили *перекинчики*¹³ з Переяславця на Дунаї: «Іде Святослав повз пороги з великими скарбами, а дружина в нього мала».

Не змогла пробитися ослабла дружина Святослава до Києва. Мусила зазимувати в Білобережжі. А зима люта вдарила. Невдовзі почався голод. Сяк-так перезимували. *Лодій і довбанок*¹⁴ нових настругали чимало. Тільки крига зійшла — рушили до Києва. Поволокли лодії повз пороги. Аж тут Куря напав.

Була січа люта. Лише воєвода Свенельд пробився до Києва з жменькою *воїв*¹⁵. Решта загинули. І передусім сам Святослав, що хоробро бився до останнього подиху. А йому, Будимирові, відтяли в січі правицю та в стегно поранили.

Відтоді в Будимира запеклася ненависть до печенігів...

Відкрити їм завтра ворота Білгорода? Стати на коліна перед степовими грабіжниками? Це ганебно й страшно.

Як запобігти лихові?

Великий князь Володимир далеко. Він пішов у Новгород (цим і скористалися сини Курі). А пішов князь у Новгород, аби набрати воїв для своєї дружини. З ним, Володимиром, подалися і двоє синів Будимирових. Що ж, не догукаєшся їх звідти.

Як же бути?

Чомусь знову згадався голод у Білобережжі. І як *волхв*¹⁷ Осій вміло годував людей, здавалося б, з нічого.

А що, коли...

Несподівана зухвала думка полонила Будимира. Він заспішив на *віче*¹⁸. Але коли опинився на вулиці, побачив похнюплених, змарнілих людей, що розходилися після спільної ради.

Зупинив першого стрічного:
— Про що говорили на вічі?

¹⁵ *Вої* — воїни.



*Останній бій Святослава..
Художник Михайло Овечкін*

Яка позиція краща: підкоритися ворогові чи битися?

Кажуть, історія повторюється. На українську землю прийшла війна — російсько-українська.

У 2014–2015 рр. українські воїни билися за Донецький аеропорт з потужно озброєним ворогом.

*Усіх бійців, що відчайдушно боронили аеропорт, — і які загинули, і які вижили, — називають **кіборгами**¹⁶.*

Донецький аеропорт завдяки кіборгам став сучасною богатирською заставою.

¹⁶*Кіборге* — у фантастичній літературі — напівлюдина, напівмашина.

¹⁷*Волхв* — мудрець; поганський священник.

¹⁸*Віче* — збори, спільна рада.



Волхв

*Пригадай, ким був Кий —
перевізником чи князем?*

*Чому Будимира поважали?
Тільки за працю?*

— Що скоро всі помремо з голоду, а від князя немає підмоги. То здамося печенігам — когось вони вб'ють, а когось залишать живим, якось буде. Бо так усі згинемо...

Не дослухав Будимир. Поспішив до городських старійшин, які ще сиділи під церквою в тяжкій зажурі.

— Чув, що хочете здаватися печенігам? — запитав їх Будимир.

— Не стерплять люди голоду, — розвели руками.

— Послухайте мене. Не здавайтеся ще два дні і зробіть усе так, як я вам скажу.

— Кажи, Будимире.

Його шанували. Найперше — він нащадок великого Кия, правнук Щека. Друге: Будимир — чередник. Пасе так, що за двадцять літ жодна корова в нього не пропала. Ось і тепер першим дізнався, що йде орда. Попередив білгородців про небезпеку через свого підпасича, а сам загнав череду в такі нетрі, що ніякий ординець не знайде. Тим більше, що там переховуються й мудрі волхви.

Міг би він теж перебути в тому надійному схроні. Та не такий Будимир. Пекло його за долю білгородців. Залишив череду під наглядом волхвів, а сам — на випадок, мовляв, тривалої облоги — пригнав до Білгорода перед самісіньким носом у печенігів черідку биків та вгодованих телиць.

Тому з пошаною дослуховуються до його слів.

— Кажи...

— Ідіть від хати до хати, — мовить Будимир, — і зберіть по жмені вівса, пшениці або висівок. А чого — не питайте.

Пішли. Зібрали хутко, бо казали всім: «Так повелів Будимир».

А він порядкував біля церкви, вимахуючи порожнім рукавом правиці. Одним показав, де копати два колодязі по

коліна. Не глибше! Накликав добрих теслярів, аби вони хутко спорудили добрячі *цямрини*¹⁹. Жінкам звелів збовтати *ціжу*²⁰, з якої варять кисіль.

Збовтали. Тую кисільну бовтанку залили в широкий кадіб, який на вимогу Будимира поставили у виритий колодязь. І вельми подивувалися всі, бо виходило, ніби колодязь ущерть повний кисільної бовтанки.

— Це ще не все,— сказав Будимир. Його чередницька шапка-ковпак з'їхала набік. Заросле сивою щетиною худе лице почервоніло. Чорні очі палали молодо й завзято. Навіть зморшки на лиці розгладилися.

— Хоч убийтеся, а знайдіть мені трохи меду.

Невдовзі таки знайшли велику миску меду, що була схована в княжій медовні.

Будимир попрохав жінок приготувати з меду солодку *ситу*²¹, вилити її в *кадіб*²², який поставити в другий колодязь.

— Тепер шліть за печенігами. Тільки най посли наші будуть не вельми худі.

На ранок підбрали *огрядненьких*²³ посередників, які й пішли до печенігів. Сказали їм:

— Візьміть од нас заложників, а самі пошліть своїх чоловіків з десять у город наш — най подивляться, що там коїться.

Зраділи печеніги. Витлумачили по-своєму прихід посередників: «Це білгородці хочуть уже здатися нам».

Коли печеніги вступили в город, навчені Будимиром старійшини привітали гостей і сказали їм:

— Пощо губите ви себе? Хіба в змозі перестояти нас? Якщо стовбичитимете тут і десять років, то нічого не заподієте нам. Бо нас годує сама земля. Вона харч нам дає. Ось погляньте, коли не вірите.

Привели печенігів до колодязів. Спочатку до того, де була *ціжа*.

Чому Будимир наказав зібрати саме овес? Поміркуй, як розвиватимуться події далі.

¹⁹ *Цямрина* — верхня частина колодязного зрубу, складена переважно з дерев'яних колод.

²⁰ *Ціжа* — суміш вівса й води, основа для приготування киселю.

²¹ *Сита* — мед, розведений водою, або медовий відвар на воді.

²² *Кадіб* — велика діжка.

²³ *Огрядний* — міцний поставою, кремезний.



Городище літописного Білгорода. Сучасний вигляд. Село Білогородка, що під Києвом

Чому печеніги так легко повірили білгородцям?

Поставали над колодязем печеніги і аж роти пороззявляли од подиву. Старійшини ж зачерпнули відром ціжі, розлили в лотки — великі глиняні сковороди — і на очах у сторопілих кочівників зварили кисіль. Потім пішли до другого колодязя, зачерпнули солодкої сити. Самі їли й частували печенігів. Ті смакували, аж губами плямкали і дивувалися.

Врешті сказали:

— Ми бачимо диво. Але наші хани

не повірять нам, якщо самі не скуштують.

— Тоді ось їм...

Старійшини налили по глекові ціжі та сити й вручили посередникам.

Пішли печеніги. Повернулися заручники. І весь Білгород прикипів до бійниць у німому очікуванні.

Ждали день, вечір, ніч. А на ранок полегшено зітхнула вся богатирська застава: знялися печеніги! Пішли. Повіялися...

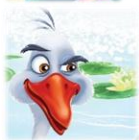
Тут же, на стіні, біля бійниць, білгородці обіймалися, цілувалися, плакали. А Будимир погрозово помахав услід ординцям порожнім рукавом своєї десниці:

— Ось так вам, дурні набиті!

Потім він згадав про свою череду, яка зараз у лісових нетрях під доглядом вірних волхвів. Прикинув, що до обіду прижене сюди корів і напоїть молоком голодних білгородців. А волхви ще й сиру нагнітили цілий віз. І хліба напекли. Тож по обіді голоду в Білгороді вже не буде...



1. Про які події йдеться у творі? Де і коли вони відбувалися?
2. Яка основна думка твору?



Тема — це те, про що розповідається у творі.

Історичне оповідання — це оповідання на історичну тему.

Часто в історичних творах автори / авторки вживають **застарілі слова** — слова, що вийшли із

загального активного вжитку, для підкреслення і передання того історичного періоду, про який ідеться.

Такими маловживаними словами у творі «Богатирська застава» є *свитка, вої, ладо, довбанки, події, віче* та інші.

Лексичне значення цих слів подано на берегах сторінок і увідповіднено за допомогою чисел словами в тексті.



3. У який момент автор знайомить читача / читачку з головним героєм?
4. Як ставляться до Будимира молодші захисники? Зачитайте.
5. Чому Будимир не хотів іти на віче? Який у нього був настрій?
6. Відколи ненависть до ворогів стала особливо запеклою в душі героя? Який епізод він пригадав?
7. Чому білгородцям було важко вистояти перед ворогом? Як про це сказано у творі?
8. Що порадив Будимир старійшинам? Як допомагав білгородцям?
9. Як приймали захисники застави печенізьких послів?
10. Чим закінчилася облога Білгорода?
11. Визнач жанр твору «Богатирська застава». Аргументуй свою відповідь.
12. Пригадай за допомогою словничка літературознавчих термінів (Додаток 1), що таке **портрет** у літературному творі?
13. Чий портрет змальовано у творі «Богатирська застава»?
14. Хто такий Будимир? Що тобі відомо про нього?
15. Як ставиться головний герой до печенігів?
16. Чому послухали його земляки?
17. Як поводить себе Будимир під час підготовки до прийому послів?
18. Що турбує Будимира після облоги Білгорода?
19. Чи можна назвати його патріотом? Охарактеризуй героя за планом.

План



1. Будимир — громадський чередник, правнук Щека.
2. Портрет героя.
3. Риси характеру:
 - а) безстрашний оборонець;
 - б) тривога за долю обложених;
 - в) ненависть до печенігів;
 - г) кмітливість, мудрість, далекоглядність;
 - д) чесно служить громаді, дбає про її інтереси;
 - е) має авторитет серед білгородців.
4. Будимир — патріот, оборонець рідної землі.



- 20–21. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/jOVSn31> (або QR-кодом) і виконай ці-каві творчі завдання — асоціативне (21) і тестове (22).

УКРАЇНА І Я

- ◆ *Тарас Шевченко*. «Зоре моя вечірняя».
«Учітесь, читайте...» (уривок з твору «І мертвим, і живим...»)
- ◆ *Богдан Лепкий*. «Шевченкова верба»
- ◆ *Галина Кирпа*. «Мова моя»
- ◆ *Віктор Зубар*. «Крила України»

Позакласне читання

- *Микола Щербак*. «Волошки»
 - *Ліна Костенко*. «Кобзарю»
 - *Володимир Лучук*. «Клятва»
 - *Людмила Савчук*. «Український віночок»
- ✓ *Обери разом із учителем / учителькою дві поезії із цього розділу й вивчи їх напам'ять.*



Витинанки в павільйоні України Всесвітньої виставки EXPO-2021 у Дубаї (ОАЕ). Світлина Марії Юрчишиної



ТАРАС ШЕВЧЕНКО (1814 – 1861)

...А десь поруч —
вечір, ласка, мати
І садок вишневий
коло хати.

Євген Маланюк



1. Хто з українських поетів писав про «садок вишневий коло хати»?
2. Пригадай твори Тараса Шевченка, які ти читав / читала.
3. Як ще називають Тараса Шевченка?



*Пам'ятник Тарасові Шевченку на Чернечій горі. Місто Канів.
Скульптор
Матвій Манізер,
архітектор
Євген Левінсон
1939 р.*



Тараса Шевченка називають національним пророком. Остап Вишня, відомий український письменник, зазначив: «Тарас Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілу націю!» Завдяки Шевченковій творчості Україна вціліла у вирі історії, не перетворившись на Малоросію.

Шевченкове життя дивовижне. Кріпак-сирота з українського села став художником, академіком Петербурзької академії наук і всесвітньо відомим поетом. Його знаменита збірка «Кобзар» видана мільйонними накладами.

Звісно, російська імперська влада не могла вибачити державницької позиції Тараса, тому його було заслано аж на десятиліття подалі від України.

Тарас Шевченко повернувся із заслання хворим і помер у віці сорока семи років. Але справа його життя перемогла —

Україна стала незалежною. За заповітом, поета поховали в Україні — на Чернечій горі.

Любов до Батьківщини, болісна туга за нею відчувається в поезіях Кобзаря, зокрема у вірші «Зоре моя вечірняя».

Чому ліричний герой згадує неволю? Де написано цей вірш?

¹Сокорина — осокир.



Обкладинка збірки поезій
Тараса Шевченка
(видавництво «Веселка»)
Художник Микола
Компанець. 1985 р.

ЗОРЕ МОЯ ВЕЧІРННЯЯ

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.

Розкажи, як за горою
Сонечко сідає.
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.

Як широка *сокорина*¹
Віти розпустила...
А над самою водою
Верба похилилась...

Добре знаю. Зоре моя!
Мій друже єдиний!
І хто знає, що діється
В нас на Україні?



Лірика (від назви музичного інструмента — «ліра») — один із родів художньої літератури.

Твір «Зоре моя вечірняя» — **ліричний**. Та-ким текстам притаманні емоційність, схвильованість, особлива задушевність, невеликий обсяг і значна кількість художніх засобів: *епітетів, метафор, порівнянь* тощо. Ці поезії відтворюють думки, почуття, переживання авторів.

У ліриці є образ **ліричного героя**, якого не можна ото-тожнювати з автором. Інколи їхні позиції збігаються, а подеколи — ні. *Тему* ліричного твору іноді називають його **мотивом**. Наприклад, *мотив любові до батьківщини, мотив туги за рідним краєм* тощо.



1. Який настрій вірша?
2. Поміркуй і вислови припущення, у який період життя міг написати поет вірш «Зоре моя вечірняя...». Підтвердь припущення рядками з твору.
3. До кого на чужині звертається ліричний герой? Кому довіряє свої думки? Наведи приклади з твору.
4. Чому саме із зорею спілкується ліричний герой? А кому б ти довірив/довірила свої таємниці? Чому?
5. Що, на твою думку, переважає в цій поезії: опис природи чи змалювання внутрішнього стану ліричного героя?
6. Які засоби виразності автор використовує у творі? Випиши епітети, метафори та звертання.
7. Розглянь банкноту. Чому на ній зображено кобзаря? Які ще художні образи ти зауважив на купюрах?



8. Увідповідни образ твору та почуття, яке він символізує.

- | | |
|--------------------|------------------------|
| 1 Зоря | А Туга за Батьківщиною |
| 2 Сонечко, веселка | Б Україна |
| 3 Сокорина | В Могутність |
| 4 Верба | Г Самотність |
| | Д Спокій |

9. Ознайомся з таблицею «Паспорт твору (вірш “Зоре моя вечірняя”)».

Виконай завдання за покликанням <https://cutt.ly/ZOVAbzx> або QR-кодом.



10. Об'єднайтеся в групи. Відшукайте в інтернеті пісню «Зоре моя вечірняя» (муз. Якова Степового). Прослухайте її.



Чи вдалося виконавцям передати мотив вірша?



11. Об'єднайтеся в групи й виконайте завдання:

1 група. Намалюйте картину до твору.

Які кольори переважають? Чому?

2 група. Змонтуйте відео за цією поезією.

Які об'єкти будуть рухомими? Чому?



Хоча системної шкільної освіти Тарас Шевченко замолоду не здобув, він став одним із найосвіченіших

людей свого часу. Це потребувало неабияких зусиль і характеру. Поет розумів, що тільки освіта може вивести українців із тенет Російської імперії. Тому він закликав своїх земляків навчатися, думати, читати і пам'ятати, «чиїх батьків які діти».

УРИВОК «УЧІТЕСЬ, ЧИТАЙТЕ...» ЯК ЛІРИЧНЕ ЗВЕРТАННЯ ДО НАЩАДКІВ

Чи можна ці виділені слова назвати афоризмом? Чому? Що вони означають? Чому важливо навчатися?



Худ. Катерина Штанко

Чи можна вважати, що образ заплаканої матері символізує Україну? Чому?

...Учітесь, читайте,
*І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь:*
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають,
Чужі люди проганяють,
І немає злomu
На всій землі *безконечній*
Веселого дому. *Епітети*
Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати,
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами. *Епітети*
І світ *ясний, невечірній,*
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!
Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата —
Нехай мати усміхнеться,

Заплакана мати,
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.

Епітети

І світ ясний, невечірній,
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

Чи можна вважати,
що образ заплаканої
матері символізує
Україну? Чому?



1. Кого має на увазі ліричний герой, коли звертається «брати мої...»?

2. Поміркуй, до якого об'єднання закликає ліричний герой? Чи важливо вміти об'єднуватися? Навіщо люди об'єднуються?

3. Які настанови дає автор у творі «Учітесь, читайте...». До чого закликає?

4. Які рядки повторюються у вірші? Як ви вважаєте, із якою метою? Чи перегукується цей заклик Шевченка із гаслом «Схід і Захід разом»?

5. Батько Тараса про свого сина казав: «Із його буде або щось добре, або велике ледащо». Наскільки ці слова стали пророчими? Поясни свою думку.



6. Ознайомся за <https://cutt.ly/ZOVAbzx> або QR-кодом з таблицею «Паспорт твору (уривок “Учітесь, читайте...”))». Виконай відповідні завдання.

7. Розглянь світлину. Що, на твою думку, символізують діти біля Кобзаря? Обґрунтуй свої міркування.



*Пам'ятник молодому
Тарасові Шевченку. Місто Вінниця.
Скульптор Володимир Цісарик,
архітектор Олександр Рекута*

Скульптурну композицію створено за добровільні внески членів територіальної громади та за кошти благодійників.

Вінницький Тарас Шевченко вирізняється тим, що зображений молодим, тридцятирічним — саме таким, яким він був, гостюючи на Поділлі, коли працював у складі мистецької експедиції.



Тоді він мав намір відвідати своїх родичів. Дійшовши до села, Тарас виявив, що їх уже немає і, втомлений, присів відпочити. Незнайомцем одразу ж зацікавились діти.

Саме ця картина нині відображена в проєкті, де композицію триметрової скульптури створюють двоє маленьких дітей, які із захопленням слухають Тараса. Скульптуру виконано в бронзі й розташовано на великих гранітних брилах.



8. Чи є пам'ятник Кобзареві у твоєму селі / місті? Зроби селфі біля пам'ятника й придумай цікавий підпис, використовуючи рядки віршів Тараса Шевченка.

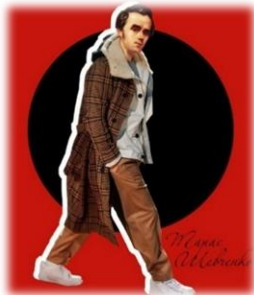
В Україні та світі є 1384 пам'ятники Кобзареві, з них 1256 — в Україні та 128 — за кордоном у 35 країнах. Це найбільша у світі кількість монументів, установлених діячеві культури. В Україні найбільше пам'ятників Тарасові Шевченку встановлено на Прикарпатті.

9. Як ви вважаєте, чому таку велику кількість пам'ятників споруджено саме Тарасові Шевченку?

10. Доведи або спростуй думку, що й сьогодні уривок «Учітесь, читайте...» є важливим і для нас — нащадків Тараса Шевченка. Використай для цього відповідний алгоритм, який наведено в [Додатку 5](#).



11. Розглянь на малюнках, як сучасна творча молодь уявляє Тараса Шевченка. А яким бачиш його ти? Відобрази своє уявлення словесно чи на власному рисунку.



Художниця Анастасія Рибіцька та художники Олександр Гріхов, Юрій Шаповал, Назар Дубів

БОГДАН ЛЕПКИЙ (1872 – 1941)

Коли сав мою колиску
Вітер рідного Поділля...
Богдан Лепкий



Перебуваючи в засланні на Косаралі, *Тарас Шевченко* знайшов на дорозі гілочку верби, посадив її, дбайливо доглядав — і згодом виросла верба, під тінню якої любив відпочивати поет-засланець. Цей момент із біографії Кобзаря оспівав **Богдан Лепкий**.

Богдан Лепкий народився у селі Крогулець на Тернопільщині в родині священника.

Навчався в Бережанській гімназії, а згодом у Віденському та Львівському університетах. Працював учителем у Бережанській гімназії. Згодом переїхав до Кракова, де викладав українську мову та літературу.

Богдан Лепкий присвятив чимало віршів Тарасові Шевченку. Зокрема, цілу збірку «**За люд. У сотні роковини уродин Тараса Шевченка**». Саме в ній є вірш «Шевченкова верба» про Тарасове перебування в неволі.

Мотив туги за рідним краєм звучить у кожному рядку Б. Лепкого. Так само, як і в Шевченкових віршах і картинах.

У 1963 році, напередодні 150-літнього **Шевченкового ювілею**, поет **Андрій Малишко** привіз гілочку цієї верби з Казахстану. Їх було висаджено в Києві біля Спілки письменників і біля будинку поета **Максима Рильського**.



*Пам'ятник
Богданові Лепкому
в Крогульці*

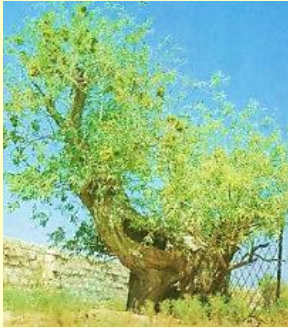


*Бережани. Ратуша.
Тут була гімназія,
де вчителював
Богдан Лепкий*

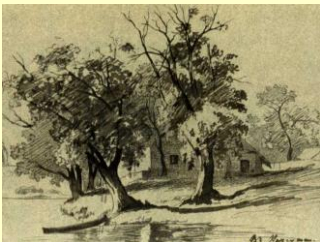


1. Як ти гадаєш, для чого поет Андрій Малишко привіз гілочку Шевченкової верби в Україну?
2. Розглянь і порівняй зображення дерев на картині Шевченка «У Корсуні» й на світлині з Казахстану.
3. Поміркуй і скажи, чому саме дерево може слугувати місцем відпочинку, місцем творчості чи спогадів для поета?

ШЕВЧЕНКОВА ВЕРБА



Верба, яку посадив Тарас Шевченко. Місто Форт-Шевченко (Казахстан)



*«У Корсуні».
Худ. Тарас Шевченко*



*Парк міста Малин.
Студенти саджають
Тарасову вербу*

Коли на чорний шлях ступав,
Йдучи на вигнання, в неволю,
Галузку вербову підняв
Й забрав ту гілочку з собою.

Була відірвана, як він,
Від стовбура й землі святої,
Засуджена на лютий згин
Серед пустелі степової.

Поніс її і посадив
За фортом, в полі, у пустині,
Здалека воду він носив
Й невтомно поливав щоднини.

Прийнялася і на весну
Зелене листя розпустила.
Ох, як же, як була йому
Та деревина люба й мила!

Було, з казарми прибіжить,
В зеленій тіні спочивати
Приляже, а верба шумить
І шепче щось над ним, як мати.

Мов жалується, що весна.
Сади вже квітнуть в Україні,
Вона ж сумує тут одна
Посеред дикої пустині.

Летить степами листя шум,
Немов далека пісня жалю,
Ні твоїх снів, ні твоїх дум
Нам не забути, рідний краю!



4. Який період життя Кобзаря згадує Богдан Лепкий у вірші «Шевченкова верба»?

5. Чому автор порівнює перебування Тараса Шевченка в неволі з відірваною вербовою гілочкою?

6. Чому так важливо не забувати рідної землі, хай у які краї тебе занесла б доля?

7. Як можна врятувати життя рослинам? Чи дієвий такий метод стосовно людей? А в переносному значенні?

Акцію «Тарасова верба», розпочали в Україні перед 200-річчям від дня народження Тараса Шевченка. Саджанці верби висаджували тоді (та й досі це роблять) у містах і селах України.

Поцікався, можливо, у твоєму місті / селі також росте Тарасова верба.



Мова ліричних творів **віршована**. Вона відрізняється від прозової будовою рядків. Зазвичай вони короткі та ритмічні. Віршовий ритм посилює **рима**.

Рима — суголосся, співзвучність рядків у вірші.

Наприклад, шум — дум, жалю — краю.



5. Добери з тексту вірша по два-три приклади таких засобів художньої виразності: а) епітет; б) рима; в) порівняння; г) метафора.

6. Ознайомся з таблицею «Паспорт твору «Шевченкова верба»» за покликанням <https://cutt.ly/ZOVAbzx> або QR-кодом. Поміркуй, якою інформацією можна, на твою думку, її збагатити. Додай необхідні відомості.



ВИДИ РИМУВАННЯ

Якщо співзвучні (римуються) перший і другий, третій і четвертий рядки — **це суміжне римування (аа бб)**.



Василь Симоненко:



Мріють крилами з туману лебеді рожеві, **а**

Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві. **а**



Заглядає в шибку казка сивими очима, **б**

Материнська добра ласка в неї за плечима. **б**

Якщо співзвучні (римуються) перший і третій, другий і четвертий рядки — **це перехресне римування (абаб)**.

Ліна Костенко:



Це — сивий лірник. Він багато знає. **а**

Його послухать сходяться віки. **б**

Усе іде, але не все минає **а**

над берегами вічної ріки. **б**

Якщо співзвучні (римуються) перший і четвертий, другий і третій рядки — **це кільцеве римування (абба)**.



Олександр Олесь:

О слово рідне! Орле скутий!

а

Чужинцям кинуте на сміх!

б

Співочий грім батьків моїх,

б

Дітьми безпам'ятно забутий.

а

7. Визнач, яке римування:

а) вірша *Богдана Лепкого «Шевченкова верба»:*

Коли на чорний шлях ступав,
Йдучи на вигнання, в неволю,
Галузку вербову підняв
Й забрав ту гілочку з собою.

б) перші рядки казки *Олександра Олеся «Микита Кожум'яка»:*

Сумний наш Князь, сумний наш Князь,
Лягли йому на чоло хмари,
Неначе ждуть нас знов удари,
Неначе знов орда знялась...

в) репліка Князя з казки *Олександра Олеся «Микита Кожум'яка»:*

Все зроблю, сивенький мій,
Тільки б завтра був двобій!
Я на все, старий, готовий!
Прощавай, іди здоровий.



8. Увімкни у своєму гаджеті додаток аудіозапису. Прочитай вірш виразно. Добери музику й прочитай вірш удруге, але вже в супроводі мелодії. Який варіант кращий? Чому?



9. Проект «Збірка віршів».

1. Об'єднайтеся в пари й напишіть вірш на кілька рядків, де римуються подані слова:

*нас — Тарас; край — сая; зернина — Батьківщина;
жити — любити; гори — твори; слово — мова.*

Також ви можете придумати власні рими.

2. Зачитайте свої вірші, відредагуйте їх (за потреби).

3. Запишіть їх на чисті аркуші, намалюйте ілюстрації.

4. Скріпіть аркуші в книжку.

5. Не забудьте вказати авторів / авторок.

6. Вітаємо! Ти — співавтор / співавторка книжечки! 😊



ГАЛИНА КИРПА (Народилася 1950 року)

Мій ангел такий
маленький,
ну просто крихітка —
я навіть не бачу,
чи він сидить
на моєму плечі.

Галина Кирпа



Галина Кирпа походить з родини вчителів: педагогами були батьки, дядьки, тітки... Сподівалися, що дівчинка теж стане вчителькою, але та мріяла бути бібліотекаркою.

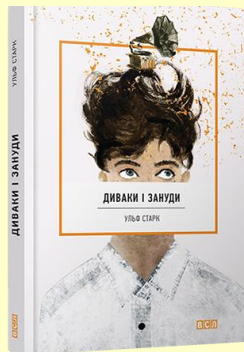
Галина обожнювала читати: «У дитинстві мені хотілося одного — прочитати всі на світі книжки і все на світі знати».

На жаль, сталося так, що з першого разу майбутній письменниці не вдалося вступити до закладу вищої освіти.

Проте дівчина не опустила рук — згодом уже навчалася на філологічному факультеті університету. Потім працювала у видавничій галузі та журналістиці.

Галина Кирпа перекладає твори письменників з білоруської, данської, німецької, норвезької та шведської мов, також пише поезію та прозу для дітей і дорослих.

*Чи завжди тобі все вдається з першого разу?
Як чиниш: опускаєш руки чи пробуєш ще раз?*



Ульф Старк «Диваки і зануди». Дизайн Катерини Садовщук Переклад Галини Кирпи

Пригадай, хто такий Ганс Крістіан Андерсен.

За які досягнення, на твою думку, відзначають митців, нагороджують їх преміями?



Посол Швеції в Україні вручає Орден Полярної зірки Галині Кирпі (2019 рік)

У творах вона розмірковує про те, що суттєво впливає на наші вчинки. Це ті духовні цінності, завдяки яким ми почуваємося людьми, а не роботами в людській подобі.

2018 року за переклад книжки шведського письменника Ульфа Старка «Диваки і зануди» ім'я Галини Кирпі було внесено до Почесних списків Андерсена. До цього письменниця ставала лауреаткою премій в Україні, серед яких премії імені Івана Огієнка,

Максима Рильського, Олени Пчілки.

У 2019 році Галині Кирпі вручили високу нагороду — Орден Полярної зірки — від імені Його Величності короля Швеції Карла XVI Густава за численні переклади шведської дитячої літератури українською мовою.



1. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/XOVSTIR> QR-кодом і прочитай інтерв'ю з Галиною Кирпою. Що тебе здивувало найбільше?



МОВА МОЯ

Мова моя — мов дівчинка у віночку,
йде полем, іде лугом, *епітет*
терновими стежками йде.

Мова моя — мов ластівка, *порівняння*
летить горою, летить долом,
провіщає мені ясен-день.

Мова моя — немов Березиня, *порівняння*
що на кожне своє дитятко
дихає і тремтить.

Мова моя — БУЛА! БУДЕ! А нині
я терни¹ в стежках визбирую,
щоб їй було легше ходити... *метафора*

¹Терни — місце, заросле колючими кущами.

Пригадай, який засіб виразності називають **метафорою**.

За потреби звернися до словника в Додатках.

Чи можна вважати образ мови-дівчини метафорою? Чому?



2. Що означає «визбирувати терни в мові»?

3. Часто можна почути вислів «Через терни до зірок». Поясни, як ти його розумієш. Легко чи важко йти «терновими стежками»? Чому?

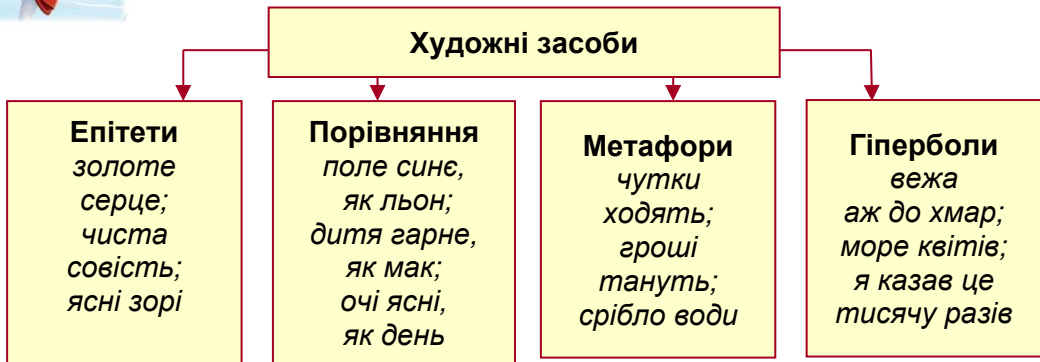
4. Чи втілилася в життя мрія дитинства Галини Кирпи? Відповідь обґрунтуй.

5. Який мотив вірша «Мова моя»?

6. Яке значення мови в житті людини?



Виразності ліричним творам надають **художні засоби** — слова та вислови, які часто вживають у переносному, образному значенні. Деякі з них тобі вже відомі.



Автори творів зазвичай не просто обирають ознаку, яку хочуть підкреслити, а висловлюють своє ставлення до зображуваних подій чи персонажів через цю ознаку.

Так, поетка Галина Кирпа у вірші «Мова моя» порівнює мову то з «дівчиною у віночку», то з ластівкою, то з Берегиною. Такий художній засіб називають *порівнянням*.

Порівняння — пояснення одного предмета або явища за допомогою зіставлення з іншим, схожим на нього. Для порівняння зазвичай уживають слова: *як, ніби, мов, наче, неначе, немов*. Наприклад, «Мова моя — мов ластівка».

Епітет — художнє означення. Епітети часто вживають як у фольклорі, так і в інших видах літератури. Наприклад, «щедра душа».

У художніх творах є *метафора*.

Метафора — це перенесення ознаки одного предмета чи явища на інші на основі подібності чи контрасту. Наприклад, «мишка комп'ютера». Про цей засіб виразності ти дізнався / дізналася, коли читав-відгадував / читала-відгадувала загадки.

Читаючи казки, ти зауважував / зауважувала такий художній засіб, як *гіпербола*.

Гіпербола — це художній прийом, який полягає в навмишеному перебільшенні для надання зображуваному виразності. Наприклад, «*море радості*», «*І тривало так, люди кажуть, мільйон років*».



7. Образним і яскравим порівняння буде тоді, коли предмети, які зіставляють, мають схожу або спільну ознаку.

Зачитай порівняння, які вживає авторка у вірші «Мова моя». Поміркуй і скажи, чи влучно вони дібрані. Відповідь обґрунтуй.

8. Чому авторка порівнює мову із дівчиною у віночку, яка йде терновими стежками? Про які моменти щодо важкого шляху української мови тут ідеться?

9. Пригадай вивчене про Берегиню. Чому мова, на думку ліричного героя, схожа на Берегиню?

10. Як виховання авторки віддзеркалено в поезії?



11. Ознайомся з таблицею «Паспорт твору “Мова моя”» за <https://cutt.ly/ZOVAbzx> або QR-кодом. Якою інформацією можна її доповнити?

12. Прослухай пісню Наталії Бучинської «Мова єднання», перейшовши за покликанням <https://cutt.ly/POVSWt> або QR-кодом. Чи можна говорити про спільні мотиви вірша і пісні? Чому?



13. Твір Галини Кирпи пронизаний мотивом важливості збереження мови для історії, народу, людства. Він є ключовим. Уклади пам'ятку «Як берегти рідну мову».

14. Добери порівняння до образу української мови та продовж твір Галини Кирпи.

15. Намалюй ілюстрації до вірша Галини Кирпи.



16. Назви твори, мотиви й образи яких перегукуються з віршем Галини Кирпи.

17. Дізнайся з доступних тобі джерел про твори Галини Кирпи для дітей. Випиши в зошит назви кількох із них.



Богородиця.
Худ. О. Ошпкін





ВІКТОР ЗУБАР (1923 – 1994)

Можна все на світі
вибирати, сину,
Вибрати не можна
тільки Батьківщину
Василь Симоненко



Віктор Зубар народився на Хмельниччині в селі Пільний Олексинець. Майбутньому митцеві довелося пережити жахи Другої світової війни.

Можливо, письменником Віктор стати й не планував, бо здобув медичну освіту. Але зустріч із Максимом Рильським, відомим українським поетом і перекладачем, виявилася вирішальною.

Віктор Зубар писав твори і для дітей, і для дорослих, а ще — переклав українською цілу низку віршів зарубіжних поетів.

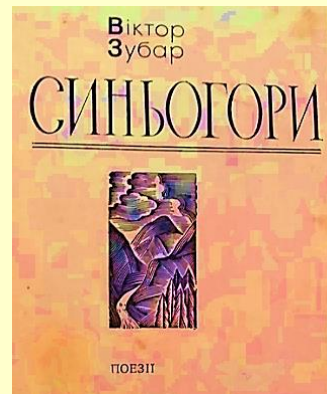
У літературному доробку Віктора Зубара є і драматичні твори, зокрема п'єса «Вітрова донька», за якою поставили романтично-казкову оперу на музику композитора Юрія Мейтуса.

Головні мотиви творів Віктора Зубара — любов до Буковини, карпатської природи, духовний світ, кохання...

Буковинці пам'ятають Віктора Зубара й пишаються ним.



*Пільний Олексинець.
Світлина Я. Верес*



*Обкладинка
книжки Віктора Зубара «Синьогори»*

1995 року на знак вшанування творчої та громадської діяльності була заснована літературна премія імені поета.

Одна з найвідоміших книжок Віктора Зубара «Легенда про дерева» — збірка віршів для дітей, написаних у різні періоди творчості поета.



Із чим порівнює автор кольорову гаму прапора України?

Чи традиційним є таке порівняння? Чому?

Символом чого є синій колір?

Яку роль відіграли запорожці у формуванні національної святині — прапора?

КРИЛА УКРАЇНИ

Синьо-жовтий прапор
Процвіта над нами,
Наче синє небо
В полі над житами.

Синьо-жовтий прапор
В сонячнім промінні —
Символ щастя-долі,
Крила України.

З волі запорожців
Стяг наш народився,
З духу України
В небесах розвився!

Постає Вкраїна
З щирості й сумління,
Шлях їй осінило
Боже Провидіння.

Синьо-жовтий прапор
Процвіта над нами,
Наче синє небо
В полі над житами.



1. Про які два крила йдеться у вірші Віктора Зубара?
2. За допомогою яких засобів виразності автор передає настрівність вірша? Зацитуй їх.
3. Об'єднайтесь у групи. Намалюйте ілюстрації до кожної строфи. Які кольори переважають?
4. Відшукайте в інтернеті інформацію про те, які ще держави мають синьо-жовті прапори.



Лірику поділяють на **пейзажну** (описи природи), **громадянську** (патріотичну) та інші. Вірш «Крила України» — це громадянська лірика, оскільки у ньому розглянута символіка державного прапора України.



5. Ознайомся з таблицею «Паспорт твору “Крила України”» за покликанням за <https://cutt.ly/ZOVAbzx> або QR-кодом». Якою інформацією можна її доповнити?



6. Прочитай текст, розглянь світлину та поміркуй, чому під час акції до Дня Соборності України майорять прапори?

День Соборності України — державне свято України, яке відзначають щороку 22 січня в день проголошення Акту Злуки Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки, що відбулося в 1919 році. Символічно в цей день українці, узявшись за руки, утворюють «ланцюг» єдності.



7. Дізнайся цікаве про прапор. Презентуй цей матеріал у вигляді відео чи інфографіки.



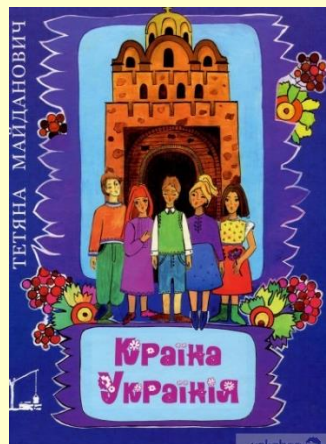
8. Відшукай у бібліотеці (домашній, шкільній чи електронній) твори Тетяни Майданович «Найкраща Україна», «О Україно! Божий білий цвіт!», «Країна Українія» і виразно прочитай їх. Який мотив цих поезій?

9. Розглянь ілюстрації до книги Тетяни Майданович «Країна Українія» (художниця-ілюстраторка Іванна Хомчак). Поділися своїми враженнями із родичами.



Герб Львова

Уперше поєднання синього і жовтого з'явилося на гербі Львова: Данило Галицький подарував місту, заснованому у 1256 році, герб із зображенням жовтого лева на блакитному тлі.



РІДНА ПРИРОДА

- ◆ *Олена Пчілка. «З ґринджолятами»*
- ◆ *Павло Тичина. «Хор лісових дзвіночків»*
 - ◆ *Оксана Іваненко. «Цвітарінь»*
- ◆ *Микола Вінграновський. «Гусенятко»*
- ◆ *Марія Морозенко. «Вірність Хатіко»*
- ◆ *Анатолій Качан. «Море грає»*

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- *Іван Баєрняний. «До Ворскли, по рибу!»*
 - *Анатолій Дрофань. «Янехо»*
 - *Василь Чухліб. «Після хуртовини»*
- *Анатолій Давидов. «Таємниці старого дуба»*
- *Дмитро Чередниченко. «Мандри жолудя»*



Витинанка тернопільської майстрині Галини Дудар



ОЛЕНА ПЧІЛКА (Ольга Петрівна Косач) (1849 – 1930)

Діти — це наш скарб,
це наша надія, це —
молода Україна.

Олена Пчілка



Ольга Петрівна Драгоманова (по чоловікові — Косач) обрала собі *псевдонім*¹ — Олена Пчілка.

Олена Пчілка вже відома вам як мати письменниці Лесі Українки, але водночас ця жінка — знана поетка, авторка прозових і драматичних творів, перекладачка, науковець, фольклористка, етнографиня, журналістка, видавчиня й активна політична діячка.

Олена Пчілка була надзвичайно вродливою й мала напрочуд тонкий смак. Справжня модниця, королева *балів*². Завдяки їй у моду зайшла вишиванка, яка й зараз є частиною колекцій відомих дизайнерів.

Народилася Олена Пчілка на Полтавщині.

За переказами, засновник їхнього роду — грек і був тлумачем у козацькому війську Богдана Хмельницького.

Отож, за козацьким звичаєм, йому «пришпилили» прізвисько — Драгоман, що згодом стало офіційним прізвищем.

Слово «пчілка» — діалектизм, означає «бджілка» і є символом працюючої людини.

¹ *Псевдонім* — приховане справжнє ім'я.

² *Бал* — вечірка.

³ *Драгоман* — перекладач.

Із якою метою письменники придумують псевдоніми?



Олена Пчілка
і Леся Українка



*Олена Пчілка
і Петро Косач з дітьми
Оксаною, Ізидорою,
Миколою. 1890 рік.
Світлина:
t-skrupka.name*

4EXPO — від англ.
exposition — контакт —
Всесвітня виставка.



*Олена Пчілка
у волинському стріі.
Автор світлини
невідомий*

Дітей у сім'ї Драгоманових при-
вчали любити мистецтво, шанувати
природу. Олена Пчілка згадувала:
«При садибі стояв гарний садок із
пасікою. Ми, діти, дуже любили той
садочок і ті вулики. А коли б хто хо-
тів знати, то й письменницький псе-
вдонім позичила я від тих, добре зна-
йомих... пчілок».

Проїшли роки... І вже сама Олена
Пчілка стала берегинею власної ро-
дини. Разом із чоловіком — Петром
Косачем — вона навчила своїх дітей
малювання, мов, історії, заохочувала
до літератури, організовувала поїздки
сім'єю на природу, у театри, на виста-
вки, ініціювала шевченківські вечори.

Усі діти із родини Косачів здо-
були освіту й стали знаними особис-
тостями:

- Леся Українка — письменницею
й перекладачкою;
- Ольга Косач-Кривинюк — лікар-
кою й видавчиною;
- Оксана Косач-Шимановська —
музиканткою, викладачкою
французької мови;

- Микола Косач — учасником революційного руху;
- Ізидора Косач-Борисова — дипломованою агрономкою;
- Михайло Косач — етнографом і фотографом.



Альбом «Український народний орнамент. Виши-
вки, тканина, писанки» Олена Пчілка видала і
представила на Всесвітній промисловій та інду-
стріальній виставці в Парижі (так-так, у Фран-
ції — країні-законодавиці моди, де відбулися перші всесві-
тні промислові виставки, на яких кожна країна показу-
вала всьому світові свої досягнення, презентувала свою ку-
льтуру. Це щось схоже на сучасне EXPO⁴).

Альбом складався з тридцяти одного аркуша зі зразками українських вишивок, виконаних уручну. Саме завдяки цій праці в усьому світі дізналися про українські орнаменти. Альбом Олени Пчілки є першим оприлюдненням результатів досліджень українського народного мистецтва.



1. Об'єднайтеся в групи. Дізнайтеся з матеріалів інтернету про ЕХРО. Які, на твою думку, напрацювання Олени Пчілки можна б презентувати на всесвітній виставці?



З ГРИНДЖОЛЯТАМИ⁵

Що за чудова днина,
Сніг, наче срібло, блищить:
Вийшов веселий хлопчина,
Швидко з санками біжить.

порівняння

Ох, ті санки-ґринджолята!
Коней не треба до них:
Роблять їх мудро хлоп'ята,
Треба *прудких* тільки ніг!

епітет

Сам у санки упряжешся,
Вже ж не яка там вага!
Стежкою хутко женешся,
Всякий тебе оббіга!

Ось вона й гірка маленька, —
Ой, як униз я спуцусь!
Наче та пташка швиденька,
Долі умить опинюсь.

порівняння

Нуте лишень, хто зручніший?
Швидше хто із вас збіжить?
Кепсько, — мороз все лютіший,
Носик з морозу щемить.

⁵*ґринджоли* — слово, імовірно, походить із румунської мови (*grindă* — жердина).

Так на деяких теренах України називають примітивні сани для перевезення вантажів.

ґринджолята — дитячі санчата.



ґринджоли.

Худ. В. Бараненко
Музей у Криворівні



Сучасні розваги
на ґринджолятах

Ей, чи ж морозу боятись
Та отаким козакам?!
Нумо у сніжки гуляти,
Треба зогрітися нам!

Ой, чи заходить вже сонце?..
Пізня така вже пора?..
Стукають мама в віконце,
Треба рушати до двора!



Пейзаж — зображення природи, довкілля в художньому творі. Це слово походить із французької мови й означає «місцевість», «країна».

Пейзаж у літературному творі подібний до живописного. Він допомагає виразніше уявити, коли і де відбуваються події у творі, у яких умовах живуть герої тощо.

Залежно від того, про що саме йдеться, пейзажі відображають ліс, море, місто, село, степ тощо.



2. Прочитай виразно вірш. Який його настрій? Чому ти робиш такі висновки?
3. Які розваги описані у вірші Олени Пчілки «З ґринджолятами»? Які розваги зображені на картині художника Віталія Бараненка?
4. Оспівування зимової природи через пригоди дітей авторка підсилює художніми засобами: *епітетами, порівняннями, метафорами*. Знайди їх у вірші. Випиши в зошит.



5. Ознайомся з таблицею «Паспорт твору “З ґринджолятами”» за <https://cutt.ly/ZOVAbzx> або QR-кодом. Якою інформацією можна її доповнити?



6. Розкажи про своє дозвілля взимку? Чому надаєш

перевагу — розвагам у будинку чи іграм на свіжому повітрі?

7. Катаючись на санках і граючи в сніжки, не лише витрачаєш, але й отримуєш багато енергії. Через це настрій стає бадьорим, життєрадісним, а всі навколо — щасливими та веселими. Катання на санчатах є різновидом оздоровчих прогулянок і занять спортом. Водночас гра в сніжки та розваги на санчатах можуть бути небезпечними.

Поміркуй і напиши для однолітків правила: а) безпечної гри в сніжки; б) катання на санчатах.

Поділися цими правилами в соцмережі чи онлайн-групі класу.

8. Пригадай, що називають *римою*. Добери рядки з будь-якими римами з вірша Олени Пчілки й склади вірш із ними (використай алгоритм із Додатку 7).



9. Зроби кілька світлин зимового пейзажу й опублікуй їх у соцмережі чи онлайн-групі класу. Добери до них цитату з вірша. Визнач разом із друзями найцікавіше фото. Переможе та світлина, що отримає найбільше вподобайок.



ПАВЛО ТИЧИНА (1891 – 1967)

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля.
Добридень тобі, Україно моя!

Павло Тичина



Кажуть, щоб зрозуміти поета, треба побувати в його країні — у світі його знайомств, його захоплень, у його рідних місцях. Саме в музеї можна відтворити все це в кількох експозиціях, щоб люди, виходячи із нього, говорили: «Ми зустрічалися з поетом!»



Пропонуємо помандрувати віртуальними кімнатами музею-квартири Павла Тичини, перейшовши за покликанням <https://cutt.ly/UOVSZav>

Павло Тичина народився на Чернігівщині. Саме ця земля подарувала ліриці такі образи, як *липа біля батьківської хати, дзвіночки в полі...* Талановитий юнак виявив себе в поезії, живописі й музиці. Це поєднання музичності та краси слова дало неперевершені зразки поезії.

Улюблені заняття Павла Тичини — малювання й співи. А згодом ці захоплення «переплавляться» у вірші. Поезії з легкої руки Михайла Коцюбинського побачили світ у першій збірці Павла Тичини «Сонячні кларнети».

Сонце + звук = «Сонячні кларнети». Можливо, це поєднання й народило назву збірки.



2. Чи можна говорити про специфіку світосприйняття поета за інтер'єром кімнат у музеї? Чому?

3. Уважно прочитай епіграф до матеріалів про Павла Тичину. Які засоби виразності вжито в ньому? Із якою метою?
4. Виразно прочитай поезію Павла Тичини.



Обкладинка першої збірки поетичних творів Павла Тичини, що вийшла друком у Києві в приватному видавничому товаристві «Сяйво» наприкінці 1918 року накладом 1000 примірників. Художник не встановлений

Назви літери, які позначають звуки [з] – [дз] – [с].

Який звуковий ефект вони створюють?

Чи не нагадає вірш звуки дзвіночків? Чому?

Як змінилася звукова палітра завдяки повтору звуків [с] – [т] – [н]? Дзвінкішою чи тихшою стає «мелодія» поезії?



Дзвіночки

ХОР ЛІСОВИХ ДЗВІНОЧКІВ

Уривок із поеми

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки,
Славим день.

Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм:
День!
День.

Любим сонце,
Небосхил і сонце,
Світлу тінь,

Сни розкішні,
Все гаї затишні: епітети
Тінь!
Тінь.

Линьте, хмари, звертання
Ой прилиньте, хмари, —
Ясний день.

Окропіте, епітет
Нас благословіте:
День!
День.

Хай по полю,
Золотому полю, епітет
Ляже тінь.

Хай схитнеться —
Жито усміхнеться:
Тінь! персоніфікація
Тінь.

Поезія Павла Тичини — яскравий приклад пейзажної лірики.

Часто в ліричних творах, у яких змальовано картини природи, автори використовують *персоніфікацію*.



Персоніфікація («олюднення») — перенесення властивостей живих істот на предмети чи явища природи. Тобто це зображення предметів чи явищ природи як живих істот. Наприклад: *сонечко всміхається, тінь лягає*.



5. Чи легко читалася поезія? Чому? Доведи цитатами з вірша, що автор зачарований природою.
6. Якими кольорами можна розфарбувати рядки поезії? Чому? Які почуття вона викликає?
7. Відшукай приклади персоніфікації у вірші «Хор лісових дзвіночків» Павла Тичини та випиши їх у зошит (наприклад: «...Лісові дзвіночки, / Славим день»).
8. Накресли в зошиті таблицю за зразком. Відшукай рядки, які відображають музичне (слухове), зорове, емоційне наповнення поезій. Впиши їх у таблицю.

Рядки вірша, які відображають		
музичне наповнення	зорове наповнення	емоційне наповнення
.....



9. Ознайомся з таблицею «Паспорт твору “Хор лісових дзвіночків”» за <https://cutt.ly/ZOVAbzx> або QR-кодом». Якою інформацією можна її доповнити?



10. Які зразки пейзажної лірики зарубіжних поетів ти читав / читала? Чим схожі, а чим різняться настрої віршів українських поетів і зарубіжних? Чому?
11. Об'єднайтеся в групи.
Варіант 1. Відшукajte в збірках творів Павла Тичини в бібліотеці або інтернеті поезії «Гаї шумлять» і «Арфами, арфами...». До цих віршів намалюйте 3D-картину. На які аспекти варто звернути увагу? (Зображення, звуки, емоції...).

Варіант 2. Намалюйте ілюстрації до кожного образу цієї поезії, створіть із них відео до вірша.



До речі, Павла Тичину вважають майстром **неологізмів — нових слів**.

У його художній скарбниці натрапляємо на такі унікальні слова-перлини, як-от:

- «яблуновоцвітно» (дивитися),
- «дзвінкоблакитне» (небо),
- «стоцвітні» (іскри),
- «розпрозорене» (безмежжя Космосу),
- «яснозорно» (від фольклорного «ясні зорі»)

та багато інших. Свого часу науковці створили словник автоських неологізмів, у якому було 637 слів.

12. Які неологізми вжито в прочитаних тобою поезіях Павла Тичини? Як ти їх розумієш?



13. Прочитай історію з життя Павла Тичини та геніальної народної художниці Катерини Білокур за покликанням <https://cutt.ly/EOVS0i9> чи QR-кодом. Поміркуй, яким був письменник. Чому знайомством із Катериною Білокур поет так дорожив?



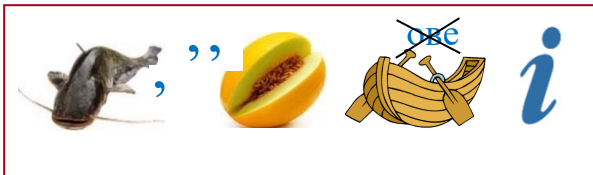
14. Вивчи напам'ять вірш «Хор лісових дзвіночків» (дивись Додаток 6). Спробуй прочитати його в супроводі мелодії.

15. Про що співають лісові дзвіночки? Склади про це коротке висловлювання.

16. Розгадай ребус. Що означало зашифроване в житті поета Павла Тичини?



*Катерина Білокур.
«Півонії».*





**ОКСАНА
ІВАНЕНКО**
(1906 – 1997)

Що за дім без дитини?
Ніякого затишку.

Оксана Іваненко



Народитися в родині письменниці могла лише майбутня письменниця. Це про Оксану Іваненко з Полтавщини.

Оксана Іваненко згадувала: *«Писати я почала дуже рано, як тільки вивчилася читати, а читала я з чотирьох років... Псувала... безліч паперу... і в шість років вирішила видавати свій журнал. Він називався «Гриб». Мій журнал, правда, після кількох номерів «прогорів»... Але я продовжувала писати нескінченні повісті».*

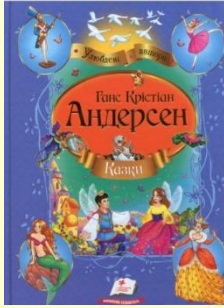
Оксана Іваненко здобула освіту педагога й працювала вихователькою в дитячій колонії. Там жили діти з непростими долями. Письменниця добре розуміла, що дитяче серце можна відіграти тільки ласкою та любов'ю, тому її твори й сповнені добра, милосердя, толерантності.

Оксана Іваненко ще й чудова перекладачка. Саме завдяки їй українські діти мають можливість читати казки данського письменника Ганса Крістіана Андерсена та казки, зібрані братами Грімм і перекладені з німецької теж українською письменницею.

Пофантазуй, який вигляд міг мати дитячий журнал Оксани Іваненко?

Можливо, ти також пишеш твори чи маєш навіть свій журнал або блог?

Чи погоджуєшся ти з педагогічним підходом п. Оксани до навчання дітей, у яких з різних причин неповні родини?



Обкладинки книг
видавництва «Пегас».
Пригадай, які твори
Ганса Крістіана Андерсена ти
читав / читала.
Поміркуй, чи варто прочитати
німецьку казку «Пані Метелиця»
усім дітям? Чому?
Що пов'яже братів Грімм із цією
казкою?

ЦВІТАРИНЬ

Прочитай твір Оксани
Іваненко. Якщо зручно, мо-
жна це робити під мелодію
«Жайворонок» у виконанні
оркестру Поля Морія



<https://cutt.ly/VOVS4S3>

Чи не нагадує тобі цей зачин
початок однієї з казок Андер-
сена? Якщо так, то прига-
дай назву цієї казки.

Які ознаки казки викорис-
тала авторка в зачині
твору?

Тук-тук!.. — тихенько засту-
котило на горішній вітці. Так
тихо, як у тебе іноді у вушку за-
дзвенить, — навіть ніхто, крім
тебе, і не почує. Отак застукотіло і в гнізді, у двох малесеньких яечках, і почула цей стук лише мати-пташка. Це ж були її рідні-рідні яечка.

— Тук-тук! — знову повторилося в першому і в другому яечку. Але вже трошки голосніше. Так, ніби роса падала на світанку з пелюсток лісових дзвіночків. Це вже почули інші пташки. Вони висували голівки із своїх гнізд і з цікавістю прислухалися.

— Їм так важко пробити цю тверду шкаралупку, — зітхаючи, сказала мати-пташка. — Навіщо я знесла такі тверді яечка!

Але подружки з сусідніх гнізд засміялися-зацвірінчали. Адже у всіх пташок такі яечка. І нічого — пташенята вилуплюються.

— Тук-тук! — почулося втретє. І це було цілком виразно — так, як стиглі кислички падають на стежку.

І раптом — трах! — розкололися яечка, і звідти висунулися дві малесенькі кумедні голівки з великими ротами. Роти враз розкрилися.

— Цві! — цвікнуло перше пташеня.

— Рінь! — закінчило друге.

— Цві-рінь! — сказали вони разом і так широко розкрили роти, що здавалося, от-от роздеруться.

— Цві-та-рінь! Цвітарінь! — підняли всі пташки враз галас, заспівали, засміялися, бо пташки були взагалі найпривітніші й найвеселіші в лісі, а тут же — в їхньої товаришки вилупилися пташенята.

І пташенят тих назвали Цві та Рінь.

У лісі вже наливалися терпкі кислички, а в полі покосили жито й пшеницю. Цілий день Цві та Рінь літали над лісом. Вершечки дерев жартома лоскотали їх, пташки спускалися до річки або намагались у височині догнати хмарки. Коли не було вітру, вони літали дуже-дуже високо...

Щоб не загубити одна одну, вони весь час переспівувалися:

— Цві! Цві! Цві! — кликала Рінь з річки.

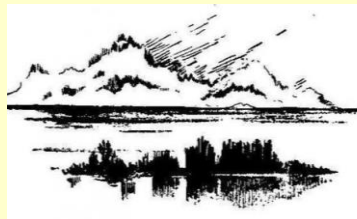
— Рінь! Рінь! Рінь! — відповідала Цві з ліщини.



Олег Шупляк.
Дві пташки

Прочитай розмову пташок за ролями. Про що, на твою думку, ітиметься далі?

Чому пташок назвали Цві та Рінь? Як ти вважаєш, за якими критеріями батьки обирають імена дітям?



Усі рисунки до цієї казки придумав і намалював художник Василь Євдокименко

Подумай, а де ще можна загубитися?

Які поради ти дав би / дала б, щоб не загубитися, наприклад, у лісі?

А ви знаєте, чому пташки ввечері здіймали такий галас, у лісі? То клопітлива мати скликала їх на весь ліс:

— Цві та Рінь! Цві та Рінь! Цвітарінь!

А пташки, її подруги, допомагали всі хором:

— Цві та Рінь! Цві та Рінь! Цвітарінь!

Цві та Рінь повертали до свого гнізда, і тут починалися такі співи, що кожному листочку в лісі хотілося усміхнутись, а то просто пташки розповідали матері сьогоднішні новини.

— Я була сьогодні над річкою, — казала Рінь, — і бачила, як чайки літають понад самою водою і ловлять пташок, що літають у воді, зовсім без крил. А на болоті я зустріла кумедних птахів. У них у всіх по одній нозі, але вони стоять рівно і не хитаються, і мені здалося — вони спали. Мамо! Невже можна спати не в себе у гніздечку, а на одній нозі?

— А я бачила багато звірів, — перебила її Цві, — але ніхто з них не літає, як ми. Подумайте! Навіть велика ведмедиха не може літати. Вона така велика, що й одна її лапа не вмі-

А ти розповідаєш своїм рідним про новини щодня? Тобі подобається повідомляти про все докладно чи краще сказати кількома словами? Чому?

Назви епітети в цьому абзаці. Зачитай ознаки приходу осені.

Намалюй словесну картину до цього абзацу.

тяться у нашому гнізді. Але я сама бачила, як вона хотіла зірвати грушку і не могла її дістати. Вона трусила, трусила стовбур, але верхня грушка не падала, а я підлетіла і поклювала, скільки хотіла. І я нікого не боюся, бо від усіх можу полетіти!

Та трапилося зовсім не так.

Вже поспіли кислички на диких яблунях, тріскалися шкаралупки на каштанах. Кароокі каштани падали на лісові стежки, і здавалося — веселі очі дивляться з землі.

А за каштанами почало опадати й листя. Пташки загомоніли про відліт.

Одного сухого, але вже не теплого ранку в лісі почувалася незнайома пісня:

— *Чіт-чіт-перечіт! Чи почули мій привіт?*

На дубі сиділа весела, не відома малечі пташка. Але літні пташки її знали. Це була північна гостя — чечіточка.

— Як, ви й досі не полетіли? — дивувалася чечітка. — А нас уже випав сніг, і я швидше подалася сюди. Тут буде не так холодно, і я перезимую у вас. Але, любі мої, збирайтеся швидше. Незабаром прилетить справжня морозиха — біла сова, а тоді вже, будьте певні, скоро випаде сніг. Мені що? Мені нічого! Ваша зима мені не страшна!

Чечітка наробила переполоху в лісі, і на терміновому пташиному зльоті вирішено було негайно відлітати.

Літні пташки ще перецвірінкувалися про різні дрібні справи, коли зненацька згори каменюкою упав *шуліка*¹ з гачкуватим дзьобом.

Всі пташки кинулися врозтіч. Але він встиг схопити в свої колючі пазури маленьку пташку.

— Ббах-бах! — пролунало раптом. Постріл?

Всі пташки враз примружили очі, бо перед ними постелився туман. А коли відкрили — туман розійшовся — ні шуліки, ні маленької пташки ніхто вже не бачив. Уночі всі пташки зібралися летіти.

— Цві! Цві! Цві! — кликала сестричка, але не чути було звичайної відповіді.

— Де ж Цві? Де ж Цві? — хвилювалася мати.

Цві ніде не було.

— Ой мамо! — заплакала Рінь. — То, мабуть, її потяг шуліка.

Знайди в інтернеті зображення чечітки. На яких відомих тобі птахів вона схожа?

Яку новину принесла чечіточка? Про що попередила птахів?



¹ *Шуліка* — птах-хижак, схожий на сокола чи яструба.



Яка подія перервала спілкування чечітки з іншими птахами?

Чи дозволено стріляти в пташок?

Пейзаж у цьому фрагменті віддзеркалює емоції чи слугує контрастом? Чому ти так уважаєш?

Пригадай вивчені твори, у яких ідеться про зміну пір року. Що в них спільного?

вірлива річка. Жаби й риби залізли подалі від таких холодних неприємностей і поснули на всю зиму. Випав сніг, і почалася справжня зима.

Було темно й тихо. Тільки чулись якісь дивні звуки, зовсім не схожі на пташине цвірінькання.

— Хрр-хрр, — хропів хтось.

«Де ж це я?» — подумала Цві перелякано.

На ній згори і з боків було сухе листя. Це вона зрозуміла. Але це було не в лісі, ні. Вона випросталася, підстрибнула на лапках, і враз її носик ткнувся в щось густе, волохате, дуже тепле й м'яке.

— Тут хоч тепло, як під маминими крилами, але де ж це? — міркувала вона. — Може, це той шуліка, що схопив мене, відніс до себе на гору? Але ні, він би з'їв мене давно? І потім, він же випустив мене, і я упала.

Цві спробувала розправити свої крильця і тихенько сказала:

— Цвірі-цвірі-цвір — цвірінь!

Де могла опинитися Цві?

Зупини читання тексту. Напиши, як, на твій погляд, далі розгортатимуться події.

Тепер продовж читати й порівняй свій сюжет з оригіналом.

Та сумувати було ніколи. Співачи прощальних пісень, пташки знялися вгору.

Замрячив дрібний дощик, і здавалося, весь ліс плаче за пташками, бо з усіх гілочок, листків, хвоїнок стікали дрібні краплини.

Останніми відлетіли журавлі і дикі гуси. Опало листя. Затихла го-

І раптом щось заворушилося у темряві.

— Мамо! Мамо! — почулися рикаючі голоси десь тут поблизу. — Прокидайся, вже, напевне, весна — вже пташки співають!



І Цві відчула, що те, в чому вона сиділа, заворушилось, і було воно дуже-дуже велике. Воно, це велике, потяглося, позіхнуло так, що вітром війнуло, і сказало басом, просто як грім загуркотів:

— Що, весна? Пташки співають? Ну, я гляну!

Цві сиділа ні жива ні мертва. Та вона з головою захова-лась у волохату шерсть, і її ніхто не бачив. Проте все, що вона побачила, зовсім приголомшило її.

Волохате, велике одгорнуло лапою листя й гілки, і в темряву ринуло світло. Спочатку аж очі засліпило,— а потім вона побачила, вона побачила, що сидить на спині великої ведмедихи! Тої самої ведмедихи, що не вмiла літати, але була найдужчим звіром у лісі. А поруч лежали двоє маленьких ведмежаток.

Холодом-морозом війнуло у теплий ведмежий барліг...

Білим, холодним мело на всі боки й намітало високі кучугури. Маленьких кущиків навіть не видно було. Вила хуртовина, танцювала метелиця, а вітрові підспівували десь здалеку голодні вовки.

— Де там весна! — grimнула сер-дито ведмедиха. — Тільки розбур-кали мене даремно! Пустуни!

— Але ж ми чули, як пташка заспі-вала, — винувато сказали ведмежата.

— Чули, чули! — буркотіла вед-медиха. — От вижену вас усіх з бар-лога, коли, по-вашому, вже весна, тоді й знатимете!

Цві злякалася, що всіх виженуть через неї на мороз.



Якими кольорами можна зобразити цей зимовий пейзаж?

Які почуття він викликає?



Чи справді вигнала б ведмедиха своїх дітей з барлогу?

Чому вона так каже? Про що це свідчить?

Якими рисами наділено ведмедиху?

Чи можна говорити, що вона людяна?

— Не сердьтєся. Це я! — тихенько сказала вона.

Всі підвели морди, наскільки могли, і побачили над вухом у своєї мами (тільки вона, звичайно, не могла побачити) маленьку-маленьку пташку.

— Ану йди сюди, щоб і я подивилася, — вже лагідно сказала ведмедиха, що ти за звір.

— Я не звір, я пташка, — сказала Цві, — я не знаю, як я опинилась у вас. Справді, я сама не залітала сюди. Я зараз полечу у вирій, — додала вона, але згадала метелицю і аж за-тремтіла.

— Куди ти там полетиш! — пробурмотіла ведмедиха. — Ти замерзнєш через хвилину. Лягай і спи вже тут за моїм вухом. Можєш поклювати наших грушок.

Цві насмілилась і сказала:

— Спати я вже зовсім не хочу, а я дуже хочу поспівати.

І вона заспівала:

*Цві-цвірінь,
Весна, прилинь,
І з нею Рінь!*

У барлозі стало весело-весело. Ведмедиха задоволено посміхнулася й сказала:

— Просто наче літо! Аж меду захотілося!

Того ж дня косий заєць, що завжди гасав по всьому лісі і все бачив і чув найперший, бо в нього ж такі довгі вуха і ще довші ноги, — розніс цікаву новину: у ведмежому барлозі живе Цві, яку восени схопив шуліка.

— Як же вона там опинилась? — міркували всі.

А знав про те тільки старий дуб. Він чув, як вистрілив мисливець, що полював на диких качок, і зачепив крило шуліки. Він бачив, як Цві упала непритомна під дерево. Ведмедиха, лаштуючи собі барліг на зиму, загрибала сухе листя. Загребла і

*Що стало причиною
веселошів у барлозі?*

*Які пісні, що закликають
весну, знаєте ви?*



*Про яких лісових листо-
нош ти ще чув / чула?*

Цві: її не помітно було між червоним і жовтим листям. У барлозі вона зігрілася, крильця загоїлися, вона й прокинулася.

Ясними днями в лісі бувало тепер весело. Пробігаючи повз старий дуб, і зайчик, і білка, і лисиця не могли не зупинитися. З дупла дуба, де був ведмежий барліг, лунали веселі пісні Цві. Усі ж співочі пташки відлетіли, а Цві нагадувала всім весну.

Прилетіли горобці, чечітки, снігурі, що зимували тут. Вони раділи, що Цві жива, і кликали її з собою.

Але ведмедиха висунула з своєї хати морду і сказала:

— Хай живе у мене, он ви самі гасаете, холодні й голодні, та ви вже звикли, а вона замерзне!

Струмочок хотів подалі втекти від снігу і побіг швидко-швидко. А тому що він не знав ще дороги, бо це ж був перший весняний струмок, він і плував то праворуч, то ліворуч.

По дорозі праворуч почув його і виткнувся зелений гострячок якоїсь рослини — два листки разом. Сонце припікало, і струмок бавився і сміявся, пробиваючи собі дорогу. Два листки розкрилися, як повіки вранці, і звідти визирнула блакитна квітка:

— Так це справді починається весна?

По дорозі ліворуч з-під кори осики вилізла мушка. Вона розправила крильця, кілька разів змахнула ними — це була її ранкова зарядка — і спитала:

— Так це справді починається весна?

А струмок біг далі по лісі і будив усіх і праворуч, і ліворуч. Витикалися з землі трави, проліски; прокидалася комахня, потягалися дерева за зиму вітамінами.

Першою серед дерев прокинулася молоденька верба над рікою. Вона була тоненька-тоненька. Їй легко було і потягтися до сонця, і нахилитися до води. Зараз вона потяглася до сонця — треба ж було погрітися після зими. І на гілочках у неї виступили бруньки, як білі зайчики побігли.

Перекажи, як Цві потрапила в барлогу ведмедя.

Поміркуй, що може символізувати старий дуб?

Поясни, чому ти так уважаєш.

За якими змінами в природі зрозуміло, що прийшла весна? Прочитуй.

Із чим авторка порівнює бруньки на вербі?
Чи вдале, на твою думку, таке порівняння? Чому?

Про які «хутряні» квіти йдеться?



— Скільки я живу на світі, а ще не бачив хутряних квітів, — сказав здивовано справжній зайчик і побіг рознести цю новину всьому лісові.

Вилізли ведмежата з барлога, борюкались і бавились. Вилетіла весела Цві і сіла на верхечку дуба, мружачи очі на сонці.

— Що це? Що це?

По блакитному небу наче розсипано чорні намистинки. От намистинки більші. От вони вже як кольорові квіти. Але то не пелюстки квітів — то крила. То пташки махають крилами і летять сюди.

А найперша невеличка пташка, така самісінька, як і Цві. Ця пташка радісно вітає ліс.

— Цві! Цві! Цві!

— Рінь! Рінь! Рінь! — закричала дзвінко Цві.

Рінь зупинилася. Це ж Цві! її сестричка Цві! Вона сидить жива й весела на рідному дубі.

— Цві-та-Рінь! Цві-та-Рінь! — зацвірінчали, загомоніли всі пташки. І це вже була справжня весна.



Час перепочити. Виконайте в класі руханку.

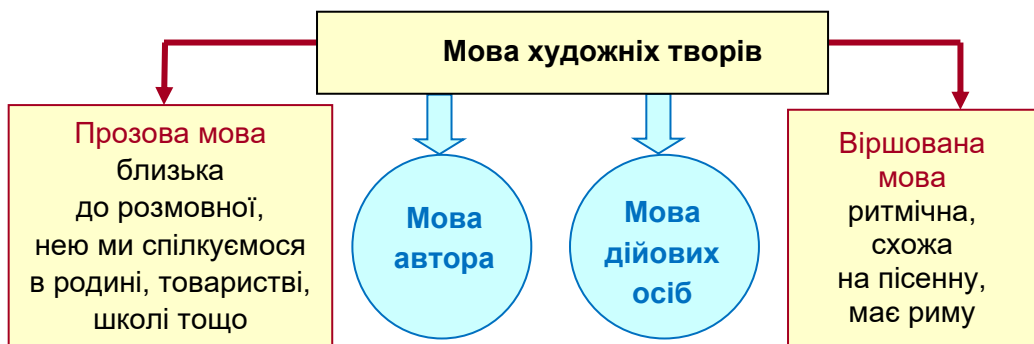
Спробуй відтворити рухами прихід весни або виконай руханку під відому всім веснянку «Подольночка».



Літературні прозові твори часто написані так, що розповідь у них ведеться від імені оповідача. Таку розповідь називають **мовою автора**.

А висловлювання дійових осіб твору, що їх уводить автор у розповідь, називають **мовою персонажів (дійових осіб)**.

Мову автора і мову дійових осіб варто читати, добираючи відповідну інтонацію.



1. Яка тема твору?
2. Від чийого імені ведеться розповідь у творі «Цвітаринь» Оксани Іваненко?
3. Визнач головних і другорядних героїв / героїнь твору.
Прокоментуй цей поділ.

4. Перекажи, використовуючи цитати з твору, як пташки пізнають світ.
5. Як восени змінюється настрій звірів, пташок зокрема?
А що відбувається з ними, коли приходить весна?

6. Яка пригода трапилася із Цві?
7. Перекажіть, як Цві опинилася в барлозі ведмедихи.

8. Що спричинило зустріч двох сестричок-пташок?



9. Поміркуй, чи можна цей твір вважати пізнавальним. Чому?
10. Чому так важливо берегти пташок? Склади, запиши й презентуй пам'ятку щодо охорони птахів.
11. Намалюй схематично розвиток подій у творі.

ПТАХИ РОКУ В УКРАЇНІ

Щороку **орнітологи** (біологи, які вивчають птахів) України обирають птаха — символ року. Поцікався, до якої пташки в межах Всеукраїнської акції «Птах року» прикута наразі увага. Прочитай у мережі інформацію про цю пташку.



2019 р.
Грак



2020 р.
Горлиця звичайна



2021 р.
Синиця чубата



МИКОЛА ВІНГРАНОВСЬКИЙ (1936 – 2004)

Я річечку оцю в городі
в нас під кленом,
Як тата й маму і як
мед, люблю.
Микола Вінграновський



Напевно, ти любиш кіно і, поза сумнівом, маєш улюбленого актора чи акторку. Багато людей свого часу обожнювали актора Миколу Вінграновського, який зіграв чимало ролей у популярних фільмах.



Микола Вінграновський народився на Миколаївщині. Змалечку мріяв стати актором. Мрія здійснилася, коли юний Микола познайомився з відомим письменником і кінорежисером Олександром Довженком. Згодом майбутній письменник зіграє чимало ролей у кіно, працюватиме сценаристом і режисером на Київській кіностудії.

Водночас, попри захопленням кіномистецтвом, Микола Вінграновський став великим українським письменником. Перші вірші він написав ще підлітком.

Загалом Микола по-особливому бачив і сприймав довкілля: у його художніх творах рослини думають, а звірі засмучуються та радіють. Саме в незвичайному ставленні до навколишнього світу і полягає неповторність поетичного світу Вінграновського!

У дитячу літературу Микола Вінграновський прийшов на початку 1960-х років, коли в журналі «Ранок» з'явилися оповідання «Бинь-бинь-бинь» і «Чорти».

Тоді ж були надруковані і його перші вірші для дітей, які увійшли в окрему збірку «Андрійко-говорійко», а трохи пізніше побачили світ такі оригінальні книжки поезій: «Мак», «Літній ранок», «Літній вечір» та інші.

Твори Миколи Вінграновського (як поетичні, так і прозові) надзвичайні, і ти ще захоплюватимешся ними.



Переглянь буктрейлер на твір «Гусенятко» Миколи Вінграновського.

За аналогією до відео створи свій буктрейлер або серію апікацій.

ГУСЕНЯТКО

Гусенятко розплющило одне очко, потім друге, пискнуло і — народилося. Мама подивилась на нього, вкрила його крилом і заплакала: вночі гуси мали відлітати.

Її чоловік з табуном¹ і старшими дітьми зранку подався політати над полем і плавнями перед відльотом.

¹ *Табун* — тут: зграя диких птахів.

Читачі любили Микола Вінграновського. Він здобув багато нагород, відзнак і премій. Але найголовніша з них — Національна премія України імені Тараса Шевченка.

Обкладинки деяких дитячих книжок Миколи Вінграновського ти можеш розглянути

за покликанням <https://cutt.ly/IOVDq1X> або QR-кодом.

Можливо, ти вже читав / читала їх?



Цю ілюстрацію та всі інші до твору придумали й створили Петро Гулин і Надія Кирилова

Чому мама-гуска за-
плакала?

Народження якого ге-
роя
нагадує тобі цей
опис?

Яка небезпека чекала
на новонароджене
гусенятко?



Чому старій гусці
вперше
не захотілося жити?

Як говорять зазвичай
у таких життєвих
ситуаціях?

Гуска лишалася на пізнім своїм осіннім яйці. Вона ще мала надію, що з цього яєчка нікого не буде, — аж на і є, знайшлося: згорблене, вогке, сумне, з прилиплою шкаралупкою на дзьобику, гусенятко обсихало під маминим крилом і не знало, що двоє його братів і четверо сестричок народилися ще у травні, весною, коли й треба, а воно — восени, сьогодні, коли іній цвіте на зеленім лататті¹ і давно вже не чути голосу їхніх найближчих сусідів-деркачів².

Гуска думала: що робити? Летіти з дітьми через три моря і так нелегко, а це, сьоме, сьогоднішнє, куди? Під крило його не візьмеш і на спину не покладеш — упаде.

А тут на дзьобі уже зима, заплава³ замерзне — що тоді? Зимувати з малим? А вітер, а сніг, а мороз та лід, а лисиці, тхори, куниці, кібчики⁴, прибудні коти, собаки, а мисливці, а їсти що? Пропали...

І старій гусці вперше не захотілося жити...

*Гуска переймалася долею новонародженого гусеняти,
бо розуміла, що мусить летіти у вирій, а пташеня
не вміє літати.*

¹ *Латаття* — водяна рослина з великим листям та білими або жовтими квітками.

² *Деркач* — невеликий перелітний птах з жовтувато-бурих оперенням і характерним скрипучим криком.

³ *Заплава* — частина річкової долини, що затоплюється під час весняної повені.

⁴ *Тхір, куниця, кібчик* — хижі тварини (тхір і куниця); хижий птах (кібчик).

...Між очеретом за лугами при озимині з прощального низького сонця вилетів з дітьми гусак — летів-летів і прилетів.

Діти стали чиститись. Їхні набиті вола¹ ходили під молодими жовтими дзьобами, наче діти цю ніч нікуди не збирались.

Гусенятко визирнуло з-під маминої ноги і побачило тата. А тато побачив його. Він поправив крило і сказав мамі:

— Лети повечеряй. Але дивися, не попади під літак над озиминою².

— Добре, — сказала мама. — Лечу.

— Лети по сірому. По синьому не лети. І не кричи. Над очеретом бери праворуч вище: за очеретом в засідці вже троє.

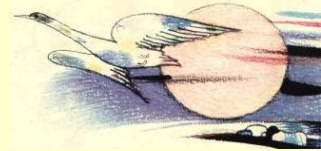
Гуска полетіла...

Почувся постріл. Гусак переживав, чи не вцілили в гуску.

З горіхового неба стало накрапати.

В гусенятка на дзьобику зависла крапелька, і в тій крапельці гусенятко роздивлялося свого тата: у тата були сторожкі очі, висока очеретяна шия, татова шия ходила над гусенятком, поверталася над ним на кожен найнечутніший порух. Мав тато і високі м'які сірі груди: гусенятко пірнуло під них, і так йому стало тепло, що воно відразу ж заснуло знову...

Лунають постріли. Гусак і старші діти міркували, летіти їм чи ні. Тут повернулася гуска, ціла й неушкоджена. Гусак наказує їй летіти з дітьми, а він залишиться з новонародженим.



Про яку небезпеку говорить гусак?

Поясни значення епітета «горіховий». Які почуття викликає образ горіхового неба?

Чи можна цей уривок назвати портретом? Обґрунтуй свою думку.

Пригадай, як називають опис героя в літературі.

¹ *Вола* — розширена частина стравоходу в багатьох птахів, де тимчасово перебуває та попередньо перетравлюється їжа.

² *Озимина* — сходи або посіви сільськогосподарських культур, які сіють восени.

Як ти оцінюєш це рішення батька? Чи правильно він зробив, що відпустив у вирій родину?

Які настанови дає батько-гусак?

Чому було так важливо долетіти до заповідника?

Чи можна полювати на тварин і птахів у заповіднику?



Як ти ставишся до мисливців?

— Збирайтесь. Надходить ніч і мряка. Підіймайтесь у мряці. Крізь мряку вас ніхто не побачить і не дістане.

— А якщо літаки?

— Тутешні літаки у мряці не літають. До ранку доберетесь до заповідника. Там сідайте сміливо і нікого не бійтесь. Підгодуйтесь. А далі від заповідника — морем. Над морем летить низько. Над морем вас ніхто не зачепить. А там далі дивіться самі: вибирайте ночі лише дощові і темні.

— А як ти малого не доведеш і сам?

— Не бійся. Ти, головне, бережи табун і дітей. Будь хитра і обережна. А я постараюся на весну прилетіти до вас з малим. Мале, дивись, у нас яке — народилося, а вже говорить. Гусачок!

...Серед ночі гуси знялися і полетіли. Гуска повела їх крізь мряку у небо і не втрималась, крикнула щось своєму гусаківі на прощання. І як тільки крикнула, — відразу ж від озимини і очерету по ній і по табуну затаракало¹ мокро і сліпо, як-небудь і неприцільно.

Гусак витягнув шию. Було тихо. Шепотів очерет. Потім почувся крик. Гусак дослухався. Ні, той крик був не гусячий, а людський. «Видно, попали по своєму, — подумав гусак, — вночі ж то не видно, де небо, а де земля». Гусак нагнув шию і послухав, чи дихає гусенятко.

З відльотом табуна гусак відчув, як ніч раптом поважчала і стала тиснути своєю мокрою темінню на гніздо, темінь залазила йому в спину і крила, наче хотіла схватися в ньому і хотіла обсохнути в його пір'ї.

¹ *Затаракотіти* — утворювати різкі переривчасті звуки від пострілу, вибуху тощо.

Колись веселий, дорогий гусям очерет мовчав тепер над гусаком відчужено і вороже, і темно говорила до когось вода.

Перед гніздом з рибиною в зубах випірнула ондатра¹, ненажерливо подивилася на гусака, бо ондатра знала — гусак лишився з малим сам. Гусак засичав на ондатру: мовляв, мало тобі риби в заплаві, а ти ще й мого гусенятка хочеш? Лише підпливи — вб'ю!

Ондатра почула це і пірнула додому. Та ненадовго. За хвилину ондатр з'явилось двоє і, малюючи вусами воду, вони стали наближатись до гусака. Гусак засичав з усіх сил, гусенятко забилось йому під живіт, під лапи, заплакало-запищало, а дощ прибував з ночі, гніздо підпливало, ставало легшим, ось-ось гніздо попливе за водою.

З'явилась видра², ондатри — тікати, видра — за ними, повпірнали і ті, і та, і не стало їх більше чути.

Гніздо гусака потрапило в течію.

Гусенятко сказало:

— Тату, я хочу сполоснутися! Я сполоснусь, — і шубовснуло³ в воду.

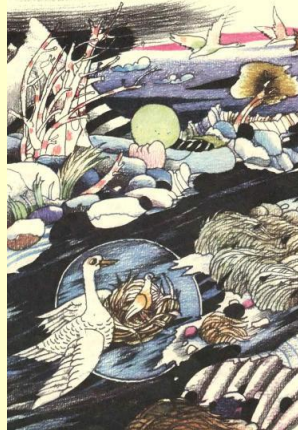
Гусак затерп⁴. Ледве втримуючи одним крилом гніздо, другим крилом він підчерпнув з води гусенятко і вкинув його назад у гніздо.

— Я тобі дам, дурне, сполоснутися! Я тобі дам! А соми, а щуки,

Чому вночі приходиться якась важкість?

Знайди в тексті рядки, які підтверджують думку, що тато-гусак — турботливий і уважний.

Які небезпеки чатували на батька та гусенятка?



Як необдуманий вчинок малого гусенятки став причиною небезпеки?

¹ *Ондатра* — гризун бурого кольору з густим хутром, веде напівводний спосіб життя.

² *Видра* — хижий ссавець із цінним хутром темно-бурого кольору.

³ *Шубовснути* — кинутися, упасти, пірнути у воду, роблячи сплески.

⁴ *Затерпнути* — *тут*: втратити здатність вільно рухатися.

а судаки! — і в цю мить гусака щось поронуло¹ зубами по лапі в воді.

Гусак прожогом² вискочив на гніздо. Гніздо закрутилося на бистрині³ у вирі⁴. «Розпадеться гніздо — пропадем», — подумав гусак. Гніздо було нове, сьогорічне, і складав його гусак з жінкою з позаторішнього очерету — таким очеретом люди огороджують на зиму від вітрів парники⁵.

Назустріч, знизу, з глибини ночі з'явилися вогні і з ними музика, і вода помчала гніздо з гусаком і гусенятком на ці музичні вогні ще з більшою охотою. Вогні наближалися, і ні дощ їх не брав, ні темінь. Гусак оглянувся на береги — берегів не було.

Гусак став загібати лівим крилом, аби подалі від оцих вогнів, розминутися б з ними! Вода під крилом пручалася⁶, хихотіла, і судаки під гніздом клацали зубами. Гусак загіб правим. Праве крило було у нього дужчим, з ірію⁷ в ірій, ведучи табун, коли він відлітав чи повертався, вітри йому дули чомусь завжди у праве крило. Та одне діло небо, друге діло вода. Вода гнула, шарпала, теребила⁸ і праве: гніздо не слухалось, гніздо мчало на вогні, і ось вони вже перед дзьобом, музика, чорна блискуча громадина з темної ночі...

— Плигай! — закричав гусак, і гусенятко випало в воду. Його жовтеньке тільце вискочило в ніч, і сам гусак ледве встиг звестися на крила — перед його носом навалювала чорна рухлива гора.

— Птиця! — закричали з баржі⁹. — Птиця!

¹ *Поронити* — тут: зачепити зубами, поранити.

² *Прожогом* — стрімголов.

³ *Бистрина* — місце, де найшвидше тече вода в річці.

⁴ *Вир* — стрімкий рух, який захоплює, втягає за собою.

⁵ *Парник* — застелене приміщення для вирощування ранніх овочів і плодів.

⁶ *Пручатися* — чинити опір.

⁷ *Ірій* — те саме, що *вирій*; теплі, південні краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи.

⁸ *Теребити* — тут: тягнути, волочити, трясти.

⁹ *Баржа* — велике вантажне судно, що плаває своїм ходом або на буксирі.

Гусак вже, було, раптово з'явився над баржею та з переляку зачепився краєм крила за антену¹, перекрутився і впав на баржу, на вугілля. З рубки² його освітили прожектором³, а бортом до нього вже добирався якийсь чолов'яга⁴, гусак заборсався, став від вугілля чорним, а чолов'яга закричав до рубки:

— Світи, світи, бо я нічого не бачу! — і навкарачки⁵ поліз по вугіллю, обмацуючи його руками й очима. Поруч з гусаком пройшли його руки і цибуляче дихання — чолов'яга поліз до носа баржі. «Пропало мале, і я пропав, — подумав гусак, — щоб то було плисти під берегом, не впливати на середину...»

Баржа дрібно двигтіла проти води і везла гусака назад від ірію, від гусенятка, чолов'яга з носа закричав:

— Не знайшов! Нема! Світи менше, очі сліпиш, світи слабше, бо в воду впаду! — і знову на чотирьох поліз до рубки...

І треба ж було гусакові підвести голову! Він підвів голову, щоб роздивитись, де той розшуканець, чи вже проліз, чи ні, бо в хлюпотінні води і в гуді мотора гусак нічого не чув, як чолов'яга був саме перед ним, впав на коліна і схопив обома руками гусака за шию.

— Єсть!⁶ Є! Ось! — і він звівся на ноги в світлі прожектора, тримаючи гусака за шию.

Гусак задихався. І тоді обома крильми, і здоровим крилом, і забитим, зашмалив⁷ чолов'ягу по обличчю, що той упав горілиць⁸ на вугілля головою до носа баржі, а сам із

¹ *Антенa* — пристрій для приймання і передавання електромагнітних хвиль.

² *Рубка* — велике на кораблях та суднах — закрите приміщення на верхній палубі.

³ *Прожектор* — потужний освітлювальний апарат.

⁴ *Чолов'яга* — збільшена форма до слова «чоловік».

⁵ *Навкарачки* — поповзти, вилізти тощо на долонях рук і на колінах.

⁶ *Єсть* — застаріла й просторічна форма теперішнього часу від дієслова «бути»

⁷ *Зашмалити* — тут: суржикове жаргонне слово; росіянізм, означає «вдарити».

⁸ *Горілиць* — обличчям догори.

скособоченою шиєю викинув крила, в безнадії зіпертись на них, викинув, простелив і відчув, що крила його несуть і підіймають. Чорний, як ніч, він знову летів, тиснув грудьми темінь, і голова його теліпалась¹ з крила на крило.

Тепер: де ж гусенятко, де саме воно вистригнуло у воду, і де ж та саме вода, і над чим я лечу сам: над водою, полем, очеретами? Гусак закричав, та з придушеного горла той крик був чутен лише йому одному. Гусак знизився і залітав колами, довго літав і кричав колами так.

Та ось і вона. Вода. Солодка, добра для гусячого малого народу, вода з теплими мілкими затоками, з літніми комариними очеретами, де народилося його гусенятко і він сам...

Вона закрутила ним, та ні лапи його, ні крила були вже йому не підвладні, і ця недобра чорна вода несла його всю ніч до світанку, аж доки гусак не вдарився об металеву сітку перед греблею ГЕС².

Гусак знав цю ГЕС по її степових берегах. Пролітали якось з жінкою над заводськими трубами і наковталися диму, що більше тут не літали.

Гусак поворухнув шиєю — в шиї щось хряснуло, але не дуже, і він спробував впірнути. Впірнув, побачив верховодку³, дзьобнув одну і другу: верховодки пішли непогано. Гусак випірнув і сперся забитим крилом на воду — крило заболіло, запекло, наче сперся він ним не на воду, а на вогонь. «Пропало крило, — подумав собі гусак і тоскно глянув на верхів'я ріки, де мало бути гусенятко. — Де воно там, і де його шукати, і з якого берега?»

Зімлілими⁴, наче не своїми лапами гусак відштовхнувся і поплив ввверх по ріці. З шлюзу⁵ поволеньки висунувся ніс ще

¹ *Теліпатися* — колихатися, хилитатися, метлятися.

² *ГЕС* — гідроелектростанція; на них виробляють порівняно дешеву електроенергію; водночас не слід забувати про згубні наслідки роботи ГЕС для екології: відбувається затоплення значних площ родючих земель, застій води, а отже — гниття водоростей, загибель риби тощо.

³ *Верховодка* — дрібна прісноводна риба.

⁴ *Зімлілий* — знеможений, безсилий, ослаблений.

⁵ *Шлюз* — споруда на воді, яка регулює її рівень для проходження суден по ріці.

однієї баржі з вугіллям, гусак пірнув і замолотив¹ під водою до берега, наскільки хватило повітря. А коли повітря не стало, і він випірнув, і з баржі закричали: «Птиця!» — гусак ударив крильми об хвилю, і здоровим крилом, і забитим, й не вірячи собі, полетів, важко, згорблено, орючи дзьобом, але полетів!

З берега, від спорожнілих дач, йшло троє брезентових² рибалок. Помітивши гусака, вони підняли спінінги³ і засвистіли на нього, гусак розгубився, заметляв⁴ шиєю і впав на воду. Крила його вже не тримали. Одним оком гусак косився на середину ріки на баржу, другим спостерігав рибалок.

Човнів у рибалок не було, вода холодна — не полізеш, зате у їхніх руках були спінінги. І ось біля гусака зачали золотесенько вибухати блешні⁵, рибалки будь-що, а хотіли піймати гусака на блешню. Гусак пірнав, випірнав, ухилявся від блешень і так і сяк, один із рибалок, так той прямо був таки майже снайпер⁶,— його блешня точно упала йому на дзьоб — каюк⁷!— але гусак родився в щасливій сорочці, бо блешня тільки ковзнула по дзьобу і ляпнулась разом із своїми гаками у воду. Тоді гусак зібрав свої крила наче в одне, і вже не бачачи куди і що, а лиш

*Чи можна сказати,
що гусак опинився
між двох вогнів?*

*Що означає вислів
«народитися
в щасливій
сорочці»?*

*Чи був ти коли-небудь
на риболовлі?
Якщо так, то опиши,
як це було.*

*Чи міркував / міркувала
ти колись, наскільки пе-
вні розваги людини є не-
безпечними для при-
роди?
Якщо так, то якого
висновку ти дійшов / дій-
шла?*

¹ *Молотити* — тут: завдавати сильних і частих ударів лапами по воді.

² *Брезентовий* — тут: в одягу з брезенту — грубої лляної водонепроникної тканини.

³ *Спінінг* — рибальська снасть, що складається з вудлища, катушки з волосінню, металевого повідка та блешні з гачками.

⁴ *Заметляти* — почати гойдати щось або чимось.

⁵ *Блешня* — блискуча металева пластинка для принадаження риби.

⁶ *Снайпер* — влучний стрілець.

⁷ *Каюк!* — кінець, смерть, капут!

би відірватися від своєї погібелі, темно і тяжко злетів. Вслід йому загуділа баржа і плюнув на небо спінінговий снайпер.

Гусак насилу підгрибав під себе повітря і, витріщивши очі, дивився — шукав, де б це його сховатися. На його щастя, згори, з верхів'я, засірів лозовистий острівець...

Гусак вже майже дотягував до нього, як помітив: з острівної лози відштовхнувся голубий моторний човен. Звертати! Чим, якими силами? Злетіти вище? На чому? І гусак спікірнув¹ у воду і заховався під хвилию...

На острівці гусак допався² до іржавого лозячого листа і лозячої кори, потім ліг на пісок і став тихо зализувати зболіле крило.

А гусенятко? Рай³, та й годі! Як тільки тато крикнув йому — плигай! — і воно вискочило з гнізда в іскристу чорноту, і чорна рухлива громадина боком тернулася в бік гусенятка, і хвиля схопила й потягла його в ніч. Плинучий темний шовк води обгорнув його жовтеньке карапузеньке тільце, одягнув його хвилию, з хвилі і роздягнув, занурив і винурив, пливи собі далі!.. Яке воно все, коли все воно отаке: все темне! Не видно ні себе, ні тата перед собою, один тільки дощик січе тебе по голівці та пахне якоюсь їжею, але де вона є... З ночі шумить, шумить, мабуть, очерет, жми⁴, гусаченьку, туди, та не дуже бійся, а як тільки що — набирай побільше повітря і — під воду... На березі щось наче говорило. Гусенятко прислухалось — то вітер грався з водою залізним цепом⁵ від човна. «Тікати не буду, бо мені не страшно. Раз я нікого не бачу, то й мене ж не бачить ніхто».

Гусенятко підпливло до човна, обпливло його, вибрало під його боком затишне місце і заснуло. І наснилось йому, що

¹ *Спікірнути (від пікірувати)* — на великій швидкості майже вертикально полетіти зверху вниз.

² *Донастися* — з великим завзяттям, енергією, жадністю братися за що-небудь.

³ *Рай* — чудове, спокійне, щасливе життя.

⁴ *Жати (жми)* — з великим завзяттям, азартом, швидко робити що-небудь.

⁵ *Цеп* — те саме, що *ланцюг*.

воно вже велике, живе серед гусей, і гуси на нього кричать, і рай його скінчився...

...Здрастуй, дурне, та я не дурне, я дике, ну, раз дике, то йди до мене, не бійся, а я сталевар, а жінку Валю свою я з фронту¹ привіз, я в бочку тебе на ніч посаджу біля сарая, щоб тебе часом ніхто не зобидив², бодай тебе мої — наші гуси не били, та не будуть вони мене бити, а може, будуть? та не будуть! а як і не будуть, то все одно не хочу, щоб на тебе багато дивилися, мацали очима, оце подивися, яка в мене шия, ну, чом як не в старого гусака; погрійте! а чого ж, іди за пазуху³, та я замурзане, от дивися, Валю, як воно у мене за пазухою сидить, заснуло, я його і в домну⁴ понесу хлопцям показати, ніжкою дрібає⁵, сниться йому, що пливе, дайте йому води, Валю, та виключи⁶ той телевізор, а то не засне, ти диви, як воно до тебе притулилося...тату, віддайте гусенятко нам, нащо воно вам, у вас свої гуси є, так у нас домашні, тобі воно нащо, ти ж так тільки вважаєшся сталеваром — то у тебе сесія⁷ одна, то друга, то відрядження, то іще щось в чорта-біса... то віддайте нам його, тату! а де ви держати будете його, на балконі? та і діти у вас такі, що замучать його в перший вечір... тоді мені, тату? кому, тобі? та мені, так тобі в армію ж через місяць!

Зверни увагу, що в цьому уривку нема вказівки на автора слів — доводиться здогадуватися, хто саме говорить.

Чому автор обрав такий прийом? Чи передає він схвильованість, емоційну напругу?

Про що йдеться в цьому уривку? Прочитай його з однокласниками й одно-класницями за ролями.

¹ *Фронт* — місце, район, де відбуваються воєнні дії і розташовані війська під час війни.

² *Зобидити* — образити.

³ *Пазуха* — простір між грудьми й одежею, яка до них прилягає.

⁴ *Домна* — промислова піч для виплавки чавуну із залізної руди.

⁵ *Дрібати* — тут: перебирати лапками (ногами).

⁶ *Виключити* — вимкнути, тобто припинити дію чого-небудь (тут: вимкнути телевізор).

⁷ *Сесія* — тут: іспити у вищих навчальних закладах.

Зауваж, як змінюється картина за картиною, немов кадри у фільмі.

Як це пов'язано з акторською діяльністю Миколи Вінграновського?

Про що свідчить кінцівка твору? Чи можна вважати, що це кінець подій?

Сизим і неєвим досвітком хтось наче ішов. Гусенятко хотіло виглянути з бочки, але не дострибнуло. Тоді воно спробувало крило, одне і друге, а потім уже обидва і вистрибнуло на бочкове ребро: худий, облізлий, довгий — городом від води по картоплянім бадилиці до гусенятка йшов сірий тато.



Тема — те, про що автор розповідає у творі.

Ідея — головна думка, утілена в творі.

1. Про що йдеться у творі? Як ти вважаєш, із якою метою автор написав такий твір? Сформулюй тему та ідею твору.
2. Поміркуй, чому твір має таку назву. Який заголовок дібрав би / дібрала б ти? Чому?
3. Поділи текст на частини і добери до кожної з них заголовки. Склади цитатний план твору. Намалюй ілюстрації до кількох його пунктів. Спробуй відобразити час і простір подій на цих малюнках-схемах. Презентуй свою роботу однокласникам / однокласницям.
4. Наведи докази, що в сім'ї головного героя поважають родинні цінності.
5. Відпочиваючи на природі, простеж, наскільки чистим є довкілля. Створи плакат, який закликає берегти довкілля, прибирати за собою.
6. Чому стверджують, що природа — наш дім?
7. Перейди за QR-кодом і прочитай матеріал про екологічні небезпеки. Що можна зробити сьогодні, щоб уникнути катастрофи завтра?
8. Поміркуй і розкажи, як розкрита екологічна тема.
9. Перейшовши за <https://cutt.ly/IOVDq1X> або QR-кодом, розглянь ілюстрації художника Костя Лавро. Виконай завдання та дай відповіді на запитання.



10. Створи мультфільм за сюжетом твору. Це можна зробити кількома способами: а) дібрати слайди до кожного епізоду й озвучити їх; б) відшукати в інтернеті фільм чи мультфільм із птахами (як-от «Гидке каченя»), вирізати потрібні кадри й озвучити їх; в) створити пластилінових героїв і розіграти відповідно до твого задуму епізоди.

Увага! Якщо ти використовуєш кадри фільму чи будь-які інші чужі матеріали, не забудь зазначити авторів / авторок (це можна зробити в титрах).



МАРІЯ МОРОЗЕНКО

(Народилася
1969 року)

Кожна з історій Марії Морозенко буквально заряджає читачів емоційними смислами добра, співчутливості та людяності.

Георгій Клочек



Марія Морозенко народилася на Рівненщині в багатодітній сім'ї. Вона була дев'ятою дитиною із дванадцяти. Коли Марії виповнилося дев'ять років, загинув тато. Дітей піднімала на ноги самотужки мама Неоніла Андріївна, за що й отримала нагороду «Мати-героїня».

Пережитий біль втрати, убоління за рідних розвинули в Марійки почуття співпереживання.

Ідучи зі школи, часто забігала до сільської бібліотеки. Третьюкласниця Марійка не читала, вона «ковтала» ті книги. Дівчинка також виступала зі своїми віршами у школі. Майбутня письменниця читала праці Івана Франка, підручники з літературознавства. І постійно писала...

Зараз Марія Морозенко — письменниця, редактор, ведуча студії «Духовність української родини» при Національному музеї літератури. Усі її твори — для родинного читання.



Спробуй увечері вдома попросити всіх залишити гаджети й послухати якийсь твір Марії Морозенко у твоєму прочитанні. Поділися враженнями від такого родинного читання з друзями. Які твори Марії Морозенко ти їм запропонував би / запропонувала б для родинного читання? Чому?

ВІРНІСТЬ ХАТІКО



Акіта є одним із найбільших японських собак

¹Акіта — порода собак, виведена в префектурі Акіта на японському острові Хонсю.

Тривалий час акіту використовували для полювання на ведмедя.

*Ти маєш домашнього улюбленця?
Розкажи про нього.*



Кадр із фільму «Хатіко: Найвірніший друг». Наступні ілюстрації до твору також узяті із цієї кінострічки

Напевно, немає такої людини, яка не чула про Хатіко. Розповідь про цього дивовижного пса з породи акіта¹ розчулює і зворушує до сліз.

Це особлива історія собачої вірності, нескінченної надії та безмежної любові. Історія про те, що наші чотирилапі друзі чуйні і безкорисливі. І попри все, готові чекати нас вічність. Дозволь, я розкажу тобі про Хатіко і його господаря — професора Хідесабуру Уено.

— Я назву тебе Хатіко — восьмим. Як добре, що ми зустрілись. Нещодавно я втратив свого вірного друга. То був чудовий пес, мій сьомий улюбленець. Знаєш, я невимовно сумую за ним, і найбільше боляче через те, що він так мало був поряд. Гірко, що собачий вік такий короткий. Але ти житимеш довго. Обіцяєш мені, Хатіко?

Маленький песик мало що розумів зі сказаного. Він був іще зовсім крихітним, а його досвід спілкування з людьми — мізерним. Та чомусь цієї миті Хатіко захотів залишитися із цим чоловіком, що мав світлий погляд і неймовірно теплі лагідні руки, які вміли ніжно гладити собачу шерстку.

Щуценятко відразу ж полюбило свого господаря. Професор сподобався Хатіко

вже тієї миті, коли той узяв його на руки. Почуття безпорадності, що невідступно супроводжувало малого песика від рідної ферми, відразу ж зникло, щойно той заговорив лагідно до нього. Так, безперечно, Хатіко сумував за своїм звичним домом на фермі, де він насправді так мало провів часу. Щойно навчився їсти з мисочки,

його колишній господар привіз цуценя у гамірне місце і передав на руки цього чудового чоловіка зі словами:

— Учителю, собачку породи акіта я хотів би подарувати вам на знак вдячності. Завдяки вашим життєвим урокам я навчився бачити цей світ по-новому, а знання, які отримав від вас, навчаючись на факультеті сільського господарства, допомогли мені визначитись із майбутнім. Тепер я став успішним фермером і ось тепер маю чудову прибуткову справу для родини.

Дізнавшись, яке горе спіткало вас, коли ви втратили свого улюбленця, я вирішив привезти «живий гостинчик» із власної ферми в Одате. Мої собаки — добрі помічники та надійні друзі. Вірю, цей песик стане утіхою вам, хоча й знаю, нікого не можна замінити бодай кимось. Але ж я не кажу зараз про заміну.

Гадаю, можна розпочати нову історію дружби. Собачий вік короткий — це не наша провина. Проте життя наших улюбленців триває доти, доки ми пам'ятаємо їх. І та любов, яку ви не встигли дати своєму втраченому песику, може зігріти того, хто так потребує вашого тепла у житті. Ось, погляньте, учителю, яке це неймовірне цуценя! Ви можете подарувати йому свою турботу і чуйність, натомість отримаєте щось значно ліпше — безмежну відданість і любов. Він утішить вас, цей чудовий песик.

Фермер поставив цуценятко долі, песик кумедно задріботів по землі, довірливо чалапаючи до рук професора, коли той присів навпочіпки, закликаючи його до себе. Коли ж цуценя ткнулося носиком у долоні свого нового господаря, професор радісно усміхнувся. Уперше за час втрати свого улюбленця радів присутності поряд собачки, який довірився йому. І це була перша перемога Хатіко. У подальшому їх було безліч.

Хатіко любив господаря. Він супроводжував його скрізь і всюди — удома, на риболовлі й будь-коли був поряд із ним.



Яке це неймовірне цуценя! Кадр з фільму «Хатіко: Найвірніший друг»

*Що свідчить про вдячність учителеві?
За що учнівство зазвичай вдячне вчительству?*



Хатіко навіть пощастило побувати в Токійському університеті, де викладав професор.



Токійський університет

Токіо — столиця якої країни? Знайди цю країну на карті й дізнайся, скільки кілометрів між Токіо та твоїм населеним пунктом.

Чи хотів / хотіла б ти, привести на урок свого улюбленця?

Пофантазуй, як би він поведився в школі.

Можливо, разом із домашнім улюбленцем ти навчаєшся вдома?

Одного разу йому навіть пощастило побувати разом із господарем в Токійському університеті, де той викладав. Щоправда, це сталося через його неслухняність. Трішки підрісши, він якось подався слідом за професором на станцію Сібуя. Той, кваплячись, не помітив свого улюбленця, що поспіхом ішов слідом. Так уперше Хатіко подолав дорогу до залізниці. Коли ж господар сів у потяг до Токіо, угледів свого песика на пероні.

Спохвativшись, узяв його із собою, але в подальшому, після ранкового супроводу, наказував чотирилапому другові йти додому або ж сумирно чекати свого повернення на пероні.

— Я певен — ти все розумієш, Хатіко, — лагідно говорив усмінений професор, невміло картаючи свого улюбленця, коли той ішов слідом. — Ні, не можу більше брати тебе із собою. Ти бачив минулого разу й сам, що заняття всі звелись до гри з тобою. Ти настільки чудовий пес, що не можеш будь-кого залишити байдужим. Мої студенти так захопились тобою, що їм було не до занять. А це зовсім не годиться, друже. Гра — це чудово, але у визначений час і у визначеному місці. Чекай мене на

пероні, Хатіко. Коли я повернусь, ми неодмінно пограємось у саду. Розумієш?

Хатіко насправду був розумним і слухняним песиком.

Тож, коли професор їхав у місто в університет, собака проводжав його тільки до входу на станцію Сібуя і не далі, а потім повертався додому, щоб рівно о п'ятій годині дня знову поквартитися на станцію зустрічати господаря з роботи.

Коли потяг прибував із Токіо, усі пасажери звично бачили на пероні Хатіко, що чекав професора.

Подивовані такою відданістю, містяни відтепер ставилися шанобливо не тільки до поважного Хідесабуру Уено, а й його вірного чотирилапого друга.

Так тривало півтора року. За цей час Хатіко безмежно полюбив професора. То було неймовірно — відчувати хазяїна й на віддалі. Він завжди знав про наближення господаря, його настроїв і стан. Проте чомусь не відчув біди, що насувалася. Він ніколи й подумати не міг, що може несподівано втратити господаря. Але якогось дня той не повернувся з Токіо.

Вірний пес марно чекав його на станції, сумним поглядом проводжаючи усіх пасажирів. Серед приїжджиків людей рідного обличчя не було. Бідолашний Хатіко просидів на пероні до пізньої ночі, але так і не дочекався повернення професора. Черговий на станції, проходячи повз нього, не стримав зітхання:

— Бідолаха, ти мабуть не знаєш, що в твого хазяїна, Хідесабуру Уено, стався серцевий напад і він раптово помер. Додому він уже не повернеться. Не чекай на нього більше.

Хатіко не вірив почутому. Він знав своє — рано чи пізно його господар мусить-таки повернутися на станцію. Недарма ж сказав йому сам: «Чекай мене на пероні, Хатіко. Коли я повернусь, ми пограємось у саду».



*На пероні Хатіко,
щодня чекав
на професора.*



За десять років розлуки Хатіко так і не забув свого хазяїна.

Які почуття викликає в тебе Хатіко?

Добери музику до цього епізоду.

Яка вона? Чому?

¹Якіторі — японська страва зі шматочків курки, підсмажених над жаром на бамбукових шампурах.



Біля Токійського вокзалу Сібуя стоїть бронзовий пам'ятник Хатіко.

Щодня тисячі людей проходять повз нього, фотографуються, призначають побачення.

Так, він мусив повернутися, бо пообіцяв. Професор щоразу дотримував слова. Чого б мав порушити саме цю обіцянку?

Отож відданий Хатіко заповзятю вірив у повернення свого господаря. Щодня він ходив на станцію, розумними очима обводячи щоранку й щовечора поквапливий натовп людей на пероні. Повз нього щодня байдуже проходили пасажери, от тільки дорогої людини в натовпі все не було й не було. Розчулені торговці підгодовували його рибою та якіторі¹, захоплючись наполегливістю вірного пса. А залізничники стежили за тим, аби собаку, що став неодмінним атрибутом пристанційної площі, ніхто не ображав.

Осиротілий пес знехотя повертався додому, даремно сподіваючись, що раптом застане свого господаря у дворі чи в будинку. Наближаючись до воріт, мав надію, що почує за ними рідний голос.

Але на подвір'ї його зустрічала похмура тиша, яка запанувала тут від дня неповернення професора з Токіо. Вклавшись на ґанку, Хатіко відтепер усе частіше сумував, згадуючи колишні щасливі дні.

Віднині всі ночі його були тривожними, і навіть засинаючи, він скавулів безнадійно, оплакуючи втрату рідної людини. Та щойно наставав ранок, надія поверталася. Хатіко приходив

знову на станцію, терпляче сподіваючись на диво.

Минали роки... Про Хатіко з часом дізнався весь світ. Люди були захоплені його вірністю.

Про цього дивовижного пса писали газети, заради нього на станцію Сібуя приїздили туристи, аби на власні очі побачити живе втілення відданості.

Хатіко... Хатіко не зважав на це. Його не цікавила слава. Єдине, чого він хотів, аби його господар усе-таки повернувся. За десять років розлуки він так і не забув його.

До останнього дня чекав з надією. І вже поринаючи поволі в сон вічності, бачив перед очима світле лице професора, як і чув його неповторний голос:

— Чекай мене на пероні, Хатіко...

Він так і стоїть на пероні дотепер, вірний пес Хатіко. Здається, що, вдивляючись у далечінь, усе ще сподівається углядіти наближення рідної людини.



1. Історія з Хатіко має реальне підґрунтя. Перейди за <https://cutt.ly/XOVDawL> і переглянь світліни Хатіко з професором. Вибери одну, що сподобалася найбільше, та опиши її, використовуючи цитати з тексту.



2. Чому, на твою думку, місце біля пам'ятника Хатіко таке популярне?

3. Яка тема твору «Вірність Хатіко»?

4. Чого навчає твір? Сформулюй ідею. Чого може навчитися людина у тварин?

5. Поміркуй, якими особливостями твір «Вірність Хатіко» відрізняється від казки. Запиши висновок у зошит. Зачитай учителеві / учительці ті особливості, які відрізняють твір Марії Морозенко від казки.



Твір «Вірність Хатіко» має такі особливості:

- невеликий за обсягом прозовий твір;
- описано невеликий період із життя героїв;
- невелика кількість персонажів, про яких розповідає автор.

Саме такі особливості притаманні *оповіданню*. Отже, твір «Вірність Хатіко» за жанром — **оповідання**.

Оповідання про тварин називають **анімалістичним**.

Оповідання — це невеликий прозовий твір, у якому йдеться про одну або кілька подій із життя одного чи кількох головних персонажів протягом обмеженого проміжку часу.

Оповідання має **сюжет** та **позасюжетні елементи**.

СЮЖЕТ



7. Поділи текст на частини і добери до кожної заголовки.

Схематично зобрази події твору в кадрах.

8. Увідповідни події з оповідання та сюжетні елементи.

- | | |
|--|-----------------|
| 1 Професор помирає від нападу серця. | А Експозиція. |
| 2 Господар ферми дарує Хатіко. | Б Зав'язка. |
| 3 Прощання та зустрічі на вокзалі. | В Розвиток дії. |
| 4 Хатіко — восьмий собака в господаря. | Г Кульмінація. |
| 5 Смерть Хатіко. | Ґ Розв'язка. |



9. Пригадай твори про тварин, які ти читав / читала на уроках зарубіжної літератури. Чим вони тобі запам'яталися?

10. Поміркуй і скажи, як називають письменників, що пишуть твори про тварин. Хто тобі з них відомий?

11. Уважно ознайомся з головними ознаками оповідання та доведи, що твір Оксани Іваненко «Цвітарінь» — це оповідання.

12. Переглянь фільм «Хатіко: Найвірніший друг» (режисер Л. Галльстрем).

Зістав сюжети фільму й оповідання. Що в них спільного?

Що змінив режисер фільму?

13. Дай розгорнуту відповідь на запитання, чи легко зберігати вірність.

14. Прочитай епіграф до матеріалів теми. Про що свідчать слова Георгія Ключека? Поясни свою думку, наводячи аргументи.



15. В оповіданні про Хатіко авторка звернулася до подій у Японії. Як ти вважаєш, чому? Чи не тому, що доброта, співчуття, любов, вірність не мають кордонів, вони властиві всьому людству? Які твої міркування із цього приводу?



16. Розгадай ребус, що подано за посиланням <https://cutt.ly/XOVDaw>. Чи погоджуєшся ти із зашифрованим висловлюванням? Відповідь обґрунтуй.



АНАТОЛІЙ КАЧАН

(Народився
1942 року)



Враження дитинства... Вони, ці враження, — у моїх віршах, і це не заримовані щоденникові записи. Це — пам'ять, перелита через серце...

Анатолій Качан



Є поети, які творять, переживаючи ті чи ті події. А ще поезія народжується, як то кажуть, із якогось дива. А на дива Анатолію Качану, який народився у січні 1942 р. в селі Гур'ївці на Миколаївщині, завжди щастило. І в дитинстві, коли жив над Бугом, і пізніше після закінчення Одеського університету, коли викладав у школі в дивовижному містечку Вилковому, що на Дунаї.

Відчуття землі, селянську мудрість і спостережливість Анатолій успадкував від батька.

А від мами й бабусі, чия пам'ять була сховком безлічі пісень, переказів, — доброти та любов до слова. Анатолій згадує про бабусю так: «...я за нею ходив, як нитка за голкою. З нею можна було б укласти словник Грінченка, якби його не було. Вона, як живе фольклорне джерело, пульсувала влучними народними виразами настільки колоритними, вражаючими, що я запам'ятав їх на все життя».



Одна з «вулиць» Вилкового.

Це місто — єдине в Україні, де діти катаються вулицями не на велосипедах, а на човнах. ☺ Бо вулиці там — канали.

Чи хотів б ти жити у Вилковому? Чому? Яких правил безпеки варто дотримуватися біля водойм?

Що означає вислів
«наступати на п'яти»?

Простеж, які рядки
співзвучні у вірші.



Чи доречно порівняння
крон тополь із парусами
корабля?
Поясни свою думку.

Чи дійсно хвилі можуть
змінювати кольори?
Із яким природнім
явищем це пов'язано?

Що означають вислови
«упіймати хвилю»,
«бути на своїй хвилі»,
«бути на одній хвилі»?

Відшукай у мережі
виконання пісні «Білі
кораблі» та виконай ру-
ханку разом з одноклас-
никами / однокласни-
цями.

МОРЕ ГРАЄ

Море грає, море грає, *персоніфікація*
Хвиля хвилю доганяє:
Наступає їй на п'яти —
І не може наздогнати.

З неба чайки білокрилі *епітет*
З криком падають на хвилі.
І хапають, мов пір'їнку, *порівняння*
На льоту із хвиль рибинку.

Ген у морі яхта біла, *персоніфікація*
Ловить вітер у вітрила.
А на кручі біля хати
Дві тополі височенні *персоніфікація*
Хочуть вітер упіймати
в паруси свої зелені. *метафора*

А з полів на косогорі,
З володінь перепелиці
Линуть-котяться до моря
Хвилі ярої пшениці.

Десь отам на виднокрузі,
Коли дмуть вітри південні,
Зустрічаються, мов друзі,
Хвилі сині і зелені. *порівняння*

Море грає, поле грає,
Хвиля хвилю доганяє:
Наступає їй на п'яти —
І не може наздогнати.



1. Яка тема вірша?
2. До якого виду лірики належить ця поезія? Чому ти так вважаєш?

3. Випиши образи із цієї поезії. Як вони підкреслюють тему і належність вірша до поезії про море?
4. Визнач, яке у вірші римування. Як співзвуччя рядків впливає на настрій?
5. Що допомагає передати образний світ у вірші?



Випиши в зошит у три колонки засоби художньої виразності: *епітети, порівняння, метафори*, які використав автор у творі.

6. Якщо тобі сподобався вірш Анатолія Качана, перейди за кодом і прочитай інші поезії. Там — збірка віршів автора.
7. Намалюй ілюстрацію до вірша «Море грає». Які кольори переважають — ясні чи тьмяні? Який настрій ти відтворюєш?
8. Чи бував / бувала ти колись на морі? Можливо, бачив / бачила гарний фільм про нього?
9. Чому Анатолій Качан так багато пише про море? Склади вірш про море. Пам'ятай про *ритм і римування*. Скористайся алгоритмом написання вірша, який подано в Додатку.



Твори, у яких змальовано море (водний простір), належать до *мариністичних*.

Мариністи — це художники, які малюють море.

Оскільки Анатолій Качан пише про море, то його вважають *поетом-мариністом*.

Марі́на

(з латини *marina* — «морська») — морський пейзаж, тобто зображення подій на морі — баталій, природних явищ тощо.

10. Жіноче ім'я *Марина* означає «морська». Чи відомо тобі, що означає твоє ім'я? Якщо ні — то дізнайся. Запитай у родичів, чому тебе так назвали. Склади невелику розповідь про своє ім'я (можливо, з елементами гумору). Поділися нею зі своїми рідними, друзями та подругами.

11. Ознайомся з таблицею «Паспорт твору “Море грає”» за покликанням



<https://cutt.ly/ZOVAbzx> або QR-кодом. Якою інформацією можна її доповнити?



12. Переглянь світлини у своєму гаджеті. Відбери ті, які могли б ілюструвати твори в розділах «Україна і я», «Рідна природа».

Створи колаж або відеоролик. Презентуй його друзям і родичам.

СВІТ ДИТИНСТВА

- ◆ Іван Нечуй-Левицький. «Вітрогон»
- ◆ Борис Грінченко. «Украла»
- ◆ Оксана Сайко. «Гаманець»
- ◆ Галина Кирпа. «Мій тато став зіркою»



*Витинанка Андрія Пушкарьова.
«На пагорбі, де Снивода дзюркоче, стоїть Уланів в ясенових кронах»*



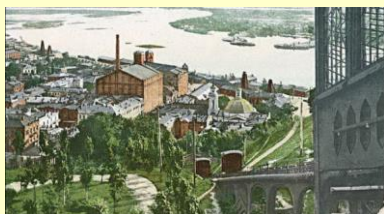
ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ (1838 – 1918)

Він дякував долі за дні тополеві,
За Рось і за скелі високі її,
За те, що на світ появився
в Стеблеві,
Що тут колисали його солов'ї.

Станіслав Чернілевський



Пам'ятник на Володимирській гірці. Кінець XIX ст.



Вигляд з верхньої станції фунікулера на Дніпро. Початок XX ст.



Хрещатик. Кінець XIX ст.



Справжнє прізвище митця Левицький. Нечуй — псевдонім.

Народився письменник на Київщині в сім'ї священника. Працював учителем російської мови. Важко уявити, але за все життя Іван Нечуй-Левицький жодного разу не був у відпустці.

Письменник дивував киян пунктуальністю. За його розпорядком можна було звіряти годинники. Щодня в чітко визначений час ішов гуляти тим самим маршрутом, завжди під парасолькою.

Від своєї оселі на вул. Пушкінській у Києві Іван Нечуй-Левицький піднімався до Володимирської, заходив на Володимирську гірку, відпочивав там, потім ішов до фунікулера, відтак повертався додому вулицею Хрещатик.

Суперечок письменник не любив: хворів по два тижні, коли доводилося з кимось посваритися, адже мав вразливу душу. Спати лягав рівно о десятій. Митець навіть із святкування власного ювілею пішов спати, не дослухавши вітальних промов.



1. Розглянь світлини місць у Києві (див. попередню сторінку), де любив бувати Іван Нечуй-Левицький. Простеж на Google-карті щоденний маршрут прогулянки письменника: *вулиця Пушкінська* → *вул. Володимирська* → *парк на Володимирській гірці* → *верхня станція фунікулера* → *вулиця Хрещатик* → *домівка на вулиці Пушкінській*.
2. Визнач, яку відстань проходив письменник.
3. Переглянь відео про Стеблів — місце, де народився письменник Іван Семенович Нечуй-Левицький — за покликанням <https://cutt.ly/UOVDjaL> або QR-кодом.



ВІТРОГОН

«Вітрогон» — твір про допитливого хлопчика з багатою уявою та вмінням бачити красу в усьому.



Панський маєток у селі Тхорівка

¹*Економ* — управитель поміщицьким маєтком із усіма прилеглими територіями й спорудами (*економією*²).

³*Утлий* — тут: якому чогось не вистачає; слабкий.

Пам'ятаю, мені було років шість або сім, як це діялось. Батько мій був тоді економом¹ в одному селі. Економія² стояла сливе край села, вся обсаджена вербами й тополями. За економією слався до кінця села широкий вигін, де весною і влітку пастушки пасли ягнята.

Дома не було мені з ким гулять. Була в мене одним одна менша сестра, але така вередлива та плаксива, що й гулять, і бавиться з нею було не можна. Оце почнемо гратися, я її торкну чи зачеплю, а вона розквасить губи та й починає ревити на всю хату.

Була вона якась утла³ на здоров'я і завжди кисла, як кислиця.

І через неї мені часто доводилось од матері пробувати кисллиць: оце було зачеплю її або штовхну так, що вона й ноги за-дере, то вона зараз біжить до матері жаліться: а мати мені зараз тиць кисллицю в зуби: було, добре намне чуба або наскубе вуха.

Нема мені дома з ким гулять, а гуляти, господи, як хочеться! Так, було, мене й тягне на той вигін. І побігать є де на просторі, і з хлопцями гарно погулять. Оце, було, втечу з хати на вигін до хлопців, бігаємо навперейми, наввипередки, граємо в довгої лози, загнуздаємось та граємо в коней. А осточортіє бігать, ідемо до річечки, що текла або слизила внизу край вигону, серед очерету та осоки. Лазимо, було, в лозах, понариваємо прездорові пучки ожини, наїмось, ще й позамазуємо пазухи ожиною. Прийду, було, додому й сестрі принесу пучок ожини. А мати знов мені тиче кисллиці: «Навіщо ти, Васильку, замазав білу сорочку ожиною?» Велика пак цяця — біла сорочка. Спробувала б мама, як гарно лазить в лозах та ожину рвати, то, може б, і не тикала мені кисллиць, та ще й так часто.

.....

Раз я з пастушками побіг в берег купаться. Надворі було дуже душно. Старші пастушки покинули менших стерегти ягнята, а самі побігли зо мною до річки. Поскидали ми сорочки. Купались ми, купались, а потім вискочили з води та давай качаться по гарячому піску. Один пастушок наглядів калюжу під вербами. Ми побігли до тієї калюжки, пообмазувались чорною гряззю. Так нам смішно, що ми усі стали чорні, як чорти. Я знав, що мама мені за цю мазанину дала б на закуску зо дві або зо три кисллиці; але все-таки обмазався усей⁴ гряззю, навіть лице й лоба обмазав. В березі стояв човен. Хлопці повлазили в човен та давай стрибать з човна в воду на бік, де було води по пояс. Я довго дивився та й думав: «Ви скакаете в воду, як маленькі, а от я скочу так, як плигають парубки з каменя або з гатки в воду».

⁴Усей — абсолютно,
без винятку весь (увесь).



«По воду». Художник —
Микола Пимоненко

Розігнався я з берега, побіг по човні та плиг в воду з самісінького носа човна на глибиню! Хотілось мені почванитись перед хлопцями, так я й не знав, де та сміливість узялась. Скочив я в воду; думав, буде мені по шию, але примічаю, що ногами дна не достаю та все тону глибше. Плавать я ще не вмів; та й ніхто з нас ще не вивчився

гаразд плавать. Я пригадав тоді вперше, що люде топляться в воді, і в мене в душі похололо. Черкнувся я ногами об дно, примічаю — несе мене вода вгору. Я вирнув на світ, б'юся руками й ногами та й криконув що було сили. Але чую, я знов потопаю, знов пірнув під воду. Тягне мене на дно, неначе руками. Вже мені дух вода забиває, вже мені важко дихати. Я роззявив рота й хотів дихнуть, а вода пішла в рот, і я її п'ю та й п'ю. Я втямив, що топлюся, що я тут сяду на дно та й не вирну більше наверх з води і тут мені буде смерть. Я знов черкнувся об дно, почав борсаться в воді. Вода мене знов винесла наверх. Я липнув очима, побачив світ і знов крикнув. Мабуть, на моє щастя, саме тоді находилась якась молодиця: прийшла в берег плаття прать.

Кинулась вона в воду, захопила мене за чуб та й винесла на берег. Дивлюсь я, пастушки стоять ні живі ні мертві, тільки очі повитріщали та роти пороззявляли. Прибіг я додому, та вже й мамі нічого не кажу за те. Але капосна молодиця швидко після того стрілась з мамою та й розказала. Дала мені мама доброї прочуханки й заборонила зовсім виходить з двору та гуляти на вигоні.

Але як його в світі всидить вдома, коли для мене був двір тісний. Вже я й по покрівлі лазив: і по коморі, і по клуні, і по стайні; вже й заглядав в голубині гнізда, дер горобині гнізда, скинув палицею одно ластовине гніздо, викидав горобині яєчка з гнізд та розбивав їх навіщось об колоду; але самому без

хлопців було невесело дерти. Бігав я по дворі, ганяв по садку, а мене все бере нудьга без хлопців. Тягне мене та й тягне на вигін до компанії.

Ото раз надвечір нудився я, нудився та й думаю: не видержу більше, піду крадькома та потаєнці⁵ до пастушків. От і пішов я, тільки не через ворота, а через садок. Перебіг садок, виліз на тин, плигнув зопалу через тин в колючки, поколов собі колючками литки, набрався реп'яхів, як та вівця, а далі дременував на вигін що було сили. Біжу я, дивлюсь — ягнят не видно і пастушків нема. А далі думаю, що пастушки погнали ягнята до царини на кінець вигону.

Прибіг я до царини, і там нема пастушків. Я й не догадався, що вони погнали ягнята на другий кінець вигону, під чаргарник. Мені здалося, що вони пасуть десь за цариною. Вибігаю я за царину, їх нема. Я побіг шляхом попід високим житом, що вже викидало колос, а поперед мене біжить чубата посмітюха та так недалечко од мене. Мені здавалось, що вона молоденька і я її зловлю руками та й принесу сестрі на гостинець. Що добіжу до неї, то вона зніметься та й перелетить далі на ступенів два понад самісінькою травою. Я знов за нею, а вона од мене: неначе дражниться зо мною. Біг я, біг, а посмітюхи не впіймав. Коло невеличкого мосту вона знялася з місця та й полетіла в жито.

Добіг я до мосту. Коло мосту так гарно та зелено. Під мостом дзюрчить малесенька річечка по камінцях. Понад річкою зелена трава. Я побіг до річечки, вглядів камінці, кидав тими камінцями в воду, влучав в жаб, а далі задумав загатить гребельку й зробить ставок та й почваниться потім перед



Млин

*Наведи **три докази**
на користь того, що Василько
наділений багатою уявою.*

*⁵Потаєнці — те саме, що по-
таємно.*

хлопцями: дивіться, мов, яке я диво вчинив. Загатив я гребельку; вода спинилась, стала й почала розливатися на зелені бережки. Я проробив посеред гребельки спуст для лотоків.

Отут, думаю, поставлю млинка, та ще якби так зробить, щоб він крутився, ще й борошно молось, як у млині. Ото хлопці з дива очі повітріщали б на мій млин! Я глянув під міст, а там так чудно, якось неначе в хаті: і дві стіни по боках, і стеля зверху, і неначе двоє здоровецьких дверей — одні проти других. Я пішов під міст, ліг на м'якій травиці та й задивився на потічок, як він булькотить, переливаючи воду з камінчиків на камінчики. Я дививсь та дивився, роздивлявся. Так мені чудно під мостом, бо я ще зроду не був ніколи під мостом. Лежав я, пацав ногами, думав, як то мій млинок буде молоть, а з-під млинка буде борошно сипатися в маленький мішечок, — та й незчувся, як і заснув.

Вже й сонце зайшло, а я сплю. Як прокинувся я, то вже почало на світ благословиться. Прокинувся я та й лежу, а мені здається, що я лежу в себе вдома на ліжку та чогось прокинувся вночі, чи що. Тільки глянув я на один бік, передо мною якесь здоровецьке вікно сіріє: таке здорове, що в його чоловік сміливо увійшов би, не схиливши голови. «Що це таке? — думаю я. — Чого це наше вікно за ніч стало таке здорове? Я чув, як батько недавно казав, що нашу кімнату будуть розкидати та перебудовувать заново. Може, це теслі за ніч встигли вже розібрать стіну», — думаю я лежачи. Коли повернув я очі на другий бік — і там сіріє таке саме здорове вікно. «Що це за випадок стався вночі!» — думаю я. Лапнув я під собою, щось м'яке підо мною, неначе кожух; а я пам'ятаю, що мама ніколи не стелила мені кожуха на ліжку.

Дивлюся я вгору, стеля чогось чорна, неначе сажею обмазана. То було коли прокинувся, липну очима на стелю, то вона все біла влітку, а взимку сіра; а це чогось стала зовсім чорна.

Ото лежу я та спросоння собі це все митикую. Коли прислухаюсь, коло мене близько щось дзюрчить, неначе потічок або течія тече по камінцях: кап-кап, ляп, дзюр-дзюр! Зовсім вода шумить та булькає. «Що це за диво! — думаю я. — Де ж

це в хаті взялась річечка, та ще й неначе тече через кімнату близько од мого ліжка».

Уже я трохи прочумавсь, та все лежу, прислухаюсь, чи не заговорить десь в другій кімнаті мама, чи не крикне десь тато. Коли чую, хтось ніби по стелі йде й бубонить. Я прислухаюсь і виразно чую: «Господи помилуй, господи помилуй, слава отцю й сину і святому духу, нині й присно і вовіки віков, амінь. Отче наш, оже еси на небесь...» Це, мабуть, батько встав та голосно богу молиться, бо мій панотець мав звичай вранці молитись голосно, ходячи по кімнатах. «Але ж, — думаю я, — чого це він виліз на горище богу молиться! Або, може, то наймит ходить по горищі та голосно богу молиться: це не тато», — міркую я собі. Коли тут щось як загуркотить! Як залущить стеля! Чую на свої вуха, що попереду застукали кінські

копита, а за ними покотився віз; а дошки в стелі аж луцять. «Ой боже мій! Що ж це за диво! Хтось по нашому горищі кінсьми їздить! І як воно туди витеребилось кінсьми та возом? Ой! ще стеля завалиться та й мене вб'є!» — блиснула в мене думка.

Та при тому як скочу з ліжка на ноги, аж... і скакати не було куди. Вже трохи розвиднілось, і до мене вернулась пам'ять. Я в одну мить пригадав, що я під мостом і як я туди



«Вечоріє». 1900 р.

*Художник — Микола
Пимоненко*

Розглянь репродукцію картини Миколи Пимоненка «Вечоріє».

Наскільки змінилося життя дітей протягом понад століття, адже картина написана ще в 1900 році?

Чи змінилося, на твою думку, світосприйняття людей з того часу?

Пригадай твори, у яких використано прийом сну. Для чого автор змальовує картину сну?

Чи є в цьому уривку межа між реальним і фантастичним?

заліз. Тільки ніяк не міг вгадати, що тепер надворі: чи вечір, чи ранок, чи вдосвіта. «А може, я оце заночував під мостом... лежав і спав тут вночі?» — майнула в мене думка. І чогось мені одразу стало страшно й містка, і тієї ночі. Чогось мені спала на ум та гадюка, що я бачив в березі. Здалося мені, що от-от гадюки вилізуть з нори й обкрутяться кругом рук, кругом ніг, кругом шиї та й задушать мене, а жаби наскакають та й укриють мене всього. Як дремену я з-під мосту, та мерщій на горбок, та на шлях. Дивлюсь — шляхом іде чоловік і наближається до містка. Як углядив мене чоловік та як крикне: «Дух святий при нас! Ой чорт!» — та як дремене назад! Аж курява за ним піднялась. Біжить та хреститься, а я за ним біжу та кричу! Чоловік біжить та й собі кричить до того чоловіка, що тільки переїхав через місток: «Потривай! Підожди! Дух святий з нами! Чорт з-під містка!»

Чоловік спинив коні. Я біжу та кричу: «Потривайте, дядьку, дядьку, дядьку!» А чоловік каже: «Еге! нечиста сила, а ще й дядьком зве. Який я тобі дядько? Нехай бог боронить і заступить од такого небожа!»

Скочив чоловік у віз, аж ноги задер у возі з переляку. Батіг свиснув. Віз покотився, а я zostався сам серед шляху. Іду шляхом за возом та й плачу. Зайшов я вже далеченько, бо мені неначе памороки одбило; але сльози перестали литись. Я став та й роздивляюсь, куди це я зайшов. Дорога повилася далеко-далеко між житами, а далі піднялась на гору та й сховалась в ліс. Глянув я на ту гору та й догадався, що я йду не в село, а одходжу од села. Я озирнувся назад і глянув на село. Село мені здалось неначе не наше: якимось потяглося смугою низом понад річкою аж до самого ліска. Церкви нігде не видно, і економії не видно. Село зовсім ніби не наше, бо з цього боку я ніколи й не бачив нашого села, а коли, може, й бачив, то не доглядавсь. Дивлюсь я, од шляху повертає між житами втоптана стежка просто до хат. Я повернув тією стежкою та й неначе пірнув у жита.

Йду я тією стежкою, як у лісі. Мені нічого не видко, тільки небо синіє надо мною. Коли гляну, проти мене йде молодиця. Вгляділа мене та як крикне: «Ой боже мій! Дух святий з нами!» Повернулась вона назад та як дремене! Тільки жито за нею слідком зашелестіло. Вона біжить, а я й собі біжу за нею, радий, що стрів живу людину. «Дядино! дядино! тітко!» — кричу я до молодиці, а вона біжить і не оглядається. Що це таке зо мною здіялось, що мене люде лякаються й жахаються, втікають од мене! Переночував під мостом та неначе й сам чотром став, коли од мене люде одхрещуються.

Вийшов я з жита, перебіг через шлях та й пішов улицею по селі. Дивлюся я, молодиця вбігла в двір та й ускочила в сіни, ще й двері за собою причинила. Я й собі пішов до того двору. Коли як вискочать з двору дві собаки! загавкали та так і кинулись до мене. Я махаю руками, а вони, капосні, от-от вхоплять мене за руки. Я з переляку видерся на тин, сиджу та й душі в собі не чую. А собаки аж на тин плигають, але до мене не достають. На моє щастя, одчинились сінешні двері, і звідтіль вийшла старенька бабуса, а через поріг виглянула й молодиця з острахом.

— А хто ти такий? — питає в мене бабуса.

— Я Василь, — кажу я до баби, — обороніть мене од собак.

— Чий же ти, хлопче? — знов питає баба, а сама коли б тобі з місця рушила.

— Я економів, я Василь, — кажу я та плачу. Бабуса взяла ломаку, щось пошептала, перехрестилась та й прогнала собак і зняла мене з тину.

— Ой боже мій, як воно мене налякало! — обізвалась молодиця. — А я думала, що русалка блукає, гуляючи в житі, та за мною гониться.

— Чого ж це ти аж сюди забрів та дражниш собак вдосвіта? — питає в мене баба.

— Та я ночував під мостом, — обзиваюсь я до баби.

— Під мостом? Оце диво. А чого ж ти туди заліз? — питає баба.

⁶*Пришта* — розм. який-небудь непередбачений випадок; пригода, подія.

Я розказав бабі про свою пришту⁶. Вона взяла мене за руку та й одвела додому. Як прийшли ми додому, вже сонечко

викотилось з-за верб.

Тільки що ми увійшли в двір, десь узялась мама на ганку, прибігла до мене й з плачем кинулась до мене та й обняла мене. Я боюся, аж трушусь, жду кислиць, а мама плаче. «Що це за диво якесь трапляється мені?» — думаю я.

— Де ти, Ганно, його знайшла? — пита мати в баби.

— Приблукавсь панич до нашого двору оце вже світом, а молодиця наша вгляділа його в житі та й утекла од його: дурна думала, що то русалка гуляє в житі. Мабуть, гравсь учора ввечері в житі та й переночував там, — каже баба.

— А ми тут цілісіньку ніч не спали, — оповідала мама бабі з слізьми в очах, — порозсилали наймитів та наймичок шукать його. Пан з ліхтарем обійшов усей вигін, оглядів усі рови, обійшов чагарник. Ми вже думали, чи не втопився він часом, купаючись з хлопцями, і оце світом послали з волоком людей, щоб зайшли в тих місцях, де вони купаються, та хоч витягли його з води. А я цілу ніч ні на волос не спала й очей не стуляла через оцього вітрогона.

Я слухаю, що мати розказує бабі, та й постеріг, якого я клопоту та жалю завдав матері та батькові. Мені стало якось ніяково. Я не знав, де й очі діти, та все дивився собі на ноги, замазані гряззю. Подякувала мама бабі, пішла в пекарню, винесла хліб і дала бабі, а мене все за руку держить та за собою водить. Поглядаю я на заплакане мамине лице: і жаль мене бере, і все-таки я жду от мами кислиць та думаю: «Сльози — слізьми, а кислиці ще таки будуть».

Повела мене мама в покої. Тато не виходив ще з своєї кімнати. Я стою, а в мене аж ноги трусяться. Мені здавалось, що тато от-от винесе мені з пів клунка кислиць на снідання. От і тато вийшов. В мене і в душі похололо. Одначе тато кислиць мені на снідання не виніс; вийшов веселенький і тільки каже:

— А де це ти, волоцюго, тинявсь цілу ніченьку, що й дома не ночував? Де ти ночував?

— Під мостом, — насилу стало в мене сили обізватися.

— Під мостом! — аж крикнула мати, а за нею й наймичка, і обидві вони перехрестились. Батько зареготавсь на всю кімнату.

— Чого ж ти туди заліз? — спитала в мене мати.

— Гуляв, та й зайшов під місток, та зробив гребельку на течії, — кажу я.

— Та там же чорти сидять вночі під мостом, не при хаті згадуючи, — обізвалась наймичка.

— Там же гадюки та жаби! І як оце вони тебе не покусали? — сказала мама, бідкаючись.

Чортів тоді ще я не боявсь, хоч і чув за їх: я тоді думав, що чорти — то щось таке, як чорні жуки з рогами, що душать курчат за шийку. Я сам не раз одламував роги тим жукам, то вони мені були не страшні; але як сказала мама за гадюк, то я аж зблід з переляку. Посадили мене за стіл, дали снідання, а мені все увижається, що під столом лазять гадюки та вже й плазують по моїх ногах.

Пополаяв мене батько за сніданням, попосміявсь з мене та й заборонив мені купатись в річці з пастушками й гулять на вигоні.

Мені було дуже ніяково. Я почував, що вчинив якусь провину, наробив клопоту мамі й татові. Після снідання я вискочив надвір, сів на ґанку, а мені все якось погано було на душі.

Але налинули до ґанку голуби дзьобать просо. Я побіг в стайню, заглянув у кошіль, дивлюсь — голуби знеслись. Я став такий радий, що зараз забув і про місток, і про собак, і про гадюк, як усяке лихо забувається на світі.



Сюжет твору — події літературного твору, подані в певній послідовності; основними елементами сюжету є *зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка*.

Так, розповідь про дитячі пригоди Василька — сюжет оповідання «Вітрогон».

Композиція твору — побудова літературного твору, яка містить сюжетні (зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка) та позасюжетні (інтер'єр, портрет, пейзаж тощо) елементи.



4. Розглянь схему та пригадай вивчене. Поясни, які частини належать до *сюжету*, а які — до *позасюжетних елементів*.



5. Яка тема твору «Вітрогон»?
6. Доведи, що за жанром твір «Вітрогон» — оповідання. Для цього пригадай особливості оповідання, звернувшись до словника термінів наприкінці підручника.
7. Пригадай, що називаємо композицією твору. Яка будова оповідання?
8. Накресли сюжетний ланцюжок оповідання «Вітрогон».
9. Наведи не менше двох прикладів позасюжетних елементів.
10. Увідповідни елементи композиції та частини твору.

Елементи композиції

Частини твору

- | | | | |
|---|--------------|----------|------------------------------------|
| 1 | Експозиція | А | Пошуки вітрогона |
| 2 | Зав'язка | Б | Розповідь Василька про свою родину |
| 3 | Розвиток дії | В | Опис річки під мостом |
| 4 | Кульмінація | Г | Баба привела хлопця додому |
| 5 | Розв'язка | Г | Купання на річці |
| | | Д | Відчуття провини перед батьками |



11. Чи не нагадує тобі розповідь Василька дописи блогера? Уяви, що хлопчик живе в сучасному світі та веде блог. Створи Василькові сторінку. Для цього добери відповідні світлини й опублікуй дописи про пригоди.

Поміркуй і склади невелику розповідь про дозвілля Василька сьогодні.



БОРИС ГРІНЧЕНКО

(1863 – 1910)

Мені хочеться зробити із себе
корисну в житті людину...
Анастасія Грінченко



*Олексіївська школа.
Тут протягом восьми
років учителював
Борис Грінченко*



*Родина Грінченків:
Борис з дружиною Ма-
рією та донькою
Анастасією*



Є події в житті, які змінюють усе. Тринадцятирічному Борисові Грінченку до рук потрапив «Кобзар» Тараса Шевченка, і під враженнями від нього хлопець почав писати вірші лише українською мовою.

Народився Борис Грінченко на Харківщині на хуторі Вільховий Яр. Читати хлопчик навчився в п'ятирічному віці. Перечитав усю батьківську бібліотеку, почав писати вірші.

Склавши іспити на звання вчителя, Борис Дмитрович почав працювати в сільській приватній школі. Письменник дуже любив дітей. Тож вони йшли до нього на уроки, як на свято. Для дітей Борис Грінченко писав підручники з української мови та літератури.

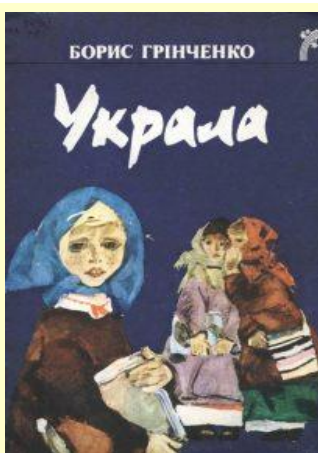
Грінченко був ще й турботливим батьком. Дуже любив свою доньку Настю і створив для неї журнал-читанку під назвою «Квітка», у якому писав короткі оповідання, вірші та загадки.



*Настя
та її рукописна
читанка,
укладена люблячим
татом —
Борисом Грінченком*

*Прочитай
епіграф.
Як ти розумієш
слова доньки
Бориса
Грінченка?*

УКРАЛА



*Художник
Василь Євдокименко*

<https://cutt.ly/hOVDzQ7>



*Які художні засоби
використовує автор
для змалювання
Олександри?*

Тільки вчитель увійшов у клас, зараз побачив, що там робиться щось непевне. Школярки та школярі юрмою оточили когось і про щось палко й голосно гомоніли. Гомін був неласкавий, сердитий. Зрозуміти поки нічого не можна було. Чуть тільки було, що на когось діти сердились, комусь докоряли.

Зараз же дехто побачив учителя, і почулось проміж дітьми:

— Василь Митрович прийшов...
Учитель прийшов.

Діти стихли, і всі повернулись до вчителя. Учитель підійшов і спитавсь:

— Що тут у вас діється?

Усі мовчали, стоячи навкруг одної парти. На тій парті сиділа Олександра.

Олександра була школярка першого року, дочка сільського писарчука-п'янички. Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл. Її біляве, усе у веснянках, обличчя було біле, як крейда. Вона вхопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць.

Учитель ще раз спитавсь:
— Що тут у вас сталося?

Озвалась Пріська — подруга й товаришка Олександрина. Батько її був у економії за прикажчика. Пріська була дівчина сита, добре годована — вона завжди приносила з дому гарну їжу: пиріжки, перепічки, коржі тощо. Вона погано вчилася, але була дуже весела і не могла говорити не сміючися. Вона й тепер, осміхаючись, загомоніла:

— Та Олександра... — Пріська почала й засміялась, не доказавши.

Учитель спитавсь:

— Що Олександра?

— Украла в мене хліб! — доказала Пріська і зовсім зареготалася, і її нерозумні сіро-сині очі з сміху аж сховалися за ситими щоками.

Ця звістка дуже вразила й здивувала вчителя. Такого в школі ще не було. Учитель знав, що деякі з дітей ще дома, перш ніж у школу почали ходити, були де в чому грішні, але в школі поки ніхто в гріх не вскакував.

На Олександрю він теж ніколи нічого не думав. Вона була просто дівчина боязка — мабуть, налякав її батько-п'яниця.

Учитель глянув на Олександрю й спитавсь:

— Олександрю, правда цьому?

Вона мовчала й сиділа нерухомо, як кам'яна. Учитель зрозумів, що Пріська казала правду. А Пріська вже не мовчала й торохтіла:

— Вона не вперше це краде. Вона кілька разів у мене тягала. Тільки кинеш торбу з пирогами — так і потягне. Та я



У якій сім'ї виховувалася Пріська?

Чому звістка, яку почув учитель, дуже його вразила?

все мовчала. А оце вже сьогодні... Бачу, вхопила хліб та й побігла з школи у двір, та зайшла за дерево, та й їсть. Я прибігла до неї, а вона злякалась. «Не кажи, — каже, — вчителєві, я тобі малюнок дам...»

Учитель ще раз спитався:

— Олександрє, правда цьому?

Але й тепер Олександра мовчала і сиділа нерухомо. Один великий школяр, не зовсім розумний і не дуже жалісливий, загомонів:

— Та що там її питаться? Хіба й так не видко, що правда. Бач, що вигадала, — красти! Її треба прогнати з школи!

Школярі загули:

— Треба! Треба!

Учитель сказав:

— Чому ж то так?

— А тому, що вона краде, а ви або ми на кого іншого думатимемо по-дурному.

Інші казали:

— Це нічого не можна буде й положити в школі, якщо крастимуть.

— А хіба воно гарно, як казатимуть на школярів, що вони крадуть, — додавали треті.

Учитель сказав:

— Ось що, дівчата й хлопці. Ви он уже налагодились вигонити Олександру з школи, а ще не знаєте до пуття діла. А може, воно й не так було? Треба послухати спершу, що Олександра скаже.

Той-таки великий школяр почав був знову:

— Та що там слухати, хіба й так не видко?..

Але його зараз же спинено:

— Цить! Василь Митрович правду кажуть. Вже ж треба знати, що вона скаже.

Усі обличчя повернулися до Олександри, усі очі втупилися в неї. Всі дожидали від неї слова. Але вона й тепер сиділа, мов скам'янівши. Вона сховала голову межи плечі й

прищулилась, неначе сподівалась, що її ось-ось ударять, хоча знала, що в школі не б'ються.

Учитель спитався:

— Ну, Олександрє? Кажі, — ми ждемо.

Мовчить. Учитель знову:

— Не думай, що ми всі хочемо нападатися на тебе. Нам треба тільки знати правду. Може, це ще й не так, як кажуть, та я й думаю, що не так.

Бліде обличчя в Олександрі зробилося відразу, як жар червоне. Але ж вона мовчала. А вчитель казав далі:

— Еге, я думаю, що це не так. Мені здається, що Пріська якось помилилася і що ти не винна.

Олександрине обличчя нахилилося аж до столу.

— Певне, то ти свій хліб їла, бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти.

Голосне гірке ридання розітнулося у школі. Це плакала Олександра, припавши головою до столу. Школярі відразу притихли. Очі їм якось широко порозплющувалися, і вони мовчки, затаївши духа, дивилися на Олександрю. А вчитель казав:

— Не плач! Коли цьому неправда...

— Правда!.. Правда!.. — скрикнула Олександра. — Я вкрала!

І вона заридала ще дужче. У великій класовій світлиці стояло шістдесят школярів мовчки, не ворущачись, а серед їх, припавши головою до столу, гірко плакала маленька білява дівчина.

Довго вона плакала, і всі мовчали, аж поки вона трохи заспокоїлася. Тоді вчитель, сівши біля неї, спитавсь:

— Нащо ж ти це зробила?

Вона мовчала знову і знову похнюпилась. Учитель бачив, що сказати те, через віщо вона це зробила, їй так само важко, як було важко признаватися. Але вона перемогла себе.

Кілька разів вона починала казати, ворушила губами, але зупинялася.



Як учитель дійшов істини?

Зачитай рядки, із яких стає зрозуміло, що діти змінили своє ставлення до Олександри.



Нарешті промовила:

— Я їсти хотіла.

— Хіба ти дома не їла?

— Не їла.

— Чому?

Вона знову змовкла і... зовсім несподівано уп'ять заридала.

— У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносять з волості... усе пропивають... Ми їмо су... су... сухарі вже другий тиждень.

І більше вона нічого не могла сказати за слізьми. Давно був час починати вчиття. Учитель тихо взяв Олександрю за руку і, сказавши їй кілька ласкавих слів, повів у свою хату, щоб вона там заспокоїлась. Як повернувся він у клас, то з десяток рук простяглося до його, і в кожній руці була якась їжа.

— Натє! Дайте їй! Хай попоїсть!

Учитель глянув на дітей. Хлопці були ні в сих ні в тих, дівчата деякі плакали. Він забрав усе, що діти надавали, і поніс Олександрі. Але вона нічого не хотіла їсти і все плакала. Він, скільки міг, розважив її, а сам пішов у клас і звелів співати молитву перед початком науки.

Як заспівали молитву, він непомітно ввів у клас Олександрю.

Олександра після цього довго соромилась глянути учителеві в вічі. Але ні він, ні школярі ніколи не нагадали їй про

те, що було. Та й не треба було їй нагадувати. З того часу вже ніщо не могло спокусити її. Дівчата-товаришки її люблять і часто дають їй чого їсти — такого, що з дому приносять. Але вона зрідка бере, хоч і часто сидить на сухому хлібові. Цього року вона здасть останнього екзамена і вийде з школи розумною, правдивою і чесною дівчиною.



1. Визнач тему твору. Яка ідея оповідання «Украла»? Що означає вкрасти? Чи відображає заголовок тему твору?

2. Поміркуй, чому люди привласнюють чуже? А чому роблять це нишком?

3. Хто допоміг дітям зрозуміти, що причину крадіжки можна виправдати? Як би ти вчинив / вчинила на місці вчителя?

4. Чи можна вважати Василя Митровича Педагогом із великої літери? Чому ти так вважаєш? Чи не нагадує тобі вчитель автора?

5. Як ти розумієш останні рядки твору?

6. Чи відомо тобі, що в разі потреби ти можеш звернутися в *Службу в справах дітей*. Вона є в кожному місті, центрі громади. Чи знаєш ти номер телефону *Служби*?

Запитай у вчителів про це! А ще проблеми можна вирішити зі шкільним психологом, із яким варто говорити відверто.

7. Спробуй заповнити в зошиті таблицю **SWOT-характеристиками*** Олександри. Зверни увагу на її сильні та слабкі сторони. А також поміркуй, яким може бути майбутнє героїні.



8. Дай письмову відповідь на запитання «Чи легко бути людяним?»

Примітка. Тут: **SWOT-**

характеристики — це чинники, що впливають на характер Олександри. Їх ми об'єднуємо у чотири групи:

- сильні (англ. **S**trengths);
- слабкі (англ. **W**eaknesses);
- можливості (англ. **O**pportunities), за умови втілення їх;
- загрози (англ. **T**hreats), пов'язані з їх дією.

		Позитивний	Негативний
Зараз	Внутрішній	Сильні сторони	Слабкі сторони
Майбутнє	Зовнішній	Можливості	Загрози



ОКСАНА САЙКО (народилася 1976 року)

У кожен створений образ
вкладаю якусь часточку себе,
я свого роду перевтілююся.
Адже в той час, коли пишу
для дітей — сама стаю дитиною.

Оксана Сайко



Саме в перший день нового року народилася в містечку Скалаті, що на Тернопільщині, письменниця Оксана Сайко.

Уже з одинадцяти років вона почала писати. Першим твором для дітей була пригодницька повість «Таємниця старого будинку». Зошит із повістю передавали з рук у руки, тому в певний момент він опинився в одного районного журналіста, який, на жаль, загубив повість...

А згодом були інші твори, які Оксана писала не тільки у вільний час, а й під час уроків. Деякі невеличкі новели надрукували в районній газеті. Згодом Оксана Сайко здобула медичну освіту. Але її пристрасть — журналістика.

Спочатку Оксана Сайко писала тільки для дорослих. До дитячої прози повернулася 2005-го року, розпочавши співпрацю з журналом для підлітків «Сто талантів» видавництва «Свічадо». Яюсь надіслала в редакцію оповідання,



Обкладинка до збірки
«Новенька та інші історії».

Ілюстраторка —
Наталка Гайда

До речі, оповідання
зі збірки «Новенька
та інші історії»
про життя підлітків
ти можеш
прочитати разом
із друзями
чи однокласниками.

головними героями якого були діти. Його схвалили та запропонували писати для дітей і надалі. Ось так народилася збірка оповідань з життя підлітків «Новенька та інші історії».

В оповіданнях Оксани Сайко уявне перегукується з реальним. Отже, навіть у пережитих авторкою ситуаціях неодмінно є й частина вигадки, що вимальовує сюжет, а іноді додає йому певної драматичності. «Щось у сюжетах, часом, є десь почутим чи спостереженим... Але до всього того все одно додається фантазія», — наголошує письменниця.

ГАМАНЕЦЬ

Весна завжди непомітно і якось навіть зненацька переходить у літо. Ніби ще вчора вмивали вікна травневі дощі, сумувало в калюжах небо і вітер приносив вологу прохолоду, а сьогодні сонце яскраве, майже спекотне, а небо — блакитне-блакитне, без жодної хмаринки... І листя на деревах — того молодого зеленого кольору, що буває тільки на початку літа. Тепло, гарно... Здається, цим юним літнім теплом просякнуте все довкола: і повітря, і вулиці, і будинки, і обличчя людей... Вигулькнувши з-за рогу вулички з насадженими вздовж каштанами, задзеленчав трамвай, наближаючись до зупинки біля скверу, ніби запрошуючи прокататися.

Іванка стрибає на підніжку. Настрій у неї чудовий. За успішне закінчення школи батько дав їй гроші на ролики, про які вона стільки мріяла! Мружачи очі від сонця, Іванка усміхалася думці, що тепер-ось у неї будуть ролики, ще кращі, ніж в Галки з їхнього двору... За якихось півгодини у крамниці фірмового спортивного одягу вона знову приміряє їх для годиться, ще раз поглянувши в дзеркало, і зразу ж купить. На мить вона вкотре вже уявила собі, як взуває ці блискучі шнуровані червоні черевики з коліщатами, що так пасуватимуть до її червоних улюблених бриджів! Вона уявила, як гасатиме вуличками села, куди за два тижні поїде до бабусі на канікули, а за нею бігатимуть хлопчаки, не приховуючи

свого захоплення. І серед них той зарозумілий Андрій, що любить хизуватися своїм мопедом. Може, він захоче її прокатати, але вона відмовиться. Нехай катає свою Олену, за якою упадав минулого літа. І що він у ній знайшов? Цибата, худа, вся у веснянках... От, мабуть, теж помре із заздрощів, коли побачить її в тих червоних роликах і бриджах, що так їй до лиця! Уявивши собі це, Іванка захихотіла з утіхи.

Людей у трамвай набилось багато, був саме час обіду. Галаслива літня жінка розпочала сварку, бо якийсь добродій боляче став їй на ногу. Хтось наче ненароком штовхнув Іванку, а відтак близько притулився до неї, наліг плечем, притиснувши до стояка, потягнув, наче зачепившись, за спортивну сумку. Та на це Іванка не звернула уваги — ніщо не могло потьмарити цього гарного, майже літнього дня.

— Дайте вийти! Дайте вийти! — почула над вухом дзвінкий дівчачий голос.

Іванка інтуїтивно схопилась за сумку й помітила, що «блискавка» розстебнута, сягнула в неї рукою. «Гаманець!» — обпекла одна-єдина думка, від якої Іванка аж спітніла. Так і є, поцупили гаманець. Трамвай наближався до зупинки. Коротко стрижена дівчина швидко пробиралася до виходу.

— Дайте вийти! Дайте вийти! — лунав її дзвінкий голос. «Вона!» — здогадалась Іванка. Миттю схопившись, вистрибнула з трамваю і кинулася за нею. «Головне, її не сполохати», — промайнула ще одна думка. Але та, обернувшись, зрозуміла, що її переслідують, і кинулась бігти. «Е ні, не втечеш!» — злоба додавала Іванці сили та впевненості. Крім того, вона завжди була першою в класі з фізкультури, а надто у легкій атлетиці.

Провулок, ще один провулок, ще один, вузенький заїзд, за яким постали незугарні старі будинки... Ще трохи... Дотягнувшись рукою, Іванка схопила її за светра. Якийсь момент, спинившись, вони мовчки дивилися одна на одну, важко дихаючи. Схоже, вони були ровесницями. Злодійці теж було не

більше тринадцяти. Старі потерті джинси, светр з чужого плеча, з надто довгими рукавами... Очі їй горіли диким вогнем, у всій її поставі відчувалася навіженість та відчайдушність. Іванці здалося, що вона зараз побіжить знову, втече, загубившись у лабіринті будинків, і тоді плакали її грошики разом з роликми.

— Не чіпай мене! Гірше буде! Поб'ю!.. — раптом пронизливо заверещала дівчинка, ніби отямившись, намагаючись надати своєму голосу погрозливішого тону.

— Віддай гаманець! — звеліла Іванка, — Негайно, злодійко!

— Це я злодійка? — обурилася дівчинка. — Ну я ж тебе зараз!..

Вона щосили штовхнула Іванку, але та, схопивши, вивернула їй руку.

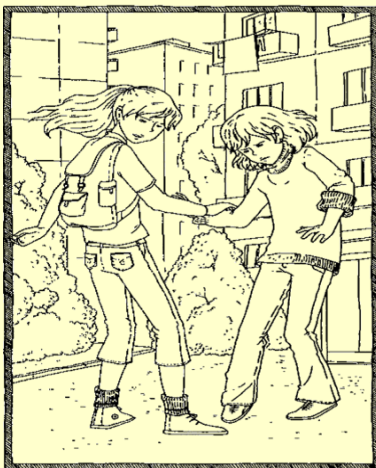
— Гей, Ритко, чого ви там не поділили? — гукнула їм якась жінка з балкону. — Ходи, забереш свого Івася. Вешталася десь увесь день!..

От так сестричка...

— Цить... сусідка... — зашепотіла Ритка, потягнувши Іванку далі від будинку, гукнувши жінці: — Зараз заберу, пані Галю!

Важко зітхнувши, вона витягла з кишені своїх джинсів гаманця і простягнула Іванці.

— На, забирай. Ніяка я не злодійка. Я краду дуже рідко, в тих, хто має гроші, і не для себе, а для брата. Він маленький, два рочки... Йому так хочеться якогось цукерка чи іграшки... А ми самі, без мами. Вже півроку, як померла... Сусіди



Ілюстратор —
Наталка Гайда

*Добери з тексту цитату,
яка могла б бути назвою
рисунок.*

*Які риси характеру допомогли
Іванці наздогнати злодійку?*

Для чого потрібно загартовуватися фізично?

*Визнач із розповіді Ритки,
у чому причина її крадіжки?
Які рядки доводять,
що дівчина готова працювати
і більше не красти?*

*Чому Іванка повірила Ритці?
Чи завжди треба вірити іншим,
прислухаючись до почуттів?*

помагають, годують нас. А от грошей бракує... Їх не так просто добути. Часом хтось із жалощів підкине кілька гривень, але нечасто. Є тут такий дядько Любко, він усім пиякам в борг дає, а мені не любить давати, бо довго не віддаю, та й горілки в нього не купую... Правда, тітка з Італії надсилає якісь гроші пані Галі, що

нас пильнує, але вони пішли на те, щоб нас до інтернату не забрали, та й в пані Галі ще своїх двоє дітей, вона ніде не працює, а дядько Ігор п'є, іноді й з хати виносить на пляшку... Але нічого... За тиждень мене обіцяли влаштувати на лоток торгувати всякою городиною. Там можна заробити. А за місяць приїде тітка з Італії і забере нас до себе... Але нащо я тобі все це розказую? Тобі не зрозуміти.

— Послухай, — враз заговорила Іванка, — якщо тобі так потрібні гроші, візьми їх. Мої ролики зачекають, — і вона простягнула дівчинці гаманець.

— Що?.. — не повірила Ритка.

— Візьми. А хочеш, я тобі їх позичу?

— Що? Справді позичиш? — втішилася Ритка, беручи гаманець.

— Їх досить, і вистачить, поки не приїде твоя тітка.

— Яка ж ти класна! — Ритка обійняла Іванку. — Я віддам їх тобі, обіцяю! Ти віриш мені?

Іванка кивнула:

— Так... У мене теж немає мами...

Іванка прямувала вулицею, наповненою майже літом, не поспішаючи поверталася додому, в глибокій задумі. Вона думала про те, що могла би бути на місці Ритки, якби не батько, завдяки якому вона ніколи не знала, що таке нестатки, що таке чогось не мати. Вона важко зітхнула. І що ж то тепер придумати, щоб Андрій звернув на неї увагу? Без роликів буде важко, але вона все одно щось придумає. Може,

попросить його навчити її їздити на мопеді? Усі дівчата бояться, і Олена теж, а вона ні...

Батько був уже вдома. Біля їхнього під'їзду стояв його новенький джип. Ще з порога гукнув:

— Ну, як там ролики? Задоволена покупкою?

— Я не купила їх, тату.

— Чому? Ти потратила гроші на щось інше?

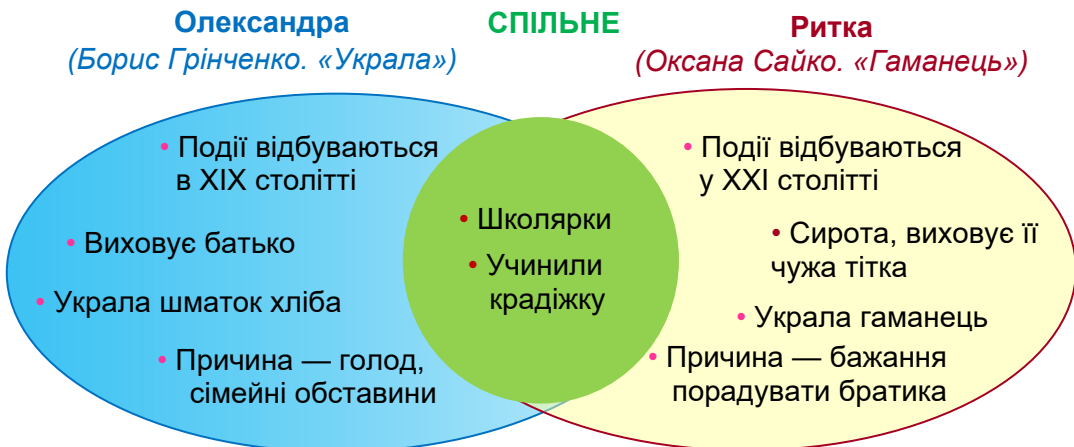
— Так, — відказала Іванка, — на щось набагато важливіше, ніж ролики!



1. Які проблеми авторка порушує у творі?
2. Чи можна виправдати Ритку? Чому ти так вважаєш?
3. Які позитивні риси характеру Іванки проявилися в цій ситуації?
4. Накресли таблицю в зошиті та заповни її.

Героїня	Іванка	Ритка
Соціальне походження та побутові умови		
Портрет		
Авторська характеристика		

5. Проаналізуй заповнену таблицю. Чи зрозумілі тобі причини вчинку Ритки та поведінки Іванки?
6. Як ти вважаєш, чи легко пробачити? А чи потрібно пробачати? Чому?
7. Продовж речення «Я хотів би / хотіла б дружити з героїнею твору...», використовуючи алгоритм (дивись [Додаток 5](#)).
8. Яку героїню із прочитаних творів тобі нагадує Ритка? Чому? Порівняй цих персонажів.



ГАЛИНА КИРПА



Галина Кирпа — письменниця, перекладачка, літературний редактор — на початку творчого шляху

- Із творчістю Галини Кирпи ти вже мав / мала можливість ознайомитися цьогоріч. Коли і в якій області народилася Галина Кирпа?
- Пригадай, який її твір читав / читала. Це ліричний чи епічний твір? Чому ти так



Галина Кирпа презентує книжку «Мій тато став зіркою» в одній з бібліотек

Діти намалювали теплі рисунки для українських воїнів та написали їм листи.



А що ти намалював би / намалювала б для наших воїнів?



Галина Кирпа, як і кожен із нас, глибоко переживала події, які відбулися в Україні у 2014 році. Чимало втрат принесла Україні російсько-українська війна.

Тема війни хвилювала й продовжує хвилювати письменників і письменниць. Мотив утрати рідної людини, почуття та переживання дитини, тато якої загинув на Майдані в 2014 році, відобразила Галина Кирпа у творі.

«Задум завжди впливає мовби спонтанно. «Мій тато став зіркою» з'явився після того, як я побачила маленьку дівчинку, що стояла на Майдані з мамою біля домовини. У тих сірих беззахисних очах ніби й «прочитався» увесь «Тато...». Хоч писався цей твір понад рік», — читаємо в інтерв'ю Галини Кирпи.

МІЙ ТАТО СТАВ ЗІРКОЮ

Коли тато вперше не прийшов додому ночувати, мама сказала, що так треба. Мовляв, він зостався на Майдані.

— А де він там спатиме? — спитала я.

— Він там не спатиме, — відповіла мама. — Йому не буде коли там спати.

— А що ж він робитиме?

Виявляється, на Майдані повно роботи. Усякої. І саме тієї, що без тата не зробиться. Він там потрібен. Це мама так каже. А що насправді — я не знаю. Вдома мені він теж потрібен.

— Коли це все закінчиться, ми з тобою малюватимемо небо й тополі, — казав тато. — І тополі у нас із тобою діставатимуть до самого неба. Я хочу, щоб усі побачили, яке високе в нас небо і які високі тополі [...]¹.

Якось мама згадала татові слова і знайшла мені коробку кольорової пастелі. Поклала її переді мною на стіл і мовила:

— Чого ж чекати, поки все закінчиться? Мені здається, все тільки починається.

Я беру синю пастель і замальовую нею пів аркуша білого паперу. Відразу стає видно, яке в нас високе небо.

— А йому там уночі не страшно буде? — питаю маму.

— Їх там багато, — відповідає мама. — І з ними Господь Бог.

Напевне, й справді — багато, мама рідко помиляється. Там їх багато навіть удень. Якби ви знали, як



Книжка «Мій тато став зіркою» побачила світ у «Видавництві Старого Лева». Художниця — Оксана Була

Що можуть символізувати небо і тополі на малюнку тата і донечки?

Чи любиш ти малювати з рідними, близькими людьми? Що ви малюєте?



¹ [...] — позначення скорочення; за покликанням <https://cutt.ly/xOVDmx1> або QR-кодом — повніша версія.

Що об'єднує дорослих людей для виконання гімну та намагань жити в мирі?

Про які історичні події згадано в творі?

Що тобі відомо про Майдан 2014 року?

Для чого люди тоді об'єдналися?



гарно бачити дорослих, що ходять з прапорцями! Вони тоді перестають сваритися, співають гімн і більше усміхаються [...].

Наступного дня ми з мамою ходимо Майданом, шукаємо тата. Пробираємося крізь юрбу до великого зеленого намету. Мама переконана, що тато там. Ні, немає. Був і вже пішов. Ідемо до другого зеленого намету, потім до третього. Їх там не злічити скільки. Аж раптом хтось мене підхоплює вгору і пригортає до своїх грудей. Міцно-преміцно, міцніше не буває. Я мало від того не задихаюся. Але мені в тих обіймах так тепло, що я завмираю.

— Ой, тату, задушиш, — шепчу я.

А тато мовби не чує — обіймає ще міцніше.

— Доцю, сонечко, ми переможемо, — шепоче тато мені на вухо. І я розумію: шепоче він не тому, що звіряє якусь таємницю, а просто від щастя. Колись мама казала, що щасливі люди часто говорять пошепки. Мені трішки лоскітно, і я подумки сміюся.

Потім тато дедалі частіше й частіше не приходив додому ночувати. Мама потроху почала звикати, що на Майдані він потрібніший. У нього там була своя барикада, казала мама. І море однодумців.

А от я так і не звикла. Мені самій доводиться домальовувати високу тополю до самого неба.

Але минала ніч, друга, третя, а тато все не приходив. Я вже збилася з ліку, скільки було тих безтатних ночей.

Мама щодня їздить на майдан, але вже без мене. Вона шукає тата на всіх барикадах [...].

Та й мамин телефон не вмовкає. Усі дзвонять. Усі питають. Усі втішають. І сподіваються, що тато ось-ось знайдеться.

Мені це вже починає не подобатися, і я раз по раз питаю маму:

— Коли прийде тато?

І вперше мама нічого не відповідає. Так наче я питаю про когось стороннього. Вона поводить ся так, мовби не чує мене. Так наче вуха в неї заткнуті ватою. І взагалі мама мені теж починає не подобатися. Вона враз стала якась інакша. Майже нічого не говорить, усе підходить до мене і обіймає. Ні з того ні з сього.

— То коли, мамо? — допитуюсь я.

І мама нарешті не витримує. Сідає на канапу, бере мене на коліна й каже:

— Він не прийде, доцю. Він поїхав... — у мами глухне голос, і далі вона не каже, а мовби видихує: — Далеко...

— Далеко? — перепитую я, бо мені не дуже віриться, щоб тато міг поїхати кудись із Майдану. В нього там своя барикада, і він там дуже потрібен. Мабуть, мама щось не договорює.

— Мамо, тільки не поведься зі мною, як з маленькою, — прошу я.

Мама здивовано дивиться на мене. Здається, хоче щось заперечити, та врешті-решт передумує.

— Гаразд, не буду, — обіцяє вона і знов ні з того ні з сього мене обіймає. Міцно-міцно, міцніше не буває. А потім дуже довго цілує в голову.

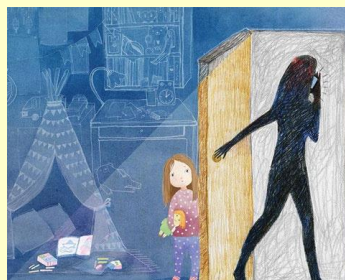
— А далеко — це куди? І коли він до нас повернеться? — помовчавши, допитуюсь я, але мама не відповідає.

Напевно, вона сама не знає. Та за кілька хвилин стає ясно, що мама все знає. От лиш чомусь не хоче, щоб знала і я.

— Він не повернеться до нас, доцю... — мамі, здається, бракує слів. — Наш тато... Твій тато... став... зіркою.

— Як це — зіркою? — питаю я і придивляюсь до мами: може, вона жартує?

Мама довго-довго — довше не буває! — мовчить, а тоді каже:



Подумай, для чого авторка використовує поетори.

Що означає вислів «стати зіркою»? У яких життєвих моментах так говорять?

Подумай, чому мама сказала донечці правду.

— Його вбили. На барикаді.

Що тобі відомо про події, які відбувалися на Майдані в Києві у 2004 році та в 2014 році? Поцікався про них у вчителя / вчительки, рідних.

Неофіційний гімн Помаранчевої революції (події 2004 року) — хіп-хоповий сингл гурту «Гринджоли» «Разом нас багато! Нас не подолати».

Як ти розумієш слова пісні «Разом нас багато! Нас не подолати»?

Поміркуй, чому ці слова згадували й на Майдані у 2014 році під час Революції Гідності.



Мама обіймає мене міцно-міцно — міцніше не буває! — і плаче. Я ще ніколи не бачила, щоб мама плакала. Її сльози горюхом падають мені на коси, і я відчуваю, наскільки вони гарячі. Мало не обпікають!

Я торопію так, що не можу ворухнути губами. Як це — вбили? На Майдані? За що? Мама каже, що вбивцю розшукують. І неодмінно знайдуть. Не сьогодні-завтра. Але я певна на всі сто: тата вбив той, хто не знав, що його нема за що вбивати. Той, хто не бачив його усмішки й не чув його голосу. Лише той! Бо хіба можна такого тата вбити навмисно?!

Я вмоцнююся в мами на колінах, пригортаюся до неї все ближче та ближче — ближче не буває! — і захлинаюся сльозами. Мама гладить мені голову, плечі,

руки, мовби не вірить, що це все моє. А тоді, очевидно, вірить — і помалу заспокоюється. Потім каже не так мені, як собі:

— Хай там що, доцю, а ти ніколи не забувай одного: наш тато став зіркою і завжди нам світитиме.

Мені хочеться крикнути криком на цілий світ:

— Ні, я так не хочу!!! Нехай світить зірка, а не тато!!! А тато нехай малює мені високе небо і високі тополі!!! Хай він буде просто татом та й усе!

Мама не чує, як я кричу, бо я кричу про себе, подумки.

— А Іванчин тато теж там? — питаю я маму згодом, тицяючи пальцем у вікно, звідки синіє небо.

— Їх там багато, — каже мама. І тихо-тихо — тихіше не буває! — додає: — Як дрібного чорного маку...

Он як. Виходить, і Іванчин тато *т а м*? І він теж світить?

Я згадала слова, що скандували люди на Майдані: «Разом нас багато! Разом — сила!» Луна котилася аж до неба, і зірки передзвонювалися тими самими словами [...].

Тепер мені нема де подітися від усіяких думок. Мені треба збагнути щось дуже головне. Якщо й справді мій тато став зіркою, то чого моя мама так багато плаче? Чого вона цілими днями просиджує з його світлинами в руках і ховає від мене очі. Я знаю: не тому, що не хоче мене бачити, а тому, що очі в неї заплакані.

Того вечора мама взяла мене до себе в ліжку. Я трохи лежу з мамою, а потім перебираюся в своє ліжку. Бо знаю напевно, що друга подушка — для тата. Якщо зірка заглядає тиме у вікно, то її світло впаде на подушку. Мама покладе на те світло руку і мовби торкнеться тата. Я приплющую очі, щоб самій усе те побачити. У шпаринку очей. Але побачила все те уві сні.

Часом ми з мамою ходимо на затоку — дивитися на воду, бо тато дуже любив туди ходити. Вода там чиста і гладенька, мов долоня. У ній відбиваються кудлаті хмари й високе небо. Ти стільки разів їх малював, тату! Тепер же мені доводиться дивитися на все те не двома очима, а чотирма. І за тебе!

А найчастіше я думаю про те, що якби тато не поквапився стати зіркою, то він неодмінно побачив би нашу Йордану. Їй довелося народитися вже без нього. Тато навіть не знав, що в нас буде дитина. Точніше, в мамі. Мама не встигла йому тим похвалитися. Скажу тоді, як переможе Майдан, думала мама. Вона вірила, що то буде дуже скоро. Але коли переміг Майдан, тато вже був зіркою.

Посеред літа в нас удома з'явилася дівчинка. Смішна, чорнявенька і голосиста.

— Назвемо її Йордана, — сказала мама.

Я уявила собі, як би це сподобалося татові! З усіх зимових свят він чомусь найдужче любив Водохреще і називав його Йорданом. Досі чую, як вони з мамою співають дуєтом:

Чому саме Йордану назвали молодшу сестричку оповідачки.

Чи виникають у тебе асоціації із зірками про тих, кого немає?

Як ти вважаєш, чому поривають душі людей, які померли, із зірками?

Що ще може символізувати зірка на небі?

Пригадай або відшукай в інтернеті біблійну розповідь, у якій також згадано зірку. Про що ідеться у творі? Що символізує зірка?

*Ой на річці на Йордані
Там Пречиста ризи прала...*

Я силкувалася уявити ту Пречисту, що стоїть у холодній воді і пере для свого сина ризи, і не могла. Тут у мене в рукавичках руки ой як мерзнуть! Але навіть якби не мерзли, то навряд чи вона прала б у рукавичках?

Коли увечері небо всипає зірками, ми з мамою сидимо на веранді й дивимося на небо. Десь там — наш тато. Якщо довго дивитися, можна помітити, як одна зірка моргає. Напевно, то мій тато. Він завжди моргав, щоб мене посмішити.

Йорданка спить поруч у візочку. Вона ще так далеко не бачить. І навіть не знає, що її тато — зірка. Цікаво, які їй сняться сни? Може, білі, як сніг, а може, сині, як небо? А може, кольорові, як мої пастельки? А може, їй сняться зірки, і вона чує їхні розмови. Мабуть, тато розказує їм усім про нас — про маму, про мене, і про те, як ми святили воду на Водохреще. Саме через тиждень після Йордану мій тато не вернувся з Майдану. Саме тої ночі він і став зіркою. Але я все одного його чекаю. Тепер уже з неба. Тато будь-коли може подзвонити на мамин мобільний. Мама казала, що ніколи не зitre звідти татового номера.

Я пригадую татові очі. Перед тим, як він став зіркою, у них було повно тривоги, і вони майже не усміхалися. Навіть на Водохреще, коли ми втрюх ходили до Михайлівського собору святити воду. Надворі було морозяно і сніжно. Холод пробирався аж до рук. «Залазьте в одну рукавичку, — сказала я своїм рукам, — і вам стане тепліше».

Мої руки слухняно залізли в одну рукавичку, а тато підхопив мене на руки, розціпнув свою куртку і засміявся: «Дивись, яка тут схованка!»

І я, недовго думаючи, сховала руки в татовій пазусі.

Якби я знала, що то наше останнє Ворохреще, я з тієї пазухи нізащо не вилізла б.

А сьогодні мені не спиться і не спиться. Хочу, щоб спалося, а не вдається. Кручуся на всі боки, згортаюся калачиком, лягаю горілиць — нічого не допомагає. Може, обняти подушку? Ан-ну... Що це там? Я — лап-лап — і намацую якусь коробку. І не якусь! То коробка кольорових пастельок!

Тато щороку дарував мені коробку пастельок. І не тому, що я їх швидко змальовувала, а тому, що він і сам любив малювати пастельками. Та оскільки їх у нього не було, то він позичав у мене. І часто позичав назавжди, бо всі їх змальовував до крихти.

Невже тато й досі не забувся про свою звичку — підкладати подарунки під подушку. Саме цим він і відрізнявся від Святого Миколая. Бо Святий Миколай підкладав лише на свято, а тато — будь-коли. Але ж день народження у мене аж восени!

— Він знає, що восени, — каже мама. — Але сьогодні день твого ангела.

Ну, звичайно, як це я забула? Ще й подумала: а от тато ніколи не забував не то що про мене, а й про мого ангела. І сама собі усміхнулася. Тато умів найбуденніший день перетворити на свято.

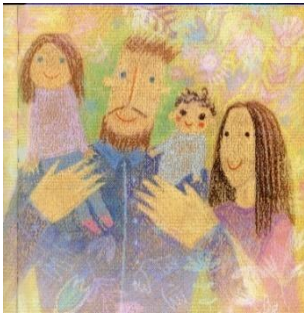
Уранці мені відразу ж захотілося малювати.

— Після сніданку, — сказала мама.

Гаразд, скільки там того сніданку, подумала я.

Мій стіл стоїть просто біля вікна. З нього гарно видно небо. Я виймаю синю пастельку і малюю небо. Тоді — жовту, щоб намалювати сонце. Та потім передумую. Краще вже місяць, бо таке синє небо буває лише вночі. Тоді ще раз передумую і малюю обох — і сонце, й місяць. І нехай хто скаже, що такого у світі не буває!

Навпроти місяця я малюю струнку зелену тополю. І зумисно малюю її такою заввишки, щоб вона торкалася неба. То все — для тата. Якщо він, бува, стомиться, то йому буде куди



сісти відпочити, подумалось мені. Я вже знаю, що тополі завжди дістають до неба, тільки шкода, що того ніхто не бачить. Ніхто, крім мого тата.

— А Йорданка скоро виросте? — питаю я маму.

— Скоро, — відповідає мама.

— Коли?

— Так скоро, що ти не встигнеш і посивіти, — усміхається мама.

Я помічаю, що мама посивіти вже встигла. Хоч ще зовсім молода. Їй усього двадцять вісім. Моя мама посивіла за одну-єдину нічечку. І стала схожа на кульбабку, що відцвіла [...].

Якби тато не став зіркою, то брав би нас із Йорданкою на плече: її — на ліве, мене — на праве. Коли сестра підросте, я їй неодмінно це розкажу. Напевно, вона так само, як і я, полюбить сидіти в тата на плечі. Але їй дістанеться ліве плече, бо праве вже зайняте. На правому завжди сиділа я.

Наприкінці літа ми з мамою ідемо знайомити Йорданку з другою бабусею — татовою мамою. Там одна дитина вже є — мій двоюрідний братик Павлусь. Він старший за мене, і цього року піде в другий клас [...].

Цілі вечори ми просиджуємо з ним на заскленій веранді, і спати нам геть не хочеться. Бо з Павлусем цікаво. Він дуже багато знає. Особливо про танки, гради й гармати.

— І хто додумався називати танки «Тюльпанами», «Акаціями», «Гвоздиками»?! — обурюється Павлусь.

Я обурююся разом із ним, якщо не більше. Такі назви можна давати хіба що цукеркам, а не танкам!

— Ось виросту і зроблю так, щоб на світі не стало ні танків, ні градусів, ні гармат, — заявляє Павлусь. — Знаєш, так щоб раз — і зникли!

Авжеж, я знаю, що Павлусь зробить, як каже. Він у нас такий — хоробрий і завзятий. Мабуть, людина, яка хоче вирости, й не може бути інакшою.

А от я зовсім не хочу вирости. Мені більше кортить повернутися в той час, коли з нами був тато.

Зненацька мене охоплює туга і шепче мені на вухо: «Доцю...» Татовим голосом. Якби ви хоч раз у житті почули той голос, ніколи не забули б!

Я дивлюся крізь широке вікно надвір. Звідси видно, мабуть, півнеба [...].

— Бачиш он ту зірку? — питаю я Павлуся.

— Бачу, — каже Павлусь. — Дуже яскрава. Жаль, що вона так високо. Нічим не дістати.

— То наш тато, — кажу я трохи голосніше, щоб Павлусь розчув кожне слово й не перепитував. — Він став зіркою, — а потім згадую мамині слова про Майдан і додаю: — Їх там багато, і з ними Господь Бог.

Павлусь довго дивиться то на зірку, то на мене, немов хоче упевнитися, чи я з нього не кепкую. А тоді каже:

— Добре тобі... — Павлусь на хвилюк замовкає, ніби думає: казати чи ні. Та потім таки каже: — А мій на війні... Ну, це там, де гинуть.

Я дивлюсь на Павлуся й мені здається, що це вже не Павлусь, а цілий Павло. Бо такі слова говорять тільки в дорослому віці. Скажімо, в такому, як мій дідусь.

— Твій теж стане... — починаю я і прикушую язику.

Мені раптом стає страшно. Я згадала, як уранці по радіо передавали про дванадцятьох загиблих під Луганськом. Вони підірвалися на міні. А що, як серед них і Павлусів тато?! Та навіть якщо й не Павлусів, то чийсь! Однак — Т А Т О!

— А скільки твого татові років? — питає Павлусь.

— Двадцять вісім, — відповідаю я.

— Ти ба, такий молодий, а вже зірка, — каже Павлусь.



Як ти вважаєш, сподівання дівчинки є марними? Чому?

Подумай, чому так важливо згадувати про тих, кого немає поруч?

Чи згідний / згідна ти з думкою дітей?

Чи можна говорити про те, що дівчинка, незважаючи на вік, цікавиться подіями в державі?

Чому так важливо знати історію своєї країни?

Але в голосі в нього немає й краплі заздрості, лише сум. І той сум — завбільшки з гору, яку й за ніч не обійти.

— Жаль, що ти його не завжди можеш бачити, — додає Павлусь.

— Не завжди, — зітхаю я.

Хоч насправді мені хочеться сказати, що я свого тата бачу частіше, ніж завжди. Я бачу його, коли захочу. Досить мені тільки заплющити очі, як він з'являється переді мною. Усміхнений і щасливий. Я навіть чую, як він шепоче мені на вухо: «Доцю, сонечко, ми переможемо...» [...].

Потім тато садить мене собі на праве плече і несе кудись далеко-далеко. Крізь увесь Майдан [...]. А просто над нашими головами світить зірка. Так високо, що вище й не буває. Та й дістати до неї можна лише очима.

І лише очима можна сказати: «Я назавжди зі мною, тату!»



1. Від чийого імені створена ця історія?
2. Поясни, як ти розумієш переносне значення вислову «тато, якого вбили на барикадах, став зіркою».
3. Які символи наявні у творі? Що вони символізують?
4. Яка тема й ідея твору?
5. Хто, на твою думку, втілює ідеї гуманізму та самопожертви? Чому ти так вважаєш?
6. Кому можна адресувати такі рядки: «...тата вбив той, хто не знав, що його нема за що вбивати... хто не бачив його усмішки, та не чув його голосу...»? Поясни, чому ти так думаєш.



7. Чи писав / писала ти листи? Кому? Напиши листа авторці твору. Поміркуй, про що ти їй розповідатимеш. Якими враженнями поділишся? Оформи лист за вимогами.

• Звертання → • Основний зміст → • Дата та підпис

Щоб лист надійшов адресату / адресатці, треба його відправити в конверті на адресу того, кому ти цей лист адресуєш. Скористайся для цього послугами пошти. Обов'язково наклеї марку на конверт і правильно заадресуй його!

Адреса відправника, індекс
.....
.....
.....
.....
.....

Адреса одержувача, індекс
.....
.....
.....
.....

.....

У ПОШУКАХ ПРИГОД І ЧУДЕС

- ◆ *Всеволод Нестайко. «Чарівні окуляри»*
(скорочено)
- ◆ *Зірка Мензатюк. «Таємниця козацької шаблі»*

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

- *Олесь Ільченко. «Загадкові світи старої обсерваторії»*
 - *Дара Корній. «Петрусь Химородник»*
- *Ксенія Ковальська. «Канікули прибульців із Саллатти»*



Витинанка Андрія Пушкарьова



ВСЕВОЛОД НЕСТАЙКО (1930 – 1914)

Сьогодні приснилося, що я літаю.
Поруч зі мною двоє хлопчиків:
«Чого літаєте? — питають.
— Ви дорослий, тільки діти мають
літати». Я тут же засоромився
і прокинувся.

Всеволод Нестайко



Всеволода Нестайка називають *тим, хто дарує дитинство*, бо його твори — для дітей і про дітей.

Батько майбутнього митця був січковим стрільцем, дід і прадід — священниками. Мати — учителькою. У часи війни майбутній митець жив із мамою в школі. Уже дорослий, Всеволод Нестайко пригадував: «З одного боку — це було весело — жити в школі, а з іншого... Я заздрив моїм друзям, яким наша вчителька Ліна Митрофанівна записувала в щоденник: “Завтра прийди з батьками!” Мені до щоденника нічого не писали: моя мама була поряд».

За кодом — документальний фільм «Всеволод Нестайко. Родом з дитинства» (режисер — Максим Погребняк).

¹Січові стрільці — члени військової формації часів Української революції 1917–1921 років..

А ти хочеш, щоб твої батьки працювали в школі? Чому?



Герої Всеволода Нестайка взяті з життя. Та й про себе митець писав: «У дитинстві я був худенький і маленький — чи не найменший у першому класі. І страшенно хотів якнайшвидше вирости. За порадою однокласника Васі, такого ж, як я, шпінгалета, я прив’язував до одної ноги важку праску, до другої — цеглину, хапався за верхню планку одвірка і висів, поки вистачало сил,

намагаючись витягти своє тіло. А ще той Вася мені сказав, що від дощу все росте. І я довго простоявав під дощем, підставляючи струменям свою грішну руду голову. Мама дивувалася, чого в мене постійний нежить.



А коли я став по-справжньому дорослий, мені страшенно захотілося повернутися назад у дитинство — догратися, досміятися, добешкетувати. Вихід був один — стати дитячим письменником. Так я й зробив. І, пам'ятаючи своє невеселе дитинство, намагався писати якомога веселіше. Не поспішайте, як я колись, швидше виростати. Бо дитячі роки неповторні».

2018-го року вчителі зі шкіл Болгарії, Польщі, Португалії, Іспанії, Чехії, Греції та Литви створили мапу найпопулярніших дитячих книжок усієї Європи.

Так-от, найпопулярніша, найкраща та найважливіша книга, яка представляє Україну, — «Тореадори з Васюківки» Всеволода Нестайка.

1979-го року Міжнародна рада з дитячої та юнацької літератури внесла «Тореадорів з Васюківки» до Особливого Почесного списку Андерсена, а фільм про сільських «тореадорів» здобув гран-прі на Міжнародному кінофестивалі в Мюнхені.

«Рижий їжачок» — так дражнили в дитинстві самого письменника, тому що він був рудим. Це дитяче прізвисько він зберіг у книжці «Чарівні окуляри».



«Чарівні окуляри» — **повість-казка про фантастичні пригоди сучасних школярів**. В основі твору — розповідь про неймовірні пригоди звичайних школярів. Такі твори називають *епічними*.

Відшукай в інтернеті фільм «Тореадори з Васюківки» та переглянь його.

За QR-кодом дізнайся більше про митця.

Пригадай, який твір називають казкою.

На основі вивченого сформулюй визначення повісті-казки та звір свої міркування зі словником у Додатку.

Цікаво, що в 2017-му році було оголошено кастинг на роль акторів у дитячому фільмі «Чарівні окуляри».

У фейсбуці створено відповідну сторінку.



ЧАРІВНІ ОКУЛЯРИ

Пригода перша

Загадкова записка, з якої починаються чудеса

Мене звать Вася. Вася Богданець. Але в класі всі називають мене Рудий Африканський Їжачок. Або Африканець. Або Рудий Їжачок. Або просто Їжачок. Рудим Африканським Їжачком мене Ромка Черняк назвав, лідер нашого класу. Ми тоді Африку з географії проходили. А волосся в мене справді руде, як жар. І натовбурчене, як голки в їжачка. Та я не ображаюсь на те прізвисько. Рудим мене змалку завжди називали, з дитячого садка. І я звик. Та й не в усіх це слово звучить образливо. Мама, наприклад, називає мене «Сонечко моє руденьке!». А бабуся каже: «Ти в нас особливий сонячний хлопчик!» «Сонячний-то сонячний, — думав я. — Але краще б я був блондином або брюнетом, чорнявим, як Ромка Черняк».



Художник-ілюстратор —
Анатолій Василенко

А як пестливо
називають тебе рідні?

Чи можна вважати,
що кожна людина
по-своєму незвичайна?
Чому?

Ех! Як я заздрив тому Ромці Черняку!.. Який він був меткий, спритний, дужий!.. І удачливий!.. Як він на ковзанах, на роликах катався!.. Як він у футбол грав!.. А я невдаха... На ковзанах, на роликах раз у раз падаю. І в спортивних іграх я не мастак, скоріше партач — і м'яч у

мене одбирають, і забивати не вмію... Худенький я, слабосильний. Мене бабуся сметаною щодня годує, але це позитивних результатів не дає. Єдине, що мене рятує, — моя легковажна вдача. Я ніколи довго не журюся. Позітхаю трохи і за хвилину вже сміюся. Це в мене спадкове, від дідуся Грицька, маминого тата... Про дідуся я потім ще розкажу. Він у нас дуже добрий і веселий — його всі люблять. Зараз скажу тільки одне: дідусь мене завжди розраджує:

— Ніколи не вішай носа, рижухо мій дорогий! Ти в нас незвичайний, особливий. А незвичайні стають видатними, великими людьми: полководцями, президентами, письменниками...

— Ага! Так для цього ж вирости треба, стати дорослим, — кажу я. — А до того що робити? Не чув я, щоб школярі ставали полководцями, президентами чи письменниками.

— Що ж, може, й почекаати трошки доведеться, — усміхався дідусь. — Не *разем Кракув*¹ будувався, як кажуть поляки... Але незвичайна доля тобі забезпечена! Я тебе запевняю!

Я тільки зітхав, чекаючи здійснення його пророцтв. Нічого незвичайного в моєму житті поки що не траплялося. Хіба що після дідових розмов сни мені почали снитися дивовижні. Якось наснилося, що сиджу я за вчительським столом, а до мене в черзі стоїть весь наш клас. І я всім даю автографи — підписую новенькі підручники з хімії. І я собі думаю: «Таки став я письменником! Але чогось написав не «Кобзар», не «Миколу Джерю», не «Лісову пісню», а підручник з хімії, яку я ніколи особливо не любив і з якої гарних оцінок ніколи не мав...»

А то якось наснилося, начебто стою я посеред трибуни на Майдані Незалежності. А внизу, біля трибуни, на відкритій машині у генеральському кітелі і кашкеті, але без штанів, у самих лише плавках Ромка Черняк доповідає:

*1...разем Кракув —
...одразу Краків...*

*Ти ким мрієш стати?
Чи думаєш уже про
вибір професії?*

*Хто тебе зазвичай
підтримує та надихає?
Дорослі чи однолітки?
Чому?*

Чи часто ти бачиш сни?

Пригадай, у яких творах використано мотив сну.

Як вважаєш, чому автор говорить про сни героя?

Як далі, на твою думку, розгортатимуться події?

— Пане Президенте Африканської держави, Війська для параду вишикувані!

«О! — думаю я собі. — Я таки став президентом. Але чогось африканським. Проте зрозуміло, чого Ромка без штанів, — бо спека». «От бачиш, Ромко! — думаю я собі далі. — Ти мене обзивав Рудим Аф-

риканським Їжачком, а тепер стоїш переді мною без штанів і рапортуєш. Отакечки, як каже мій дідусь!»

Крім снів, нічого незвичайного у моєму житті не відбувалося. І от раптом...

Якось, виймаючи з сумки на перерві підручник з української мови, я побачив, що з нього стирчить ріжок аркуша із зошита в клітинку. Аркуш був складений учетверо. Я розгорнув його, бачу — записка. Читаю: «Якщо ти хочеш, щоб з тобою сталося щось несподіване й незвичайне, шукай чарівні окуляри!» І підпис: «Ритас».

Тю! Що за дивина?! Мене аж у жар кинуло. Чарівні окуляри!.. Де ж їх шукати?! Хто це написав?! «Ритас!..» Я обвів очима клас. І погляд мій зупинився на Маргариті, тобто Риті Скрипаль. У мене перехопило подих. Рита Скрипаль була першою красунею у нашому класі. Струнка, голубоока, чорноброва... Горда і неприступна. Нікому і ніколи вона не писала записок. Навіть Ромка Черняк губився і ніяковів перед нею.

Інших Рит у нашому класі не було. Серце моє калатало, як дзвін... Невже, невже це вона написала мені таку дивну записку?!

Питати її я, звичайно, не наважився. На наступній перерві я кілька разів пройшов повз неї, загадково усміхаючись. Один раз навіть приставив до очей складені окулярами пальці. Вона тільки презирливо скривилася і зневажливо пхикнула. «Оскільки йдеться про щось загадкове і таємниче, годі й думати, що вона признається», — подумав я.

Мене розпирало від незвичних хвилюючих почуттів. Я ходив і *блаженно усміхався*.

Ромка Черняк здивовано глянув на мене:

— Чого це ти либишся?
— Та! — я махнув рукою.
— А конкретніше? — спитав Ромка.
— Та! — знову махнув я рукою.
— Невже в лото зірвав джек-пот? — пхикнув Ромка.
— Ні! — сказав я.
— А що ж таке? Не муч мене!
Я більше не міг терпіти. І я признався:

— Та... записку одержав. Якусь дивну.

— Від кого?

— Сам не знаю...

— Ану покажи! — сказав Ромка.

Я витяг із кишені записку і простягнув йому. Він розгорнув її і суворо глянув на мене:

— Ти що — приколюєшся? Тут же нічого нема!

— Як?!

— А отак! Чистий папірець!

Я вихопив у нього з рук аркуш і похолов: ніякої записки не було — на аркуші жодного слова, чистий папір...

— Ну й дурні в тебе приколи! — презирливо скривився Ромка. — Ти що? Типу чокнутий?

— Та клянусь! — вдарив я себе в груди. — Була записка!

— А де ж вона? Може, в іншій кишені?

— Ні-ні! Це той самий аркуш...

— Тю! Дурниці якісь ти пореш!..

І тут мені стрельнуло:

— Ой! Мабуть, вона була написана спеціальним хімічним чорнилом, яким шпигуни листуються. Я в одному детективі читав — спершу видно, а тоді текст зникає...

— То ти що — шпигун? — криво усміхнувся Ромка. — А що було в записці?

— Там було написано: «Якщо хочеш, щоб з тобою сталося щось несподіване й незвичайне, шукай чарівні окуляри». І підпис: «Ритас».

*Що означає вислів
«дивитися на світ
крізь рожеві окуляри»?*

*Зачитай портрети
Васі Богданця, Ромки
Черняка та Рити Скри-
паль.*

*Як, на твою думку, ав-
тор ставиться до ге-
роїв? Чому?*

*Як ти розумієш вислів
«блаженно усміхався»?*

*Слово «блаженно» вико-
ристовують у релігій-
них творах.*

*Як думаєш, із якою ме-
тою автор використав
це слово?*

— «Ритас»? А ти не брешеш?

— Та щоб я!.. — знову вдарив я себе в груди.

— Ну, добре-добре!.. Ритас... Ритас... Отже, Рита Скрипаль?... Он воно що!.. Ха-ха-ха! — зареготав Ромка. — Хочеш сказати, що Ритка написала тобі записку? Та ще шпигунським чорнилом, яке потім зникає?...

Прочитай з однокласником чи однокласницею діалог за ролями.

Знайди в інтернеті інформацію про письменників Остапа Вишню та Братів Стругацьких.

Мовляв, не доведеш... Ну, ти фантаст! Брат Стругацький!.. Ніколи нікому записок не писала і раптом тобі. Рудому Африканському Їжачкові, написала!.. Ну, гуморист!.. Ха-ха-ха! Остап Вишня!..

Ромка не став церемонитися, і через п'ять хвилин весь клас уже реготав із мене. Таким посміховиськом я ще не був ніколи... Ритка раз у раз презирливо пхикала, дивлячись на мене. Вона навіть говорити нічого не стала, просто пхикала.

Але ж була записка!.. Я ж не вигадував!.. Я ж на власні очі бачив, читав її!.. Ех!.. Я, звичайно, переживав, що з мене сміються. Але недовго. Я ж вам казав — довго журитися я не вмю. Ну і хай сміються. Я б на їхньому місці теж, може, сміявся. І саме через те, що слова записки зникли, я повірив, що чарівні окуляри існують насправді. Одне лише бентежило мене — де шукати ті чарівні окуляри?... Написано було — шукай, а де шукати, не написано. Не ходити ж по магазинах «Оптика», яких у Києві багато, і не питати ж: «Чи продаються у вас чарівні окуляри?» Справді ж, дивитимуться, як на божевільного. Очевидно, чарівні окуляри повинні з'явитися несподівано й випадково, як і ота дивна записка. Треба тільки пильнувати...

Я сиджу на першій парті, перед самісіньким вчительським столом. Як посадила мене ще в першому класі Ліна Митрофанівна, бо я був найменшенький, так і досі сиджу. Тепер у нас вже не одна вчителька, а кілька. Майже всі молоді. Одна тільки старенька — математичка Юлія Юхимівна. У неї дві пари окулярів. Коли вона дивиться на клас, вишукуючи, кого б викликати, на носі в неї одні окуляри. Коли ж вона

вчитує з підручника задачу або коли ставить у журнал погану оцінку, то надягає інші... І оті інші, «близькі», окуляри часто лежать на столі перед самісіньким моїм носом. Тепер я дивлюсь на них, немов заворожений, і думаю: «А може, саме про ці окуляри і йшлося у записці? І, може, недарма записка була на аркуші в клітинку?... Може, її написала сама Юлія Юхимівна?... Може, вона чарівниця?... Добрі чарівниці завжди старенькі... Юлія Юхимівна дивиться на мене завжди з лагідною усмішкою... Вона мені, здається, симпатизує. Тому й написала записку саме мені...» І так мені кортить, так кортить зазирнути в оті окуляри, що я нарешті не витримую, хапаю окуляри і швиденько чіпляю на носа. Перед очима усе попливло, як у тумані. Крім того туману, я нічогосінько не побачив. Зате почув — глузливий вигук Ромки Черняка:

— Ой! Дивіться, Юліє Юхимівно!.. Богданець украв ваші окуляри!.. Це він думає, що вони чарівні! Він чарівні окуляри шукає!..

Весь клас зареготав. А Юлія Юхимівна мовчки зняла з мого носа свої окуляри і дала мені легенького щигля. Чим викликала ще більший регіт.

Ну, чого, чого він такий пащекуватий, той Ромка?! Я мало не плакав.

А на перерві він підійшов до мене і сказав:

— Ну, добре-добре! Не переживай!.. Признайся тільки, що ти вигадав ту записку. І я не буду глузувати більше.

— Була записка! Не вигадував я!..

— Ну, ти таки ненормальний!.. Ти уві сні не ходиш?... Може, в тебе галюцинація якась була? Може, до лікаря звернутися треба?

Він уже не кепкував, а дивився на мене зі співчуттям, як на хворого.

Ну й хай!.. Я ж то знаю, що не галюцинація була, а насправді. І чого б це раптом виникла така галюцинація — про чарівні окуляри. Ні! Треба їх шукати! Треба! Десь вони таки є!..

У моєї бабусі теж дві пари окулярів — для телевізора і для читання та штопання моїх шкарпеток. Але ні ті, ні ті чарівними не виявилися.

А тоді я наважився і зайшов до «Оптики», що на вулиці Лютеранській. Вона приватна і загадкова — у дворі, в закапелку. Попросив дати мені поміряти сонцезахисні. Майже півгодини міряв-міряв — нічого чарівного не наміряв. Засмучений, ви йшов я з «Оптики» і пішов гуляти Києвом... Понад годину блукав і нарешті приблукав у скверик неподалік нашого будинку. У цьому скверіку завжди сидять пенсіонери в окулярах, газети читають або в шахи грають. А сьогодні чогось нікого — мабуть, по телеку якийсь аргентинський серіал показують. Іду, іду... І раптом бачу — на лавці лежать окуляри. Хтось, певно, забув. Мене аж у жар кинуло — передчуття якесь... Схопив я ті окуляри, почепив і... дихати перестав.

Раптом я чітко побачив трансформаторну будку в нашому дворі, задньому, за гаражами. А на будці стояв розгублений Ромка Черняк і дивився униз, на землю, де лежала драбина. Було ясно, що Ромка по драбині заліз на будку (вона височенька, метрів п'ять заввишки, не менше), а тоді необережно штовхнув ногою, і драбина впала. На трансформаторну будку нам категорично лазити заборонялося; там навіть була жовта табличка: череп з кістками і напис «Не залазь! Уб'є!». Та найдивніше було те, що зі скверика побачити трансформаторну я не міг аж ніяк! Вона була далеко, за кількома багатопверховими будинками. Я на мить скинув окуляри — ніякої трансформаторної будки, лише дерева й будинки, вулиця. Я тремтячою рукою знову почепив окуляри — і знову перед очима Ромка на трансформаторній будці. Він кривився — от-от заплаче... Йому негайно треба було злазити, а без драбини він злізти не міг...



*Як уважаєш, Вася справді
знайшов чарівні окуляри?*

*Чи міг Ромка вилізти
на трансформатор?*

Можливо, це вигадки Васи?

Тільки я встиг про це подумати, як почув голос якогось дідуся:

— Мої окуляри!.. Я читав газету і забув їх!

І дідусь зірвав з мого носа окуляри. У мене потемніло в очах. Я навіть не встиг роздивитися того дідуся. А коли я отямився, дідуся вже не було. Дідусь зник так само несподівано, як і з'явився. Я б навіть не зміг його описати, бо так і не бачив його. «От вони — чарівні окуляри!» — майнуло в моїй голові. І я прожогом кинувся до нашого будинку (ми з Ромкою сусіди: він на п'ятому поверсі живе, я — на третьому). Я вбіг у підворіття, пробіг на заднє подвір'я за гаражі і застиг, все ще не вірячи своїм очам... На трансформаторній будці стояв розгублений Ромка, а на землі лежала драбина...

— Зараз, зараз я її підніму! — вигукнув я, через силу піднімаючи важку для мене драбину (потім я для інтересу намагався ще раз це зробити, але не зміг, звідки ж тоді сили з'явилися?!).

У Ромки тремтіли ноги, коли він злазив. І голос тремтів, коли він сказав:

— Ой, спасибі тобі, Їжачку!.. Розумієш, я кидав бумеранг, і він залетів на будку... А такий кльовий бумеранг! Мені тато з Австралії привіз. Жалко. Ну, я потай свиснув у двірнички драбину і... А звідки ти взявся?

— У чарівні окуляри побачив, що тобі непереливки. І прибіг...

— Що?! Знову ти про ті чарівні окуляри... А ну тебе!

— Клянусь Богом, що не брешу! — вдарив я себе в груди. — Клянусь!

І я розказав Ромці все, що сталося у скверіку.

— Ану побігли у той скверик! — вигукнув Ромка. І ми побігли.

— Ой! Диви! Лежать! — вражено мовив Ромка. Справді — на тій самій лавці лежали окуляри... Та коли ми підбігли ближче, вони зникли...

— Тю! Я ж точно їх бачив! — здивовано роззявив рота Ромка.

— І я! — хитнув головою я.

— Чудасія!.. — розвів руками Ромка.

— От бачиш! А ти не вірив! Не могло ж нам обом примаритись одне й те саме...

— Отже, чарівні окуляри таки існують! Тепер будемо їх шукати удвох!

Пригода друга. Знайомство з дивною Маргаритою Степанівною

Пригода третя. Дід Мороз у підвалі

Пригода четверта. Двірничка-чарівничка

Пригода п'ята. Суд у цирку

Пригода шоста. «Дипломат» з доларами

Пригода сьома. Георгій Васильович і Миколай Чудотворець

Пригода восьма. У Телебабанії-Заекранії

Я вже говорив, що, на відміну від моїх звичайних батьків, Ромчині були бізнесмени. І в Ромки були і комп'ютер, і телевізор класний «Панасонік» з кабельним телебаченням, яке дозволяло дивитися понад тридцять різних каналів. А в нас телевізор був старенький — «Електрон», який весь час псувався. Зате в нас було багато книжок, бо мій дідусь Грицько і сам любив читати, і мою маму, свою дочку, привчив, і мене, звичайно. А Ромка книжок майже не читав зовсім.

Чому ти віддаєш перевагу: читанню книжок чи перегляду телевізора, віртуальним іграм?

Ти погоджуєшся з думкою батька Васи? Наведи один аргумент на користь своєї думки.

Прокоментуй точку зору Ромки. Ти поділяєш її чи ні? Чому?

— А нащо ті книжки читати, коли є телебачення, і комп'ютер, і інтернет? — казав Ромка. — Книжки — то вчорашній день!

— І зовсім ні! — заперечував я. — Мій тато каже, що той, хто читає книжки, розвиває свою уяву, фантазію, бо зримо (так тато й каже) уявляє собі прочитане. А коли дивишся телевізор, нічого собі уявляти не треба, — ти сприймаєш усе

готовеньке, вже уявлене і автором сценарію, і режисером, і акторами...

— То це ж прекрасно! — вигукував Ромка. — Нащо морочити собі голову, напружуватися, щось собі уявляти... І взагалі ти не ображайся: по-моєму, ті, хто читає книжки, здебільшого слабаки, а справжні козаки дивляться бойовики. Ги-ги!.. Навіть у риму вийшло.

Про бойовики Ромка сказав не випадково. Він найбільше любляв саме оті американські бойовики, де весь час були бійки, погоні, вибухи, стрілянина і різні жахи. Я ж віддавав перевагу комедіям, казкам, мультикам та різним пізнавальним передачам. Ну, і, звичайно, комп'ютерним іграм, особливо історичним, знову ж таки пізнавальним. Та, позаяк у мене комп'ютера не було, на комп'ютерні ігри я ходив до Ромки. Це було неважко. Ви ж, мабуть, пам'ятаєте, що ми живемо в одному будинку. Сьогодні Ромка подзвонив мені по телефону і сказав:

— Слухай, Їжачку, я зараз дивляюся бойовик, він уже майже закінчується, всіх героїв повбивали, лишився тільки один... Я вже вмикаю комп'ютер.

Через п'ять хвилин приходь. Дома нікого нема, награсюся досхочу.

— Добре, — кажу. — Я якраз удруге дочитую «Маленьких дикунів» Сетона-Томпсона. Дочитаю і подзвоню.

Дочитав і подзвонив. Сказати Ромці, що вже йду. Але трубку ніхто не зняв. Ну, думаю, Ромка у «кабінеті замислення»

Чи граєш ти в комп'ютерні ігри? Скільки часу проводиш за таким заняттям?

Пам'ятай, що неконтрольована гра може зашкодити:

- тривалий час за комп'ютером призводить до погіршення зору, перенапруження мозку;
- якщо неправильна постава, то можуть з'явитися хвороби суглобів і хребта;
- жорстокі ігри призводять до агресії, впливають на психіку.

Зверни увагу, що Вася читає книжку вдруге.

Як думаєш, чому?

Знайди "Маленьких дикунів" Сетона-Томпсона в інтернеті чи бібліотеці й також прочитай.

(так мій дідусь Грицько називає туалет). Почекав хвилин п'ять. Знову подзвонив. І знову ніхто трубку не взяв. Щось, думаю, Ромка довго замислюється. Почекав ще п'ять хвилин. Подзвонив утретє. Та сама історія — мовчить телефон. Це вже мене збентежило. Що таке? Я взяв ключі (у нас дома теж не було нікого), замкнув хату і побіг до Ромки на п'ятій поверх. Дзвоню, стукаю — ніхто не відчиняє. Але чути, як у квартирі галалакає телевізор. Отже, Ромка нікуди не пішов, бо інакше вимкнув би телевізор. Та й не міг він нікуди піти — він же мене чекає. Я схвилювався не на жарт. Може, він зомлів, втратив притомність... Я побіг назад додому, витяг зі схованки за книжками свої чарівні окуляри (це був саме той випадок, коли без них не обійтися), начепив окуляри на носа...

І враз опинився у Ромчиній квартирі перед його «Панасоніком»... І побачив Ромку. Тільки не в квартирі — а на екрані телевізора. Це було так дивно, що я поточився і мало не впав. Ромка стояв на вулиці якогось американського міста з височезними хмарочосами. А поряд з ним стояла якась дивна бабця з автоматом у руках. І та бабця говорила Ромці:

— Молодець, Ромко, що любиш мої бойовики! Раз ти погодився взяти участь у пригодах, зараз вони й почнуться... Спершу я тебе познайомлю з рекетигром Гаррі Смугаррі.

І враз біля них різко загальмував довжелезний «Лінкольн», і з нього вийшов здоровань з головою тигра.

— А оно ще один добродій — мавпиозі Джек Горилло! — мовила бабця.

У небі вмить з'явився вертоліт, опустився на тротуар, і з нього вийшов ще один здоровань з головою мавпи. Бабця тичнула Ромці в руки автомат:

— Стріляй! Ти ж хотів пригод! Цей епізод фантастичний чи реальний? Чи можна в цьому епізоді провести чітку межу між справжнім і вигаданим?

Та Ромка розгублено застиг, не знаючи, в кого стріляти і для чого. Рекетигр вихопив у Ромки з рук автомат і луснув його автоматом по голові. Ромка впав, потім підхопився й кинувся

тікати. Але мавпиозі перечепив Ромку і почав лупцювати. А тоді зчинилася страшенна стрілянина. А тоді рекетигр і мавпиозі повсідалися у машину і вертоліт і почалася неймовірна погоня на землі і в повітрі. І Ромка був то в машині, то у вертольоті. І раптом я почув відчайдушний Ромчин голос:

— Їжачку! Рятуй! Їжачку!

Це було, наче в кошмарному сні... Я кинувся до телевізора, але боляче стукнувся лобом об екран. Відсахнувся і сів на підлогу. І тут побачив, як з екрана телевізора вийшла, кульгаючи, ота дивна бабця.

— Що таке? — сердито спитала вона. — Ти хто — Їжачок?

— Ї-Їжачок, — розгублено сказав я. — А... а ви хто?

— А я — Телебаба Яга, продюсер телебабачення. Моє телебабачення має велике значення у вихованні злості: мої постійні гості — убивці й бандити... Та що там говорити... Бабах! Бабах! Бабах! Бабах! Ніхто не встоїть на ногах, бо всі тієї ж миті уже лежать убиті!.. Бабах! Бабах! Бабах! Бабах! На глядачів наводить страх моє телебабачення! І в цьому його значення!

Все це вона не стільки проказала, скільки проспівала протинним, гугнявим голосом.

— А де мій Ромка? Як він потрапив за екран?! — вигукнув я.

— Сам захотів! І я його провела.

— А я ж чув — він кликав мене на допомогу. Я мушу його врятувати.

— Викинь з голови! Я бачу, у тебе в руках книжка. А я не люблю тих, хто читає книжки, замість того щоб дивитися мої бойовики. І в мою Телебабанію, в Країну Заекранію, ти, голубе, не потрапиш.

Я глянув і з подивом побачив, що справді тримаю у руках книжку — «Летючий корабель», українські народні фантастичні казки. Але як опинилася ця книжка в моїх руках, я не міг збагнути. Бо я ж читав «Маленьких дикунів» і взагалі, ідучи до Ромки, жодної книжки не брав.

*Яким телепередачам
надаєш перевагу? Чому?*

*Чи відома тобі казка
«Летючий корабель»?
Пригадай ознаки казки.*

— Для того щоб потрапити до Заекранії, треба, щоб тебе хтось уявив, — вела далі Телебаба Яга. — Бо це країна уявна, незвичайна. І уявити тебе мусить не просто хтось, а хтось уявний, такий, як я. А я тебе уявляти не хочу. Бо ти мені не подобаєшся. Отже, гуд бай!

І Телебаба Яга знову зникла за екраном.

«Що робити?! Що робити?! — гарячково думав я. — Ромка кликав мене на допомогу. Він чекає мене... Вся надія на мою уяву, на фантазію. Треба негайно когось уявити, щоб він мене уявив. І щоб я став уявним і зміг пройти за екран. Кого ж мені уявити? Там у них рекетигр, мавпиозі...Треба уявити когось такого. У дошкільнячому дитинстві був у мене плюшевий лев Льова, якого я дуже любив, з яким грався і розмовляв, як з живим. А уявлю-но лева Льову!» І уявив. І попросив, щоб він мене уявив, щоб я став уявним. Фантазія моя діяла безвідмовно. І от я вже відчуваю неймовірну легкість і невагомість, лину до «Панасоніка». Мить — і я вже по той бік, у Заекранії. Телебаба Яга, яка мене побачила, аж рота від подиву роззявила. А тоді схопила автомат і почала в мене стріляти. Бах! Бах! Бабах! Бах! Бах! Бабах!..

— Чого стоїш ти на ногах? — закричала Телебаба. — Я ж тебе, хлопче, вбила! Шість пострілів зробила!

Але я підставляв книжку казок, і кулі відскакували від неї як горох. Телебаба Яга розгублено зарепетувала:

— Що робити?! Що робити?! Як мені його убити?!. Незважаючи на ногу, побіжу по допомогу! — і Телебаба Яга, шкандибаючи, зникла. Я зрозумів, що у мене в руках чарівна книжка, що вона мене захистить. Я викликав летючий корабель і попросив летіти туди, де мій друг Ромка. За мною погналися на вертольотах якісь мавпиозі, стріляючи з автоматів. Але я був невразливий. Незабаром летючий корабель опустився біля будинку із заґратованими вікнами. В одному з тих вікон я побачив Ромку, Ромка теж побачив мене і закричав:

— Їжачку! Їжачку! Це ти?! Як ти сюди потрапив?!

— Завдяки чарівним окулярам і своїй уяві! Недарма я книжки читаю і прочитане уявляю.

— Ой, Їжачку! Бережись!



Художниця Юлія Радіч Демидьонук

Які почуття викликає епізод із Телебабою Ягою?

Як, на твою думку, розгортатимуться події далі?

Чи є бібліотека у твоєму населеному пункті? Чи ходиш до читального залу?

У бібліотеці багато відвідувачів? Як вважаєш, чому?

Та було вже пізно. Розмовляючи з Ромкою, я втратив пильність і не помітив, як до мене підлетіла на мітлі Телебаба Яга і вихопила з моїх рук книжку. І торжествуюче заспівала:

— Ось вона, ось вона, твоя книжка чарівна! Я її забрала, бо я спритність мала. Ха-ха-ха!

— Ну й що? — сказав я. — А зі мною моя уява, моя фантазія. І я можу уявити все, що захочу. І я уявляю-уявляю, Ромку звідси забираю. І тікаю звідси сам — вірю-вірю чудесам!

— Не смій! Не смій! Мій Ромка! Мій! — зарепетувала Телебаба Яга. Але тієї ж миті ми з Ромкого опинилися в Ромчиній квартирі перед телевізором.

— Ху-у! Ну й пригодища! — перевів подих Ромка.

— А як ти опинився за екраном? — спитав я.

— Та, розумієш, дивився я, дивився бойовик, і раптом виходить з телевізора ота Телебаба Яга. Хочеш, каже, до мене у Телебабанію-Заекранію? Обіцяю тобі потрясаючі пригоди! Ну, я й погодився. А тоді таке почалося...

— Я бачив! — кажу.

— Як?

— Та завдяки ж чарівним окулярам, Дзвоню-дзвоню, стукаю-стукаю, а ти — ні пари з вуст. Захвилювався я. І вирішив, що маю право скористатися з чарівних окулярів.

— Спасибі тобі, Їжачку! Навіть не знаю, що б я робив, якби не ти.

— Бачиш, до чого довели тебе твої бойовики!

— То виходить, що ті, хто читає книжки, зовсім не слабаки, а навпаки... Ха-ха-ха! Знову в риму вийшло! — засміявся Ромка.

І враз засвітився екран «Панасоніка», хоч ніхто його не вмикав.

І на екрані з'явилась жінка, дуже схожа на Телебабу Ягу.

— Дорогі діти! — сказала вона. — Передайте бабусі і мамі про зміни у нашій програмі! Вони будуть задоволені. Замість американського бойовика передача буде така: «Той, хто книжки читає; уяву свою розвиває!» Наша телекамера встановлена у читальному залі Державної бібліотеки для дітей!

І залунала весела, бадьора музика.

— Ой! Та це ж таки вона! Вона! — вигукнув я. — Книжку мою прочитала і розумною, бачиш, стала! Перейшла на пізнавальні передачі!

Отака фантастична пригода була у нас з Ромкою. Відтоді Ромка теж почав потроху читати книжки.



1. Яка основна думка цього розділу?
2. Склади список своїх улюблених книжок та запропонуй його однокласникам / однокласницям. Також прочитай хоча б одну книжку, яку рекомендують у класі товариші / товаришки.
3. Дай розгорнуту відповідь на запитання, що важливіше — комп'ютерні ігри чи читання книжок.

Пригода дев'ята. Перше кохання діда Грицька

Пригода десята. Анжеліка

Пригода одинадцята. Козачок Гулька

Це було наприкінці серпня. Ромка весь час канючив:

— От! Знову почнуться уроки, домашні завдання... Не до пригод буде. Даремно тільки чарівні окуляри пролежують. Без дії.

Але ще до початку навчального року пригода, пов'язана з чарівними окулярами, таки сталася.

У нас з Ромкою нещодавно з'явився спільний ворог. Здоровило дев'ятикласник Альберт Біляков, а точніше Алик

Мармиза, як ми його прозвали. Він нещодавно оселився у сусідньому будинку — переїхав з Подолу — і вважав себе крутим подільським хуліганом. Він почав козакувати над усіма сусідськими пацанами, меншими від себе. Вимагав гроші і, в разі відмови, бив страшенно болючі «шалабани», тобто щиглі — руки в нього були здоровенницькі.

Не тільки я, слабак, а й спортивний Ромка страждав від тих «шалабанів».

Ми намагалися уникати зустрічей з Аликом Мармизою. Але сьогодні ми тільки вийшли з дому, як одразу потрапили в обійми Алика. Він перетнув нам дорогу і засичав: — Женіть монету!

І вже підняв правицю для «шалабанів», як раптом сталося щось неймовірне. Алик враз зойкнув і схопився за лоба. І ми побачили, як на лобі в нього набрякають дві здоровенницькі сині ґулі. Мармиза лайнувся й побіг додому.

— Тю! Хтось з рогатки стрельнув, чи що? — здивовано озирнувся Ромка. Але позад нас були двері. Алик стояв обличчям до нас — з рогатки стрельнути не міг ніхто. Та й ґулі вискочили майже одночасно — стріляти мусили двоє. Причому одразу. Дивина! Чудасія!

— У нас з'явився якийсь таємничий не видимий захисник! — здивовано мовив Ромка.

Кілька днів, поки в Алика Мармизи не зійшли ґулі, він не показувався. Аж раптом бачимо — з'явився нарешті. Ми з Ромкою сиділи на моєму балконі, що виходив на вулицю, і грали в шахи. Аж бачимо — іде Алик. А назустріч йому — хлопчик років десяти. Алик до нього зі своїм звичним вигуком: «Жени монету!» Та тільки він це сказав, як одразу скрикнув і схопився за лоба. І знову на його лобі з'явилися дві здоровенницькі сині ґулі. Від подиву скрикнули й ми з Ромкою.

*Чи сильним насправді
був Альберт?*

*Наведи два
аргументи на користь
своїї думки.*

*Чи погоджуєшся з тим,
що Вася був «слабаком»?
Думку обґрунтуй.*

*Подумай, хто може
захищати хлопців.*

*Як, на твою думку, події
розгортатимуться далі?*

Ну, це вже не жарт, не випадковість. Якийсь невидимка серйозно взявся за Мармизу.

— Хто ж це?! — вигукнув я.

— По-моєму, є всі підстави скористатися з чарівних окулярів! — мовив Ромка.

А може втримаємося? — сказав я. — Попереджали ж нас, що користуватися чарівними окулярами можна тільки у крайньому разі, коли без них не обійтися...

— От ти ж, їй-богу!.. — скривився Ромка.

— А якщо втратимо? Одні ж лишилися. А крайнього ж разу нема. Просто з цікавості.

І раптом з боку вулиці, біля балкона, просто в повітрі почувся дзвінкий хлоп'ячий голос: «О! Так у вас є чарівні окуляри?! То ми б могли подружитися. А то я все сам та сам. Нуднувато мені буває без товариства. Навіть словом перекинутися ні з ким».

У нас з Ромкою навіть роти порозкривалися від несподіванки.

— Ой!.. Х-хто це?! — пробелькотів Ромка.

«Надягайте чарівні окуляри, тоді будемо балакати!» — почулося знову.

— Надягайте!..

У нас всього одні, — зітхнув Ромка.

«Нічого!.. В окулярах же два скельця — ліве і праве».

— А оправа ж одна! — сказав я.

«Не хвилюйтесь! Буде дві!» — сказав невидимка.

Я кинувся в кімнату до свого рюкзака, де на споді ховав окуляри, і побачив, що, справді, там уже лежать двоє, кожен з одним скельцем, а друге заклеєне. Начепили ми з Ромкою одночасно чарівні окуляри. І знову роти від подиву пороззявляли... Біля балкона просто в повітрі ми побачили усміхненого хлопчика у сорочці-вишиванці, у смушевій шапці набакир, у червоних шароварах, червоних чоботях, який сидів верхи на

Про що свідчить портрет героя?

Які кольори переважають у характеристиці персонажа — теплі чи холодні? Про що це може свідчити?

Поміркуй, це буде позитивний чи негативний персонаж.

дивному напівпрозорому блакитному конику — з яскравою жовтою гривною і жовтим хвостом. У руках хлопчик тримав срібний пернач², коротку палицю з перистою головкою (я знав, що це таке, бо читав багато книжок про запорожців).

— Хто ж ти такий?! — спитав я.

— Я — Козачок Гулька з роду Мамаїв, козаків-характерників, тобто чарівників. Ви ж про Козака Мамаю, мабуть, чули?

— Аякже! — вигукнув Ромка. — У нас дома навіть картина є — Козак Мамай з бандурою, а поряд кінь стоїть.

— Цьому національному герою українського фольклору пам'ятник на Майдані Незалежності поставили! — докинув я.

— А як ти у повітрі тримаєшся, не падаєш? — спитав Ромка.

— Бо я сиджу на чарівному конику-понику Літайку. Він сам із небесної блакиті, а хвіст і грива — із сонячних промінців. Ми з ним невидимі для людей.

Ви нас бачите тільки завдяки чарівним окулярам.

— А чого в тебе таке дивне ім'я?

— Бо по Україні я гуляю, скривджених дітей я захищаю, хуліганам гулі набиваю...

— Ну, це ми бачили! — усміхнувся Ромка.

— А давно ти по Україні гуляєш? — спитав я.

— Тринадцятий рік. Відтоді як Україна стала незалежною.

— А скільки ж тобі років? — недовіжливо спитав Ромка.

— Чотириста дванадцять! — усміхнувся Козачок Гулька.

— Що-о-о?! — вражено перезирнулися ми з Ромкою.

— Та сказав же — чотириста дванадцять! Я ж за часів козаччини народився.

— А чого ж ти досі не виріс, не став дорослим? — спитав я.

— А навмисне! Я своїм батькам сказав: «Люба мамо, любий тато, я не хочу виростати! Хочу залишитися хлопчиком і захищати скривджених дітей. Бо ті дорослі так заклопотані своїми дорослими справами, боротьбою за владу, що до дитячих справ

²*Пернач* — старовинна зброя — коротка палиця з металевим наконечником на зразок оперення; символ влади в козаків.

Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/rOVDTya>



(чи QR-кодом)
і дізнаєшся
цікаві відомості про Козака
Мамаю

у них руки не доходять». І батьки мені дозволили і дарували дитяче безсмертя. Ще й срібний пернач-гулінабивач дали.

— А де ж ти був оті чотириста років, до незалежності? — спитав я.

— У Синьому Потойбіччі, де живуть усі чаклуни й чарівники. Ви всі живете у Посейбіччі, у звичайному реальному світі. А є ще світ казковий, нереальний, де живуть чаклуни й чарівники, — Сине Потойбіччя, як я вже сказав. І козаки-характерники, тобто чарівники, там живуть.

*А яких казкових дітей
знаєте ви?
Пригадайте твори
та героїв.*

*Намалюйте ілюстрацію
або створіть колаж
із героями-дітьми.*

— І що ж ти там робив, у Потойбіччі, цілих чотириста років? Невже просто собі жив і нічого не робив? — спитав Ромка.

— Як це нічого не робив?! Воював весь час! З різними злими силами, які кривдять казкових дітей. Казкових дітей оно скільки — від Івасика-

Телесика до Хлопчика-Мізинчика!.. І злих сил — тьма-тьмуца!.. Хочете на них подивитися?

— Цікаво було б, звичайно, — сказав я.

— Але для цього, мабуть, у Потойбіччя мандрувати треба, — сказав Ромка.

— Авжеж! — підтвердив Козачок Ґулька.

— А як? — спитав я.

— Дуже просто! Сядете на мого Літайка: один поперед мене, другий позад мене. І полетимо!

— Так він же такий маленький! — вигукнув Ромка.

— Нічого-нічого! — сказав Козачок Ґулька. — Зате дужий! Бо чарівний!

Блакитний Літайко наблизився до балкона, ми з Ромкою посідали на нього, і коник злетів у небо.

Ми мчали з шаленою швидкістю. І враз оглушливо багнуло, як ото буває, коли реактивний літак долає звуковий бар'єр, і одразу блакить неба зі світлої стала темно-синьою.

— Ну от! Приїхали! — сказав Козачок Ґулька.

Ми опустилися на землю. Все було майже таке, як і в нашому Посейбіччі, тільки сине — сині дерева, синя трава, сині

будинки. На синій лавочці біля синьої хати сидів синій дідуган і щось говорив синій бабусі, але слів чути не було. — Ото чаклун Іван Іванович Брехайло, а то Баба Ябеда, — пояснив Козачок Гулька. — Чого вони дітей вчать — самі розумієте. Летимо далі! І ми полетіли далі. По дорозі йшли двоє синіх здорованів і сердито розмахували руками.

— А це чаклун Іван Іванович Задирайло і чаклун Іван Іванович Ображайло. Що вони дітям начакловують, теж ясно! — сказав Козачок Гулька.

Біля неохайної синьої хати були розкидані брудні, немиті каструлі й тарілки. Коло дверей просто на землі лежала нечесана, замурзана тітка.

— А це чаклунка Нечупара-Ледащо. А в хаті хропе її брат Невіглас-Ледащо. Дуже популярні чаклуни, найбільше дітей зачакловують. А оно мовонезнавець Суржиков-Какошь, який мову дітям калічить...

Ну, на сьогодні, думаю, досить. Гарні ви хлопці, сподобалися мені. Сподіваюсь, ми потоваришуємо. Недарма вам чарівні окуляри якісь добрі чародії дали. Бешкетникам не дали б. А раз у вас є чарівні окуляри, ми зможемо з вами спілкуватися. Бо ж у вашому реальному світі, у Посейбіччі, ми з моїм коником-поником Літайком невидимі. Як придумаете якусь цікавеньку пригоду, гукайте мене. Власне, й гукати не треба. Начепіть чарівні окуляри — і я одразу з'явлюсь. Тільки пригода мусить бути обов'язково доброю, на гарну справу спрямованою, на рятування когось абощо. Тільки такі пригоди я люблю... А тепер рушаймо назад!

І знову коник Літайко знявся у небо. І полетів із шаленою швидкістю. І знову бахнуло, як ото бахкає, коли реактивний літак долає звуковий бар'єр. І небесна блакить враз стала ясною, світлою і прозорою, і незчулися ми, як опинилися біля

Які негативні риси характерів уособлюють названі герої?

Пригадай, що називаємо алегорією.

Допоможе тобі в цьому словник наприкінці підручника.

Чи можна вважати образи алегоричними?

мого балкона. Перелізли ми на балкон, попрощалися з Козачком Гулькою, і він одразу зник, став невидимий. А в руці у мене опинилися чарівні окуляри з двома скельцями...

— От Козачок Гулька! От Козачок Гулька! Скажи! — захоплено вигукнув Ромка.

— І говорити нічого! Супер! — сказав я.



1. Назви тему розділу. Яка його ідея? До чого автор закликає?
2. Намалюй героїв Синього Потойбіччя.
3. Напиши сценарій вистави до цього розділу та розіграй її разом з однокласниками / однокласницями. Яку роль ти обереш? Чому?

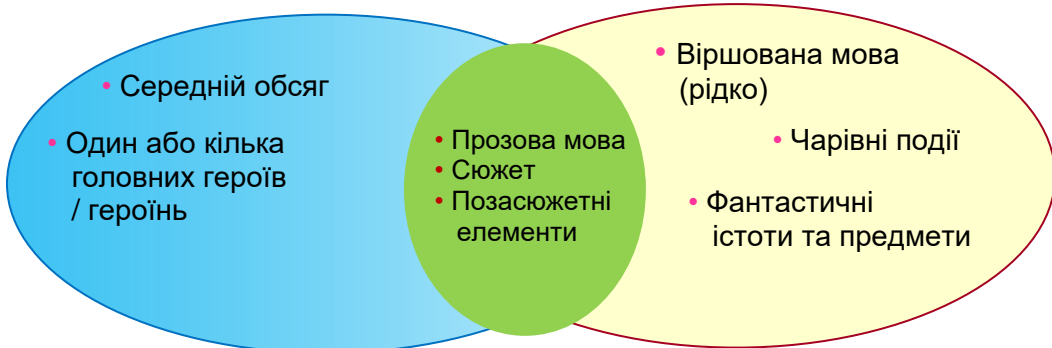


4. Придумай продовження розділу.
5. Пригадай, із яких частин складається твір. Визнач у кожному розділі кульмінацію — момент найвищого напруження.
6. Порівняй реальне та фантастичне в повісті.

ПОВІСТЬ-КАЗКА

СПІЛЬНЕ

КАЗКА

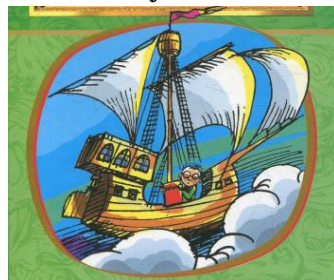


Повість-казка ставить перед читачем складнішу задачу, ніж просто казка. В основі такого твору — вигадані ситуації, у яких порушено реальні проблеми: добро і зло, стосунки, дружба, повага, відповідальність за свої вчинки, уміння долати перешкоди.

Ідея твору «Чарівні окуляри» — заклик бути відповідальним і відважним та вміти розрізняти добро і зло.

Повість-казка створює уявний світ, у якому зображено реальні ситуації. Саме тому в повісті-казці діють і реалістичні герої, як-от школярі, і фантастичні (Козачок Гулька,

Баба Ябеда, Ображайло тощо). **Повість-казка має повчальний характер, а образи — символічний зміст.** Наприклад, **чарівні окуляри** уособлюють багату фантазію, творчість, уміння бачити незвичайне у звичайному.



Повість «Чарівні окуляри ілюстрували різні художники та художниці

Розглянь і порівняй фрагменти обкладинок, які створили:

*Юлія
Радіч Демидьонок*

*Анатолій
Василенко*

*Радна
Сахалтуєва*



7. Доведи, що твір «Чарівні окуляри» пригодницько-фантастичний.

8. Що символізують чарівні окуляри? Спробуй «подивитися» на світ крізь чарівні окуляри, щоб побачити й намалювати красу до-вкілля, добрі вчинки людей, веселі ситуації. Придумай власні чарівні окуляри та опиши їхні незвичайні можливості.

9. Накресли сюжетний ланцюжок до кожного розділу.

10. Дай розділам свої заголовки. Простеж, на що це впливає.



11. Заповни в зошиті порівняльну таблицю образів Васи та Ромки.

	Герой	Вася	Ромка
Портрет			
Ставлення до навчання			
Ставлення до книг			
Уміння дружити			
Спільні риси характеру			
Відмінні риси характеру			



12. Напиши лист героєві твору, який тобі найбільше сподоба-вся. Що ти йому порадиш, побажеш?

13. Напиши твір «Одна цікава пригодницька історія».

**Пригода дванадцята. Чарівник Часомір та чаклун
Зловред Поганський**

**Пригода тринадцята. Викрадення
Пригода чотирнадцята. Остання**



ЗІРКА МЕНЗАТЮК

(Народилася
1954 року)

Книжки — як друзі.
Є серед них надійні
й справжні.
Зірка Мензатюк



*Зірка Мензатюк
із родиною*



*Родина Фіцичів-
Мензатюків
закохана
в мандри, при-
роду й дітей*



Ще маленькою Зірка Мензатюк — майбутня відома казкарка — із радістю чекала на Різдво та Великдень. Вона й тепер обожає відзначати свята, цінує українські традиції та звичаї.

Із дитинства Зірка Мензатюк захоплюється книжками, любить читати різного роду літературу.

Коли народилася дочка Наталка, Зірка Мензатюк почала писати дитячі книги. Разом із чоловіком, оперним співаком, тенором, солістом Національної опери України, і дочкою люблять мандрувати. Щоліта відвідують незнайомі куточки України та країн світу.

А ще письменниця любить вишивати і це вміння як спадок передала дочці Наталі.



Переглянь відеоролик #ЖивіПисьменники за покликанням <https://cutt.ly/kOVDP49>. Чим вразила тебе розповідь письменниці? Чому?



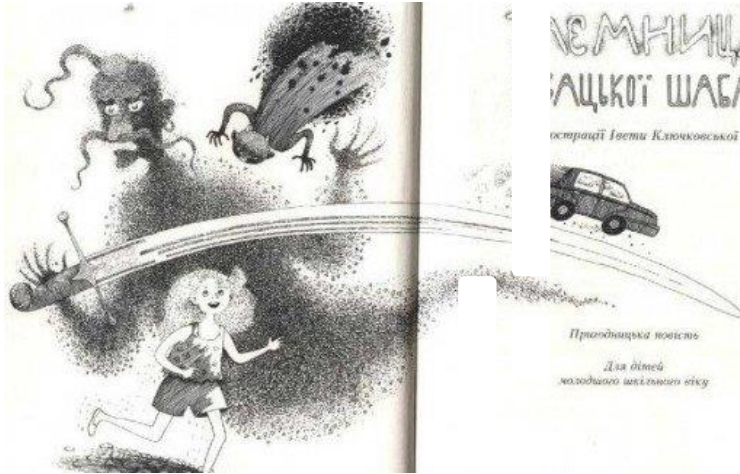
Зірка Мензатюк вважає: «Дитяча література має готувати малюка до майбутнього, до дорослого життя. І робити це просто й грайливо. Дитину треба навчити не лише читати та писати, а й будувати стосунки, долати труднощі та невдачі, вміти бути щасливою...».

Твір, який читатимеш, — пригодницька повість про мандрівку історичними місцями сучасної України.



Озбройся картою України (бажано контурною) і, читаючи твір, познач місця, у яких побувають герої / героїні.

ТАЄМНИЦЯ КОЗАЦЬКОЇ ШАБЛІ



Головні герої та героїні

Машка — автомобіль
Родина Руснаків
Глухонімиий привид і пан Богдан
Дорожні знаки

Чорт Антип
Замки і фортеці
Козаки
Козацька шабля

Родина Руснаків погоджується на пропозицію пана Богдана, історика, мандрівника, урятувати одну дуже цінну старовинну річ, історичну реліквію, якій загрожує небезпека і вирушають на її порятунок.

Розділ 3, у якому з'являється елегантний незнайомец

Отож Руснаки зібралися в мандрівку. Тато позичив у пана Богдана намет і карту автошляхів України, мама напекла пирогів, пампушок, млинчиків, насмажила котлет і наварила повний термос кави. Наталочка зробила яскраву наклейку «На Берестечко!».

За кермо сів тато.



Берестечко — місто на Волині, неподалік від якого відбулася велика битва між козаками під проводом Богдана Хмельницького та поляками.

Куди вирушили герої?

Чи ти теж у дорогу береш такі самі речі, як і родина Руснаків?

А чим любиш подорожувати ти? Чому?

— Бо ти не вмєєш гальмувати, — заявив він, і мама мусила з цим змиритися.

Вона вместила поряд з татом, поставивши коло ніг кошик із пампушками, а Наталочці дісталоса задне сидіння. Правду кажучи, їй там було непогано. Вона сиділа, немов юна королівна на троні.

Машка помчала, наче жвава конячка.

— А що я вам казав, дівчата? — торжествував тато. — Машка звір, а не машина! При обгоні це видно найкраще.

Мама й Наталочка погодилися, що Машка таки звір. Мандрувати з нею було приємно! Машка мчала

трасою, її двигун тихенько вуркотів, мов ласкавий кіт, у прочинені вікна вривався теплий вітер, що пах липовим цвітом і куйовдив Наталочці чубчика.

— Літаком мандрувати добре, там летиш собі понад хмарами, — вголос міркувала дівчинка. — Поїздом також добре, бо можна залізти на верхню полицю. Але в ньому не спинишся, де заманеться. А мені завжди кортіло нарвати квітів на луках, які ми проминали.

— То нарви! — засміявся тато й зупинив машину.

Обабіч дороги лежала широка долина річки Ірпінь, і Наталочка пірнула у розсип лугового цвіту. Швиденько назбирала ромашок, рожевої конюшини, а тоді помітила чудову парасольку лілового сусака, що здіймався при березі. Потягнулася за ним, та враз ноги посунулися кудись донизу, перед очима змигнула лепеха, і... вона шелеснула в воду.

— Лишенько, — забідкалася мама, коли Наталочка причвалала до машини, мокрісінька з голови до п'ят. — Не встигли виїхати, а вже маєш тобі пригоди.

Гай-гай, вона не знала, що їх чекало! Це поки що була тільки невинна дорожня оказія. Наталочка перевдягалася в вишиванку, призначену для завтрашніх урочистостей, мокру одежину розстелили під заднім склом, щоб просихала, і рушили далі.

Тато знову хвацько обганяв автомобілі: вантажівку з трактором у кузові, цементовоз і навіть шикарний «Мерседес», що саме зупинявся. Перелітали поля й села, минали чепурні обійстя, обсажені садками, трояндами й калиною. Троянди цвіли, садочки-райочки наливалися плодом.

Часом край дороги бабусі в білих хустинках продавали огірочки, черешні, полуниці, свіже молоко. Мама купила стиглих, медових черешень, і тепер Наталочка сиділа на черешневих кісточках, мов принцеса на горошині.

— Що за краса ці села! — захоплювалася мама. — Які садочки, які ставочки, а які назви, ах! Ставища, Мрія, Царівка...

Вони минали Калинівки й Любимівки, Іванівки й Василівки, Ганнівки й Варварівки, і мама щоразу казала: ах!

Наталочка сиділа з премудрим виглядом, мов цар Соломон¹ на престолі, і також розмірковувала:

— Виявляється, в машині можна не тільки їхати. У ній зручно плести віночки, їсти черешні і навіть сушити футболку з шортами. Мені наша Машка подобається!

— І дорожні знаки теж хороші, — додала вона по хвилі. — Особливо круглі. Взимку ми на одному такому катилися, наче на санях.

— Цих знаків треба слухатися, — зауважив тато. — Адже вони що-небудь забороняють: повертати, або зупинитися, або швидко їхати.

— Он як? — здивувалася Наталочка. — Тоді, мабуть, кращі оті трикутники з червоними краями. Вони менш суворі?

¹*Соломон — один з наймогутніших, найрозумніших і найзаможніших царів давньої держави Ізраїль. Під час правління царя Соломона в країні панував мир і розквіт.*

— Саме так; вони попереджають про те, що чекає на трасі.

У це було важко повірити. Бо про що, скажіть на милість, може попереджати пляшка без дна? Або косий хрест.

— То не пляшка, а звуження дороги. А хрест позначає перехрестя, — пояснював тато. — Придивляйся пильніше, тоді все збагнеш.

Наталочка придивлялася. На наступному трикутнику був зображений олень.

— Справді зрозуміло! Тут на дорозі гуляють олені!

Проте хоч скільки їхали, оленів не зустріли. Певно, знак поставили помилково.

Дорога стелилася, ніби хтось розмотував безкінечний сірий сувій. Обабіч летіли кучеряві посадки, а вгорі пливла хмарка, бо й вона подалася в мандри.

— Сьогодні мила руки у Здвижі, Тетереві, побродила в річці Горинь за містечком Гощею, а в Ірпені навіть скупалася, щоправда, ненароком, — перелічувала Наталочка, загинаючи пальці. — Під Житомиром у сосновому бору ми обідали, в Новограді-Волинському пили каву, а над Горинню підвечіркували.

Спробуй відстежувати маршрут героїв за Google-картою.

Які дорожні знаки тобі відомі?

Чи розумієш ти їхнє призначення?

— Машці також пора підкріпитися, бо вже кінчається бензин, — сказав тато.

Вони звернули на першу-ліпшу заправку, що трапилася по дорозі, і Наталочка встала розім'ятися.

За ними різко загальмував чорний джип із затемненими вікнами, з кого вийшов хлопець і також став проходжуватися, злегка накульгуючи. Мабуть, засидів у машині ногу. Він був елегантний і модний до неможливості, зачесаний так гладесенько, що волосся лежало, мов прилизане, тільки на маківці насто-вбурчувалося двома невеличкими горбочками.

— Хочеш, я вгадаю, куди ви їдете? — спитав він, окинувши оком Наталоччину вишиванку. — В Берестечко, на завтрашні урочистості.

Дівчинка ствердно кивнула, і на його губах заграла скептична посмішечка:

— Х-ха! Помітингуєте, поспіваєте «Ще не вмерла», покличите «слава» й «ганьба». Старі взялися за твоє патріотичне виховання, чи не так?

— Ніхто ні за що не брався, — відказала Наталочка. Насмішкуватий тон незнайомця зачепив її за живе. — Мені самій цікаво. І ми не просто мандруємо, ми ще й... маємо дуже важливу справу.

У хлопця в очах зблиснуло зацікавлення (ага, знай наших!), але тут же й згасло, сховалося за лінькуватим іронічним прижмуром:

— о-о, у вас, виявляється, справа... Якщо ви хочете знайти реліквію, то нащо їдете в Берестечко?

Наталочка сторопіла.

— Звідки ти знаєш про шаблю? — вражено спитала вона.

— Отже, і це я вгадав. Два — нуль на мою користь: шаблю шукаєте ви, — засміявся незнайомиць і пояснив ошелешеній Наталочці: — Ми також її шукаємо. Та ж ситуація: привид і так далі.

Он воно що. Напевно, привид просто перестрашувався. З'явився не тільки до пана Богдана, а й до цих людей. От і вся розгадка. Трохи прикро, але що вдієш. Може, Руснаки видалися йому не дуже тямущими?

— Мене звати Антип, — відрекомендувався хлопець. — Тож навіщо ви їдете в Берестечко?

— Як навіщо? Шабля десь на бойовищі чи в фортеці. Найімовірніше під Берестечком, бо то місце великої битви...

— А ви обрали, що більше до вподоби. Вам аби не проґавити свята, помітингувати, пісень погорлати. Ох, ці щирі українці! — наголосив Антип на останньому слові.

— Ми не забули про фортеці, — похмуро зауважила Наталочка. — Якщо в Берестечку нічого не відшукаємо, то напевно повернемо в Олесько...

— Але на мітинг передусім, — пирхнув Антип. — На Козацьких Могилах буде тлум, гам, юрби народу. Там музей,

заповідник і давно знайдено все, що можна було знайти. Туди нема за чим їхати, тільки час змарнуєте.

Наталочка зніяковіла. Схоже, хлопець казав правду. В Берестечку буде тлумовище. Можливо, ці люди знають про шаблю трохи більше? Може, привид пояснив їм зрозуміліше?

— Фортець та замків є чимало — в Олеську, в Хусті, в Кам'янці-Подільському, — вів далі Антип. — Раз уже ми займаємось однією справою, давайте діяти злагоджено. В одні фортеці їдьте ви, а в інші — ми. Так швидше досягнемо успіху.

Він гарно придумав, але... Дівчинка тільки зітхнула. Він не знав Наталоччиної матері. Минути Берестечко, будучи за крок від нього? Та ще й тоді, коли туди їдуть усі порядні українці? Ні, цього їй краще не казати.

— А ти й не кажи... Навіщо все розказувати? Краще й не згадуй, що шаблю ще хтось шукає... — засміявся Антип. — Чи ти ніколи не хитрувала? От і схитруй: коли їхатимете через Дубно, підмов батьків зупинитися і розпитай про шаблю в тамтешньому замку.

— У Дубні також є замок?

— Авжеж. Непогано збережений і досить відомий...

Антип розповідає Наталочці про дубенські підземні ходи, в яких міщани зберігали вина і скарби, про золото й коштовну зброю володарів замку князів Острозьких.

— Якщо знайшли княжу шаблю, то уявляєш, яка вона?

Наталочка уявила. Їй в очах заряхтіли діаманти.

— І таку шаблю врятують завдяки тобі! — лукаво підморгнув Антип. — Бо це ти придумаєш зупинитися в Дубні. Ти напитаєш її сліди. Чого доброго, станеш відомою на всю Україну!

— Та нууу... — заперчила дівчинка, але її очі зачаровано заблищали.

От якби справді так сталося! Мама здивувалася б... І тато, і дядько Богдан...

І привид більше не крутив би їй дулі...

Авжеж, задля цього варто трішки схитрувати.

— Не хвилюйся, ми повернемо в Дубно. Я вмовлю батьків, — сказала вона.

— От і добре. А ми тим часом рвонемо до Кам'янця-Подільського.

Діти попрощалися, і Наталочка побігла до Машки, яку давно заправили.

— Гляди ж, не підведи! — гукнув услід Антип. Усмішка щезла з його

лица, тонкі губи стислися, а в очах зблисли червонясті вогники. Але Наталочка вже його не бачила. Вона похапцем відчинила двері машини, і раптом мобільний висковзнув їй із рук... По екрану віялом розповзлися тріщини. Телефон більше не вмикався...

Машка бадьоро вихопилася на трасу і знову обігнала вантажівку з трактором, водій якої помахав їм рукою, як давнім знайомим.

— Ох, дівчата! — скрушно мовив тато. — Цю вантажівку ми обганяємо уп'яте. Давайте їхати без зупинок.

Мама не заперечувала. Вона щойно купила гарячу кукурудзу, і вони з Наталочкою тут же вгризлися в неї зубами.

Але тато також хотів кукурудзи. Він і собі взяв качан, а кермувати вирішив однією рукою. Тим більше, що траса лежала порожня. Раптом з-за повороту вигулькнув автомобіль. Тато схопився за кермо обома, а качан затис у зубах.

— Тату, ти як мексиканський бог кукурудзи! — пирснула сміхом Наталочка.

Водій зустрічного легковичка отетерів. Недавно він дивився фільм про страховисько з іншої планети. І ось воно їхало йому назустріч. Чудовисько з ротом від вуха до вуха сиділо в червоному авто й вищиряло великі жовті зуби. З того дива водій легковичка забув кермувати. Легковичок пішов вихиллясом, мало не злетівши з дороги. За ним покривуляла зигзагами вантажівка, а біле «Вольво» різко спинилося, зіскочивши на узбіччя.

— Любий, вийми з рота кукурудзу, — сказала мама татові. — Бо зустрічні автомобілі поперекидаються в канаву.

— Зате ми доїдемо до Дубна без зупинок! — реготала Наталочка. — Але в Дубні мусимо зупинитися, будь ласка! Там є замок... Шаблю могли знайти й там...

Яких правил безпеки не дотрималася Наталочка?

Що ти їй порадиє би / порадила б?

— Що ж, давайте спинимося, — напрочуд легко погодилася мама. — В Дубні принаймні заночуємо в готелі.



Тараканівський форт.
Світлина із вікіпедії

Чи читав / читала ти пригоди Синдбада-мореплавця?
Якщо так, то перекажи одну з них своєму другові / подрузі.

Розмова з Антипом вплинула на Наталочку, як гіпноз. Вона вперто переконує батьків заїхати до Тараканівського форту. Там Наталя потрапляє в пастку. Перебуваючи в колодязі (на щастя, без води), Наталочка уявляє звичайні камінці самоцвітами Синдбада-мореплавця.

Розділ 6, у якому Наталочка бачить тривожні видіння на полі Берестецької битви

Дорогу до Берестечка не треба було шукати: все, що мало колеса, цього дня мчало, їхало, котилося на Козацькі Могили. А вже сам заповідник шумів, гудів, рябів кольорами, немов величезний ярмарок.

— Та тут сьогодні здвиг народу! — і раділа, й дивувалася мама.

Перед входом до заповідника тягнулися довжелезні ряди легковиків і туристських автобусів, що з'їхалися зі всієї України. Машку теж прилаштували в одному з рядів. Всюди снували люди в вишиванках, продавалися жовто-блакитні прапорці, значки, морозиво, патріотична література, шапки-мазепинки. Пеклися свіжі ковбаси, кипіли в олії пампушки, димували шашлики, а огрядна куховарка припрошувала скуштувати поліської юшки з в'юнами й часником. Наталочці покотилася слинка, але батьки квапилися на оточений муром пагорб, з якого линув церковний спів.

А Наталочка повільно пішла навкруг майдану, озираючись на всі боки. Тут було гарно! У зеленому вінку ясенів здійсмалися

дві церкви: старенька дерев'яна, в якій козаки молилися перед битвою, і велика церква-пам'ятник, змурована над останками загиблих. Ото перед нею й правили Службу Божу. Лився спів, густо курився ладан, м'який пахучий дим стелився довгими пасмами, огортав людей, дерева, і ті в ньому ставали інакшими, мовби не тутешніми. Дим клубочився, вогко торкав Наталочці лице — дим чи туман? Авжеж туман, білий, як молоко, і в ньому по груді стояло... козацьке військо. Похоловши, Наталочка збагнула, що вона якимсь дивом бачить саме ту трагічну п'ятницю 30 червня 1651 року, третій день Берестецької битви. Туман осідав дрібними ряхтливими краплями на козацьких чубах-оселедцях, на відвологлих вусах, згори ледь проглядало сонце — розмите бліде кружальце, а попереду крився за білою заслоною польський стан, величезне 150-тисячне військо. Шляхта, посполите рушення, німецькі драгуни й рейтари. Король Ян Казимир зібрав, кого лиш міг, стягнув до Берестечка пів Європи, аби тільки здолати Хмельниччину, здолати повсталу Україну, цю ласкаву, медом текучу землю, яка затято виборювала волю.

Козаків стояло менше: тисяч сто, і з ними татари. Хан чатував на коні, мов хижий орел-степовик. Супився, хмурился, йому не подобалась рутвяна, багниста долина, у якій грузли його верхівці, не подобалася затятість супротивників — легкої здобичі не буде, це він бачив надто добре.

Наталочка ковзнула поглядом по козацьких обличчях. Зосереджені, зухвалі, насмішкуваті. В очах виклик: наступайте, ляхи! Ми готові, нам що? Або волю добути, або дома не бути.

І ляхи рушили: могутньою хвилею рвонула вперед кіннота. Ревма ревли гармати, дзвеніли шаблі, іржали коні, дико скрикували звитяжці, сходячись у двобої. Скільки це тривало — годину, дві? Наталочка не знала; вже й туман розвіявся, уже й сонце припекло, а битва гримотіла, ніби земля розколювалася навпіл. Все далі, далі, далі врубувалася кіннота, пробивала тверді українські лави, вже прорвала таборіві укріплення... Ні, спинилася. Відходить. Вистояли козаки!

Натомість важко посунуло вперед праве крило польського війська. Зараз усе й станеться... Польська піхота поволі



*Битва під Берестечком.
Художник Артур Орльонов*

Порівняй картину й опис бою в повісті. Чим схожі ці твори?

Як можна пояснити появу таких картин в уяві Наталочки?

докотилася до орди, орда якось відразу подалася назад і чимраз стрімкіше відступала...

Татари тікали!

«Зрада!» — прошелестіло козацькими лавами. З їхнього стану вискочив, мов іскра, вершник у дорогому вишневому жупані (Богдан Хмельницький — зрозуміла Наталочка) і, припавши до кінської гриви, помчав напередими.

За ним кинулись якийсь старшина і кілька козаків...

Вернися, гетьмане! Чи ти хочеш спинити вітер? Орду не завернеш... Та він летів безоглядно.

Бем! Бем! — загули церковні дзвони. Наталочка стрепенулася: що це з нею? Навколо ж не битва, а люд у святкових вишиванках. Не інакше як у Тараканові вона добре вдарилася в голову. Ото й привиджається. Треба взяти себе в руки.

Вона стріпнула чубчиком і втупилася очима в промовця на сцені, наготувавшись слухати щонайуважніше. Та враз почула дещо інше. Позад неї говорили... про шаблю! Наталочка рвучко обернулася. Двоє хлопців у пластових одностроях урвали розмову.

— Привіт! — мовив до неї вищий, чорнявий.

— Привіт... — розгубилася вона.

Хлопці стояли, мов гетьманичі: поважні, виструнчені, акуратні — по всьому видно, що то українські лицарі, ще й численні нашивки на їхніх рукавах виглядали так значимо.

— Ви, здається, говорили про шаблю, — зніяковіло пролепетала Наталочка. — Вибачте, ненароком почула.

— Авжеж про шаблю. Тут про неї тільки й розмов.

— То вона вже в безпеці? — зраділа дівчинка. Пластуни презирнулися.

— Казав тобі, що справа темна, — стиха мовив високому його кругловидий веснянкуватий товариш.

Здається, було зарано радіти.

Діти познайомилися: хлопці виявилися пластунами зі Львова. Високого звали Северин («Як Наливайка», — заздро подумала Наталочка), а його товариша — Василь. Вони так щиро зацікавилися шаблею, що дівчинка розповіла все, що знала: про дядька Богдана та знайомого привида, який хоч нічим і не допомагав, проте палко переймався долею національної реліквії; про свою з батьками мандрівку, навіть про те, що шаблю шукала ще одна велими заможна родина. Щоправда, Тараканів з його злочасним фортом вона обійшла мовчанкою, але пластунам вистачало почутого. Обидва не на жарт захвилювалися.

Самі вони знали небагато. Вчора заповідником ходив якийсь чолов'яга («Бо ми приїхали ще звечора, — докинув Василько, — розбили намети над Пляшівкою, сиділи, палили багаття, високе, до самих зірок, а яких пісень наспівалися!»), то отой чолов'яга всім розказував, буцімто знайдено козацьку шаблю, справжнісіньку, добре збережену в поліському торфі. Але де вона, в кого — про це оповідач багатозначно мовчав. Василькові він видався підозрілим («Але ж Василько завжди всіх підозрює, він у нас як Шерлок Холмс», — вставив своє й Северин), отже, Василько засумнівався, чи бува чоловік таким чином не підшукував, хто заплатить за шаблю дорожче.

Хоч пластуни розповідали дещо плутано, Наталочка збагнула достатньо, щоб її душа тоскно зацеміла. Якби вона не підбила батьків зупинитися в Дубні, то теж сиділа б над вечоровою річкою, на місці козацького табору, біля багаття до зірок... Ех, яка досада! А найголовніше, що Руснаки просто й легко з'ясували б усе про шаблю. Тепер же шанс утрачено.

«Пласт» — національна скаутська організація України. Метою Пласту є сприяти всебічному патріотичному вихованню і самовихованню української молоді на засадах християнської моралі. Серед засновників «Пласту» в Україні був син Івана Франка — Петро Франко.

Можливо, ти теж пластун / пластунка? Якщо ні, — дізнайся, чим цікавою є діяльність у «Пласті».

Чому Наталка довірилася пластунам?

Вони стояли на майдані, і море людей шумувало навколо. Яскраве, барвисте, розгойдане море, незчисленні тисячі, що слухали пісні, купували значки й морозиво, ходили долиною від острова до острова. Знайти серед них учорашнього оповідача було все одно, що відшукати голку в стозі сіна. Та на своє превелике здивування Наталочка збагнула, що хлопці збиралися ту голку шукати.

Северин наказав скликати всіх пластунів на пошуки.

Василько гайнув, як вітер, а Наталочка з Северином стали пробиратися до будинка поруч з дерев'яною церквою. Та ба! В музей набилося стільки народу, що яблуку ніде впасти, екскурсоводи були narozхват, а до дверей підходили нові й нові групи.

— Що робиться! Що робиться! Стовпотворіння вавилонське! — знай повторювала тітонька-чергова, перевіряючи вхідні квитки.

Дійсно, було схоже на стовпотворіння, на той його момент, коли мови вже змішалися. З різних сторін чулися українські, польські, англійські і ще хтозна чії слова. І всі питали... про шаблю: де вона, яка вона, скільки вона коштує, певно, ого яку суму. Екскурсоводи розводили руками: і що за шалений день, і звідки ці чутки, про шаблю неодмінно треба все в'яснити, але хіба завтра, бо сьогодні хвильки вільної нема.

— Ні, ми до завтра не чекатимемо, — рішуче сказав Северин, коли вони вибралися з переповненого музею надвір.

Пригадай або відшукай в інтернеті біблійну історію про Вавилонську вежу. Про що цей твір? Чи доречне порівняння використовує в цьому епізоді авторка?

²Литаври — ударний музичний інструмент, що має форму півкулі, отвір якої затягнений шкірою; різновид барабана.

Пластуни ще не зійшлися. Зі сцени сипався передзвін бандур; хор співав про чорне берестецьке поле, зоране кулями, білим козацьким тілом зволочене. Наталочка за-слухалася, зіпершись на сосну. І тут на неї знов наплинуло.

...Мрячило, мжичило, над головою клубочились важкі сірі хмари, і козаки теж немов посіріли серед непролазної поліської мокви.

В таборі гриміли, рокотали литаври¹... Недалеко від Наталочки важко чмокнуло в розкислу землю гарматне ядро, забризкавши болотом козаків, що сиділи під возом.

— Пристрілялися, вражі діти, — байдуже відмітив старий запорожець, не виймаючи з рота погаслу люльку.

— Еге! Хочуть ляхи нас налякати. Притягли гармати аж зі Львова, ніби ми того дива не бачили, — казав зі смішком смагливий козак, який видався Наталочці знайомим. Авжеж, це був той самісінький звитяжець, що снівся їй усю ніч. Без сумніву він: юний, гінкий, з темними сміливими очима.

— А сотник Щур як пішов до поляків на перемови, то й не вертається, — знов обізвався старий. — Гладкий з Переяславцем вернулися, а Щур — ні... Продався, кажуть.

— Утік Щур! — тонко, як півень, вигукнув ще один козак. Його куций оселедець не сягав вуха, певно, недавно заведений, та й одіж він мав ще селянську. — Сидимо обложені вже десятий день... Хмеля нема... Пляшівка розлилася... Затоплює табір... Пропадем ні за цапову душу! А життя одне!

— Та й Україна одна, пане брате, — тихо мовив чорнявий. — Не журися, виберемось. Богун виведе. Вже готові греблі для переправи.

— Що то за греблі! З возів, кожухів...

— Гей, молодче, не наганяй страху! Скиглиш, як баба... Не бійся, більше разу не помреш, — сердито обірвав його старий січовик. Тоді додав веселіше: — От і Богун їде.

Наталочка притьмом повернулася туди, звідки наростав кінський тупіт. На чолі чималого загону вершників до них наближався красень-полковник.

По ній ковзнув його швидкий розумний погляд, зблиснула кольчуга на широких грудях, війнув край киреї — мжичка покрила її, мов срібло, — і славетного воїна заслонили інші вершники. Загін помчав до Пляшівки



*«Іван Богун на переправі». Худ. М. Івасюк.
Світлина із вікіпедії*

захищати переправу, що мала ось-ось початися. І раптом...

— От уже старшина тікає! — верескнув півнячий голос.

На нього оберталися розгублені обличчя, мовляв, що ж це, невже й собі рятуватися? І враз десятки ніг кинулися до гребель. З рук падала зброя, похилилася й зникла в юрбі малинова короґва, хтось на бігу скидав гуню, хтось хапав іншого за поли, щоб самому протовпитися вперед...

— Стійте, іродові діти! — гримів голос старого запорожця. Чорнявий козак став до нього плече в плече, вихопивши з піхов шаблю, зупинилося ще кілька. Але інші наче поглухли. Паніка ширилась, мов вогонь по соломі.

— Стійте! Стійте! Куди ви? — і собі загукала Наталочка, та враз видиво пропало. Натомість вона побачила здивоване обличчя Северина.

— Чого ти кричиш? — питався він. — Люди несуть свічки на могили. Хай собі йдуть. Нашим пошукам то не завадить.

На них з цікавістю озиралися.

— Дівчинка загубилася, — казали одні.

— У дівчинки вкрали гроші, — казали інші.

— Ні-ні, в нас усе в порядку, — запевняв людей Северин.

Поруч зібралися вже й пластуни. Наталочка горіла від сорому. На щастя, Северин відразу перейшов до діла. Він виштрунчився, нахмурих брови...

— Товариство, — звернувся він до гурту. — Всі ви чули, що знайдено козацьку шаблю. Але є підозра, що вона потрапила в нечесні руки. Може, їй навіть загрожує знищення. Щоб порятувати шаблю, ця ось дівчинка, — він показав на Наталочку, — та її батьки приїхали з Києва. Йдеться про дорогоцінну реліквію козацької доби. Тому наш обов'язок допомогти киянам Руснакам у благородних пошуках. Тим більше, що сьогодні ще не всі зробили добру справу, як то належить пластунові... Згода?

— Згода! — відповіли пластуни своєму гуртковому.

— Насамперед треба знайти чоловіка, який розказував про шаблю, — вів далі Северин. — Чи сьогодні його хтось бачив? Ні? Тоді будемо шукати!

Пластуни сипнули на всі боки. Северинові й Наталочці залишився острів Журавлиха з майданом і церквами, де

терлася маса народу. Вони переходили від гурту до гурту, пильно придивляючись до облич. Вірніше, придивлявся Северин, який учора бачив оповідача. А Наталочку знов обсіла тривога. Якщо людині привиджаються різні події, то з нею явно не все гаразд. Треба щось робити, але що? Кілька разів вона скоса зиркала на Северина. Врешті наважилася.

— Северине, як виглядаю? — спитала його. Хлопець злегка зніяковів.

— Класно, — сказав він. — Ти смілива і... гарна. Тепер зніяковіла Наталочка, аж зарум'янилося личко.

— Я не про те, — опустила вона вії. — Розумієш, сьогодні вранці... ну, так сталося, що сильно вдарилася головою. Цього не надто помітно?

— Ані трохи. Нема ні синяка, ні гулі.

— Не синяка! Мені почали привиджатися різні картини. Битва, обложені козаки, паніка при переправі...

— А, ти про це. Не хвилюйся. Тут просто таке місце.

— Думаєш, зі мною все в порядку? Мені не треба до лікаря?

— Абсолютно. Тут таке місце... — повторив Северин. Його очі мовби ще потемніли під насупленими бровами. — Ти не чула місцеву легенду? Що обложені козаки не загинули, а вскочили в церкву і разом з нею провалилися під землю. Кажуть, у великодню ніч чути, як у них під землею дзвонять дзвони. У цьому щось є. Тут витає козацький дух... Дух волі. Хочеш вір, а хочеш ні, але тут інакше дихається. Інакше думається...

Чи можна пояснити такі часті марення в Наталочки? Чому?

Як Северин пояснив Наталці її дивний стан?

Що означає вислів «тримати удар»?

У яких життєвих ситуаціях варто дотримуватися такої поради? Чому?

Наталочка глибше втягла повітря. Пахло ладаном, луговими квітами, драговиною. Дихалося легко й приємно.

— Але ж козаки зазнали поразки! — нагадала вона.

— Хіба війна або й будь-яке змагання бувають без поразок? — здвигнув плечем Северин. — Треба вміти тримати удар. Може, це найважливіше... Проте ходімо далі.

Розділ 7, у якому з Антипком стається дивовижне перетворення

Діти обійшли майдан, тоді Северин вирішив заглянути ще й у підземний хід, що з'єднував церкви і вів кудись за пагорб. Наталочка воліла лишитися надворі — досить з неї підземель, принаймні на сьогодні. Зручніше прилаштувалася під старою церквою, заплющила очі... Хотіла ще бодай на мить побачити битву. Навколо гомоніли люди, на сцені чи-тець декламував рядки Шевченка про берестецьке поле:

*Круг містечка Берестечка / На чотири милі
Мене славні запорожці / Своім трупом вкрили...*

Віддалік гухнула гармата. Насправді гухнула: то стріляли сучасні козаки з Запоріжжя. «Сла-а-ва-а!» — покотилося долиною, і до гармашів звідусюди потяглися барвисті вервечки людей, а діти, як горобці, сипнули попереду всіх.

Наталочка щільніше стулила повіки, уявляючи знайомого молодого звитяжця і сивого січовика, яких бачила при переправі.

...Їх стояло три сотні на пагорбі, що, мов острів, височів серед болота. Старого важко було впізнати: чуб розметався, сорочка розхристалася, очі палали, а шабля в руці мигтіла, як блискавка. Поляки насідали, козаки відбивалися, не відступаючи ні на крок. Та й не мали куди відступати. Мабуть, бій тривав давно, козаки поморилися, декотрі були поранені, проте в очах світилося все те ж тверде завзяття. Наталочка помітила, що за боєм невідривно стежив якийсь вельможний чоловік у коштовних латах. Він щось сказав одному з своїх наблизених, і той, пересилуючи дзенькіт шабель, закричав до козаків:

— Панове запорожці! Ясновельможний король Ян Казимир подивований вашою відвагою, — («Так то сам король!» — збагнула Наталочка). — Він помилує вас, якщо складете зброю. Він візьме вас на службу за високу плату!

Між козаками пішов якийсь рух.

«Невже здаються?» — не то злякалася, не то зраділа дівчинка, але раптом збагнула, що вони робили: з-за поясів та з

глибоких кишень своїх безкраїх шароварів діставали гроші і зневажливо, широким жестом сівачів кидали їх у твань (*в'язке болото, грязь*).

— Срібло-злото — то болото, — гукнув сивий січовик. — Вибачай, королю, але нам не потрібна твоя ласка. *Лицарська смерть козакові дорожча.*

На долоні чорнявого козака серед дрібних монет блиснув срібний перстеник, козак на хвилюку його затримав, певно, згадав ту русяву, карооку, для якої придбав його, проте зсунув суворіше брови, і перстень плюснув у воду. Не носитиме його кароока, не діждеться свого козака.

— Слухай-но, пане-брате, — звернувся до чорнявого старий січовик. — Треба якось прорватися до Богуна і передати ось це, — він дістав з-за пазухи сяйливий малиновий згорток. Наталочка впізнала, що то: корогва³, яку в паніці збили додолу. Отже, старий підняв і заховав її.

— А як поляжу разом із корогвою? — спитав козак, дбайливо ховаючи малиновий шовк.

— То хоч лишиться слава, що рятували її, — спокійно, ніби навіть байдуже мовив старий.

— Не випадає кидати бій...

— Стане ще для тебе боїв, — старий обняв чорнявого і легенько підштовхнув: — Іди.

Козак упав в очерет, мов качур: ані шелеснуло. «Чи не втопився?» — подумала Наталочка та тут же й заспокоїла сама себе: еге, такий утопиться! Вирветься, проб'ється до Богуна...

Врешті, вона знала його долю.

Бій на острові довершувався. Козаків ставало все менше. Один за одним падали вбиті. Аж ось лишився єдиний січовик. Невже битиметься сам? Один проти цілого війська? Він озирнувся, метнувся до берега й ускочив у човен, прихований в очереті. Не сідаючи, відштовхнув його, вплив серед плеса;

Що козаки відповіли королю, який запропонував їм за високу плату перейти до нього на службу?

Про що свідчить така відповідь?

³*Корогва — прапор.*

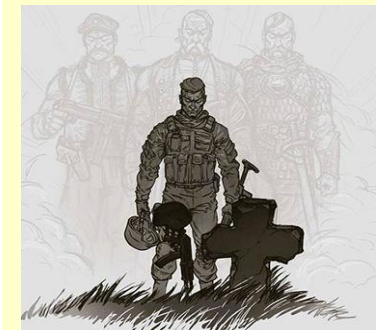
Які художні засоби авторка використала в цьому уривку?

Поміркуй, із якою метою письменники вживають засоби виразності?

гордо взявшись у боки, окинув оком ворогів, мовляв, наступайте, чого ви баритесь. Король знову щось сказав своєму наближеному, той квапливо передав наказ. Поляки, брѳохаючись у баговинні, оточили озерце, серед якого плавав козак, та не могли здолати героя. Він сік їх, як капусту, він сміявся їм в очі, рани йому не шкодили, кулі його не брали, смерть боялася підступити до такого несусвітнього зухвальця. Вже й шабля не витримала, переламалася навпіл, то він відбивався веслом. Троє насідало на нього спереду, як-ийсь мазур закрався ззаду, націлився в плечі списом...

Наталочка затулила очі. Почула, як радісно загелґотали поляки... Човен плавав порожній. Зиркнула на короля — той роздратовано відвернувся й пішов геть. Ти не радієш, королю? Ти ж переміг!

І враз вона збагнула. Козаків перемогли. Але не покорили! Вони гинули, не піддавшись, не схилившись, лишаючи по собі невмирущу славу! Зовсім, як наші сучасні хлопці під донецьким аеропортом...



Світлина із газети «День»

Із ким порівнює козаків Наталочка?

«Це не люди — це кіборги...».

Так, зважаючи на немислиму людську витривалість, героїзм і незламність духу оборонців Донецького аеропорту, назвав їх ворог.

20 січня — День пам'яті захисників Донецького аеропорту...

Усі 242 дні оборони ДАПу були героїчними...

...Знову гомонів святковий майдан, цвіли вишиванки, рокотав густий баритон:

*Кину пером, лину орлом, конем поверну,
А до свого отамана таки прибуду.*

*— Чолом пане, наш гетьмане, чолом батьку наш!
Уже нашого товариства багацько нема ж!..*

У пісні витав упертий, затятий, незламний дух волі, що його залишили козаки.

Пластуни верталися ні з чим. Учорашній чолов'яга зник, мов крізь землю провалився.

— Що будемо чинити? — спитав у друзів Северин.

Кожен старався придумати щось рятівне. Один радив пошукати в навколишніх селах; другий казав дати оголошення в газету; третій казав звернутися до пластового керівництва. Василькові ті ради не подобалися; він супив білясті брови, примружував очі, руки схрестив на грудях, як то робив його улюблений детектив, проте нічого путнього на думку йому не спадало.

За нарадою пластуни не помітили хлопця, що прислухався до їхньої розмови, а далі гучно розреготався:

— Ви спізналися, мої дорогенькі! Безнадійно спізналися!! Назавжди!

Озирнувшись, Наталочка на мить отетеріла. Коли ж до неї вернувся дар мови, розгублено відрекомендувала хлопця пластунам:

— Це... Антип. Він також шукає шаблю.

— Чортик, антипко? — перепитав Василько.

— Так, це власною персоною, — Антип картинно вклонився; вітер дмухнув на його прилизане волосся, і з-під нього показалися два округлі, як у молодого бичка, ріжечки.

— Маю тобі подякувати, — обернувся він до Наталочки. — Ти дуже мені допомогла.

— Я? — вражено перепитала дівчинка.

— Ти, ти, голубонько! — захихотів Антип. — Мої старі прочули, що привид хоче врятувати якусь реліквію, але до вго не могли вивідати нічого конкретного. Вирішили на вмання поїхати в Берестечко і по дорозі побачили тебе. Твоя вишиванка, а особливо наклейка на вашій машині навели на думку, що рятувати реліквію зібралися саме ви. І ти вибвкала про неї все, що знала! — чортяча мармиза розпливлася від задоволення. — Лишалось затримати вас, і я на ходу придумав, як це зробити. Досить було змалювати бій, підпустивши романтичного туману, і ти погодилася на все, що

порадив. Ха-ха! Дивно, що ти досі не сидиш у колодязі в Тараканівському форті! Адже ти напрочуд вчасно розтовкла свій мобільний, хіба ж ні?

— То теж ти підлаштував? — скрикнула Наталочка.

— Але це вже не має значення, — вів далі Антип. — Я знайшов власника шаблі і дав йому адресу покупця. Так що шабелька тю-тю! Поїде за кордон, можеш не сумніватися. Там добре платять за антикварні речі.

Дівчинка закрила лице руками, воліючи щезнути, зникнути, провалитися під землю. Ганьба, ганьба! Та ще й перед пластунами!

Мов крізь воду, вона почула голос Северина.

— Не тішся завчасу, — казав він Антипкові. — Шабля ще не втрачена. Її ще можна врятувати.

— Яким чином, хотів би знати? — реготнув Антип.

— А ми подумаємо, як.

Наталочка опустила руки й глянула на Северина. Як вона могла забути? Треба вміти тримати удар... Саме це він казав про козаків. Може, спробувати?

Витерла щоки, моргнула мокрими віями.

— Так, придумаємо, — повторила вона, не уявляючи, що можна придумати, коли справа безнадійна.

— Ха-ха-ха! Ти хочеш змагатися? Зі мною? — зверхньо глянув на неї Антипко. — Що ж, гаразд! Я навіть дещо тобі підкажу... В обмін на...

— Не домовляйся з ним, — перебив його Северин. — Він хоче здобути твою душу!

— Що ти, йдеться про дрібничку, — Антипкові очі лукаво звузилися: — Шаблю продаватимуть завтра ввечері далеченько звідси... Я підкажу, де... Щоправда, загадкою... Але якщо ти все ж не врятуєш шаблю (а не врятуєш нізащо), муситимеш брехати кожного дня. З тебе вийде кмітлива брехуха!

— Не здумай погоджуватися! — знов застеріг Северин.

Але дівчинка лиш похитала головою:

— Я згодна....

— Отже слухай: не горіх, а тверде; не панни, а в узорах жупани; стрілець їх сватав, та й голову склав. Не забудь:

брехатимеш довіку! – глузливо хихикнув Антипка, ще раз вклонився і ... щез.

— Нащо ти це зробила? Нащо погодилася? — розсердився Северин.

Наталочка знизала плечима. Невже він не розуміє? Вона ніколи собі не простить, якщо шабля пропаде з її вини.

— Краще допоможи відгадати загадку, — сказала вона.

Загадка виявилася не з легких.

— Не горіх... Не горіх... — мурмотів Василько і так натужно думав, аж ластовиння почервоніло на його круглому виду.

— Може, замок? Олеський чи котрий інший... — припустила Наталочка, бо замки не йшли їй з голови.

Один з пластунів і собі пригадав, що вчора тому чоловічині хтось говорив про Олеський замок, мовляв, там охоче куплять шаблю... Ану ж він послухав доброї поради?

— Не горіх, а тверде — то тверді оборонні мури, — розмірковував Василько. — Не панни... Може, князівни чи королівни... Колись один шляхтич посва- тався до красуні Марціани, дочки олеського воеводи. Йому відмовили, і він пробив собі серце кинджалом у неї на очах. Отже, і сватав, і голову склав. Загадка про Олесько! — переможно завив він.

Пластуни схвально загули, тільки Северин, здавалося, вгався.

— Я мушу негайно знайти батьків, — заквапилася Наталочка. — Так що будьте!

— Шкода, що ми не їдемо з тобою, — зітхнув Северин.

— Ви й без того допомогли.

Пригадай, що таке загадка.

Чи легко відгадати загадку Антипка?

Чому так важливо правильно розгадати загадку?



Олеський замок.

Фото Миколи Сварника



Підгорецький замок.

Фото Lestat (з вікіпедії)

— Обов'язково подзвони мені!

— Яюсь подзвоню! — і Наталочка помахала рукою на прощання вже на бігу.

*А далі — шалена гонитва наввипередки —
Машка і чорний джип.*

А ще Наталочка побувала в Підгірцях на вечірниці чортиків, відьом і відьмаків. І як її врятувала Машка ввімкненими фарами розігнала нечисту силу.

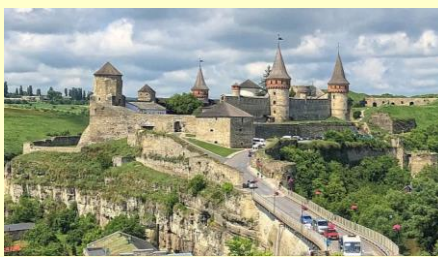
В Олеському замку, куди їх відгадкою до загадки вкотре заманює Антипко, родину Руснаків звинувачують у викрадені картини.

Під час смачного обіду мама і батько розгадують загадку й вирішують, що їм — у Кам'янець-Подільський. Але по дорозі стається багато небезпечних дорожньо-транспортних пригод. І лише веселка, під якою проїхали герої, рятує їх від смерті.

Розділ 11. У якому мандрівників підстерігають суцільні несподіванки

Усе було намарно!

У Кам'янець-Подільський Руснаки спізналися. В музеї закінчився робочий день, і фортеця стояла замкнута. Не було в кого розпитати, чи сватав якихось дівчат пан Володийовський та чи влучно він стріляв, тому не були певні, чи правильно відгадали Антипкову загадку. Повештавшись перед зачиненою брамою, вони зайшли повечеряти в ресторанчик коло Турецького мосту. Фортеця виднілася звідси, як на до-



Кам'янець-Подільська фортеця. Фото з вікіпедії

лоні, — грандіозна, незборима твердиня, справді горішок над горішками. Її вежі стриміли, мов стрункі гордовиті панни, проте Наталочка даремно вишукувала на них поглядом якінебудь оздоби. Їхні жупани не були узорчастими, і це не додавало оптимізму.

Наталочці ані їлося, ані пилося, її охопив такий безпросвітний розпач, що й на світ не хотілося дивитися.

— Треба було їхати до Тустані, — й собі бурчав тато.

Тільки пізно вже їхати, вони все одно не встигнуть. Внизу, в кам'яному каньйоні річки Смотрич гусли вечірні сутінки, над срібним плесом брався туман, показуючи, що завтра буде погода, буде їм гарно їхати до Києва, тільки ж — лишенько! — мабуть, із порожніми руками...

Ще лишалося хистке, як павутинка, сподівання, що власник шаблі скоро з'явиться, що зустріч таки в Кам'янці. Може, перед фортецею? На Турецькому мості, про який торочив Антип?

— Доню, не муч себе. Ми зробили, що могли, — ласкава мамина долоня лягла на Наталоччине плече.

Дівчинці від того не полегшало, навпаки, у горлі застряг давкий клубок. Бідолашна мама! Вона на знала всієї правди. Вона не підозрювала, що від завтра її люба донечка мусить стати брехухою.

Чоловіки за сусіднім столиком взялися підспівувати:

Гей, вернися, Сагайдачний!

Візьми собі жінку, віддай тютюн-люльку,

Необачний! Гей, долиною...

— Ох я дурень! — раптом підскочив тато, гучно ляснувши себе по лобі. — Як я не здогадався! Сагайдачний! Ми мали їхати в Хотин!

— Мій друже, — зауважила мама, — сядь, не лякай офіціантів і поясни все до ладу.

Хоча було й без того ясно. Вони забулися про Хотин, Хотинську фортецю, а саме там колись розігралася грандіозна битва, в якій смертельно поранили Петра Сагайдачного, славетного гетьмана, знаменитого стрільця з лука-сагайдака, тобто там був і горіх, і стрілець, і все, що треба.

За мить Руснаки сиділи в автомобілі. Перемайнули міст через

Які знання допомогли батькові розгадати загадку?

Як ти вважаєш, загадка у творі — розвага чи пізнання?

Смотрич — ріка сяйнула на закруті, наче шаблюка; перелетіли село Атаки — його назва теж кольнула згадкою про давні бої. За Атаками дорога стрімко пішла вгору.

— Тату, тату! Косий хрест! Та ж то літера «Х»! — залеметувала Наталочка, тицяючи в скло на дорожній показчик. — Привид підказував, щоб ми їхали в Хотин!

Машка неслася з шаленою швидкістю. На щастя, на трасі не було міліції, інакше тата не минув би штраф. Вони промчали містечком і спинилися, скреготнувши гальмами, на високій горі. На тлі сутінкового неба височів суворий бронзовий гетьман. Унизу широко послалося ясне вечорове плесо Дністра з окрайцем місяця-молодика, тихе-тихе, в облямівці темних берегів. Фортеця стояла не на горі, а нижче, на пагорбі над водою. Напрочуд ошатна, струнка фортеця: вежі, мов панни в дахах-капелюшках, між ними високі акуратні зубчасті мури.

— Гляньте... В узорах жупани! — аж засміялася Наталочка й показала на мур.

Хоча вже посутеніло, але не настільки, щоб Руснаки не розгледіли узорів, викладених червоною цеглою на світлих стінах.

— Фортеця мов у вишиванці... Гарно, — замилювалася мама.

Все було точнісінько як у загадці. Все збіглося: і загадка, і привидова підказка. Цим разом вони не помилилися.

— Тату, мамо, раптом у фортеці бенкет, то глядіть не їжте тортів, і крüşону теж не пийте, — про всяк випадок попередила Наталочка.

— Який бенкет! Глухо, як у вусі, — знизав плечима тато.



*Хотинська фортеця.
Фото-переможець конкурсу
«Вікі любить пам'ятки».
2006 рік. Автор — Денис
Вітченко*

*Чи доречно використані
авторкою художні засоби
в змалюванні цієї пам'ятки
архітектури? Чому?*

Авжеж. Фортеця німувала. Ніде не видніло ні душі. Не вже вони спізналися? Після довгої нелегкої дороги, після стількох пригод і небезпек... Наталочка знову відчула гіркоту.

Ні, з таким кінцем мандрівки вона не могла змиритися. Вона ще почекає. Хоч би й сокири з неба падали, то не піде звідси.

Руснаки поблукали горбами навколо фортеці, понипали скрізь, де можна було понипати, постояли на високім фортечнім мурі над Дністром. У Дністрі висівалися зорі. Звичайно, і в небі теж.

— Може, підемо? Таж не будемо тут ночувати, — врешті наважилася мама.

— Ні.

Спадала роса й холодила ноги. Гостро й гірко пах полин. На душі теж було полиново.

І враз... То не привиділося: з вулиці, що вела сюди з містечка, засяли два снопи світла, і до бронзового Сагайдачного підкотив автомобіль. Слідом за ним зачмихала і теж спинилася якась стара тарадайка. З першого авто вибрався дебелий парубійко. У світлі ліхтар було добре видно його накачані м'язи й коротко стрижену потилицю. З тарадайки виліз щуплий, невеличкого зросту чоловічина. В руці він тримав щось довгасте. «Власник шаблі», — здогадалася Наталочка, бо він був достоту такий, як описували пластуни. Обидва потисли один одному руки.

— Ущипніть мене за ніс, — попросив тато, не вірячи власним очам.

Але мама не стала його щипати.

— Годі дивитися, ходімо до них, — мовила вона й рішуче покрокувала до прибулих.

Та поки Руснаки підходили, з міста вискочило таксі, і з нього витрусилися старий чорт, чортиця й Антипко, що кульгав дужче, ніж звичайно. Рука в старого чорта була перебинтована. Мабуть, від бугая перепало не тільки їхньому джипові. Антипко з глумливою церемонністю вклонився Наталочці:

— Здоровенькі були! Як не дивно, ви майже встигли, — попри всю самовпевненість він був явно не в душі.

— Чому «майже»? Ми виграли! — засміялася Наталочка.

— Та невже? Певно, шабля вже у вас? Напевно, ви знаєте, як її дістати без грошей? — єхидненько запитав Антипко.

— Не хвилюйся, дістанемо, — запевнила дівчинка, але всередині їй похололо.

Досі Руснаки не переймалися, як їм оотримати шаблю. Головне було її знайти. «А як прийде врем'ячко, то досягне яблучко», — говорила в таких випадках мама. Та от врем'ячко, себто час, уже настав, а яблучко не достигало. Ба — навіть і не зав'язалося. Грошей на шаблю в них не вистачить, хоч батьки й зібрали все, що відклали на літню відпустку, але ж воно дріб'язок. Однак треба було щось робити.

Першим за справу взявся тато. Він почав здалеку, насамперед нагадав миршавому чоловічку, що знайдена реліквія належить державі, що при передачі її в музей той дістане значну винагороду, а за знищення чи вивіз за кордон доведеться відповідати по закону; тато погрожував зловмисникам карою, метаючи блискавки, наче Зевс-громовержець.

— А хто докаже, що я знайшов шаблю? — зухвало вишкірився миршавий. — Нічого не знайшов!

Тато з несподіванки урвав на півслові.

— Як то ні? Таж усе Берестечко гомоніло! Ви всім і казали, що знайшли її... — дещо розгубився він.

— А почув про шаблю від людей! От і казав! Хіба мало що говорять? Язик кісток не має! — огризнувся миршавий.

— А в руках у вас що, оте загорнуте?

— А нічого! Обшуку не робите, не маєте права!

— Не маєте, — вставив слово й дебелий, вочевидь, добре обізнаний з кримінальним кодексом.

Татова спроба закінчилася провалом. Антипкова мармиза розпливалася від задоволення.

Тоді в атаку пішла мама. Вона промовляла тихо й задушевно, а далі все палкіше, все завзятіше. Про честь і звитягу, про духовність і славу, про історичну пам'ять, врешті про старовину, про те диво, що було, минуло... Її промова мала успіх.

— Атож, слава не вмре, не поляже... Я теж люблю Шевченка. Навіть мріяв зіграти в сільському театрі Назара

Стодолю... Щоправда, не зіграв, — від розчулення миршавий мало не просльозився, та, глянувши на старого чорта, передумав. — Звичайно, шаблю віддам... За належну ціну.

— Само собою, — підтакнув йому дебелий таким тоном, що не випадало сумніватися: його ціна буде найналежніша.

Антипко квітнув, наче мак у городі. Мав від чого ...

У Наталочки виникла підозра, що чорти з'явилися тут неспроста, що вони, хоч і мовчать, але дивним чином впливають на миршавого й дебелого, тому ті такі непоступливі. Але вона не встигла над цим поміркувати.

Раптом перед Руснаками заколихалася напівпрозора біла постать. То з'явився привид-патріот. Він, як завжди, загарячував, скрутив дулю миршавому, а другу дебелому, вхопився за голову і глухо застогнав.

— Що це? — здивувався миршавий, а дебелий зблід, як полотно.

— А це наш знайомий привид, — ступнула крок уперед Наталочка. Настала її черга йти в словесну атаку. — Привид вам каже, що не залишить вас у спокої, доки шабля не опиниться в безпечному місці. Він говорить це жестами глухонімих, які трохи розумію... Привид каже, що налякає вашу дружину й дітей, що жодної ночі не дасть вам ані задрімати!

Привид спершу здивувався, бо нічого подібного не казав, а тоді схвально закивав головою, мовляв, так і буде. Дебелий парубійко умлівав з переляку і певно дременув би геть, якби його не спиняла чортиця. Миршавий також трішки розгубився, але старий чорт шепнув йому щось підбадьорливе, і він оговтався.

— Ти, мала, не заливай. Наукою доказано, що привидів не буває, — сказав він.

— Як не буває? Та як не буває, коли ж ось він перед вами! — аж гукнула Наталочка.

Чим керується батько, коли бажає переконати власника шаблі передати її в музей?

Чому мамі вдалося майже переконати власників шаблі не продавати історичної реліквії?

Як поводитися в цій ситуації Наталочка?

Чи можна вважати дівчинку сміливою фантазеркою? Чому?

— Це якесь не досліджене наукою вище. Обман зору або гра світла, — розмірковував миршавий. — Або ж це влаштували для туристів, щоб приманювати їх у фортецю.

Від нечуваного обурення привид отетерів. Тоді різко крутнувся і щез.

— Ну от, казав, що привидів не буває, — остаточно підбадьорився миршавий, та й парубійко почав поволі приходити до тями.

Антипко торжествував. Наталочка похнюпилася. Красномовство Русаків вичерпалось, і не було звідки чекати допомоги. Проте вона несподівано надійшла. Вірніше, над'їхала: з міста враз вигулькнув автобус, і з нього висипали... львівські пластуни! Наталочка, як ластівка, кинулася до них:

— Северине! Васильку! Звідки ви тут?

— Та, бачиш, Василько вирішив, що загадка про Хотин. То ми зібралися й приїхали, — пояснив Северин, а Василько гордо усміхався.

— Ага. Так і є. Он покупець, а то — власник шаблі, — кивнула Наталочка на дебелого й миршавого. — Тільки з ними неможливо домовитися, бо заважають чорти.

— Он як? — повів бровою Северин. Мабуть, він відразу щось придумав, бо рвучко підійшов до компанії, що зібралася на горі.

— Добрий вечір, шановний пане, — звернувся він до миршавого. — Пластуни шукали вас у Берестечку і ось нарешті знайшли. Ми маємо для вас привабливу пропозицію. Однак, перш ніж про щось говорити, хочемо переконатися, що шабля справжня, а не фальшивка.

— Як це фальшивка? — обурився той.

— Тепер багато фальшивок, — незворушно зауважив Северин. — Антикварні речі стали модними, тому їх підробляють. Може, шабля теж не варта перемов.

— Ах, не варта? — скипів миршавий. Антипко хотів щось заперечити, та не встиг: той уже розгорнув зім'яту полотнину. В сутінках сяйнула гартована сталь. Це була справжня козацька шабля, схожа на місяць-молодик. У волинському торфі вона напрочуд добре збереглася. Руків'я мала просте,

без золота й діамантів, і було не схоже, щоб миршавий їх повиколупував. Усі дивилися на шаблю, як заворожені. Тільки з Антипком коїлося щось незрозуміле: він пересмикував плечима, чухав ріжки, переступав з ноги на ногу, наче йому нестримно закортіло в туалет.

— Ні... Ні... Я біля неї не встою! — раптом простогнав він і з поросячим виском стрімголов чкурнув додолу з хотинської гори.

Старий чорт зітхнув, крекнув, махнув перебинтованою рукою і теж потрюхикав слідком за синочком. Тільки чортиця ще якось трималася, проте і їй були непереливки: руки трусилися, губи перекошилися, вона щось забелькотіла, але їй забракло повітря, тож аби не вдушитися, вона й собі кинулася геть...

— А тепер поговоримо без чортів, — сказав Северин.

Він пропонував таке. Оскільки пластуни з його гурту мріють стати журналістами й активно дописують до різних видань, вони вмістять публікації про добродійний вчинок шановного пана у «Високому Замку», «Галичині», «Літературній Україні» та ще з десяткові газет, а також повідомлять про нього по радіо. Це неабияка моральна винагорода, не кажучи про те, що, врешті-решт, шановний пан одержить і належні йому гроші.

Наталочка слухала й раділа. Северин чудово все придумав! Він розважливий і рішучий, і цей словесний поєдинок він безперечно виграє.

— А якщо не погоджуся? — все ще впирався миршавий.

Тоді, казав Северин, у ті ж газети будуть надані матеріали про ваш аморальний вчинок, який призвів до знищення славетної козацької реліквії задля власної вигоди. Цю інформацію надрукують ще охочіше, оскільки подібних повідомлень до редакцій практично не надходить. Само собою, до справи підключаються правоохоронні органи.

Дебелий мовчки стояв осторонь. Він повільно й важко міркував. Відколи втекли чорти, він пригадав собі, що перед битвою козаки освятили зброю. І хоч він не був побожний, проте не мав певності, що Бога справді нема, а тому про всяк

Доведіть, аналізуючи події розв'язку твору, що Северин кмітливий і розумний пластун.

Доведи, що це фантастичний опис подій.

випадок трошки Його боявся. Але шабля йому подобалася, гроші за неї можна взяти фантастичні...

— Ти чого мовчиш? Я що, задурно їхав аж у Хотин? — раптом напустився на нього миршавий. — Кажі прямо: купиш шаблю чи ні?

— Купую, — наважився дебелий.

І тут... Ох, тут сталося щось цілком неймовірне. Над фортецею, спочатку над крайньою вежею, потім над сусідньою, далі над усіма п'ятьма, над двором і мурами заколихалися білі постаті. То були привиди, і їх ставало все більше. Вони виповзали з кам'яних підземель, здіймалися з довколишніх рів і пагорбів, гуртуючись у загони.

Попереду виступав знайомий Наталоччин привид, за ним пливли мужні, хоча й напівпрозорі козаки, полегли в Хотинській битві, і бронзовий гетьман на горі радо вітав своє славне товариство. Далі ступали хотинські повстанці, розстріляні в фортеці, жінки й чоловіки, незліченні страдники і борці за волю. Вони насувалися, суворі й невблаганні, облягаючи гору. Не тямлячись від переляку, дебелий парубійко якимось боком посунувся до свого автомобіля і за хвильку сидів у ньому, замкнувши дверцята і для певності заховавши голову під сидінням. Шаблі йому якимось відразу перехотілося, а запраглося єдиного: вийти живим з усієї цієї катавасії.

Миршавий також знітився й зіщулювся, бо хоч він і не вірив у привидів, але тепер на нього насувалося надто вже багато цих невивчених наукою об'єктів, цілком можливо, небезпечних...

— Та що... Я ж патріот... Я продам шаблю нашій рідній українській державі... Музеєві чи, може, банкові, який непогано заплатить... — залепетав він і, тяжко зітхнувши, подав шаблю Наталоччиній матері.

Мама взяла її обережно й урочисто. Тато по-лицарськи став на коліно й поцілував холодну сталь. Враз навколо його голови спалахнуло сліпуче світло. Ні, то не був німб праведника, — просто його осяв фарами, під'їжджаючи, маршрутний автобус «Київ-Чернівці». Його двері розчинилися, і в них з'явився пан Богдан власною персоною. Після ранкової телефонної розмови він не знаходив собі місця і врешті теж помчав навздогін за

шаблю. За ним з автобуса висипали численні пасажери, бо не щодень випадає подивитися, як рятують історичну реліквію.

— О, бачу, вже все в порядку? — спитався пан Богдан, тоді повернувся до свого давнього приятеля привида: — Бачиш, друже, ти даремно хвилювався. Я ж казав тобі, що панство Руснаки — надійні люди.

На знак згоди привид замахав руками, закивав головою, радісно обняв пана Богдана, тата, далі вклонився мамі, Наталочці, пластунам і пішов обнімати всіх підряд; інші привиди теж уклонилися й вочевидь раділи. Умить зчинився веселий шарварок, усі прибулі збуджено гомоніли, кожен хотів бодай торкнутися праведної козацької зброї.

Наталочка тихенько підійшла до Машки й погладила капот:

— Ти, Машко, чудове авто. І хороший друг. Якби ти не постаралася, ми б не виграли цих шалених перегонів.

Чи машина її чула? Авжеж так! Лишень, як завжди, не подавала виду.

Урочистості на цьому не скінчилися. Северин виструнчився, поправив на лівій кишені срібні шнури — відзнаку гурткового:

— Наталочко, — поважно мовив він. — Наш гурт вирішив нагородити тебе пластунською відзнакою за відвагу.

Він прищепив їй на рукав пластунську нашивку. Дівчинка зарум'янилася від задоволення. Це було майже як медаль, а може, навіть краще.



1. Чи уявляєш ти козацьку шаблю, яку шукали герої. Опиши її. Що вона уособлює?
2. Добери три позитивні й три негативні риси характеру Наталочки. Доведи свій вибір цитатами з твору. Чи хотів / хотіла б ти мати таку подружку? Чому?
3. Як ти вважаєш, чому героїню твору «Таємниця козацької шаблі» авторка назвала іменем своєї доньки? Це випадковість?

Чи Руснаки — насправді надійні люди? Доведи свою думку цитатами із твору.

Відшукай інформацію про те, кого називали руснаками.

Чому авторка обрала саме таке прізвище для родини?

4. Чому Наталочка постійно уявляє події 30 червня 1651 року? Чому авторка описує бій під Берестечком, використовуючи уяву Наталочки?
5. Із якими відомими тобі історичними постатями пов'язана битва під Берестечком? Чому так важливо знати минуле народу?
6. Наведи найяскравіші приклади бойових подвигів козаків. Якими ти їх уявляєш під час бою?
7. Хто такі пластуни? Чому їх часто можна асоціювати із детективами? Чи заслужено Наталочка отримала пластунську нашивку?
8. Чому, побачивши шаблю, чорти втекли від людей? Поміркуй, які ще предмети можуть мати такі властивості.
9. Побудуй у зошиті таблицю з двох стовпчиків («Реальне й фантастичне у творі «Таємниця козацької шаблі»). Заповни її. Подумай, чому так часто письменники / письменниці звертаються до вигадки.



10. Об'єднайтеся в групи. Намалюйте карту мандрівки героїв або розмалюйте контурну (можна використати й Google-карти), на якій ви позначали маршрут пошуків шаблі. Проаналізуйте маршрут пошуку козацької шаблі на контурній карті.

11. Чи є місця, у яких ти бував / бувала з рідними, друзями чи на екскурсії? А можливо, ти живеш неподалік місць, згаданих у творі? Чи могли б герої проїжджати через населений пункт, у якому ти живеш? Чому?
12. Ознайом товаришів і родичів з однією з архітектурних пам'яток у вигляді відеоролика чи презентації.
13. У творі багато згадок про історичні події. Упродовж року ти читав / читала твори про такі події. Зірка Мензатюк теж багато уваги приділяє цьому. Використовуючи алгоритм (Додаток 5), побудуй усне чи письмове висловлювання на тему «Що означає мати лицарські чесноти?».



Твір, який ти прочитав / прочитала, — **епічний**, оскільки в ньому відчутна *оповідна манера письма*. Автор у такому творі споглядає за подіями й розповідає про них так, ніби є учасником подій або все про них знає.

В епічному творі події розвиваються одночасно в кількох місцях, переносять героїв в історичні часи, у різні періоди життя героїв. Епічні твори найчастіше написані **прозовою мовою**.

Пригодницька повість — повість, сюжет якої побудований на пригодах героїв. Пригоди зазвичай виявляються небезпечними для літературних персонажів.

Детектив — різновид пригодницької літератури; твори про загадкові злочини та їхнє розкриття.

14. Підготуйся до контрольної роботи. Виконай завдання.

Увідповідни автора / авторку та цитату з твору.

- | | | | |
|---|-------------------|---|--|
| 1 | Оксана Сайко | А | «Наш гурт порадився й вирішив надати тобі нагородити тебе пластунською відзнакою за відвагу». |
| 2 | Галина Кирпа | Б | «Іванка стрибає на підніжку. Настрій у неї чудовий. За успішне закінчення школи батько дав їй гроші на ролики, про які вона стільки мріяла!» |
| 3 | Всеволод Нестайко | В | «Якби тато не став зіркою, то брав би нас із Йорданкою на плече: її – на ліве, мене – на праве». |
| 4 | Зірка Мензатюк | Г | «Ніколи не вішай носа, рижухо мій дорогий! Ти в нас незвичайний, особливий. А незвичайні стають видатними, великими людьми...» |
| | | Ґ | «Мама було каже: "Не дери ж ти пташиних гнізд та не бери яєчок, бо пташка буде плакати». |



14. Виконай проєктну роботу «Замки козацької шаблі» (скористайся Додатком 2, а також відомостями за покликанням [покликанням https://cutt.ly/kOVDP49](https://cutt.ly/kOVDP49)).



Алгоритм: світлина → назва → історична довідка (період, подія, відомі історичні постаті, пов'язані із цією подією) → цікавинка.

«Топоніми»: Назва міста (села) → легенда → відомі люди → цікавинки.

15. Пригадай свої очікування, які ти дав / дала на зберігання вчительці / вчителю, рідним. Що з очікувань справдилося, а що — ні? Добери до цих очікувань один прикметник. Озвуч його в класі.

Переглянь ще раз цей підручник, із яким тобі доведеться розпрощатися.

На перших сторінках кожного розділу зазначені твори для позакласного читання.

Випиши назви творів для позакласного читання і спробуй улітку прочитати ті, які ще не читав / читала.

Обміняйтеся

думками із однокласниками / однокласницями про свої «книжкові» очікування на літо.

КОРОТКИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИЧОК

Алегорія	— утілення загальних, абстрактних понять («добро / зло», «вірність / зрада», «чесність / обман» тощо) у конкретних образах.
Акрівірш	— загадка, відгадку на яку можна прочитати за першими літерами кожного рядка.
Анімалістичне оповідання	(від англ. animal – тварина) — оповідання про тварин.
Віршована мова	— ритмічний текст, у якому рядки зазвичай римуються.
Гіпербола	— художній прийом, який полягає в навмисному перебільшенні (<i>рис людини, властивостей та ознак певного предмета чи явища тощо</i>) із метою надання зображуваному виразності.
Детектив	— різновид пригодницької літератури; твори про загадкові злочини та їхнє розкриття.
Драма-казка	— драматургічний твір, у якому наявні ознаки казки (<i>див. «казка»</i>) та драми (<i>див. «драма»</i>).
Драма (драматургічний твір)	— твір, що призначений для постановки на сцені, інсценізації.
Епітет	— художнє означення.
Епічний твір	— твір, у якому описані певні події, явища, характери (казка, оповідання, повість тощо).
Загадка	— малий жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі, яке потребує відповіді (відгадки).
Ідея твору	— головна думка, яку автор хоче донести читачам своїм твором.
Інтер'єр (у літературі)	— вид опису, змалювання внутрішніх приміщень і предметів, які в них розміщені й оточують персонажів твору.
Історичне оповідання	— оповідання на історичну тематику (про історичні події, персонажів тощо).
Казка	— народний або авторський художній твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил.
Казка-притча	— це твір, у якому поєднані ознаки як казки (<i>див. «казка»</i>), так і притчі (<i>див. «притча»</i>).
Композиція твору	— побудова літературного твору, що включає сюжетні (зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка) та позасюжетні (інтер'єр, портрет, пейзаж тощо) елементи.
Конфлікт	— зіткнення протилежних сил, героїв тощо. <i>Головний конфлікт</i> казки — це боротьба добра зі злом (зазвичай добро перемагає зло).

Легенда	— невелика оповідка про якісь події, людей, богів, походження географічних назв тощо, у якій правда поєднана з вигадкою.
Лірика	(від назви муз. інструмента «ліри») — сукупність творів (переважно вірші), котрі не мають чітко окреслених сюжетів. Їм притаманні емоційність, схвильованість, особлива задушевність.
Ліричний герой	— образ, що виникає в уяві читача під враженням втілених у творі почуттів, переживань, роздумів. Ліричний герой не обов'язково тотожний з автором.
Ліричний твір	— твір, що належить до лірики (див. «лірика»).
Література	Слово «література» походить із латинської мови (від «litera» — «літера») і буквально означає «те, що написано літерами».
Літературна казка	— казка, написана конкретним автором, письменником (на відміну від народної / фольклорної казки, створеної народом).
Літературний твір	— текст, що належить до художньої літератури (фольклору): прислів'я, приказка, загадка, казка, вірш, оповідання тощо.
Літопис	— твір, у якому оповідь ведуть за роками («літами»).
Метафора	— слово або словосполучення, яке переносить ознаки одного предмета чи явища на інші на основі подібності чи контрасту: «комп'ютерна мишка», «ніс човна» тощо.
Мова автора	— мова оповідача в художньому творі.
Мова дійових осіб	— мова персонажів літературного твору.
Мотив у літературному творі	— те саме, що й тема (або складова теми).
Народний переказ	— оповідка про визначні історичні події та їхніх героїв. Хоча за змістом переказ нагадує легенду, у ньому менше казково-фантастичних елементів та алегоричності.
Пейзаж	— зображення природи, довкілля в художньому творі.
Персонаж твору	— дійова особа художнього твору (книги, спектаклю, кінофільму, гри тощо).
Персоніфікація	— перенесення властивостей людини на предмети чи явища природи. Напр.: <i>сонечко всміхається, тіль лягає, час іде</i> .
Повість	— твір, у якому йдеться про історію одного людського життя чи його значної частини, яка обов'язково перетинається з долями інших людей (персонажів).
Повість-казка	— твір, у якому поєднані риси казки (див. «казка») й повісті (див. «повість»).
Порівняння	— пояснення одного предмета або явища за допомогою зіставлення з іншим, схожим на нього.

Портрет	— у літературі: опис зовнішності персонажів художніх творів.
Пригодницька повість	— повість, у якій зображені пригоди (часто небезпечні) літературних персонажів.
Приказка	— стислий крилатий народний вислів (іноді вкорочене прислів'я, але без властивого йому повчання): « <i>як рак на горі свисне</i> »; « <i>як моє не в лад - я з своїм назад</i> » тощо.
Прислів'я	— короткий ритмічно організований вислів із повчальним змістом: <i>Життя без книжок — мов небо без зірок. Вудити без гачка і вчитися без книги — даремна праця.</i>
Притча	— невеличка оповідка з глибоким повчальним змістом, яка містить якусь моральну настанову в алегоричній (прихованій, непрямій) формі.
Прозова мова	— ритмічно невпорядкована мова (на відміну від віршованої).
Рима	— співзвучність, суголосся рядків у вірші: красива — невгасима, Україна — солов'їна, дівчина — калина.
Римування	Суміжне римування (аа бб) — римуються перший і другий, третій і четвертий рядки. Перехресне римування (абаб) — римуються перший і третій, другий і четвертий рядки. Кільцеве римування (абба) — римуються перший і четвертий, другий і третій рядки.
Символ	— умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; розпізнавальний знак. Наприклад, у казках <i>лев символізує силу, віслюк — упертість, собака — відданість, сонце — життя</i> тощо.
Сюжет твору	— події літературного твору, подані в певній послідовності. Основними елементами сюжету є експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка.
Тема твору	— те, про що йдеться, що автор розповідає читачам, найголовніше питання, розкрите у творі.
Усна народна творчість (фольклор)	— колективні (народні) твори, які передавали з уст в уста (усно); фольклором називають словесну творчість певного народу: український фольклор, англійський фольклор, японський фольклор тощо.
Фантастичне у творі	— те, чого немає в реальному житті, щось вигадане, витворене фантазуванням, уявою людини (здатність істот перетворюватися на якісь предмети, розмова тварин тощо).
Художня література	— (мистецтво слова) це сукупність написаних (усних) художніх творів певного народу (напр., українська література, англійська література тощо), епохи (напр., антична література) та всього людства (світова література).

АЛГОРИТМ НАПИСАННЯ ПРОЄКТНОЇ РОБОТИ



АЛГОРИТМ СКЛАДАННЯ ЗАГАДКИ



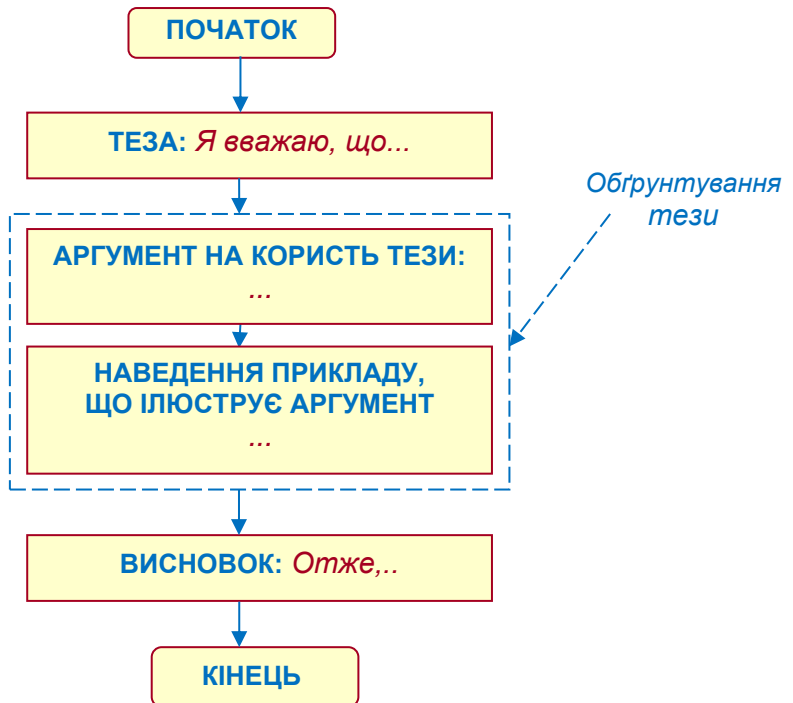
1. Порівняти предмет за схожими ознаками (розмір, колір, призначення тощо) із іншим предметом, явищем.
2. Замаскувати цю ознаку в загадці, щоб не одразу знайти відповідь.
3. Чітко й стисло висловити загадку.

АЛГОРИТМ НАПИСАННЯ ЛЕГЕНДИ

- Визнач тему, основну думку легенди.
- Твоя легенда має містити всі ознаки жанру:
зачин (вступ) — основну частину — кінцівку (висновок).
- У легенді обов'язково мають бути:
 - незвичайні, фантастичні елементи.
 - невеликий обсяг;
 - віршована або прозова форма.
- В основі легенди — розповідь про походження міста, вулиці, річки тощо.
- Відредагуй текст.
- Запиши в зошит і ще раз перевір.



АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ УСНОГО ТА ПИСЬМОВОГО ВИСЛОВЛЕННЯ



АЛГОРИТМ ВИВЧЕННЯ ВІРША НАПАМ'ЯТЬ

1. Усамітнись... Дуже важливо, щоб тобі ніхто не заважав і ніщо не відволікало від цього процесу — учти вірш напам'ять.
2. Прочитай текст уголос. Потім прочитай знову. Якщо ти натрапив на невідомі слова або словосполучення, знайди їхнє значення в словнику.
3. Прочитавши твір кілька разів, запитай у себе: «Про що він?», «Яким я уявляю ліричного героя?». Визнач ідею твору.
4. Прочитай твір ще раз, тільки вголос. Зауважай під час читання всі розділові знаки. Роби паузи там, де це потрібно, а не в кінці кожного рядка.
5. Спробуй відчувати ритм вірша. Подумай, із яким настроєм варто озвучувати поезію. Яким буде твій голос? Чому?
6. Зверни увагу на співзвуччя кожного рядка.
7. Озвуч вірш напам'ять спочатку рідним, а потім друзям / подругам, однокласникам / однокласницям, учительству.

АЛГОРИТМ НАПИСАННЯ ВІРША

1. Поміркуй, про що ти бажаєш написати вірш. Прислухайся до своєї душі, серця, настрою. Часто те, що з нами відбувається в певний момент, може легко вилитися в слова на папері.
2. Пам'ятай про римування рядків. Розпочинай з перших чотирьох рядків, прописавши співзвучні слова в кінці кожного рядка.
3. Доповни кожен рядок словами або словосполученнями. Важливо знати про те, що ти хочеш, щоб читацьке коло відчуло, коли читатиме його.
4. Прикрась свій вірш! Для цього використовуй художні засоби, якщо вони потрібні. Це епітети, метафори, порівняння тощо.
5. Зачитай те, що написав / написала вголос. Чи відчуваєш ритм? Чи співзвучні рядки? Перевір, чи не забагато складів у якомусь із рядків.
6. Прочитай вірш іще раз. Ти усміхнувся / усміхнулася? Тож сміливо можеш зачитувати вірш рідним / друзям чи подругам / учительству.

Навчальне видання

КАЛИНИЧ Олеся Василівна
ДЯЧОК Світлана Олександрівна

За редакцією проф. Юрія КОВБАСЕНКА

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У виданні використані ілюстрації, аудіо і відео з інтернет-ресурсів,
що розміщені у вільному доступі.

Редагування
Дизайн і комп'ютерна верстка
Художнє оформлення:
Обкладинка

Формат 70x100 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Умовно-друк. арк. _____. Облік.-видавн. арк. _____. Наклад ____ пр. Зам. №

ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ТР №28 від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua, e-mail: tovaston@gmail.com